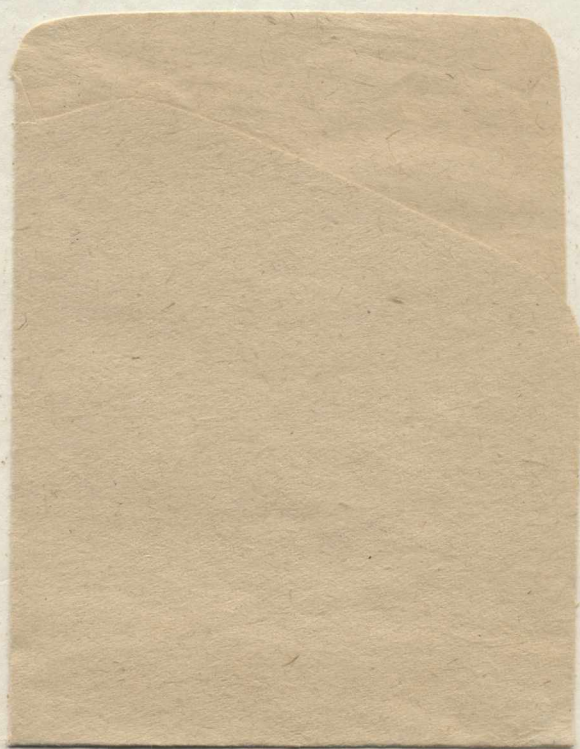

A219575 (KON)

V. N. Denisjovas

**BENDROJI
BIBLIOGRAFIJA**

Глубокоуважаемому
Виктору Николаевичу
Демисеву
от редактора
мировского перевода

Вильямс,
10/X 1956г.

В. М. М.

5-DE-05-BU-54

V. N. DENISJEVAS

BENDROJI BIBLIOGRAFIJA

MOKYMO PRIEMONĖ
BIBLIOTEKINIŲ TECHNIKUMŲ
MOKSLEIVIAMS

ру (кор)

МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ РСФСР
УПРАВЛЕНИЕ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

В. Н. ДЕНИСЬЕВ

ОБЩАЯ БИБЛИОГРАФИЯ

УЧЕБНОЕ ПОСОБИЕ
ДЛЯ УЧАЩИХСЯ
БИБЛИОТЕЧНЫХ ТЕХНИКУМОВ

Рекомендовано
Управлением учебных заведений
Министерства культуры РСФСР
в качестве учебного пособия
для библиотечных техникумов

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
КУЛЬТУРНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
МОСКВА
1954

LIETUVOS TSR KULTŪROS MINISTERIJA
KULTŪROS-SVIETIMO ĮSTAIGŲ VALDYBA

V. N. DENISJEVAS

BENDROJI BIBLIOGRAFIJA

MOKYMO PRIEMONĖ
BIBLIOTEKINIŲ TECHNIKUMŲ
MOKSLEIVIAMS

Lietuvos TSR Kultūros ministerijos
Kultūros-švietimo įstaigų valdybos
rekomenduota mokymo priemonė
bibliotekininkystės mokymo įstaigoms

A 219575 (kol.)

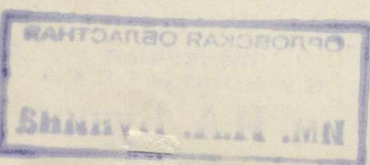
VALSTYBINĖ POLITINĖS IR MOKSLINĖS LITERATūros LEIDYKLA
VILNIUS
1956

ОРЛОВСКАЯ ОБЛАСТНАЯ
ПУБЛИЧНАЯ
БИБЛИОТЕКА
ИМ. И.А. Бунина

Vertė ir respublikos sąlygoms pritaikė

T. ČYZAS ir V. CEMNOLONSKAS

Redagavo I. KISINAS

PRATARMĖ

Tarybinės bibliotekos, propagudamos geriausias knygas ir nuolat gerindamos skaitytojų aptarnavimą, aktyviai dalyvauja komunistiniame darbo žmonių auklėjime. Ypač didelę pagalbą šiame darbe bibliotekoms teikia bibliografija.

Nors mūsų respublikoje jau yra plačiai paplitę įvairių bibliografijos rūšių darbai, kaip antai: apskaitinės-registracinės bibliografijos metraščiai, leidžiami Lietuvos TSR Knygų rūmų, įvairūs informacinės bibliografijos leidiniai ir įvairios rekomendacinės bibliografijos priemonės, kurias leidžia Lietuvos TSR Valstybinė respublikinė ir kitos bibliotekos, — vis dėlto ligi šiol lietuviškoje bibliotekinėje literatūroje nebuvo nė vienos knygos, nė vienos mokymo priemonės, supažindinančios bibliotekininystės specialybės moksleivį arba bibliotekininką su bibliografijos dalyku, su jos rūšimis, tipais ir darbo metodais. Šią spragą dalinai turi užpildyti žinomo tarybinio bibliografo V. N. Denisevo knygos „Bendroji bibliografija“ vertimas į lietuvių kalbą. Knyga susideda iš dviejų dalių. Pirmojoje dalyje — „Tarybinės bibliografijos pagrindai“ — išdėstyta, kas tai yra bibliografija, aptarta tarybinės bibliografijos reikšmė ir uždaviniai, jos rūšys, tipai ir bibliografinio darbo organizacija TSR Sąjungoje. Čia atskleidžiamas Tarybų Sąjungos Komunistų partijos vadovaujantis vaidmuo vystant tarybinę bibliografiją, nagrinėjami svarbiausi veikalai, kuriuos leidžia bibliografinio darbo TSR Sąjungoje centrai. Antrojoje dalyje — „Bibliografinio darbo metodai“ — nurodoma, kaip pažinti knygas bibliografinio darbo procese, kaip jas aprašyti ir anotuoti, kaip pažinti bibliografinės rodykles ir kaip parengti rekomenduojamosios literatūros sąrašus, bibliografines kartotekas bei apžvalgas.

Knyga sudaryta pagal „Bendrosios bibliografijos“ kurso programą ir RTFSR Kultūros ministerijos Mokyklų valdybos buvo rekomenduota mokymo priemone bibliotekiniams technikams. Ji taip pat naudinga ir kiekvienam masinės bibliotekos darbuotojui gilinant savo žinias bibliografijos srityje.

Išleidus knygą rusų kalba (Maskva, Goskultprosvetizdat, 1954), spaudoje (rink. „Sovetskaja bibliografija“, Nr 41 ir 42) pasirodė atsiliepimų apie ją. Apskritai, knyga įvertinta teigiamai, ji traktuojama kaip vertinga priemonė tiek technikumų moksleiviams, tiek institutų studentams, tiek ir patiems bibliotekiniams. Recenzijose atžymėti ir kai kurie jos trūkumai, pavyzdžiui: kad knygoje nėra nusistovėjusio bibliografijos apibrėžimo, netiksliai nusakyti tarybinės bibliografijos principai, nėra tokio svarbaus skyriaus, kaip masinės bibliotekos bibliografinės informacijos darbas ir t. t. Atsižvelgiant į tai, kad daugelis recenzijose iškeltų teiginių yra diskusinio pobūdžio ir nėra tvirto nusistatymo dėl vieno ar kito teiginio, vertime, be vienos kitos vietos, kurios, autoriui sutikus, buvo atitaisytos, stambesnių pakeitimų nedaryta. Todėl, naudojantis šia knyga, reikia atsižvelgti ir į recenzijų medžiagą.

Autoriui leidus, knyga buvo atitinkamai papildyta (smulkesniu šriftu tekste arba išnašose) duomenimis apie bibliografinį darbą, dirbamą mūsų respublikoje, ir apie čia išleidžiamas bibliografines priemones. Tai daro knygą prieinamesnę ir naudingesnę vietiniam skaitytojui.

Vilnius, 1956 III 29.

I. Kisinas

TARYBINĖS BIBLIOGRAFIJOS PAGRINDAI

I S K Y R I U S

TARYBINĖS BIBLIOGRAFIJOS REIKŠMĖ IR UŽDAVINIAI

§ 1. Bibliografijos objektas

Kas tai yra bibliografija? Galingu socialistinės kultūros įrankiu, plačiųjų liaudies masių komunistinio auklėjimo priemone, tikru pagalbininku jų kūrybiniame darbe tarnauja tarybinė spauda — knygos, brošiūros, žurnalai, laikraščiai.

Visokeriopai besirūpindamos dvasinių turtų gausumu mūsų šalyje, maksimaliu darbo žmonių nuolat augančių kultūrinių poreikių tenkinimu, Komunistų partija ir Tarybinė vyriausybė ypatingą dėmesį skiria knygų leidimui ir spaudinių platinimui liaudyje. Pagal knygų leidimo užmojį Tarybų Sąjunga jau seniai užėmė pirmą vietą pasaulyje. Apie tai ryškiai liudija skaitmeniniai duomenys. 1955 m. sausio 1 dienai Tarybų valdžios metais Tarybų Sąjungoje buvo išspausdinta 17 milijardų 153 milijonai 300 tūkstančių knygų 86-iomis TSRS tautų ir 36-iomis užsienio kalbomis. 1955 metais išleistų knygų skaičius viršijo milijardą egzempliorių.

Milžiniški knygų lobiai (apie milijardą tomų) sukaupti šimtuose tūkstančių Tarybų Sąjungos bibliotekų.

Būtinumas orientuotis einamojoje spaudos produkcijoje ir sukauptuose knygų lobiuose, reikalas susivokti visoje spaudinių masėje reikalingai medžiagai pasirinkti, — visa tai pagimdo atskirą ideologinio darbo šaką — bibliografiją.

Ryšium su bendru kultūros suklestėjimu TSR Sąjungoje žymiai išsivystė ir mūsų tarybinė bibliografija.

Konkreči bibliografinio darbo išdava yra įvairios rūšies medžiaga, turinti tikslą supažindinti plačiuosius skaitytojų sluoksnius arba atskiras skaitytojų grupes su spaudiniais, padėti kiekvienam pasirinkti tą knygą arba straipsnį, kuris jam būtinas savišvietai, moksliniam-tiriamajam ar praktiniam darbui. Prie

šios medžiagos priklauso bibliografiniai žurnalai, vadovai ir literatūros rodyklės atskiromis mokslo šakomis, rekomendaciniai sąrašai ir kritinės literatūros apžvalgos, skaitymo programos, planai ir „ciklai“, atmenos skaitytojui ir t. t.

Daug bibliografinės medžiagos — recenzijų, literatūros apžvalgų, „knygų lentynų“, informacijų apie naujų knygų išleidimą ir t. t. spausdinama laikraščiuose bei žurnaluose.

Įvairumas bibliografinių priemonių rūšių, besiskiriančių viena nuo kitos savo apimtimi, pobūdžiu ir paskirtimi, apsunkina sąvokos „bibliografija“ supratimą. Reikia taip pat pastebėti, kad šios sąvokos turinys per ilgus amžius žymiai kitėjo ir šiuo metu savaip aiškinamas įvairių bibliografijoje esančių krypčių atstovų.

Terminas „bibliografija“ kilo senovės Graikijoje ir pradžioje reiškė „knygų rašymą“ („biblion“ — „knyga“, „grapho“ — „rašau“). Iki spaudos išradimo XV amžiuje knygos buvo perrašinėjamos ranka, ir jų perrašinėjotai senovės Graikijoje buvo vadinami „bibliografais“.

Ilgainiui „bibliografija“ pradėta suprasti kaip „knygų aprašymas“, t. y. knygų aprašas, literatūros rodyklių sudarymas.

Pirmuoju bibliografu skaitomas senovės graikų mokslininkas ir poetas Kālimachas (apie 310—240 m. prieš m. e.), kuris sudarė „Pagarsėjusių visose kultūros srityse veikėjų ir jų kūrinijų lenteles“ — savo rūšies graikų literatūros bibliografiją (pagal seniausios antikinio pasaulio Aleksandrijos bibliotekos medžiagą). Tačiau iki XVII amžiaus bibliografiniai darbai (šiuolaikine žodžio prasme) buvo vadinami „biblioteka“, „rodyklė“, „katalogas“, „repertuaras“.

Bibliografiniams darbams vadinti terminas „bibliografija“ pirmą kartą buvo pavartotas XVII amžiaus viduryje.

Taigi, analogiškai žodžiams „geografija“ (žemės aprašymas), „biografija“ (gyvenimo aprašymas) ir t. t., „bibliografija“ reiškia „knygų aprašymą“.

Tačiau pažodinė termino „bibliografija“ reikšmė toli gražu neatskleidžia pilno šios sąvokos turinio ir negali būti traktuojama kaip mokslinis jo apibrėžimas¹.

¹ Norint išvengti painiavos, reikia įsidėmėti, kad žodis „bibliografija“ vartojamas dviem prasmėmis: a) „bibliografijos dalyko“, „bibliografinio darbo“ prasme, t. y. tam tikros mokslo šakos, kultūros-švietimo, agitacinės-propagandinės veiklos prasme, b) „bibliografinės medžiagos“

Tyrinėjimo ir aprašymo objektu bibliografui yra ne tik knygos, bet taip pat ir periodiniai leidiniai (žurnalai, laikraščiai, biuleteniai, mokslo įstaigų „darbai“), lapeliai, brošiūros, gaidos, geografiniai žemėlapiai, grafinė medžiaga, apskritai spaudiniai, o taip pat rašto paminklai, rankraštinės knygos, pasirodžiusios prieš spaudos išradimą.

Be to, neteisinga būtų manyti, kad bibliografas užsiima tik spaudinių aprašymu, išvardindamas tik knygos žymes, kurios apibūdina ją kaip tam tikrą leidinį. Toks bibliografinio darbo supratimas yra formalus, jis visai svetimas tarybiniais bibliografams, įsisąmoninusiems aukštą idėjinį spaudinių vaidmenį.

Bibliografijos uždaviniai neapsiriboja mechanišku knygų ir straipsnių aprašymu. Ji nagrinėja spaudinių turinį, siekia išaiškinti knygos idėjinę, mokslinę ir praktinę reikšmę, atrinkti iš bendros masės labiausiai vertingus leidinius, atskleisti knygų lobių turinį, padėti panaudoti juos tolesniam kultūriniam visuomenės narių augimui.

Bibliografija — ideologinio darbo šaka, kuri atskleidžia knygų lobių turinį, jų idėjinę, mokslinę ir praktinę vertę ir tuo pačiu palengvina darbo žmonėms juos panaudoti.

Kaip nurodyta VKP(b) CK nutarime „Dėl literatūros kritikos ir bibliografijos“ (1940 m.), literatūros kritika ir bibliografija yra rimta propagandos ir komunistinio auklėjimo priemonė.

Norint atskleisti knygų lobių turinį, pirmiausia reikia apskaičiuoti ir aprašyti tiek naujai išleidžiamus, tiek ir ankstesniais metais išleistus spaudinius. Einamosios spaudos produkcijos apskaita Tarybų Sąjungoje dabartiniu metu vedama spaudinių valstybinės registracijos keliu, kurią vykdo specialios bibliografinės įstaigos — knygų rūmai.

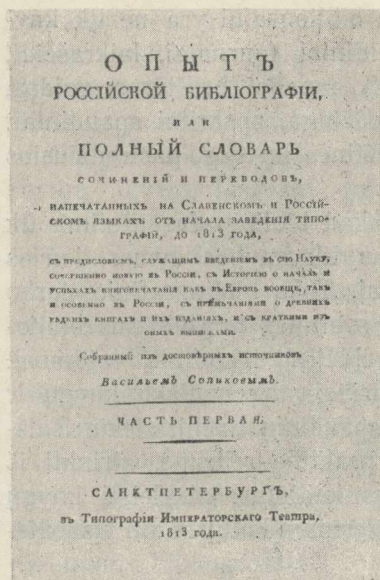
Ankstesniųjų epochų mokslinio-literatūrinio palikimo išaiškinimas, apskaita ir aprašymas turi didžiulę kultūrinę-istorinę

prasme, t. y. literatūros rodyklės, rekomendaciniai sąrašai, bibliografinės apžvalgos ir pan.

Kai sakome: „jis užsiima bibliografija“, suprantame bibliografiją pirmąja prasme — kaip tam tikros veiklos rūšį.

Kai sakome: „jis sudarė bibliografiją tuo klausimu“, turime galvoje antrąją žodžio „bibliografija“ reikšmę, t. y. bibliografo veiklos rezultatus — rodykles, sąrašus, apžvalgas ir t. t.

Formuluojant „bibliografijos“ apibrėžimą, turima galvoje pirmoji šio termino reikšmė.

reikšmę. Pavyzdžiui, žinomo rusų bibliografo Vasilijaus Stepanovičiaus Sopikovo (1765—1818) veikalas „Rusijos bibliografijos patyrimas“ (d. I—V, 1813—1821), turintis 13 249 aprašus knygų ir žurnalų, išleistų rusų ir bažnytine slavų kalbomis Rusijoje ir užsienyje nuo knygų spausdinimo pradžios iki 1813 metų, yra būtinas šaltinis moksliniam darbui TSRS istorijos, rusų kultūros, literatūros ir knygų leidimo istorijos srityse.

Apskaitant ir aprašant spaudinius, iškyla uždavinys — susisteminti knygas ir kitus spaudinius pagal šalis, epochas, kalbas,

mokslo šakas. Netvarkingas ir nesistemingas knygų lobių aprašymas kliudo skaitytojui susivokti juose, surasti tai, kas jam reikalinga. Labai svarbu susisteminti knygas pagal jų turinį. Skirstydama knygas įvairiomis mokslo šakomis, klausimais, temomis, bibliografija pateikia tam tikro dalyko literatūrą visuomenėje, susistemintai ir tuo pačiu žymiai palengvina skaitytojui susirasti reikalingus spaudinius.

Tačiau tuo etapu bibliografo darbas nenutrūksta. Svarbiausias bibliografijos uždavinys — padėti skaitytojams pasirinkti knygų — nesibaigia jų aprašymu ir susisteminiu. Mat, studijuodami bet kurį, kartais net labai siaurą klausimą, mes susiduriame su tokiu literatūros gausumu, kad sunku nustatyti, kurios knygos ir kurie straipsniai yra mokslinių požiūriu labiau vertingi ir studijuotini pirmoje eilėje. Pavyzdžiui, priemonėje „Tarybinė medicinos literatūra. 1941—1944 m. knygų ir straipsnių rodyklė“ (M., 1948) užregistruota apie 30 000 spaustinės medžiagos vienetų. Iš chemijos srities vien tik 1952 metais buvo paskelbta daugiau kaip 68 tūkstančiai mokslinių straipsnių, straipsnelių, patentų, knygų, dominančių specialistą.

Įžymus tarybinis mokslininkas akademikas S. I. Vavilovas puikiai apibūdino, kaip sunku pasirinkti reikiamų knygų esant literatūros gausumui: „Suprantama, nėra ir negali būti skaity-

tojo, kuriam prireiktų dešimčių milijonų knygų, sudarančių ne-surinktą į vieną vietą pasaulinę biblioteką, bet kaip sužinoti, kur tarp tų dešimčių milijonų leidinių slypi tai, kas iš tikrųjų reikalinga tam skaitytojui? Kaip iš daugelio išsirinkti, kas yra geriausia? Kaip iš tikrųjų gauti reikalingą knygą? Nūdienis žmogus atsiduria prieš bibliotekų himalajus padėtyje aukso ieškotojo, kuriam reikia surasti aukso grūdėlius smėlio masėje¹.

Tarp daugybės knygų ir straipsnių vienu ar kitu klausimu yra veikalų nevienodo sunkumo ir įvairios mokslinės vertės, gali pasitaikyti pasenusių darbų, nustojusių savo reikšmės, paneigtų tolesnio mokslo vystymosi ir socialistinės gamybos novatorių patyrimo.

Bibliografas stengiasi susivokti idėjinėje ir mokslinėje knygų vertėje, nurodyti skaitytojams geriausią literatūrą ir tuo pačiu padėti išsirinkti iš bendrosios spaudinių masės reikalingiausią. Geriausios literatūros atranka ir plati jos propaganda yra pats svarbiausias ir atsakingiausias bibliografo uždavinys. Rekomenduodama platiesiems skaitytojų sluoksniams spaudinius, vertinčiausius idėjinio ir mokslinio požiūriu, bibliografija padeda skleisti priešakines teorijas ir idėjas. Dėl to bibliografija turi didelę reikšmę kaip rimtas mokslo žinių propagandos įrankis ir svarbi komunistinio auklėjimo priemonė.

Spaudinių suradimas, apskaita, aprašymas, jų įvertinimas, geriausiųjų kūrinių atranka, jų rekomendavimas ir propagavimas — tokie yra bibliografijos metodai, kuriais ji padeda darbo žmonėms pasinaudoti knygų lobiais. Tuo pačiu bibliografija vykdo savo idėjinius-auklėjamuosius ir kultūros-švietimo uždavinius.

§ 2. Bibliografijos reikšmė

Bibliografijos reikšmė moksliniam bei agitaciniam-propagandiniam darbui, švietimui ir savišvietai. Pradedant kurio nors klausimo mokslinį tyrinėjimą, pirmiausia išsiaiškinama, kokią faktinę medžiagą jau surinkta, kur ir kaip ji apibendrinta, kokių požiūrių esama šiuo klausimu, kokių išvadų priėjo ankstesni tyrinėtojai. Visam tam išaiškinti naudojamosi literatūra tuo klausimu, kuris domina, o jai surasti, susivokti joje, reikiamiems mokslo darbams parinkti — atitinkamos literatūros bibliografija.

¹ Vavilovas S. I. Kelios pastabos apie knygas. — „Sovetskaja kniga“, 1947, Nr 1, p. 15.

Vienas iš pirmųjų mokslinio tyrinėjimo etapų yra panaudojimas bibliografinių priemonių, kurios padeda susivokti studijuojamo klausimo literatūroje. O jeigu bibliografijos tuo klausimu nėra, tai mokslininkui pačiam tenka atlikti bibliografo darbą: ieškoti ir surasti literatūrinių šaltinių, juos aprašyti, susisteminti bei įvertinti.

Tarybų Sąjungoje atliekamas didelis bibliografinis darbas mokslui vystyti, mokslininkų bei tyrinėtojų, sprendžiančių mokslo problemas, poreikiams tenkinti. Stambiosios TSRS bibliotekos leidžia suvestines mokslinės literatūros rodykles, informacinius naujų knygų bei žurnalų straipsnių, vertimų, apžvalgų biuletenius.

Bibliografinių darbų, apimančių tam tikro klausimo arba mokslo šakos ištisų dešimtmečių literatūrą, pavyzdžiais gali būti:

Gamtos mokslų istorija. Literatūra, paskelbta TSR Sąjungoje (1917—1947). M. — L., 1949. 520 p. (TSRS Mokslų akademija. Gamtos mokslų istorijos institutas. Fundamentalinė visuomeninių mokslų biblioteka).

Chemijos literatūra. Bibliografinis vadovas. (1920—1951 m.). Sudarė I. R. Baitinas. Red. prof. B. N. Rutovskis. M. — L., Valst. moksl.-techn. chemijos lit. l-kla, 1953. 564 p.

Prie TSRS Mokslų akademijos įsteigtas Mokslinės informacijos institutas, kuris leidžia visą eilę vadinamųjų referatyvinių žurnalų, įgalinančių rusų kalba susipažinti su pasauline mokslinė matematikos, fizikos, chemijos, astronomijos ir kitų mokslo šakų literatūra. Ne vien tik mokslo darbuotojai, vykstantieji teorinius tyrinėjimus, bet ir dėstytojai, lektoriai, agitatoriai, propagandistai, apskritai visi, kurie skleidžia politines bei mokslines žinias, naudojasi bibliografinėmis priemonėmis. Bibliografijos panaudojimas yra būtinas pedagoginės veiklos, paskaitinės propagandos, agitacinio-propagandinio darbo elementas.

Bibliografinė pagalba ypač reikalinga savarankiškai besimokantiems skaitytojams. Jiems leidžiama atskiro tipo bibliografinė medžiaga — sisteminio skaitymo programos, skaitymo planai bei „ciklai“. Šiose priemonėse ne tik rekomenduojama geriausia literatūra, bet ir nurodomas skaitymo nuoseklumas, duodama patarimų, kaip dirbti su knyga.

Bibliografijos reikšmė įvairioms liaudies ūkio šakoms. Bibliografija teikia esminę pagalbą liaudies ūkio praktiniams klau-

simams spręsti. Pramonės, transporto, žemės ūkio darbuotojams reikia sekti naujausią jų specialybės literatūrą, knygas bei straipsnius, kuriuose nušviečiami paskutiniai tarybinio mokslo ir technikos pasiekimai, priešakinis socialistinės gamybos novatorių patyrimas.

Bibliografiniai žurnalai, biuleteniai, rodyklės informuoja skaitytojus apie techninės literatūros naujienas, apie specialiuose periodiniuose leidiniuose spausdinamą medžiagą, atskleidžia turinį knygų bei straipsnių, su kuriais specialistas kartais negali susipažinti iš originalo. Daug bibliografinių-informacinių biuletenių leidžia centrinės ministerijų mokslinės-techninės bibliotekos.

Centrinė mokslinė žemės ūkio biblioteka leidžia sistemingą rodyklę „TSRS žemės ūkio literatūra“, Centrinė mokslinė-techninė TSRS Susisieikimo kelių ministerijos biblioteka leidžia sąrašus „Geležinkelio transporto literatūra“ ir t. t. Tuo būdu, visa eilė bibliografinių leidinių informuoja įvairių pramonės, transporto, žemės ūkio šakų darbuotojus apie naujausią jų specialybės literatūrą. Kiekviena didelė pramonės statyba, geologinės žvalgybos ekspedicijos bei tyrinėjimai, naujų žemės ūkio kultūrų įdiegimas, naujų darbo metodų įsisavinimas, — visi šios rūšies darbai neįmanomi be literatūros studijavimo ir jos panaudojimo.

Didelę reikšmę įvairių mūsų Tėvynės sričių ir rajonų gamtos turtams bei vietiniams ištekliams tirti turi vadinamoji kraštotyrinė bibliografija, apskaitanti literatūrą apie atskirus kraštus, sritis, rajonus. Didžiojo Tėvynės karo metais, kai ypatingą reikšmę įgijo vietinės pramonės išvystymo klausimas, bibliografija padėjo išspręsti kai kuriuos rimtus liaudies ūkio reikšmės uždavinius. Pavyzdžiui, kai Gorkio srityje prasidėjo naftos šaltinių ieškojimo darbai, plačiai buvo panaudota kraštotyrinės bibliografijos medžiaga.

Bibliografai, parinkdami reikiamą literatūrą, teikė pagalbą frontui. Apie tai liudija šis įvykis iš Archangelsko N. A. Dobroliubovo v. sritinės bibliotekos darbo praktikos.

1942 metais į biblioteką užėjo du karo gydytojai ir paprašė bibliografinio skyriaus vedėją jiems padėti. Tuo metu ligoninėse stokojo vatos. Ją galėjo pakeisti pelkių samanų, tačiau reikėjo išaiškinti, kuriame rajone jos auga. Bibliografas pažiūrėjo į šiaurės literatūros katalogą ir atrado knygą, pavadintą „Pelkių samanų geografijos ir ekologijos medžiaga“. Pasinaudojus šia

knyga, buvo išaiškinta, kokiose vietose auga pelkių samanos. Gydytojai išreiškė padėką bibliografui už pagalbą frontui¹.

Pastaraisiais metais daugelis sritinių bibliotekų sėkmingai panaudoja bibliografiją priešakiniam pramonės bei žemės ūkio patyrimui propaguoti. Pavyzdžiui, Kuibyševo sritinė biblioteka, kaip taisyklė, atsiliepia į kiekvieną vietinių gamybos novatorių pasiekimą, išleisdama rekomenduojamosios literatūros rodyklį. Pavyzdžiui, galima paminėti literatūros rodyklę „Priešakinis Kuibyševo srities naftos pramonės patyrimas“ (Kuibyševas, 1951).

Vertingą iniciatyvą parodė Krasnodaro krašto biblioteka, 1952 metais išleidusi seriją rekomenduojamosios literatūros sąrašų bendru pavadinimu „Į pagalbą Kubanės mechanizatoriams“. Ši bibliografinės medžiagos serija skirta labai svarbiam uždaviniui — kompleksiniam žemės ūkio gamybos mechanizavimui.

Sverdlovsko V. G. Belinskio v. viešoji valstybinė biblioteka 1953 metais išleido literatūros rodyklę tema „Naujų stachanovinio judėjimo formų įdiegimas Sverdlovsko miesto ir Sverdlovsko srities įmonėse“ (Sverdlovskas, 1953. 11 p.).

Chabarovsko krašto biblioteka 1953 metais išleido rekomenduojamosios literatūros rodyklę „Ką skaityti Chabarovsko krašto miško paruošų darbuotojams apie savo gamybą“, Altajaus krašto biblioteka 1954 metais išleido literatūros rodyklę „Kukurūzus — į Altajaus krašto kolūkių bei tarybinių ūkių laukus“.

Pateikti pavyzdžiai rodo, kaip plačiai galima panaudoti bibliografiją propaguojant literatūrą, kuri padeda spręsti praktinius liaudies ūkio uždavinius.

Bibliografijos vaidmuo knygų leidimo ir knygų prekybos srityje. Ypač reikšmingas bibliografijos vaidmuo yra tose kultūrinio gyvenimo srityse, kurios susiduria su knygų gaminimu ir platinimu, — būtent, knygų leidime ir prekyboje.

Kritika ir bibliografija įvertina leidyklų produkciją, iškelia jų išleidžiamų knygų teigiamybes bei trūkumus ir tuo būdu padeda leidykloms gerinti savo darbą.

Knygų prekybai taip pat būtina reikalinga bibliografija. Dėl to susikūrė atskira bibliografijos rūšis — prekybinė knygų bibliografija. Prekybinė knygų bibliografija atsirado tais senais laikais, kai ėmė vystytis knygų spausdinimas.

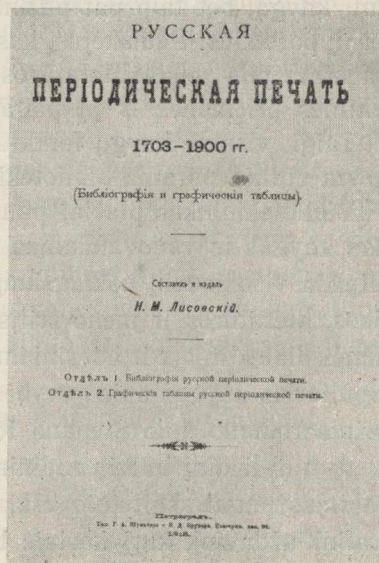
¹ K l i u j e v a s S. Archangelsko srities N. A. Dobroliubovo v. biblioteka. — „Bibliotekar“, 1953, Nr 12, p. 27.

Skaitytojams ir knygų darbuotojams reikia žinoti, kokios knygos spausdinamos ir bus išleistos artimiausiu laiku, kokias knygas leidyklos jau išleido. Žinias apie leidyklų knygų produkciją teikia leidykliniai katalogai bei jų išleistų knygų sąrašai. Pavyzdžiui, labai vertingas yra A. Ulpio sudarytas „Lietuvos TSR knygų katalogas (pokarinis laikotarpis)“, išleistas Valst. polit. ir moksl. lit. leidyklos 1953 metais, 407 p., lietuvių literatūros ir meno dekados Maskvoje proga. Puikiai yra apipavidalinti Valstybinės vaikų literatūros leidyklos katalogai, pavyzdžiui: „Knygų katalogas. 1951“ (M. — L., Detgiz, 1952), „Knygų katalogas. 1952“ (M. — L., Detgiz, 1953), „Knygų katalogas. 1953“ (M., Detgiz, 1954).

Valstybinė mašinų gamybos literatūros leidykla leidžia rodykles, į kurias įtraukta per eilę metų išleistų knygų produkcija, pavyzdžiui: „Mašgizo leidiniai per 10 metų“. Bibliografinė rodyklė. 1938—1948. Sudarė S. F. Borodajevs ir V. V. Belgardas (M., 1949. 320 p.).

Prekybinė knygų bibliografija ne tik padeda platinti knygas, bet turi ir kultūrinę-istorinę reikšmę, būtent, parodo knygų produkcijos sudėtį, būdingą tam tikram laikotarpiui. Pavyzdžiui, svarbus ikirevoliucinės rusų bibliografijos paminklas yra V. G. Anastasevičiaus sudarytas „Sąrašas rusiškų knygų, gaudamų skaityti iš Aleksandro Smirdino bibliotekos“ (SPb, 1828). Šis privatinės viešosios bibliotekos, kuri buvo prie žymiausio XIX amžiaus pirmosios pusės rusiškų knygų leidėjo A. F. Smirdino knygyno, katalogas yra minėtosios V. S. Sopikovo „Rusijos bibliografijos patyrimo“ tęsinys ir turi didelę kultūrinę-istorinę vertę.

Knygynų darbuotojams taip pat reikalingos rekomendacinės bibliografijos pobūdžio priemonės, atskleidžiančios knygų turinį ir padedančios pasirinkti literatūrą tiek individualiems pirkėjams, tiek ir kolektyviniams vartotojams, tai yra bibliotekoms.

Lietuvos TSR Valstybinės leidyklos (Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, Valstybinė grožinės literatūros leidykla, Valstybinė pedagoginės literatūros leidykla) kasmet išleidžia metinius, o kai kada net pusmetinius ar ketvirtinius savo produkcijos katalogus. Taip pat išleidžiama nemaža teminių katalogų, pavyzdžiui: „Marksizmo-leninizmo klasikų veikalai ir socialinės-ekonominės literatūros katalogas“ (V., 1954), „Mokslinės-ateistinės literatūros katalogas“ (V., 1955), „Žemės ūkio literatūros katalogas“ (V., 1955) ir kt. *Vert.*

Bibliografijos vaidmuo bibliotekininkystėje. Kasdien išduodamas skaitytojams dešimtis ir šimtus knygų bei vadovaudamas jų skaitymui, bibliotekininkas naudoja bibliografiją. Bibliotekininkas tam tikra prasme yra tarpininkas tarp skaitytojų ir knygų; jo vadovas knygų pasaulyje yra bibliografija. Visos bibliotekinio darbo sritys reikalauja knygų pažinimo, o tam reikia naudotis bibliografija.

Norėdamas pažinti knygų fondą ir jį papildyti, bibliotekininkas kiekvieno skyriaus knygas lygina su rekomendaciniu ar tipiniu katalogu ir tuo būdu išsiaiškina, kiek biblioteka aprūpinta pagrindine literatūra ir kurių knygų jai trūksta.

Savalaikiam bibliotekos papildymui naujais leidiniais reikia plačiai naudotis įvairios rūšies bibliografine medžiaga: knygų naujienų sąrašais, spaustinėmis anotuotomis kortelėmis. Žinoma, ne visi fondo komplektavimo klausimai sprendžiami bibliografijos pagalba; norint teisingai parinkti literatūrą, reikia ne tik pažinti knygą, bet taip pat pažinti bibliotekos skaitytojų interesus bei jų poreikius. Paaiškėjus, kas būtent domina skaitytoją, kuriuo klausimu jam reikia literatūros, bibliotekininkas naudoja bibliografinės priemonės ir jų pagalba parenka reikiamą medžiagą.

Taigi, visame knygų fondo komplektavimo darbe bibliografija yra būtina parama bibliotekininkui.

Bibliotekininkas plačiai panaudoja bibliografiją, propaguodamas knygas ir vadovaudamas skaitymui. Skaitytojai bibliotekai pateikia visokiausių užklausimų, liečiančių įvairias mokslo, technikos, literatūros ir meno sritis. Vienas teiraujasi mokymo priemonės dialektiniam ir istoriniam materializmui studijuoti, kitas — populiarios knygos apie gyvybės atsiradimą Žemėje, trečias — istorinio romano apie Stepaną Raziną, ketvirtas — brošiūros apie kvadratinį-lizdinį bulvių sodinimo būdą ir t. t. Tikslus knygų parinkimas pagal skaitytojo užklausimą sudaro savo rūšies bibliografinį uždavinį, kurį kartais bibliotekininkas sprendžia remda-

masis, savo turimomis žiniomis apie knygas, o kai kada turi ir specialiai paieškoti, peržiūrėti visą eilę bibliografinių šaltinių.

Bibliografija tampa ypač vertinga, kai skaitytojas pradeda sistemingai studijuoti tam tikrą klausimą, planingai skaityti tam tikros mokslo šakos literatūrą. Remdamasis bibliografinėmis priemonėmis, bibliotekininkas padeda skaitytojui sudaryti skaitymo planą, duoda patarimų, ką ir kaip skaityti, ir tuo būdu palengvina pirmuosius skaitytojo žingsnius savišvietos kelyje.

Kaip žinoma, svarbi priemonė vadovauti skaitymui ir padėti skaitytojams pasirinkti knygas bibliotekoje yra sisteminis katalogas. Šiam katalogui sudaryti taikomi tie patys literatūros rekomendavimo metodai, kurie taip pat naudojami sudarant bibliografines priemones. Sudarant katalogo skyrius, iškyla klausimai, ar surinkta visa literatūra, ar yra marksizmo-leninizmo klasikų veikalų, ar svarbesnė išspausdinta laikraščiuose bei žurnaluose medžiaga įjungta į katalogą ir t. t. Šitie klausimai sprendžiami naudojantis bibliografija.

Rengdamas knygų parodas, apipavidalindamas plakatus, praveddamas garsinius skaitymus bei literatūrinius vakarus, — žodžiu, visame darbe, susijusiame su literatūros parinkimu, propagavimu bei rekomendavimu, bibliotekininkas randa bibliografinėse priemonėse naudingų nurodymų, patarimų.

Masinės bibliotekos informacinis darbas daugiausia ir yra bibliografinis darbas. Jo kokybė daug kuo priklauso nuo to, kaip sumaniai ir plačiai bus panaudotos bibliografinės priemonės.

Taigi, bibliotekinis darbas visose jo formose yra pagrįstas bibliografijos panaudojimu. Masinės bibliotekos darbuotojas yra tiek bibliotekininkas, tiek ir bibliografas. Tik stambiose bibliotekose (valstybinėse viešosiose, respublikinėse, krašto, sritinėse) yra galimas darbo paskirstymas tarp bibliotekininkų ir bibliografų, žinoma, esant nenutrūkstamam ryšiui tarp vieno ir kito.

Į bibliotekininko pareigas įeina bibliografinių priemonių propagavimas tarp skaitytojų, jų išmokymas naudotis bibliografiniu informaciniu bibliotekos aparatu, bibliografinių žinių skleidimas.

§ 3. Tarybinės bibliografijos principai ir uždaviniai

Paveldimasis tarybinės bibliografijos ryšys su priešakinėmis rusų ikirevoliucinės bibliografijos kryptimis. Tarybinė bibliografija yra geriausių, demokratiščių ir revoliucinių ikispalnio laiko-

A219575 (кол.)

tarpio priešakinės rusų kritikos ir bibliografijos tradicijų perėmėja ir tęsėja.

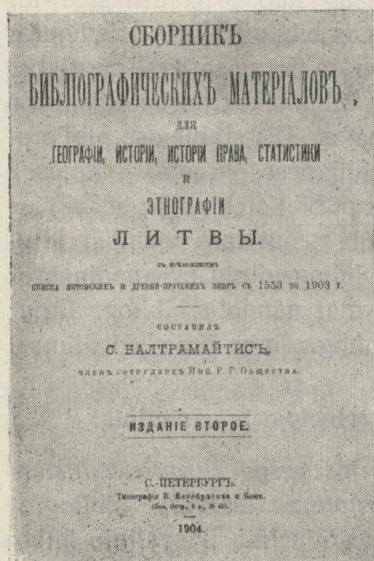
Visos eilės žymių rusų XVIII amžiaus pabaigos ir XIX amžiaus pradžios bibliografų — žinomo knygų leidėjo, švietėjo, rašytojo-satyriko N. I. Novikovo, „rusų bibliografijos tėvo“ V. S. Sopikovo, jo darbų tęsėjo V. G. Anastasevičiaus — veikla buvo ryškiai šviečiamojo pobūdžio. Patvaldinės-baudžiavinės santvarkos sąlygomis savo uždaviniu jie laikė šviesti liaudį, skleisti mokslines žinias bei priešakines tų laikų idėjas — revoliucines, antibaudžiavines A. N. Radiščevo pažiūras, XVIII amžiaus prancūzų švietėjų materializmą bei ateizmą.

Į dideles idėjines aukštumas XIX amžiaus 40—60 metais rusų kritiką ir bibliografiją iškėlė didieji revoliucionieriai-demokratai V. G. Belinskis, N. G. Černyševskis, N. A. Dobroliubovas. Kaip žinoma, V. G. Belinskis tvarkė kritikos ir bibliografijos skyrius žurnaluose „Otečestvennyje zapiski“ („Tėvynės užrašai“, 1839—1846 m.) ir „Sovremennik“ („Amžininkas“, 1847—1848 m.).

Černyševskis ir Dobroliubovas pradėjo savo darbą žurnale „Sovremennik“, bendradarbiaudami jo kritikos-bibliografijos skyriuje. Panašiai kaip Belinskis, į kritiką ir bibliografiją jie žiūrėjo kaip į priemonę revoliucinei pasaulėžiūrai propaguoti, vieną ir kitą plačiai panaudojo kovai su reakcinėmis kryptimis to meto

visuomeniniame gyvenime, moksle ir literatūroje.

Bolševikinėje ikispalnio laikotarpio spaudoje bibliografija buvo panaudojama marksizmui propaguoti, masėms politiškai auklėti. Lenininė „Iskra“ didelį dėmesį kreipė į informavimą apie agitacinę literatūrą, apie partinių organizacijų leidybinę veiklą Rusijoje. Laikraštyje „Pravda“, legaliuose bolševikiniuose žurnaluose „Prosveščeniye“ („Švietimas“), „Voprosy strachovanja“ („Draudimo klausimai“) ir kituose ikispalnio laikotarpio partinės spaudos organuose buvo propaguojama marksistinė litera-

tūra, aštriai kritikuojama reakcinė, buržuazinė literatūra, demaskuojami likvidatorių raštai. Tam buvo taikomos įvairios rekomendavimo formos tos literatūros, kuri padėjo revoliucionizuoti mases: straipsniai, recenzijos, sąrašai, apžvalgos, skelbimai apie knygas. Buvo leidžiamos ir atskiros knygų rodyklės darbininkų bei valstiečių savišvietai. Taip kūrėsi nauja bibliografija, kurios tikslas buvo panaudoti spaudą socialistinei ideologijai skleisti masių tarpe.

Pagrindiniai skiriamieji ikirevoliucinės bolševikinės bibliografijos bruožai — partiškumas, moksliskumas, demokratiškumas — vairuojančio Komunistų partijos vaidmens dėka toliau vystėsi tarybinėje bibliografijoje ir padarė ją idėjiškiausia, labiausiai priešakine bibliografija pasaulyje.

V. I. Leninas — bibliografijos partiškumo principo pagrindėjas. Didžiulį vaidmenį bolševikinės bibliografijos vystymesi suvaidino V. I. Lenino pasisakymai bibliografijos klausimais ir jo darbai šioje srityje.

V. I. Lenino pažiūra į bibliografiją geriausiai atsispindi N. A. Rubakino rodyklės „Tarp knygų“ antrojo leidimo antro tomo, išėjusio 1913 metais, recenzijoje¹.

Šioje recenzijoje Vladimiras Iljičius pagrindė svarbiausią bolševikinės bibliografijos principą — partiškumo principą.

Recenzija buvo išspausdinta prieš 40 metų, bolševikinio žurnalo „Prosvėščenijs“ 1914 m. balandžio numeryje.

Nikolajus Aleksandrovičius Rubakinas (1862—1946) buvo žinomas rusų kultūros veikėjas ir suvaidino žymų vaidmenį vystant Rusijoje savišvietą XX amžiaus pradžioje.

Tačiau N. A. Rubakinas neigė knygos, kaip klasinės kovos įrankio, reikšmę. Todėl N. A. Rubakino veikla apskritai buvo buržuazinio-šviečiamojo pobūdžio, ir tai atsispindėjo jo požiūryje į bibliografiją.

Antrasis, likęs neužbaigtas (t. I — 1911 m., t. II — 1913 m., t. III, d. I — 1915 m.), N. A. Rubakino rodyklės leidimas buvo vienas didžiausių veikalų rusų ikispalnio laikotarpio rekomendacinės bibliografijos srityje.

¹ Rubakinas N. A. Tarp knygų. Rusų knygų lobių apžvalgos patyrimas ryšium su mokslinių-filosofinių bei literatūrinių-visuomeninių idėjų istorija. Informacinis leidinys savišvietai ir bendro lavinimo bibliotekoms, o taip pat knygynams sisteminti bei komplektuoti. T. 2. Leid. 2-asis, papild. ir perdirb. M., „Nauka“, 1913. XI, 930 p.

N. A. Rubakino prašomas, V. I. Leninas trumpai išdėstė bolševizmo principų esmę; tai buvo išspausdinta rodyklės „Tarp knygų“ antrame tome (p. 772—773)¹. Vladimirui Iljičiui kategoriškai reikalaujant, jo straipsnis buvo išspausdintas be jokių pakeitimų².

Rodyklės „Tarp knygų“ antro tomo V. I. Lenino recenzija kiekvienas bibliografas ir bibliotekininkas turi stropiai išstudijuoti³.

Neturėdami uždavinio išdėstyti visus šioje recenzijoje nušviestus klausimus, mes sustosime tikrai ties pagrindiniais jos teiginiais. V. I. Leninas teigiamai žiūrėjo į bendrą rodyklės „Tarp knygų“ planą ir pabrėžė, kad „duoti *protingą* „rusiškų knygų lobyno apžvalgą“ ir „informacinį vadovą“ savišvietai ir bibliotekoms negalima kitaip, kaip ryšium su idėjų istorija“. V. I. Leninas iškėlė autoriaus nuopelną, kad jis neišmetė leidinių, kurie buvo persekiojami carinės cenzūros.

Pažymėjęs nurodytas vadovo „Tarp knygų“ teigiamybes, V. I. Leninas rado jame du rimtus trūkumus: eklektizmą (tai yra beprincipišką skirtingų, kartais visiškai nesuderinamų požiūrių sumaišymą) ir nepakankamai platų bendradarbiavimo tikslais kreipimąsi į specialistus. Ypatingą dėmesį Leninas kreipė į eklektizmo kritiką.

Šią esminę rodyklės ydą V. I. Leninas iškelia ryšium su N. A. Rubakino nusistatymu prieš „polemiką“.

Ižangoje N. A. Rubakinas pareiškia, kad jis „savo amžiuje niekuomet nedalyvavo jokiose polemikose“.

Vengdamas „polemikos“, kitaip tariant, idėjinių ginčų, sąlygojamų klasių bei partijų kovos, N. A. Rubakinas rodyklėje „Tarp knygų“ stojo į „nepartinio“ įvairių politinių kryptių literatūros pavaizdavimo kelią. Pavyzdžiui, drauge su pažangia literatūra, N. A. Rubakinas pateikia ir reakcingų autcrių (pavyzdžiui, žinomo obskuranto K. Pobedonoscevo) veikalus.

V. I. Leninas parodo, kad N. A. Rubakino sumanymas — duoti idėjų istoriją, pasiliekančią nuošaliai nuo jų kovos — yra visiškai

¹ Leninas V. I. Apie bolševizmą. — Raštai. T. 18, p. 454—455.

² V. I. Lenino laiškas N. A. Rubakinui dėl to straipsnio pateiktas V. I. Lenino Raštuose (t. 35, p. 45).

³ Leninas V. I. Knygos recenzija: N. A. Rubakinas. „Tarp knygų“, II tomas (leidykla „Nauka“). M. 1913 m. Kaina 4 rub. (2-sis leid.). — Raštai. T. 20, p. 236—238.

nepagrįstas. V. I. Leninas rašo: „Viena iš dviejų: *arba* nesąmoningai žiūrėti į idėjų kovą — ir tuomet sunkoka imtis rašyti jos istoriją (nekalbant jau apie dalyvavimą šioje kovoje); *arba* atsakyti nuo pretenzijos „niekuomet nedalyvauti jokiose polemikose“¹. N. A. Rubakino pateiktų įžanginių pastabų apie politinę ekonomiką pavyzdžiu V. I. Leninas parodė, kad N. A. Rubakinas neišsilaiko bešališko apžvalgininko vaidmenyje, stoja į slaptą polemiką su marksizmu, parodo savo linkimą prie liberalinės narodnikystės.

Lenininės N. A. Rubakino veikalo analizės šviesoje darosi visai aišku, kad daugelio bibliografų „bešališkumas“, jų vengimas polemikos, nepartiškumo skelbimas yra tiktai pridengtas, užmaskuotas buržuazinės ideologijos gynimas.

Rodyklės „Tarp knygų“ antro tomo V. I. Lenino recenzija tarybinei bibliografijai turi ypač svarbią, principinę reikšmę.

V. I. Lenino suformuluoti „Tarp knygų“ recenzijoje principai praktiškai buvo Vladimiro Iljičiaus pritaikyti bibliografiniame darbe — literatūros apžvalgoje, pridėtoje prie straipsnio „Karlus Marksas“². Šis straipsnis buvo parašytas 1914 metais ir, cenzūros apkarpytas išspausdintas 1915 metais brolių Granatų bendrovės „Enciklopedinio žodyno“ XXVIII tome.

Nepaisydamas būtinumo rašyti ypatingai glaustai, kaip to reikalaujama enciklopediniame žodyne, V. I. Leninas davė puių, aukštai mokslinio, partinio, politiškai užaštrinto, propaguojančio marksizmą, kovojančio su visais mėginimais jį iškraipyti, bibliografinio darbo pavyzdį.

V. I. Leninas sieja literatūros apžvalgą su revoliucinio marksizmo kovos prieš buržuazines teorijas, prieš oportunistą bei revizionizmą istoriją. Pradžioje nurodomi Markso veikalai chronologine jų leidimo tvarka, po to literatūra apie Marksą ir marksizmą. Veikalų apžvalgoje minimus autorius V. I. Leninas skirsto į tris grupes: „marksistus, kurie iš esmės laikosi Markso požiūrio; buržuazinius rašytojus, kurie iš esmės yra priešiški marksizmui, ir revizionistus, kurie tariamai pripažįsta vienus ar kitus marksizmo pagrindus, o iš tikrųjų pakeičia jį buržuazinėmis pažiūromis“³.

¹ Leninas V. I. Raštai. T. 20, p. 237.

² Leninas V. I. Raštai. T. 21, p. 62—73.

³ Ten pat, p. 67.

Politiškai tiksliai apibūdinęs atskiras autorių grupes, V. I. Leninas pradeda literatūros vienu ar kitu marksizmo klausimu nagrinėjimą nuo marksistų veikalų, po to nurodo revizionistų ir pabaigoje — buržuazinių autorių veikalus.

Laiške Granato leidinių redakcijos sekretoriui V. I. Leninas rašė: „Pažymėsiu, kad teko smarkiai suspausti literatūrą... ir aš turėjau parinkti tai, kas yra *esminga* įvairiose kryptyse (žinoma, daugiausia *už* Marksą)“¹. V. I. Leninas visur — ir literatūros atrankoje, ir susisteminiame, ir įvertinime taiko partiškumo principą. Vladimiro Iljičiaus pateikiamos atskirų autorių bei jų knygų charakteristikos pasižymi politiniu aštrumu, konkretumu, istoriškumu, griežtu moksliškumu.

V. I. Lenino sudaryta marksizmo bibliografija pateikia tam tikruose istoriniuose rėmuose (iki 1914 m.) vaizdą idėjinės kovos, kilusios buržuazinėje visuomenėje ryšium su marksizmo pasirodymu ir vystymusi. V. I. Lenino bibliografinis veikalas buvo labai vertinga priemonė politiniam švietimui, marksistinės literatūros propagandai.

Po Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos V. I. Leninas rūpinosi bibliografinio darbo organizavimu mūsų šalyje. Vladimiras Iljičius pasirašė RTFSR Liaudies Komisarų Tarybos 1920 metų birželio 30 d. nutarimą dėl bibliografijos perdavimo RTFSR Švietimo liaudies komisariatui. Lenininis bibliografijos dekretas turėjo pirmąją reikšmę valstybinei bibliografijos organizacijai, jos įjungimui į liaudies švietimo sistemą.

Didelę reikšmę V. I. Leninas skyrė rekomendacinei bibliografijai, propaguojant priešakinį mokslą ir kovojant su buržuazinės ideologijos pasireiškimais.

Apie tai liudija V. I. Lenino pasisakymai straipsnyje „Apie karingojo materializmo reikšmę“. Be ko kita, čia išreikštas toks pageidavimas: „Norėtusi tikėtis, kad žurnalas, kuris nori būti karingojo materializmo organu, duos mūsų skaitančiajai publikai ateistinės literatūros apžvalgas su apibūdinimu, kuriam skaitytojų sluoksniui ir kuriuo atžvilgiu galėtų būti tinkami vieni ar kiti veikalai, ir su nurodymu, kas pas mus yra pasirodę (pasirodžiusiais reikia laikyti tik pakenčiamus vertimus, o tokių yra ne taip daug) ir kas dar turi būti išleista“².

¹ Leninas V. I. Raštai. T. 35, p. 133.

² Leninas V. I. Raštai. T. 33, p. 203—204.

Iš pateikto pasisakymo matyti Vladimiro Iljičiaus rūpinimasis bibliografijos panaudojimu aktyviam mokslo šviečiamosios literatūros propagavimui plačiosiose masėse.

Vadovaujantis ir vairuojantis Tarybų Sąjungos Komunistų partijos vaidmuo tarybinės bibliografijos vystyme. Tarybų Sąjungos Komunistų partija visuomet žiūrėjo į bibliografiją kaip į svarbų kultūros-švietimo darbo barą.

Visoje eilėje partinių dokumentų nubrėžti tarybinės bibliografijos uždaviniai, nurodomas jos vaidmuo stiprinant masinę knygų propagandą, keliant bibliografinio darbo idėjinį lygį.

Partijos XIII suvažiavimas rezoliucijoje dėl spaudos pasiūlė: „Sustiprinti partinį vadovavimą kritiniam-bibliografiniam mūsų leidyklų, žurnalų bei laikraščių darbui, organizuojant pastaruosiuose nuolatinis ir sistemingai veikiančius skyrius ir kreipiant ypatingą dėmesį į partinio švietimo klausimus bei masinius leidinius“¹.

VKP(b) CK nutarime „Dėl masinio skaitytojo aptarnavimo knyga“ (1928 m.) siūloma peržiūrėti bibliografinių leidinių bei skyrių laikraščiuose ir žurnaluose padėti tam, „kad bibliografija taptų svarbiausia masinės knygos propagavimo ir pagalbos skaitytojui įrankiu“².

Daug dėmesio skiriama bibliografijai VKP(b) CK nutarime „Dėl leidyklų darbo“ (1931 m.). Čia siūloma centrinei spaudai sudaryti tokią bibliografavimo sistemą, kuri užtikrintų autoritetinę ir savalaikį plačiųjų skaitytojų sluoksnių supažindinimą tiek su visuomenine-politine ir grožine, tiek ypač ir su technine literatūra, ir praktiškai padėtų leidykloms gerinti produkcijos kokybę³.

Tarybų Sąjungos Komunistų partija nuosekliai ir nenukryps-tamai vadovavo bibliografijai: nurodinėjo, kad ji spręstų rimtus kultūros-švietimo uždavinius, aktyviai padėtų darbo žmonėms kelti jų kultūrinį lygį ir dirbti kūrybinį darbą.

Ypatingą vaidmenį tarybinės bibliografijos vystymesi suvaidino VKP(b) CK nutarimas „Dėl literatūros kritikos ir biblio-

¹ Tarybų Sąjungos Komunistų partija suvažiavimų, konferencijų ir CK plenumų nutarimuose. Leid. 7-asis. D. 2. 1924–1935. M., Gospolitizdat, 1954, p. 63.

² Apie partinę ir tarybinę spaudą. Dokumentų rinkinys. M., „Pravda“, 1954, p. 382.

³ Ten pat, p. 424.

grafijos“ (1940 m.). Šiame nutarime į literatūros kritiką ir bibliografiją žiūrima kaip į rimtą propagandos bei komunistinio auklėjimo priemonę. Pažymima didelė rekomendacinės bibliografijos reikšmė keliant plačiųjų masių politinį bei kultūrinį-techninį lygį, pabrėžiama, kad būtina kritinį-bibliografinį darbą sieti su praktiniais socialistinės statybos poreikiais. VKP(b) CK nutarimas padėjo organizuotai sutvarkyti bibliografiją TSR Sąjungoje, įnešė darnumo ir sistemingumo į Tarybų Sąjungos mokslo įstaigų bei stambiųjų bibliotekų bibliografinį darbą.

Partijos CK pokariniu laikotarpiu priimti istoriniai nutarimai ideologiniais klausimais (apie žurnalus „Zvezda“ ir „Leningrad“, apie dramos teatrų repertuarą ir priemones jam pagerinti, apie kinofilmą „Didysis gyvenimas“, apie V. Muradelio operą „Didžioji draugystė“) žymiai padėjo įveikti dar užsilikusius tarybinėje bibliografijoje formalizmo elementus, pakelti jos idėjinį lygį. Buvo pastebima kai kurių bibliografų niekinama pažiūra į rekomendacinę bibliografiją, propaguojančią geriausią literatūrą, moksliska buvo pripažįstama tik išsamioji bibliografija. Tarybiniai bibliotekininkai ir bibliografai išvystė kovą prieš šias formalistines pažiūras. Rekomendacinė bibliografija buvo pripažinta kaip svarbiausia bibliografijos rūšis, jos principai perkelti į bibliotekinių katalogų sudarymo metodiką. Tarybiniai bibliografai ėmė aktyviau panaudoti visus savo darbo metodus propaguoti literatūrai, auklėjančiai skaitytojus tarybinio patriotizmo dvasia.

TSKP XX suvažiavimas iškėlė uždavinį — dar labiau nukreipti visas ideologinio poveikio priemones, mūsų propagandą, agitaciją, spaudą į tarybinių žmonių komunistinį auklėjimą. Šis uždavinys keliamas ir tarybinei bibliografijai. Perėjimo iš socializmo į komunizmą laikotarpiu tarybinių bibliografų pastangos turi būti sutelktos tam, kad spaudiniai būtų panaudoti Komunistų partijos vedamai politikai propaguoti, komunistinės visuomenės statytojams padėti įsisavinti marksistinę-lenininę teoriją, kovai su kapitalizmo liekanomis, prietarais ir kenksmingomis senosios visuomenės tradicijomis. Padėti skleisti visa, kas yra nauja, priešakinio, kas išrandama moksle ir technikoje, kas sukurama literatūroje ir mene, padėti vystyti socialistinei kultūrai, aukštai idėjinui ir mokslinui lygiu aptarnauti vis augančius kultūrinius darbo žmonių poreikius — tokie yra uždaviniai, kuriuos sprendžiant turi dalyvauti ir tarybinė bibliografija.

Tarybinės bibliografijos principai. Visos puikios tarybinės socialistinės kultūros ypatybės — priešakinis idėjinis turinys, liaudiškumas ir demokratiškumas, patriotinis ir daugianacionalinis pobūdis, aktyvus vaidmuo kuriant naują gyvenimą — atsispindi ir tarybinėje bibliografijoje.

Svarbiausias tarybinės bibliografijos principas yra jos aukštas idėjiškumas, partiškumas, politinis aktualumas, glaudus ryšys su komunistinės statybos uždaviniais.

Sis principas atsispindi visose Tarybų Sąjungoje atliekamo bibliografinio darbo srityse: literatūros įvertinime ir atrinkime, medžiagos sisteminime, knygų rekomendavimo skaitytojams metuose. Pagal tą principą marksizmo-leninizmo klasikų veikalai, Komunistų partijos ir Tarybinės vyriausybės nutarimai, įžymių Komunistų partijos veikėjų darbai tarybinėse bibliografinėse priemonėse rekomenduojami pirmoje eilėje.

Tarybų Sąjungoje išleidžiamų bibliografinių leidinių tematika atspindi partijos ir vyriausybės iškeliamus aktualius uždavinius ir svarbiausius įvykius, vykstančius mūsų Tėvynės gyvenime. Antai, po TSKP CK rugsėjo Plenumo pagyvėjo bibliografinės medžiagos konkrečiais tolesnio žemės ūkio vystymo TSR Sąjungoje klausimais parengimas bei išleidimas. Pavyzdžiui, Rostovo valstybinė K. Markso v. mokslinė biblioteka po TSKP CK rugsėjo Plenumo išleido eilę rodyklių bei bibliografinių atmenų žemės ūkio klausimais („Organizuoti smarkų gyvulininkystės pakilimą“, „Ką skaityti apie Rostovo srities visuomeninės gyvulininkystės pašarų bazę“, „Ką skaityti apie tvartinį-stovyklinį galvijų laikymą“, „Už tolesnį bulvininkystės išvystymą Rostovo srityje“, „Apie Rostovo srities priešakinių mechanizatorių patyrimą“ ir kt.).

Lietuvos TSR Valstybinė respublikinė biblioteka taip pat padeda įgyvendinti partijos bei vyriausybės nutarimus ir leidžia bibliografines priemones aktualiomis temomis. Jų tarpe žymią vietą užima bibliografinės priemonės žemės ūkio klausimais, pavyzdžiui: Kairys S. Už gausų kolūkinį derlių. K., 1954. 54 p.; Lagauskienė E., Elsbergas S. ir Tomonis S. Už gausų kukurūzų derlių. K., 1955. 29 p. ir kt. Vert.

Tarybinė bibliografija negali stovėti nuošalyje nuo gyvenimo, priešingai, ji siekia padėti darbo žmonėms panaudoti spaudą — knygą, laikraštį, žurnalą — kaip ginklą nuolatinėje tarybinės liaudies kovoje dėl naujų komunistinės statybos laimėjimų.

Tarybinei bibliografijai yra svetima formali literatūros atranka ir įvertinimas. Visame savo darbe, atrinkdamas literatūrą,

įvertindamas kiekvieną knygą, tarybinis bibliografas vadovaujasi tuo, kas sudaro gyvybinį tarybinės santvarkos pagrindą — Komunistų partijos politiką.

Tarybinė bibliografija demaskuoja knygas, persunktas buržuazinės ideologijos, atmeta pasenusią literatūrą ir propaguoja priešakinius, progresyviuosius mokslinės ir grožinės literatūros veikalus. Tuo tarybinė bibliografija iš esmės skiriasi nuo buržuazinės bibliografijos, kurią panaudoja valdančiosios klasės propaguoti knygoms, skelbiančioms rasizmo, žmonių neapykantos teorijas, kurios padeda kurstyti karą. Pajungta knygų leidimo firmų tarnybai, bibliografija kapitalo šalyse smunka iki prekybinės reklamos lygio ir padeda skleisti pornografinę ir gangsterinę makulatūrą.

Tarybinę bibliografiją nuo šiuolaikinės buržuazinės bibliografijos griežtai skiria aukštai idėjinis, priešakinis jos pobūdis. TSR Sąjungoje bibliografija vystosi tikrai moksliniu pagrindu — marksistinės-lenininės teorijos bazėje.

Marksistinė-lenininė pasaulėžiūra apginkluoja tarybinius bibliografus teisingu moksliniu kriterijumi vertinant, atrenkant ir propaguojant literatūrą. Iš to išplaukia tikras tarybinės bibliografijos moksliskumas.

Griežtai principiškai kritikuodama visus reakcinius praeities ir dabarties veikalus, atrinkdama iš kultūrinio žmonijos palikimo visa tai, kas buvo iš tikrųjų mokslo pasiekta, kas prisidėjo prie progreso, tarybinė bibliografija padeda išskirti iš sukaupto knygų lobyno tą vertingą dalį, kuri yra studijuotina ir gali būti panaudota tolesniam visuomenės vystymuisi.

Tarybinė bibliografija ryžtingai ir nesutaikomai kovoja prieš šiuolaikinių užsienio autorių kūrinius, kurie iškraipo mokslo tiesas ir pataikauja buržuazijos interesams, falsifikuoja mokslą, skelbia reakcines idėjas.

Savo visiškai moksliška pažiūra į literatūros atranką tarybinė bibliografija griežtai skiriasi, pavyzdžiui, nuo šiuolaikinės amerikinės bibliografijos. Labai paplitęs JAV bibliografinis leidinys yra „Kumuliuojanti knygų rodyklė“ („Cumulative book index“). Peržiūrint tą rodyklę, stebina tokios rubrikos, kaip „okultiniai mokslai“, „alchemija“, „astrologija“, „užkeikimai“, „aiškieji regystė“, „demonologija“, „magija“, „orakulai“, „prietarai“, „būrimas“, „pranašavimai“, „spėjimai“ ir pan.

Peržiūrėdami 1928—1932 metų minėtą rodyklę, mes randame, pavyzdžiui, rubrikoje „atsrologija“ dešimtis knygų, apie kurių turinį galima spręsti nors ir iš šių antraščių: „Zodiako įtaka žmogaus gyvenimui“, „Likimo žvaigždės“, „Jūsų ateitis“, „Astrologija ir vedybos“, „Kosminis gyvenimo raktas“ ir pan.

Aišku, tarybinėse bibliografinėse priemonėse negalima rasti nei panašių temų, nei panašios literatūros. Tarybinė bibliografija kovoja už priešakinį mokslą, už socialistinės kultūros vystymąsi, už techninę pažangą. Tarybinė bibliografija aktyviai padeda tėvyniniams mokslininkams jų tyrinėjimo darbe ir prisideda prie mokslinių žinių skleidimo plačiosiose liaudies masėse.

Vienas pagrindinių tarybinės bibliografijos principų yra jos demokratiškumas, jos siekimas padėti žmonėms pasirinkti ir skaityti geriausią literatūrą. Tarybinių bibliografų uždavinys — patenkinti ne tik mokslo darbuotojų, bet ir visų darbo žmonių grupių poreikius, rekomenduoti kiekvienam darbininkui, kolūkiečiui, tarybiniam inteligentui knygas, būtinas ir naudingas jam, kaip komunistinės visuomenės statytojui.

Tarybiniai bibliografai, atsižvelgdami į plačiųjų masių poreikius, stengiasi surasti tokius lengvai prieinamus propagavimo bei rekomendavimo būdus, kurie padėtų sudominti įvairias skaitytojų grupes vertingais kūrinių. Ryšium su tuo pas mus sukurama įvairių bibliografinių priemonių tipų, skiriamų įvairaus išsilavinimo lygio ir įvairių specialybių skaitytojams. Pavyzdžiui, palyginti neseniai bibliografinio darbo praktikoje pasirodė toks priemonės tipas, kaip „pasikalbėjimas apie knygas“; pastaruoju metu daugiau pradėta leisti skaitymo planų, „atmenų skaitytojui“, bibliografinių lapelių ir pan.

Daugelio bibliografinių priemonių jau patys pavadinimai liudija, kad jos skirtos platiesiems darbo žmonių sluoksniams: „Ką skaityti melžėjai“, „Ką skaityti šaltkalviui“, „Ką skaityti traktorininkui“ ir t. t.

Masinis tarybinių bibliografinių leidinių pobūdis reiškiasi tuo, kad jie leidžiami dideliais tiražais. Pavyzdžiui, Vaikų knygos namai išleido Detgizo leidinių keletą literatūros rodyklių moksleiviams nuo 100 iki 150 tūkstančių egzempliorių tiražu. TSRS Valstybinė V. I. Lenino v. biblioteka vieną savo leidinį — skaitymo planus „Į pagalbą skaitytojui“ — leidžia tiražu nuo 50 iki 100 tūkstančių egzempliorių.

Kas metai vis auga mūsų žurnaluose ir laikraščiuose spausdinamų kritinės bibliografijos straipsnių skaičius.

1946 metais periodinėje spaudoje buvo recenzuota 2 744 knygos ir straipsniai, o 1951 metais — 6 207 knygos ir straipsniai.

1950 metais užregistruota 3 175 bibliografinės medžiagos vietnetai, 1951 metais — 3 341, 1952 metais — 3 574.

Jeigu paimsime mūsų respublikos periodinę spaudą, tai joje 1946 metais buvo recenzuota 108 knygos ir straipsniai, 1950 metais — jau 218, o 1954 metais — 363 knygos ir straipsniai. Periodinėje spaudoje buvo išspausdinta kritikos straipsnių, recenzijų ir atsiliepimų apie knygas: 1946 metais — 152, 1950 metais — 305, o 1954 metais — 511. *Vert.*

Taigi, ir savo tematika, ir savo skaitytinumu, ir išleidžiamų pavadinimų skaičiumi, ir jų tiražu bibliografinės priemonės Tarybų Sąjungoje kaskart įgauna vis masiškesnį pobūdį.

Įvairių tipų bibliotekų darbe kasmet vis labiau plečiamas bibliografinių žinių propagavimas, ugdomi skaitytojų įgūdžiai naudotis bibliografinė medžiaga. Tuo pačiu sudaromos sąlygos plėsti bibliografija besinaudojančių skaitytojų ratą ir keliamas jos vaidmuo masinėje tarybinės knygos propagandoje.

II SKYRIUS

TARYBINĖS BIBLIOGRAFIJOS RŪŠYS IR BIBLIOGRAFINIŲ PRIEMONIŲ TIPAI

Bibliografavimo objektu gali būti atskira knyga arba straipsnis, tam tikro autoriaus veikalai, visa eilė leidinių, kuriuos jungia viena tema, tos ar kitos mokslo šakos literatūra ir t. t. Bibliografinė medžiaga gali būti skirtinga savo apimtimi ir paskirtimi, literatūros parinkimo, knygų turinio atskleidimo pilnumu, jų sisteminimo metodu ir rekomendavimo formomis. Priklausomai nuo vienos ar kitos paskirties, nuo orientavimosi į įvairias skaitytojų grupes, nuo vartojamų medžiagos tvarkymo metodų kyla įvairios bibliografijos rūšys ir įvairūs bibliografinių priemonių tipai.

§ 1. Bibliografinės spaudinių charakteristikos tipai

Atskleisdamas praeities knygų lobių ar einamosios spaudos produkcijos turinį, bibliografas duoda atskirų spaudinių charakteristiką.

Yra šie pagrindiniai bibliografinės spaudinių charakteristikos tipai: bibliografinis aprašas (A), anotacija (B), referatas (C), recenzija (D).

A. Bibliografinio aprašo tikslas — pateikti visą eilę faktinių duomenų, apibūdinančių knygą (brošiūrą, žurnalą ir t. t.) kaip tam tikrą spaudos vienetą, išskirti ją iš kitų spaudinių.

Bibliografinį knygos aprašą sudaro šie pagrindiniai elementai: a) autoriaus pavardė; b) veikalo antraštė; c) paantraštiniai duomenys (žinios, patikslinančios spaudinio antraštę arba apibūdinančios jo formą ir paskirtį; nurodymai, kuriuo leidimu išėjo knyga, kas ją vertė, redagavo ir t. t.); d) leidimo duomenys (leidyklos pavadinimas, leidimo vieta ir metai); e) kiekybinė charakteristika

(puslapių, įdėtinių lapų, portretų, iliustracijų, geografinių žemėlapių skaičius); f) antrašiniai duomenys (pavadinimas serijos, į kurią įeina aprašomas spaudinys; pavadinimas įstaigos ar organizacijos, kurios vardu paskelbta medžiaga); g) įvairios bibliografinės pastabos.

Bibliografinis žurnalo ar laikraščio straipsnio aprašas, be autoriaus pavardės ir straipsnio antraštės, turi dar aprašą to šaltinio, kuriame jis išspausdintas (žurnalo pavadinimas, metai, numeris, puslapiai, kuriuos straipsnis užima; laikraščio pavadinimas, metai, mėnuo ir diena).

Bibliografinis rinkinio straipsnio, atskiro knygos skyriaus ar ištraukos, raštų tomo straipsnio aprašas taip pat papildomas nurodant šaltinį, kuriame ta medžiaga išspausdinta.

Knygų aprašo pavyzdžiai:

Kočetovas V. Zurbinaį. [Romanas]. V., Valst. grož. lit. 1-kla, 1954. 506 p.

Smakovas A. Peterburgo tremtinys. (Kelias į Ilimską). Istorinis romanas. Taškentas, Uzbekijos TSR Valst. 1-kla, 1952. 300 p.

Žurnalų ir laikraščių straipsnių aprašo pavyzdžiai:

Niunka V. Lietuvos Komunistų partijos kova už darbininkų ir valstiečių sąjungos stiprinimą pereinamuoju iš kapitalizmo į socializmą laikotarpiu. — „Komunistas“, 1955, Nr 3, p. 18-31.

Naujoji planavimo tvarka — galinga priemonė kolūkių rezervams atskleisti. [Vedamasis]. — „Tiesa“, 1955, balandžio 24.

Marksizmo-leninizmo klasikų raštuose ir veikalų rinkiniuose išspausdintų veikalų aprašo pavyzdžiai:

Leninas V. I. Gercenui atminti. — Raštai. T. 18, p. 9-15.

Minėtas V. I. Lenino veikalas gali būti nurodytas ir atskiru leidiniu; tuo atveju jo aprašas turės tokią formą:

Leninas V. I. Gercenui atminti. V., Valst. polit. ir moksl. lit. 1-kla, 1955. 12 p.

Bibliografinio aprašo apimtis, jame duodamų žinių pilnumas gali keistis priklausomai nuo tos bibliografinės medžiagos, į kurią tas aprašas įeina, paskirties ir pobūdžio. Valstybinei spaudinių apskaitai ir registracijai reikalingas smulkesnis bibliografinis aprašas, pavyzdžiui, žinios apie knygos kainą, jos dydį, tiražą ir kt. Jeigu mes duodame knygos tekste bibliografinę nuo-

rodą, galime pasitenkinti sutrumpintu aprašu. Tačiau reikia vengti tokio trumpinimo, iš kurio nebūtų galima atskirti vieną knygą nuo kitos, vieną leidimą nuo kito, knygą nuo žurnalo ar laikraščio straipsnio.

Be aprašo pilnumo, didelę reikšmę bibliotekiniame ir bibliografiniame darbe turi jo vienodumas, jo pajungimas tam tikroms taisyklėms. Šiuo metu yra parengtos ir išleistos „Bendrinės spaudinių aprašo taisyklės masinių bibliotekų katalogams ir bibliografinėms rodyklėms“, kuriomis masinėms bibliotekoms ir reikia vadovautis¹.

Bibliografinius atskirų knygų, žurnalų straipsnių bei recenzijų aprašus, kaip savarankiškus spaudos vienetus, leidžia spaus-tinių kortelių pavidalo Visasąjunginiai knygų rūmai.

Peržiūrėjus duotus aprašo pavyzdžius, nesunku įsitikinti, kad atskiri spaudiniai tik suminėti, bet iš esmės jie nėra apibūdinti. Pavyzdžiui, remiantis V. Kočetovo ir A. Šmakovo knygų aprašais, galima padaryti išvadą, kad pirmasis veikalas yra romanas, o antrasis — istorinis romanas. Todėl būtinai reikia papildyti aprašą smulkesnėmis žiniomis apie knygos turinį.

Jeigu pridėtume, kad V. Kočetovo romane aprašoma ištisai laivų statybininkų karta — Žurbinių šeima, ir duotas platus tos gamyklos gyvenimo vaizdas, tai iš trumpo apibūdinimo jau būtų galima suprasti apie kūrinio turinį. Taip pat bus aiškesnis A. Šmakovo knygos turinys, jeigu mes nurodysime, kad tai yra istorinis romanas iš A. N. Radiščevo gyvenimo: jo ištrėmimas į Sibirą jį nuteisus ir kelionė į ištrėmimo vietą — Ilmsko miestą. Tokios trumpos žinios apie knygą vadinamos *anotacijomis*.

B. *Anotacija* (verčiant iš lotynų kalbos, „annotatio“ — „pastaba“, „užrašas“) — tai trumpas knygos apibūdinimas, atskleidžiantis jos turinį, skaitytinumą ir kitus požymius taip, kad būtų galima atskirti anotuojamą kūrinį nuo kitų to paties autoriaus arba to paties pavadinimo, arba tos pačios tematikos kūrinių.

Anotacija papildytas bibliografinis aprašas duoda skaitytojui aiškesnį vaizdą apie knygą, negu išvardijimas formalių žinių, apibūdinančių knygą kaip spaudos vienetą, kaip tam tikrą leidinį.

¹ Smulčiau apie bibliografinio aprašo taisyklės kalbama V skyriuje.

Į lietuvių kalbą minėtas taisyklės išvertė ir pritaikė Lietuvos TSR bibliotekoms I. Kisinas, redagavo A. Ulpis (V., 1955). Vert.

Trumpų anotacijų pavyzdžiai:

Tolstojus A. N. Duona. (Caricino gynimas). Apysaka.

Apie didvyrišką Caricino (dabar Stalingrado) gynimą 1918 metais, turėjusį milžinišką reikšmę aprūpinant duona jaunos tarybinės respublikos gyventojus.

Mamin-Sibiriakas D. N. Duona. Romanas.

Platus meniškas kapitalizmo vystymosi Užuralės žemės ūkyje XIX amžiaus 60—90-ųjų metų laikotarpiu vaizdas.

Pateiktieji anotacijų pavyzdžiai yra trumpi ir atskleidžia tik knygos tematiką, tačiau ir jie pakankamai ryškiai parodo dviejų to paties pavadinimo kūrinių turinio skirtumą.

Anotacija gali atskleisti ne tik turinį, bet ir kitas esmines knygos ypatybes: jos pagrindinę idėją, sukūrimo laiką, skaitytinumą. Anotacijoje gali būti žinių apie kūrinio autorių; labai svarbūs anotacijų elementai yra knygos įvertinimas ir rekomendavimas.

Anotacijų pobūdis ir apimtis priklauso nuo knygų turinio, tipo ir reikšmės; skirtingai rašomos grožinio kūrinio, politinės brošiūros, populiarios gamtos mokslų knygos, vidurinės mokyklos vadovėlio ir t. t. anotacijos. Vienos ir tos pačios knygos anotacijų apimtis ir pobūdis keičiasi priklausomai nuo to, į kurios rūšies bibliografinį leidinį anotacija įeina — į bibliografinį vadovą, rekomenduojamosios literatūros sąrašą ar į atmeną skaitytojui ir pan.

Tačiau visais atvejais nepasikeičia pagrindinė anotacijos paskirtis — nurodyti svarbiausius vidinius požymius, atskiriančius tą knygą nuo kitų, panašios temos ir panašaus turinio knygų.

Anotacijos leidžiamos ir kaip savarankiška medžiaga — tai yra spaustinės kortelės, kurias parengia TSRS Valstybinė V. I. Lenino v. biblioteka ir leidžia Valstybinė kultūros-švietimo literatūros leidykla. Anotuotųjų spaustinių kortelių leidimas yra viena iš centralizuoto katalogavimo formų ir TSR Sąjungoje vykdomas nuo 1925 metų.

C. Referatas (lotyniškas žodis „referre“ reiškia „perduoti“, „daryti pranešimą“) — tai yra sutrumpintas knygos arba straipsnio turinio išdėstymas. Palyginus su anotacija, referatas duoda pilnesnį supratimą apie knygoje ar straipsnyje nagrinėjamo klausimo esmę.

Referate nurodomi klausimo nagrinėjimo keliai ir metodai, duodama pagrindinių faktinių duomenų, dėstomos autoriaus išvados, parodoma, ką nauja įneša referuojama medžiaga į teoriją arba praktiką. Referatas leidžia tiek susipažinti su spaudinio turiniu, kad skaitytojui paaiškėja, ar jis ras toje medžiagoje atsa-

kymą į dominančius jį klausimus. Atskirais atvejais smulkus referatas gali atstoti knygos arba straipsnio skaitymą originale.

Mūsų bibliografinio darbo praktikoje itin paplitęs referavimas tarybinių ir užsieninių knygų bei straipsnių specialiais klausimais, naujų mokslo darbų, pranešimų apie išradimus, naujų technologinių būdų, mašinų, aparatų aprašymų ir kt. Referatai turi didelę reikšmę informuojant specialistus apie paskutinius mokslo ir technikos Tarybų Sąjungoje ir užsienyje laimėjimus, apie socialistinės gamybos novatorių patyrimą.

Referatai sudaro specialiųjų periodinių leidinių, vadinamųjų referatyvinių žurnalų (pavyzdžiui, „Sovetskoje medicinskoje referativnoje obozrenije“ ir kt.), turinį.

D. *Recenzija* (iš lotyniško žodžio „recensio“, reiškiančio „apžiūrėjimą“, „nagrinėjimą“) — tai kritinis knygos nagrinėjimas, motyvuojas jos įvertinimą idėjiniu-politiniu, moksliniu, praktiniu, meniniu (jei recenzuojamas grožinis kūrinys) požiūriu.

Recenzijoje paprastai smulkiau ar ne taip smulkiai atpasakojamas knygos turinys, nurodomas jos skaitytinumas, atskleidžiami jos teigiamybės ir trūkumai. Recenzento uždavinys — duoti pagrįstą knygos įvertinimą ir, priklausomai nuo bendrųjų išvadų — rekomenduoti ar nerekomenduoti ją skaitytojams.

Įvairių žurnalų ir laikraščių kritikos ir bibliografijos skyriuose recenzijos užima didžiausią turinio dalį.

Knygos įvertinimo ir rekomendavimo elementų gali būti ir anotacijoje. Anotacijos skirstomos į kritines ir rekomendacines. Anotacijoje arba referate knyga gali būti apibūdinta kaip gera ar bloga, kaip aktuali ar pasenusi, kaip klasikinis ar antraeilis veikalas ir pan. Tačiau anotacijos ar referato rėmuose ypatingai sunku duoti smulkų knygos teigiamybių ir trūkumų aptarimą, pateikti reikalingų tvirtinimų ir įrodymų apie jos teisingą įvertinimą.

Bibliografinis aprašas, anotacija, referatas ir recenzija vartojami atskiriems spaudiniams apibūdinti. Sutinkamai su minėtais knygų charakteristikos tipais skiriami tokie bibliografinio darbo metodai: *bibliografinis aprašymas*¹, *anotavimas*, *referavimas* ir *recenzavimas*.

¹ Lietuvių kalba reikia skirti du kilmės atžvilgiu artimus terminus, bet vartojamus atskiromis prasmėmis: 1) *aprašas* — tai knygos bibliografinio sutvarkymo rezultatas, pagrindinių žinių apie ją užrašas ir 2) *aprašymas* — tai bibliografinio knygos sutvarkymo metodas, bibliografinio aprašo sudarymo procesas („aprašyti knygą“). *Vert.*

§ 2. Bibliografijos rūšys

Bibliografinė medžiaga (bibliografiniai veikalai, šaltiniai) gali būti įvairaus pobūdžio, įvairių rūšių, atsižvelgiant į šiuos požymius: *paskirtį* (A); *bibliografuojamų spaudinių turinį ir tipą* (B); *literatūros parinkimo pilnumą* (C); *apskaitomos literatūros leidimo laiką* — chronologinis požymis (D) ir *apskaitomos literatūros leidimo vietą* — teritorinis požymis (E).

A. *Bibliografinės medžiagos paskirtis* turi atitikti vieną iš skaitytojo poreikių, verčiančių jį kreiptis pagalbos į bibliografiją. Skaitytojui gali prireikti arba literatūros pilnos suvestinės, kuri išleista per tam tikrą laikotarpį, arba informacijos apie esamuosius leidinius, arba atskiro veikalo įvertinimo ir analizės, arba pasirinkti literatūros jį dominančiu klausimu.

Atsižvelgiant į *paskirtį*, yra šios bibliografijos rūšys: a) apskaitinė-registracinė, b) informacinė, c) kritinė ir d) rekomendacinė.

a) Apskaitinės-registracinės bibliografijos tikslas yra išaiškinti, apskaityti ir suregistruoti spaudos produkciją, išleistą per tam tikrą laikotarpį, arba apskaityti visą literatūrą atskiomis mokslo šakomis, arba apskaityti atskirus leidinių tipus (knygas, žurnalus, laikraščius, gaidas, geografinius žemėlapius ir t. t.).

Svarbiausias tos bibliografijos rūšies uždavinys — kiek galima didesnis spaudinių apskaitos pilnumas ir kiek galima tikslus jų aprašas. Tačiau šio uždavinio negalima suprasti formaliai kaip apskaitą visų be išimties spaudinių, neatsižvelgiant į jų kokybę. Ankstyvesniais metais išleistų spaudinių išaiškinimas, apskaita ir registracija turi būti susiję su atranka medžiagos, išlaikiusios savo idėjinę-politinę, mokslinę bei praktinę vertę.

Spaudinių apskaita ir registracija Tarybų Sąjungoje traktuojama kaip valstybinės svarbos reikalas ir vykdoma Visasąjunginių knygų rūmų ir sąjunginių bei autonominių respublikų knygų rūmų. Valstybinės bibliografinės registracijos organai yra „Knygų metraštis“ ir kiti Visasąjunginių knygų rūmų leidiniai, o taip pat sąjunginių bei autonominių respublikų knygų rūmų leidiniai (Ukrainos TSR Knygų rūmų „Litopys druku“, Baltarusijos TSR Knygų rūmų „Letapis druku BSSR“, Lietuvos TSR Knygų rūmų „Knygų metraštis“ ir kt.). Visuose šiuose leidiniuose naudojamas tik vienas knygos apibūdinimo tipas — bibliografinis aprašas (pažymėtina — labai smulkus).

b) Informacinės bibliografijos tikslas yra informuoti plačiąsias skaitytojų mases arba atskiras specialistų grupes apie tarybinės ir užsienio literatūros naujienas. Apie naujas knygas ir kitus spaudinius informuoja ir valstybinės bibliografinės registracijos šaltiniai. Todėl kyla klausimas: ar reikia skirti informacinę bibliografiją kaip atskirą rūšį, ar ją galima sujungti su apskaitine-registracine? Informacinės bibliografijos išskyrimas visai pateisinamas todėl, kad jos tikslas nėra pilnutinai apskaityti spaudinius. Informacinės bibliografijos šaltiniuose nauji spaudiniai pavaizduojami atrankiniu būdu — orientuojantis į tam tikrą skaitytojų grupę, ir sisteminiams pagal kitus požymius, pavyzdžiui, gali būti grupuojami leidyklomis. Knygų aprašai kai kada papildomi anotacijomis arba referatais.

Prie informacinės bibliografijos šaltinių priklauso ir nedideli sąrašai, spausdinami žurnaluose ir laikraščiuose („Naujos knygos“, „Nauji leidiniai“, „Knygų naujienos“), ir leidyklų katalogai, ir moksliniai referatyvinio pobūdžio žurnalai.

c) Kritinės bibliografijos tikslas yra išanalizuoti ir įvertinti einamąją spaudos produkciją, išaiškinti geriausius mokslinius ir grožinius veikalus, parodyti klaidas ir trūkumus tų knygų, kurios neatitinka joms keliamų komunistinio idėjiškumo, mokslinio tikslumo, meniško meistriškumo reikalavimų. Pagrindinis kritinės bibliografijos metodas yra spaudinių recenzavimas. Kiekviename periodiniame leidinyje, kaip taisyklė, būna kritikos ir bibliografijos skyrius.

Mūsų kritinei bibliografijai pavyzdys yra marksizmo-leninizmo klasikų literatūrinės kritikos darbai, pasižymintieji moksliniu gilumu, visapusišku dalyko pažinimu, ypatingu moksliniu sąžiningumu, politiniu aštrumu, giliu principiškumu ir partiškumu, vertinant mokslinės bei grožinės literatūros veikalus.

Kritinė bibliografija, glaudžiai ir nenutrūkstamai susijusi su moksline ir literatūrine kritika, turi užtikrinti gilią veikalų analizę, padėti vystyti mokslą, literatūrą, meną, kelti literatūros vaidmenį komunistiniame darbo žmonių auklėjime.

„Visame savo kritikos ir bibliografijos darbe, įvertindamos kiekvieną knygą, laikraščių ir žurnalų redakcijos turi vadovautis tuo, kas sudaro gyvenimišką tarybinės santvarkos pagrindą — Komunistų partijos politiką“ („Pravda“, 1952, vasario 13).

d) Rekomendacinė bibliografija yra glaudžiai susijusi su kritine ir gali egzistuoti tik remiantis pastarąja.

Rekomendacinės bibliografijos metodai — tai geriausiųjų mokslinės bei grožinės literatūros veikalų atrinkimas ir jų rekomendavimas platiesiems skaitytojų sluoksniams arba atskiroms darbo žmonių grupėms. Tokiu būdu rekomendacinė bibliografija vykdo svarbius kultūros-švietimo uždavinius, padeda komunistiškai auklėti darbo žmones. Rekomendacinė bibliografija turi didelę reikšmę keliant plačiųjų masių politinį ir kultūrinį-techninį lygį.

Rekomendacinės bibliografijos priemonių tipai yra labai įvairūs: bibliografinės rodyklės, literatūros apžvalgos, rekomenduojamosios literatūros sąrašai, skaitymo programos į pagalbą savivietai, „pasikalbėjimai apie knygas“, skaitymo planai, „skaitymo ciklai“, atmenos skaitytojui ir kt. (apie jų skirtumus kalbama sekančiame skirsnyje).

Rekomendacinė bibliografija yra svarbiausias kovinis tarybinės bibliografijos baras.

B. *Atsižvelgiant į bibliografuojamų spaudinių turinį ir tipą*, bibliografija gali būti: a) bendroji, arba universalinė, atspindinti visų mokslo šakų mokslinę ir grožinę literatūrą; b) specialinė, arba šakinė, apimanti tam tikros mokslo šakos literatūrą (visuomeninės-politinės literatūros bibliografija; gamtos mokslų literatūros bibliografija; techninės literatūros bibliografija ir t. t.); c) personalinė, apskaitanti tam tikro autoriaus veikalus arba literatūrą apie jį, arba ir viena ir kita kartu; d) kraštotybinė, apskaitanti literatūrą apie tam tikrą kraštą ar sritį.

Bendrosios bibliografijos pavyzdžiu gali būti Visasąjunginių knygų rūmų leidžiamas „Ježegodnik knigi SSSR“ („Metinė TSRS knygos rodyklė“ — „TSRS knygos metininkas“).

Šakinės bibliografijos pavyzdžiais gali būti skaitlingos politinės, istorinės, gamtos mokslų, techninės, žemės ūkio literatūros rodyklės.

Prie personalinės bibliografijos priklauso rekomenduojamosios literatūros rodyklės ir atmenos skaitytojui, pavyzdžiui, TSRS Valstybinės V. I. Lenino v. bibliotekos 1953 metais išleistos atmenos: „Michailas Ivanovičius Glinka“, „Nikolajus Gavrilovičius Černyševskis“ ir kt.¹

¹ Lietuvos TSR Valstybinė respublikinė biblioteka yra išleidusi personalinės bibliografijos rodykles: „Vladimiras Majakovskis“, „Kristijonas Donelaitis“, „Adomas Mickevičius“ ir visą eilę kitų. Vert.

Kraštotyrinės bibliografijos šaltinis yra, pavyzdžiui, informacinė rodyklė „Literatūra apie Penzos sritį, išleista 1951—1952 metais“. Penza, 1953. 18 p. (Penzos M. J. Lermontovo v. sritinė biblioteka).

Lietuvos TSR Knygų rūmai leidžia „Tarybinės lituanikos metraščių (Tarybų Lietuva TSRS spaudoje)“, kuris spausdinamas kartu su „Knygų metraščių“. Pagal savo pobūdį tai yra ne kas kita kaip savo rūšies kraštotyrinės bibliografijos leidinys. Be to, Lietuvos TSR Valstybinė respublikinė biblioteka yra išleidusi rodykles „Tarybinė lituanika“ (už 1944, 1945 ir 1946 metus). Pažymėtina taip pat: „Tarybų Lietuva. 1940—1955“. Rekomenduojamosios literatūros rodyklė. K., 1955. 76 p. (Lietuvos TSR Valstybinė respublikinė biblioteka). *Vert.*

Kada bibliografavimo objektas yra bibliografinė medžiaga, tai to išdavoje atsiranda „bibliografijos bibliografija“ (kitai vadinama „antrojo laipsnio bibliografija“). Tokios bibliografinių priemonių rūšies pavyzdžiu gali būti Visasąjunginių knygų rūmų leidžiamos metinės rodyklės „Tarybinės bibliografijos bibliografija“.

C. *Atsižvelgiant į literatūros parinkimo pilnumą, į medžiagos tam tikru klausimu arba apskritai vienos ar kitos rūšies spaudinių apimtį, bibliografija gali būti:* a) išsamioji, siekianti kuo pilniau pavaizduoti atitinkamą literatūrą (pavyzdžiui, apskaitinė-registracinė bibliografija) ir b) atrankinė, apimanti tik literatūrą, atrinktą pagal tam tikrus požymius.

Spaudinių atranka gali būti apribota leidimo metais, skaitytinumu, reikalavimais, keliama dėl atrenkamų spaudinių kokybės, ir t. t. Pavyzdžiui, atrankinė yra rekomendacinė bibliografija, propaguojanti tik geriausias knygas, vertingiausią medžiagą.

D. *Atsižvelgiant į apskaitomos literatūros leidimo laiką, tai yra pagal chronologinį požymį, skiriamos šios bibliografijos rūšys:* a) einaamoji, atspindinti naujus, tik ką išleistus leidinius (per savaitę, mėnesį, metus), ir b) suvestinė, apimanti tam tikro istorinio laikotarpio literatūrą, pavyzdžiui, tarybinius leidinius nuo 1917 iki 1947 metų arba rusišką knygą nuo 1708 iki 1917 metų (nuo to momento, kai Petras Pirmasis įvedė Rusijoje civilinį šriftą, iki Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos).

E. *Atsižvelgiant į apskaitomos literatūros leidimo vietą, tai yra pagal teritorinį požymį, bibliografija gali būti:* a) valstybinė (bendrasąjunginė) — apskaitanti leidinius įvairiomis kalbomis, išeinančius TSRS teritorijoje (pavyzdžiui, „Knygų

metraštis“ — TSRS valstybinės apskaitinės-registracinės bibliografijos organas, leidžiamas Visasąjunginių knygų rūmų, ir b) vietinė arba krašto — apskaitanti leidinius, išleistus tam tikrame krašte arba tam tikroje srityje¹.

Krašto bibliografijos uždavinys — vietinės spaudos produkcijos apskaita. Krašto bibliografija glaudžiai susijusi su kraštotyrine bibliografija, kurios uždavinys apskaityti krašto pažinimo šaltinius ir priemones, nepriklausomai nuo jų leidimo vietos. Krašto ir kraštotyrinės bibliografijos šaltinių turinys žymia dalimi sutampa, nes to ar kito krašto istorijos ir geografijos literatūrą, kurią apskaito kraštotyrinė bibliografija, leidžia vietinės leidyklos, o jų produkciją apskaito krašto bibliografija.

Visi tie požymiai, kurie nulemia įvairias bibliografijos rūšis, — paskirtis, turinys ir tematika, literatūros atrankos pilnumas, chronologinė literatūros apimtis, teritorinė leidinių apimtis, — turi esminę reikšmę bibliografinės priemonės apibūdinimui ir į juos atsižvelgiama tą priemonę analizuojant, studijuojant ir panaudojant.

§ 3. Bibliografinių darbų (medžiagos, šaltinių) formos

Būdami spaudiniais, bibliografiniai darbai gali būti išleisti kaip atskiros knygos, brošiūros, periodiniai leidiniai, spausdinami kaip žurnalų bei laikraščių medžiaga, apiforminami kaip lapeliai, plakatai ir t. t.

Aptarsime *tokias pagrindines bibliografinių darbų formas, kaip:* 1) *bibliografinė periodika* (žurnalai, biuleteniai ir pan.); 2) *kritikos ir bibliografijos skyriai žurnaluose ir laikraščiuose* (vadinamoji vidinė žurnalų ir laikraščių bibliografija); 3) *bibliografinės priemonės*; 4) *literatūros rodyklės mokslinėse knygo- se* (vadinamoji taikomoji ir vidinė knygų bibliografija).

1. *Bibliografinė periodika.* Ankstesniuose skirsniuose jau buvo duota bibliografinių žurnalų pavyzdžių. Jie gali būti apskaitinio-registracinio, informacinio, kritinio ir rekomendacinio pobūdžio.

Apskaitinės-registracinės bibliografijos žurnalai („Knygų metraštis“ ir kiti knygų rūmų leidiniai)

¹ Priė valstybinės bibliografijos priklauso taip pat leidiniai, registruojantieji spaudinius, išėinančius atitinkamos respublikos teritorijoje, pavyzdžiui, „Knygų metraštis“, leidžiamas Lietuvos TSR Knygų rūmų. Vert.

apima aprašus knygų ar kitų spaudinių, išleistų per tam tikrą laiko tarpą (per metus, metų ketvirtį, mėnesį, savaitę).

Kritinės bibliografijos ir rekomendacinės bibliografijos žurnaluose paprastai spausdinama įvairi medžiaga: bendro pobūdžio straipsniai kultūros, spaudos, knygų leidimo ir bibliotekininkystės, bibliografijos ir kitais klausimais, kritiniai straipsniai, recenzijos, knygų apžvalgos, rekomenduojamosios literatūros sąrašai, informacija apie knygų naujienas, apie leidyklų darbą.

Informacinės bibliografijos žurnaluose ir biuleteniuose spausdinami daugiausia knygų ir straipsnių sąrašai, papildyti referatais ar anotacijomis.

2. *Žurnalų bei laikraščių kritikos ir bibliografijos skyriuose* esti daugiausia kritikos straipsnių ir naujų knygų recenzijų, rečiau — naujų leidinių rodyklių ir sąrašų, kai kada literatūros apžvalgų tam tikru klausimu.

VKP(b) CK nutarime dėl literatūros kritikos ir bibliografijos (1940 m.) nurodyta, kad šakiniai žurnalai ir laikraščiai turi organizuoti nuolatinį kritikos-bibliografijos skyrius ir tvarkyti jų darbą taip, kad visa išleidžiama specialinė literatūra rastų įvertinimą spaudos puslapiuose.

Laikraščiuose „Pravda“, „Izvestija“, „Komsomolskaja pravda“, „Trud“, „Literaturnaja gazeta“, „Sovetskaja kultura“, „Tiesa“, „Sovetskaja Litva“, „Komjaunimo tiesa“, „Literatūra ir menas“ ir kituose, žurnaluose „Komunist“, „Novoje vremia“, „Nauka i žizn“, „Priroda“, „Novyj mir“, „Znamia“, „Oktiabr“, „Zvezda“, „Komunistas“, „Pergalė“ ir kituose spausdinamos naujų knygų recenzijos, literatūros apžvalgos ir t. t. Suprantama, kad joks kritinės bibliografijos žurnalas nėra pajėgus įvertinti visą išleidžiamą literatūrą. Tam reikia sistemingo jos recenzavimo visuose periodiniuose leidiniuose.

Būtina pažymėti, kad paskutiniuosiuose kiekvienų metų žurnalų numeriuose paprastai spausdinamos abėcėlinės arba sisteminės straipsnių ir kitos medžiagos, išspausdintos tuose žurnaluose per metus, turinio rodyklės. Šios rodyklės yra vertingas bibliografijos šaltinis ir žymiai palengvina periodinių leidinių medžiagos suradimą.

3. *Bibliografinės priemonės.* Bibliografinės priemonės skiriasi nuo kitos bibliografinės medžiagos — žurnalų, biuletenių, atskirų recenzijų ir kt. — pirmiausia tuo, kad jos leidžiamos atskiromis

knygomis ar brošiūromis. Tačiau šis formalus požymis neturi lemiamos reikšmės. Rekomenduojamosios literatūros sąrašas ar apžvalga, ar rodyklė, išspausdinti žurnale, nenustoja tuo būti bibliografinė priemonė. Svarbesnieji bibliografinės priemonės požymiai yra tai, kad ji turi aiškiai išreikštą paskirtį, kad ji skirta tam tikrai skaitytojų grupei, apima eilę knygų ir kitų spaudinių, parinktų prisilaikant tam tikrų reikalavimų, yra sudaryta pagal tam tikrą planą.

Taigi, bibliografinė priemonė apibūdinama jos pagrindinės idėjos vieningumu, literatūros atrankos, susistemavimo ir rekomendavimo tikslingumu. Žurnaluose ir laikraščiuose dažnai galima sutikti naujų knygų sąrašų. Ši medžiaga, gana nekonkreiti literatūros atrankos atžvilgiu ir skaitytinumu, kai kada net nesusisteminta, neturinti jokių paaiškinimų, anotacijų ir pan., savaime aišku, neskaitoma bibliografinė priemonė.

Jeigu sugretinti bibliografinę priemonę ir mokymo priemonę, tai galima pastebėti, kad jos turi bendrą bruožą — būtent, skiriamos padėti studijuojantiems vieną ar kitą mokslo šaką, vieną ar kitą klausimą. Tačiau skirtingai nuo vadovėlio, kuris tiesiogiai duoda skaitytojui tam tikrų žinių, bibliografinė priemonė tik padeda suprasti klausimą ir palieka pačiam skaitytojui pasisemti žinių iš rekomenduojamosios literatūros.

„Bibliografinės priemonės“ sąvoka yra labai plati.

Toliau mes aptarsime tik pagrindinių rekomendacinės bibliografijos priemonių tipus, būtent: rekomenduojamosios literatūros rodykles, literatūros apžvalgas, rekomenduojamosios literatūros sąrašus, skaitymo programas, planus ir „ciklus“, „pasikalbėjimus apie knygas“, atmenas skaitytojui, tipinius ir rekomendacinius katalogus.

Peržiūrinėdami bibliografinių priemonių antraštinius lapus, mes galime sutikti paantraštes: „rekomenduojamosios literatūros rodyklė“, „rekomendacinis sąrašas“, „literatūros apžvalga“, „skaitymo planas“ ir pan. Tokie išsireiškimai, kaip rodyklė, sąrašas, apžvalga, skaitymo programa, skaitymo planas, dažnai vartojami šnekamojoje kalboje ir spaudoje kaip tapačios sąvokos, kaip sinonimai. Tačiau bibliografams šios sąvokos yra specialūs terminai, turintieji nors ir sąlyginę, bet gana konkrečią prasmę.

Labiausiai paplitę rekomendacinės bibliografijos priemonių tipai yra rekomenduojamosios literatūros rodyklė ir literatūros apžvalga.

Literatūros rodyklės ir apžvalgos paprastai skiriamos palyginti platesniam skaitytojų ratui ir turi tikslą įgalinti kiekvieną išsirinkti tas knygas, kurios labiausiai atitinka to skaitytojo poreikius ir pasirengimą.

Rekomendacinės bibliografijos rodyklių pratarmėse neretai galima sutikti tokius išsireiškimus: „Ši rodyklė skiriama mokslo darbuotojams, lektoriams, propagandistams, aukštųjų mokyklų studentams, vidurinės mokyklos vyresniųjų klasių moksleiviams ir, apskritai, platiesiems tarybinės inteligentijos sluoksniams“.

Iš tokios rodyklės skaitytinumo apibūdinimo matyti, kad ji yra skirta tam tikrai, bet kartu ir gana plačiai skaitytojų grupei.

Svarbiausias tokios bibliografinės rodyklės ar apžvalgos sudarytojo uždavinys — atrinkti geriausią literatūrą numatyta tema ar numatytu klausimu kiek galima platesniu mastu, taip apskaičiuojant, kad įvairios skaitytojų kategorijos galėtų panaudoti rodyklę jiems reikalingoms knygoms išsirinkti.

Sudarant bibliografinę rodyklę, paprastai panaudojama ir einamoji literatūra, ir ankstesnių metų leidiniai, vadovaujantis idėjine, mokslinė ir meninė atrenkamų veikalų verte ir jų prieinamumu tai skaitytojų grupei, kuri turima galvoje. Bibliografinėje rodyklėje, skirtoje pakankamai pasirengusiam skaitytojui, paprastai pateikiama visa literatūra, ideologiškai teisingai nušviečianti klausimą ir atitinkanti šiuolaikinį mokslo lygį.

Skirtingai nuo bibliografinės rodyklės, literatūros apžvalga dažnai ribojasi tam tikrais rėmais: joje aptariama literatūra, išleista per tam tikrą laikotarpį, arba kurios nors leidyklos produkcija ir pan. Antai, žurnale „Partijnaja žizn“ (1954, Nr 3) išspausdinta apžvalga literatūros, išleistos tarybinių leidyklų Ukrainos susijungimo su Rusija 300-osioms metinėms ir skirtos tam įvykiui mūsų Tėvynės istorijoje.

Teminių rekomendacinių rodyklių ir apžvalgų sudarytojams pirmiausia iškyla uždaviniai atrinkti geriausią literatūrą ta tema ir susisteminti ją tais specialiais klausimais, kuriuos ta tema apima.

Tuo būdu, literatūros atranka rodyklėse ir apžvalgose, skirtingose vienai ir tai pačiai temai, gali būti vienoda. Skirtumas tarp tų dviejų bibliografinių priemonių tipų glūdi svarbiausia medžiagos pateikimo formoje.

Tuo tarpu kai bibliografinėse rodyklėse pateikiamas knygų ir straipsnių išvardijimas su anotacijomis (o kai kada ir be ano-

tacijų), apžvalgose atskiri kūriniai apibūdinami nuosekliu pasakojimu ir papildomi esminiais klausimo paaiškinimais; taigi, rodyklė savo forma primena sąrašą, o apžvalga — straipsnį arba pasikalbėjimą apie knygas.

Literatūros apžvalgos pavyzdžiu gali būti TSRS Valstybinės V. I. Lenino v. bibliotekos 1954 metais išleista priemonė: Selčikas V. V. „Didieji rusų revoliuciniai demokratai Belinskis, Gercenas, Černyševskis, Dobroliubovas“. Čia kiekvieno skyriaus pradžioje duodamas rekomenduojamų knygų sąrašas,

o po to seka — nuoseklaus pasakojimo forma — rekomenduojamosios literatūros apibūdinimas, papildytas esminiais klausimo paaiškinimais. Kiekvieno skyriaus pabaigoje duotas papildomos literatūros sąrašas, o visos apžvalgos pabaigoje — abėcėlinė rekomenduojamų knygų ir straipsnių rodyklė.

Bibliografinių rodyklių atmaina yra rekomenduojamosios literatūros sąrašai. Jie paprastai skiriasi nuo rodyklių siauresniu skaitytinumu, orientuojasi į visiškai konkrečią skaitytojų kategoriją. Jeigu reikia bibliografinių priemonių, pavyzdžiui, šiomis temomis: „Ką skaityti traktorininkui apie traktorių remontą“, „Ką skaityti melžėjai apie karvių išmilžio padidinimą“, „Ką skaityti tekintojui apie energetinį metalų piovimą“, tai kiekvienu atveju tikslingiausia sudaryti trumpą rekomenduojamosios literatūros sąrašą. Atsižvelgiant į siauresnę tematiką ir skaitytinumą, literatūros atranka rekomendaciniame sąraše paprastai būna labiau ribota, negu bibliografinėje rodyklėje. Tokių sąrašų paskirtis — suteikti praktišką pagalbą skaitytojams, sprendžiant jiems keliamus gamybinius uždavinius. Panašiai kaip rodyklėje, rekomendacinis sąrašas teikia skaitytojui galimybės pasirinkti, tačiau neverčia perskaityti visas rekomenduojamas knygas kaip kokį nors privalomą minimumą.

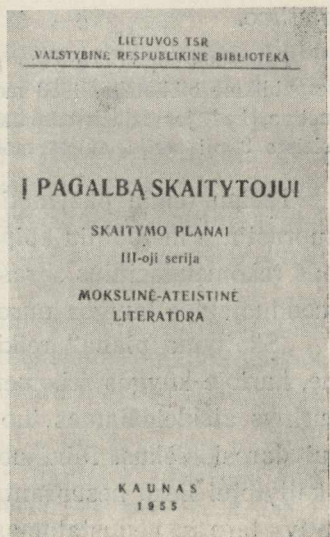
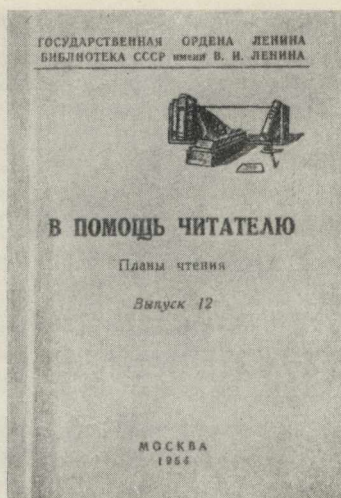
Tolesnis žingsnis į priekį — teikiant pagalbą skaitytojui ir vadovaujant skaitymui yra sisteminio skaitymo programos, skai-

tymo planai, „skaitymo ciklai“, „pasikalbėjimai apie knygas“. Visos šios priemonės turi vieną ir tą pačią paskirtį — padėti skaitytojams savišvietoje, savarankiškai studijuojant juos dominančius klausimus.

Visose šio tipo priemonėse literatūra atrenkama ypač kruopščiai, apgalvotai; nurodomas tik būtinas literatūros minimumas, kurį reikia perskaityti; neleistina įtraukti knygas, pakartojančias viena kitą, arba nurodyti leidinius, kurie gali vienas kitą pakeisti. Atrenkant literatūrą, tiksliai atsižvelgiama į skaitytojo bendrąjį išsilavinimą, į laiką, kurio reikia visoms priemonėje rekomenduojamoms knygoms perskaityti. Medžiaga sudedama ta seka, kuria ją reikia skaityti, — pradedant paprastesne ir baigiant sudėtingesne; panaudojami įvairūs metodai rekomenduojamų kūrinių turiniui atskleisti ir ryšiui tarp jų išaiškinti.

Skirtingai nuo bibliografinių rodyklių ir rekomenduojamosios literatūros sąrašų sisteminio skaitymo programos, skaitymo planai, „skaitymo ciklai“ turi šiuos elementus: a) preliminarines pastabas, aiškinančias bendrą nagrinėjamos disciplinos arba temos turinį, nurodančias jos reikšmę, jos pagrindinius klausimus; b) bendrą tos disciplinos ar temos literatūros pobūdį; c) metodinius nurodymus dėl darbo su rekomenduojamąja literatūra visumoje arba su atskiromis knygomis.

Tokie yra bendri bruožai, būdingi bibliografinėms priemonėms, skirtoms į pagalbą savišvietai. Tar-

pusavyje jos skiriasi kai kuriomis ypatybėmis, liečiančiomis literatūros atranką ir metodinį apipavidalinimą.

Sisteminio skaitymo programos (kitaip — skaitymo programos savišvietai) skiriamos studijuojantiems įvairias einamo kurso disciplinas (istoriją, geografiją, fiziką, chemiją ir t. t.) ir apima atrinktą literatūrą, būtiną savarankiškam tų disciplinų įsisavinimui.

Skaitymo planai pasižymi įvairesne tematika, negu sisteminio skaitymo programos, ir skiriami platesniam ratui skaitytojų, besidominčių aktualiais klausimais. Vienas TSRS Valstybinės V. I. Lenino v. bibliotekos leidžia-

mos priemonės „Į pagalbą skaitytojui“ leidinys paprastai turi apie 20 skaitymo planų. Įvairi šių „skaitymo planų“ tematika padeda bibliotekininkui rekomenduoti skaitytojams literatūrą įvairiais klausimais ir tuo pačiu prisidėti prie skaitytojo akiračio plėtimo.

Panašaus tipo skaitymo planus leidžia ir Lietuvos TSR Valstybinė respublikinė biblioteka. 1953 metais išėjo 2 serijos — viso 3 leidiniai. Pažymėtina, kad jos leidžiamos kaip teminės serijos. Pavyzdžiui, 1955 metais išleista 3-ioji serija, skirta mokslinei-ateistinei literatūrai propaguoti. Vert.

Tačiau reikia pažymėti, kad šie „skaitymo planai“ pasižymi suprastintu metodiniu apipavidalinimu ir labiau panašūs į trumpos rekomendacinius sąrašus (nėra jokių įvadinių pastabų, rekomenduojamos knygos nurodomos be anotacijų ir pan.).

„Skaitymo planą“ reikia suprasti kaip bibliografinę priemonę, kurioje knygos rekomenduojamos tam tikru nuoseklumu, o jų turinys atskleidžiamas tuo būdu, kad šis nuoseklumas skaitytojui darosi aiškus. Minėtuose „planuose“ skaitymo nuoseklumas skaitytojui lieka nesuprantamas, knygų turinys neatskleidžiamas, ryšys tarp jų nenustatomas.

Aišku, šie „skaitymo planai“ yra naudingi skaitytojui, kaip ir bet kuri bibliografinė priemonė, rekomenduojanti vertingą literatūrą, bet savo pavadinimo nepateisina. Gal todėl kai kurių „Į pagalbą skaitytojui“ leidinių paantraštėje rašoma: „Skaitymo planai ir trumpi rekomenduojamosios literatūros sąrašai“¹.

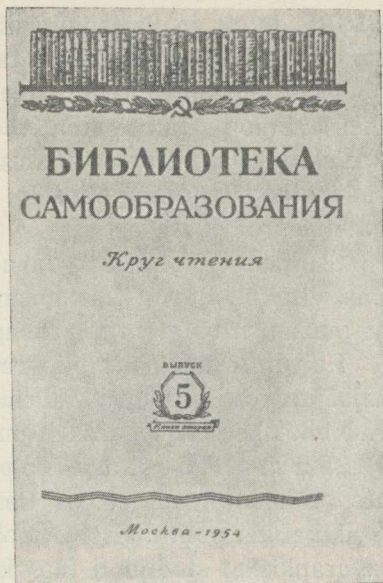
„Skaitymo ciklai“ skiriasi nuo skaitymo programų ir planų platesne tematika, didesniu visapusiškumu. „Skaitymo ciklas“ paprastai apima visą eilę mokslo šakų ar temų, visumoje sudarančių užbaigtą žinių kompleksą. Bendrai priimta sakyti,

kad „skaitymo ciklas“ — tai bibliografinė priemonė, padedanti skaitytojui įgyti visapusišką ir platų supratimą apie svarbesnias mokslines disciplinas ir grožinės literatūros kūrinius.

„Skaitymo ciklo“ pavyzdys yra TSRS Valstybinės V. I. Lenino v. bibliotekos leidžiama bibliografinių priemonių serija, bendra antrašte „Biblioteka samoobrazovaniya“ („Savišvietos biblioteka“).

Kaip nurodyta šio leidinio pratarinėje, „Savišvietos biblioteka“ apima knygas tokiomis temomis, kurios labiausiai domina plačiuosius tarybinės inteligentijos sluoksnius, nepaisant jų profesijos ar specialybės, o pirmiausia partinį, tarybinį bei ūkinį aktyvą. Ši bibliografinė priemonė skirta visiems, kurie pageidauja savarankiškai skaitydami kelti savo idėjinę-politinę lygį ir plėsti savo akiratį aktualių mokslinių problemų, meno ir grožinės literatūros srityje.

„Savišvietos biblioteka“ susideda iš penkių sąsiuvinų (septynių knygų), skirtų visuomeniniams mokslams, gamtos mokslų, rusų mokslo ir technikos istorijos klausimams, grožinei literatūrai

¹ TSRS Valstybinė V. I. Lenino v. biblioteka 1955 m. pradėjo leisti anotuotus skaitymo planus „Į pagalbą skaitytojui“. Pirmas toks leidinys, skirtas mokslinei-ateistinei propagandai, turi 11 anotuotų skaitymo planų, išspausdintų penkiasdešimtyje puslapių. Vert.

(TSRS tautų ir užsienio šalių klasikų literatūrai, šiuolaikinei tarybinei literatūrai), TSRS tautų menui.

Kiekvienas leidinys susideda iš šių dalių: bendroji pratarinė; leidinio pratarinė arba įvadinės pastabos prie atskirų skyrių, paaiškinančios literatūros atrankos principus ta tema, o kai kuriais atvejais temos reikšmę; anotuoti literatūros sąrašai; pagalbinės rodyklės.

Ši priemonė pateisina pavadinimą „skaitymo ciklas“, nes apima visą eilę temų ir klausimų, visumoje sudarančių daugiau ar mažiau užbaigtą žinių kompleksą.

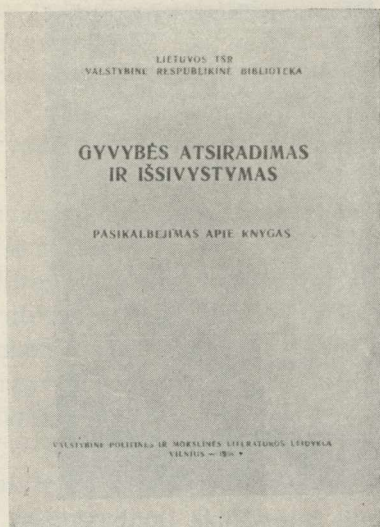
Palyginti naujas bibliografinės priemonės tipas yra „pasikalbėjimai apie knygas“, kuriuos TSRS Valstybinė V. I. Lenino v. biblioteka ėmė leisti 1949 metais.

„Pasikalbėjimai apie knygas“ — tai bibliografinės priemonės, adresuotos tiesiog skaitytojui, norint sudominti jį aktualiais politiniais bei moksliniais klausimais ir padėti jam savarankiškai studijuoti tuos klausimus, skaitant rekomenduojamąją literatūrą. Kiekvieno „pasikalbėjimo apie knygas“ pagrindą sudaro skaitymo planas arba trumpas rekomenduojamosios literatūros sąrašas, kuris paprastai pateikiamas po pasikalbėjimo teksto („į pasikalbėjimą įtrauktų knygų sąrašas“). Skirtingai nuo kitų bibliografinių priemonių, „pasikalbėjimas apie knygas“ literatūriškai apiforminamas kaip ištisinis, nuoseklus pasakojimas apie geriausias knygas viena ar kita tema, papildytas iš esmės tos temos aiškinimu. Paprastai „pasikalbėjimo apie knygas“ pradžioje duodamas bendras temos apibūdinimas, po to jis suskirstomas atskirais klausimais; prie kiekvieno klausimo duodamos preliminarinės pastabos, po kurių seka rekomenduojamų knygų anotacijos. Knygos nurodomos tam tikru nuoseklumu su tokiu išskaičiavimu, kad skaitytojas palaipsniui eitų nuo paprastesnio prie sudėtingesnio, nuo konkrečios medžiagos — prie apibendrinimų.

„Pasikalbėjimas apie knygas“ labai artimas bibliografinėi apžvalgai; esmėje tai yra ne kas kita, kaip rekomenduojamosios literatūros apžvalga, metodiškai apiforminta kaip priemonė į pagalbą savišvietai. Todėl „pasikalbėjimo apie knygas“ tekstas gali būti pagrindu bibliotekininkui, darančiam žodinę bibliografinę apžvalgą. Paprastai „pasikalbėjimo“ pabaigoje duodama metodinių nurodymų arba patarimų bibliotekininkui apie tai, kaip panaudoti duotąją medžiagą darbe su skaitytoju. Aptariamo biblio-

grafinių priemonių tipo pavyzdžius galima išvardyti TSRS Valstybinės V. I. Lenino v. bibliotekos išleistus „pasikalbėjimus apie knygas“: Levina S. S. Kaip mokslas aiškina Žemės ir viso, kas yra gyva žemėje, kilmę. M., 1949. 48 p.; Levina S. S. Ką skaityti apie gyvąją gamtą. M., 1951. 20 p.

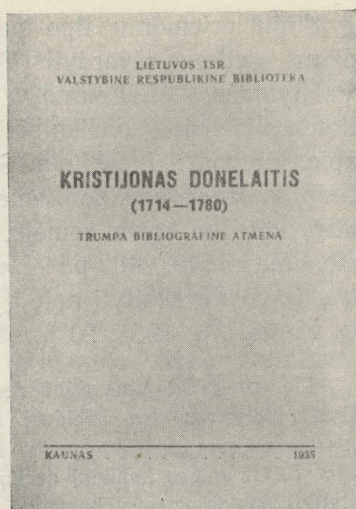
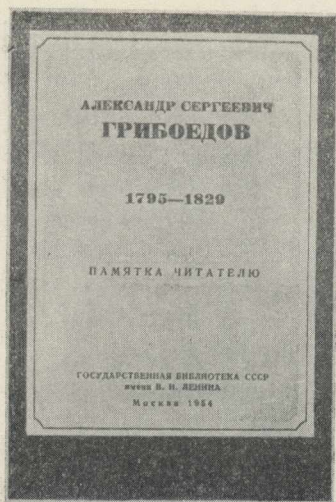
Lietuvos TSR Valstybinė respublikinė biblioteka yra išleidusi šiuos „pasikalbėjimus apie knygas“: Kairys S. Už gausių kolūkinį derlių. Ką skaityti laukininkystės brigados darbuotojui ir gausių derlių meistrai. K., 1954. 54 p.; Lagauskienė E. Ką skaityti gyvulininkystės fermų darbuotojams apie savo specialybę. K., 1954. 62 p., ir kt. *Vert.*

Prie masinių bibliografinių priemonių formų priklauso atmenos skaitytojui. Jos paprastai būna nedidelės apimties ir skiriamos rekomenduoti skaitytojui minimumą literatūros, būtinos patenkinti poreikius, liečiančius kurią nors aktualią temą, atmintinę datą ar specialų klausimą, susijusį su gamybine skaitytojo veikla. Labai paplitusios personalinio pobūdžio atmenos, skirtos atskiriems mokslo ir technikos, literatūros ir meno veikėjams. Tipiniai tokių „atmenų skaitytojui“ pavyzdžiai gali būti šios TSRS Valstybinės V. I. Lenino v. bibliotekos išleistos atmenos: Aleksandras Sergejevičius Gribojedovas. (1795—1829). Atmena skaitytojui. M., 1954. 36 p. Piotras Andrejevičius Pavlenko. (1899—1951). Atmena skaitytojui. M., 1954. 28 p.

Lietuvos TSR Valstybinė respublikinė biblioteka yra išleidusi šias „atmenas skaitytojui“: Barkauskaitė V. ir Tomonis S. A. P. Gaidaras. K., 1954. 23 p.; Tomonis S. ir Tamoševičiūtė S. Vladimiras Majakovskis. K., 1955. 40 p.; Tomonis S. Kristijonas Donelaitis. K., 1955. 13 p. ir kt. *Vert.*

Pagrindiniai personalinės atmenos elementai yra: a) trumpos biografinės žinios (arba gyvenimo ir veiklos datos); b) to mokslininko ar rašytojo pagrindinių veikalų sąrašas su

trumpu jų apibūdinimu; c) pagrindinių kūrinių sąrašas; d) trumpos rekomenduojamosios literatūros apie tą mokslininką, rašytoją ir t. t. sąrašas.

Panašios rūšies atmenų analizė parodo, kad jos skiriamos skaitytojui ne pagilinti klausimo studijavimą, bet preliminariniai susipažinti su juo.

Reikia pažymėti, kad visi išnagrinėti rekomendacinės bibliografijos tipai — rekomendacinės rodyklės, literatūros apžvalgos ir sąrašai, skaitymo programos, planai ir „ciklai“, „pasikalbėjimai apie knygas“, atmenos skaitytojui — tarp savęs yra labai artimi ir ne tik įvairių bibliotekų, bet ir vienos bibliotekos darbo praktikoje kai kada vienas su kitu sumaišomi¹. Dalinai tai aiškina bibliografinių terminų stoka, dalinai tuo, kad kai kuriuos bibliografinių priemonių tipus imta vartoti neseniai ir jie dar nepėjo įgauti visiškai užbaigtą formą. Juk tokios sustingusios formos ir nereikalaujama iš priemonių, skirtų mūsų skaitytojams, kurie kultūriniu atžvilgiu greitai auga ir kelia vis naujus ir naujus reikalavimus ir literatūrai, ir menui, ir bibliotekiniam darbui, ir bibliografijai.

Stengdamiesi susekti tuos skaitytojų poreikius ir geriausiai juos patenkinti, bibliografai-novatoriai taiko naujus knygų propagavimo ir rekomendavimo būdus, kuria naujo tipo priemonės.

¹ Žr. L. Levino straipsnį „Kai kurie rekomendacinės bibliografijos klausimai“, išsp. „Bibliotekar“, 1955, Nr 6, p. 1—7. Vert.

Šis kūrybinis tarybinės bibliografijos pobūdis ir sąlygoja tam tikrą bibliografinių priemonių tipų nepastovumą.

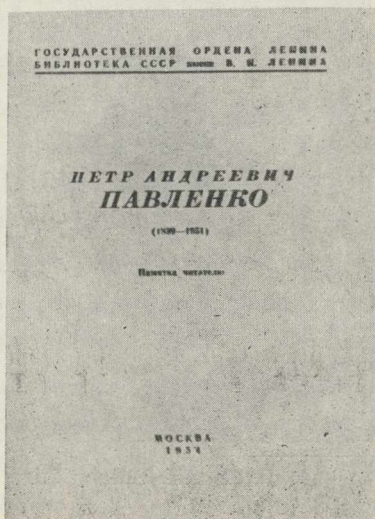
Būtų neteisinga reikalauti iš bibliografo, kad jis pirmiausia atsižvelgtų į vienokio ar kitokio bibliografinių priemonių tipo sudarymo formalias taisykles, nukrypdamas nuo tos priemonės skaitytinumo.

Nustatant išnagrinėtų rekomendacinės bibliografijos priemonių tipus, galima vadovautis šiais bendrais dėsniais:

A. Rekomenduojamosios literatūros rodyklės, literatūros apžvalgos, rekomenduojamosios literatūros sąrašai turi tikslą padėti platiesiems skaitytojų sluoksniams arba atskiroms jų grupėms išsirinkti geriausią literatūrą; sudarant šias priemones, bibliografo dėmesys pirmiausia nukreipiamas į geriausios literatūros atranką.

B. Skaitymo programos, planai ir „ciklai“, „pasikalbėjimai apie knygas“, atmenos turi tikslą rekomenduoti skaitytojui literatūrą tos apimties, kuri yra būtina klausimui studijuoti pagal tam tikrą programą arba bendrakultūriniais skaitytojo interesams patenkinti; sudarant šias priemones, bibliografo dėmesio centre yra skaitytojas, jo bendrasis ar specialusis pasirengimas, poreikiai, skaitymo tikslas ir t. t. Šiuo atveju literatūra atrinkama remiantis esamomis rekomendacinėmis rodyklėmis, apžvalgomis ir sąrašais. Panaudojami visi galimi būdai, palengvinantieji skaitytojui suprasti temos esmę ir organizuoti sisteminių skaitymą ta tema. Ypatinę reikšmę įgauna metodinis priemonės apipavidalinimas, jos ap rūpinimas įvadu, pratarne, preliminarinėmis pastabomis, metodiniais patarimais ir nurodymais.

Pabaigai išnagrinėsime dar vieną rekomendacinės bibliografijos priemonių tipą, kuris žymiai skiriasi tematikos apimtimi ir savo paskirtimi nuo anksčiau aptartųjų — tipinius ir rekomendacinius bibliotekų katalogus (ikirevoliuciniai panašios rūšies leidiniai

vadinosi „pavyzdiniais“ arba „normaliniais“ katalogais). Tipiniai ir rekomendaciniai katalogai nusako vieno ar kito bibliotekos tipo — rajoninės, kaimo, kolūkinės, vaikų, mokyklinės — pagrindinį fondo turinį ir pirmiausia jie skiriami padėti komplektuoti ir organizuoti knygų fondus (bet tai nekliaudo skaitytojams panaudoti katalogą knygoms pasirinkti).

Tipiniai ir rekomendaciniai katalogai apima ir visų mokslo šakų mokslinę ir grožinę literatūrą, būdami, tuo būdu, universalieji, lyginant su kitais rekomendacinės bibliografijos priemonių tipais (tematikos požiūriu). Tačiau visais fondo skyriais tipiniai katalogai nurodo tik tokią literatūrą, kuri yra būtinai reikalinga visoms to tipo bibliotekoms, norint įvykdyti jų kultūros-švietimo uždavinius. Knygos, kurios yra reikalingos bibliotekoje atsižvelgiant į įvairias vietas sąlygas ir į individualius skaitytojų poreikius, aišku, negali būti numatytos sudarant tipinį katalogą. Tuo būdu, jis atspindi dalį fondo, bendrą visoms to tipo bibliotekoms ir neapima knygų, specifinių kiekvienai konkrečiai bibliotekai.

Tipiniame arba rekomendaciniame kataloge knygos susistemintos tais pačiais skyriais ir aprašomos pagal tas pačias taisykles, kaip ir atitinkamo tipo bibliotekų kataloguose. Dėl to tipinis arba rekomendacinis katalogas yra kartu priemonė ir fon-

dui komplektuoti, ir knygoms klasifikuoti bei aprašyti, ir sistemiam katalogui sudaryti.

Tipinis katalogas gali tarnauti šaltiniu trumpiems rekomendaciniams sąrašams sudaryti ir bibliografinę informacijai teikti. Katalogo trūkumas, rekomenduojant knygas skaitytojams, yra tas, kad jame nėra anotacijų.

Nagrinėjamo bibliografinių priemonių tipo pavyzdžiu gali būti: Rajoninės bibliotekos katalogas. 2-asis leid., papild. ir perdirb. M., 1953—1954. (TSRS Valst. V. I. Lenino v. b-ka)¹.

¹ Išėjo visa eilė leidinių, skirtų skyriams: 5 ir 91; 63; 7 ir 7 A; 6 ir 61; 4 ir 8 ir kt.

Iš ikirevoliucinių panašaus tipo leidinių daugiausia yra žinomas K. N. Derunovo Pavyzdinis bibliotekinis katalogas. (Rinktinė visų mokslo šakų literatūra. 2-asis leid., patais. ir papild. D. 1—2. SPb, 1908—1911). Informaciniu leidiniu bibliotekoms komplektuoti savo laiku tarnavo taip pat N. A. Rubakino rodyklė „Tarp knygų“.

Lietuviškai knygos yra išleistos Kaimo bibliotekos katalogas. Kn. 1. Red. A. Ulpis. V., Profleidykla, 1954. 351 p. (Lietuvos TSR Kultūros m-ja. Vyr. Kultūros-švietimo v-ba). Šis katalogas apima visų mokslo šakų knygas, išleistos apytikriai iki 1952 m. spalio 1 d. Numatomos leisti tolesnės šio katalogo knygos bus lyg jo papildymas: jose bus pateikiamos žinios apie naujai išleistas knygas. Vert.

4. *Literatūros rodyklės mokslinėse knygose. (Taikomoji ir vidinė knygų bibliografija).* Taip vadinama bibliografinė medžiaga, išspausdinta knygose, kurios savaime nėra bibliografinės priemonės. Šios bibliografijos tikslas yra arba nurodyti šaltinius, kuriuos panaudojo autorius, rašydamas knygas, arba rekomenduoti skaitytojui papildomą literatūrą. Šaltinių sąrašai paprastai spausdinami mokslo darbuose ir specialiuose tyrinėjimuose, rekomendaciniai sąrašai — mokslo populiariose knygose ir brošiūrose.

Knygose spausdinama bibliografinė medžiaga gali būti sąrašai arba bibliografinės nuorodos („išnašos“, „pastabos“). Pavyzdžiui, P. Beriozovo knygoje „Pirmasis spaustuvininkas Ivanas Fiodorovas“ (M., „Moskovskij rabočij“, 1952) yra daug bibliografinių nuorodų, surinktų kaip pastabos knygos pabaigoje (p. 221—225), ir, be to, trumpa literatūros apie knygų spausdinimo pradžią Rusijoje bibliografija (p. 229—230).

Bibliografija yra būtinas elementas, sudėtinė dalis kapitalinių mokslinių leidinių, tokių, pavyzdžiui, kaip „Diplomatijos istorija“, red. akademiko V. P. Potiomkino.

Bibliografija, kaip literatūros sąrašas arba kaip nurodymai į atskiras knygas, paprastai būna įvairiose vidurinių ir aukštųjų mokyklų programose, prie pasikalbėjimų ir paskaitų planų, prie straipsnių enciklopedijose ir vadovuose.

Pagaliau atskirų knygų kritika ir rekomendavimas gali eiti kartu su bendru klausimo dėstymu, neišskiriant nei sąrašo, nei pastabų išnašose.

Daug bibliografinės medžiagos, pateiktos įvairiausia forma, galima rasti, pavyzdžiui, žinomo mokslininko-geologo akademiko V. A. Obručėvo veikaluose¹.

¹ Žr. V. Jachnenkos straipsnį „Bibliografija akademiko V. A. Obručėvo veikaluose“, išsp. „Bibliotekar“, 1954, Nr 7.

III SKYRIUS

BIBLIOGRAFINIO DARBO ORGANIZACIJA TARYBŲ SĄJUNGOJE

§ 1. Bendras tarybinės bibliografijos organizacijos pobūdis

Ikirevoliucinėje Rusijoje vyriausybė nekreipė dėmesio į bibliografiją ir neteikė jai paramos. Daugelis bibliografinių darbų buvo sukurta privačių asmenų iniciatyva. Pradėtieji bibliografiniai darbai neretai likdavo neužbaigti dėl to, kad vienas žmogus nepajėgdavo jų įvykdyti arba dėl to, kad autoriams trūkdavo lėšų.

Būdingas ta prasme buvo mėginimas sudaryti rusiškos knygos repertuarą, tai yra pilną rusiškų knygų, išleistų nuo 1708 metų, sisteminių katalogą. Nepaisant to, kad rusiškų knygų bibliografijos suvestinės sudarymo idėja priešakinės visuomenės buvo sutikta palankiai, kad tame darbe dalyvavo žinomi bibliografai (pavyzdžiui, S. A. Vengerovas) ir bibliografinės organizacijos (Maskvos bibliografų ratelis, vėliau — Rusijos bibliografų draugija), rusiškos knygos repertuaro sudarymo uždavinys liko neišspręstas.

Tokiam kapitaliniam darbui įvykdyti reikėjo suvienyti stambiausių bibliotekų jėgas ir planingai dirbti išaiškinant ir aprašant spaudinius civiliniu šriftu nuo pat Petro I epochos. Tačiau ikirevoliucinėje Rusijoje bibliografijos planingos organizacijos nebuvo, o išblaškytų bibliografų pastangų dažnai pasirodydavo per maža pradėtiems darbams įvykdyti.

Nors XX amžiaus pradžioje ir buvo paskelbta visa eilė rimtų bibliografinių veikalų (N. A. Rubakino „Tarp knygų“, K. N. Derunovo „Pavyzdinis bibliotekinis katalogas“, N. M. Lisovskio „Rusų periodinė spauda 1703—1900 m.“ ir kt.), ano meto rusų bibliografija pergyveno gilią idėjinę krizę. Ji buvo atitrūkusi nuo gyvenimo, neturėjo teorinio pagrindo, aiškių tikslų ir tolesnio vystymosi perspektyvų.

Giliai idėjinė ir politiškai aktyvi buvo tik bibliografinė medžiaga, pasirodanti bolševikinėje spaudoje — laikraštyje „Pravda“, žurnaluose „Prosveščenije“ („Švietimas“), „Voprosy strachovanija“ („Draudimo klausimai“). Tačiau ši priešakinė, revoliucinė rusų bibliografijos kryptis negalėjo vystytis carinės Rusijos sąlygomis, ji tik skynė sau kelią per cenzūros užtvaras ir reakcijos priespaudą. Po Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos bibliografijos ir bibliotekininkystės padėtis mūsų šalyje iš pagrindų pasikeitė. Liaudies masių domėjimasis knyga, kaip žinojimo šaltiniu ir pagalbininku darbe, buvo ta vešli dirva, kurioje auga ir vystosi tarybinė bibliografija.

Po Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos bibliografija, kaip ir bibliotekininkystė, įgavo valstybinę reikšmę. Buvo sudarytos visos sąlygos, būtinos bibliotekiniams ir bibliografiniam darbui vystytis.

Komunistų partija ir Tarybinė vyriausybė daug dėmesio skiria bibliografinio darbo idėjinio lygio kėlimui ir teisingai jo organizacijai.

Niekada ir niekur bibliografijos organizacijos klausimai nebuvo taip plačiai ir giliai keliami, kaip Tarybų Sąjungoje. Tarybinės visuomeninės ir valstybinės santvarkos pranašumas sudaro tarybiniams bibliografams sąlygas, kurių nėra ir negali būti nė vienoje kapitalistinėje šalyje. Vyriausybės nutarimai užtikrina, kad stambiausiosios bibliotekos privaloma tvarka gautų visus Tarybų Sąjungoje išeinančius spaudinius; tai yra būtina sąlyga pilnutinai apskaityti ir registruoti knygų produkciją.

Tarybinių bibliotekų ir mokslo įstaigų bibliografinis darbas atliekamas atitinkamai paskirstant funkcijas ir pareigas. Valstybinės leidyklos leidžia bibliografinės priemonės, kurias parengia stambiosios TSRS bibliotekos.

Tarybų Sąjungoje sudarytos palankios galimybės plačiai vystyti visų TSRS tautų nacionalinei bibliografijai. Respublikiniai knygų rūmai ir valstybinės respublikinės viešosios bibliotekos dirba didelį bibliografinį darbą ir padeda kelti ir vystyti savo liaudies kultūrą, nacionalinę savo forma, socialistinę savo turiniu.

Tarybinės bibliografijos tematiką nusako aukštieji kovos už taiką ir tautų saugumą tikslai, komunistinės statybos uždaviniai, mokslinės problemos, kurias sprendžia tarybiniai mokslininkai ir gamybos novatoriai, kultūrinės revoliucijos laimėjimai, plačiųjų darbo žmonių masių interesai ir poreikiai.

Visos Tarybų Sąjungos bibliotekos, pradedant stambiausiomis valstybinėmis knygų saugyklomis ir baigiant bibliotekomis kaime, atlieka bibliografinės informacijos darbą; daugelis bibliotekų — valstybinių viešųjų ir mokslinių, respublikinių, sritinių ir kraštų — rengia ir leidžia įvairias bibliografines priemones.

Tokiu būdu, bibliografija Tarybų Sąjungoje užėmė tvirtą vietą visoje mokslinio bei kultūros-švietimo darbo sistemoje; ji vedama organizuotai, stambia apimtimi ir aptarnauja tiek plačių skaitytojų sluoksnių, tiek ir atskirų specialistų grupių poreikius.

§ 2. Trumpa istorinė tarybinės bibliografijos vystymosi apžvalga

Didžiulę reikšmę bibliografijai organizuoti mūsų šalyje turėjo V. I. Lenino pasirašytas ir 1920 metų liepos 9 dieną paskelbtas 1920 metų birželio 30 d. RTFSR Liaudies Komisarų Tarybos priimtas nutarimas „Dėl bibliografijos perdavimo RTFSR Švietimo liaudies komisariatui“¹. Šiuo nutarimu Švietimo liaudies komisariatui buvo pavesta ne tik visų spaudinių, išeinančių RTFSR, registracija ir jų sąrašų skelbimas, bet taip pat ir bendra bibliografijos organizacija šalyje bei vadovavimas jai.

Remiantis šiuo dekretu, buvo įkurti Rusijos Centriniai knygų rūmai, kuriems buvo pavesta spaudinių apskaita ir registracija. 1922 metais pradėtas leisti Glavpolitprosveto (Vyriausios politinio švietimo valdybos) žurnalas „Biulleten knigi“ („Knygos biuletenis“). Jo pirmame numeryje buvo pasakyta: „Bibliografija pripažįsta savo uždavinį knygų įvertinimą, ir tai ją ypatingai skiria nuo ikirevoliucinės bibliografijos“. Tačiau įtaka senosios, formalistinės mokyklos, anot kurios, bibliografijos uždavinys yra tik aprašyti išorinius knygos požymius, nukopijuoti jos antraštinį lapą, ilgai dar jautėsi.

Didelę reikšmę bibliografijos idėjiniam lygiui kelti turėjo partijos direktyvos apie spaudą (1922 m., 1924 m., 1927 m., 1928 m.), kuriose buvo nurodymų dėl partijos vadovavimo sustiprinimo kritinės bibliografijos darbui, dėl jos sutvirtinimo kvalifikuotomis partinėmis jėgomis, dėl nuolatinių bibliografijos skyrių įvedimo periodinėje spaudoje.

1924 metų pabaigoje įvyko 1-asis Visos Rusijos bibliografų suvažiavimas, o 1926 metų pabaigoje — 2-asis Visos Rusijos bibliografų suvažiavimas. Šie suvažiavimai suvaidino gana svarbų vaidmenį nustatant artimiausius tarybinės bibliografijos uždavinius ir jos pagrindinį skirtumą nuo buržuazinės bibliografijos.

1920—1930 metais buvo pasiekta tam tikrų laimėjimų rekomendacinės bibliografijos srityje.

Ryšium su socialistine šalies industrializacija, žemės ūkio kolektyvizacija ir kultūrinės revoliucijos Tarybų Sąjungoje laimėjimais, bibliografijos uždaviniai žymiai išsiplėtė. Tolesniam jos vystymuisi didelę reikšmę turėjo

¹ Pilnas RTFSR LKT nutarimo tekstas pateiktas rinkiniuose „Sovetskaja bibliografija“, 1935, sąs. IV (12), p. 48 ir „Sovetskaja bibliografija“, 1940, sąs. I (18), p. 7.

VKP(b) CK 1931 metų rugpjūčio 15 dienos nutarimas dėl leidyklų darbo. Šiame nutarime buvo kritikuojama bibliografinio darbo padėtis Tarybų Sąjungoje, nurodyti pagrindiniai jo uždaviniai ir numatyta visa eilė priemonių jam pagerinti. Skyrium imant, OGIZ'ui (Valstybinių leidyklų susivienijimui) buvo pavesta reorganizuoti 1930 metais įkurtą Kritikos bei bibliografijos institutą, kad jis taptų šalies bibliografinio darbo centru. Tačiau institutas, būdamas atitrūkęs nuo bibliotekų ir skaitytojų, nesugebėjo įvykdyti šio uždavinio. Daugiausia jis leisdavo šakinių kritinės bibliografijos žurnalų.

Ryšium su tuo, kad apskaitinės-registracinės ir rekomendacinės bibliografijos uždaviniai darėsi vis sudėtingesni, 1935—1936 metais bibliografijos darbas šalyje buvo reorganizuotas. Remiantis RTFSR Valstybinių centrinių knygų rūmų baze 1935 metais buvo įkurti Visasąjunginiai knygų rūmai. Buvo likviduotas savęs nepateisinęs OGIZ'o Kritikos bei bibliografijos institutas.

Mokslinio tyrimo bibliotekininkystės institutas, buvęs RTFSR Švietimo liaudies komisariato žinyboje, buvo reorganizuotas į Mokslinio tyrimo bibliotekininkystės ir rekomendacinės bibliografijos institutą. Sustiprėjo šakinės kritinės bibliografijos darbas prie mokslo įstaigų ir stambiųjų universalinių ir specialinių bibliotekų. Pasirodė naujų masinės rekomendacinės bibliografijos žurnalų — „Cto čitat“ („Ką skaityti“) ir kt.

Rekomendacinė bibliografija kasmet vis pasiekdavo naujų laimėjimų: pagausėjo leidžiamų rekomendacinės bibliografijos rodyklių, buvo tobulinami jų parengimo metodai, pasirodydavo naujo tipo priemonių į pagalbą savišvietai ir pan.

Tačiau bendras liaudies kultūros pakilimas socialistinės visuomenės pastatymo užbaigimo laikotarpiu kėlė bibliografijai tokius rimtus reikalavimus, kurių neatitiko jos organizacinės formos. Mokslinio tyrimo bibliotekininkystės ir rekomendacinės bibliografijos institutas negalėjo patenkinti masių poreikių vadovaujant skaitymui. Reikėjo sukurti ištisą rekomendacinės bibliografijos centrų sistemą, paskirstant tarp jų pareigas. Pribrendęs bibliografijos pertvarkymas buvo padarytas remiantis VKP(b) CK nutarimu „Dėl literatūros kritikos ir bibliografijos“. Šis nutarimas, priimtas 1940 metų lapkričio mėnesį, reiškė naują etapą tarybinės bibliografijos vystymesi, padėjo kelti jos idėjinį lygį ir sutvarkyti bibliografijos Tarybų Sąjungoje organizaciją¹.

Nutarime buvo pažymėta, kad literatūros kritika ir bibliografija, būdamos rimtu propagandos ir komunistinio auklėjimo įrankiu, yra apleistose būklėje. Ypač buvo nurodyta nepatenkinama padėtis rekomendacinės bibliografijos, turinčios didelę reikšmę keliant politinį, kultūrinį ir techninį plačiųjų masių lygį. Pabrėžta, kad kritinės bibliografijos darbas atitrūkęs nuo socialistinės statybos poreikių.

Partijos Centro Komitetas numatė visą eilę priemonių pagrindinai pagerinti literatūros kritiką ir bibliografiją.

Buvo nutrauktas atitrūkusio nuo rašytojų ir literatūros žurnalo „Literaturnyj kritik“ („Literatūros kritika“) leidimas ir pasiūlyta svarbesniųjų

¹ VKP(b) CK nutarimas dėl literatūros kritikos ir bibliografijos žr.: Apie partinę ir tarybinę spaudą. Dokumentų rinkinys. M., „Pravda“, 1954, p. 487—490.

centrinių laikraščių bei žurnalų redakcijoms įkurti nuolatinis kritikos ir bibliografijos skyrius.

Periodinei spaudai buvo skirtas svarbus vaidmuo recenzuojant einamąją literatūrą, informuojant specialistus apie naujus tėvyninius ir užsieninius leidinius, plačiai rekomenduojant skaitytojams knygas ir straipsnius aktualiais klausimais. Kritinės bibliografijos vystymo uždavinys buvo iškeltas visiems periodiniams leidiniams — bendriesiems ir šakiniams, centriniais ir vietiniams.

Nutarime nurodyta, kad būtina visokeriopai vystyti rekomendacinę bibliografiją, sutelkus ją visoje eilėje mokslo įstaigų. Markso—Engelso—Lenino institutui buvo pavesta bibliografuoti marksistinę-lenininę ir socialinę-politinę literatūrą, Gorkio v. pasaulinės literatūros institutui — grožinę literatūrą, TSRS Mokslų akademijai — mokslinę ir techninę literatūrą, Visasąjunginei V. I. Lenino v. žemės ūkio mokslų akademijai — žemės ūkio literatūrą, RTFSR Svetimo liaudies komisariatui — literatūrą mokyklų ir aukštųjų mokyklo įstaigų dėstytojams, studentams ir moksleiviams.

Nutarime nurodyta, kad šakinė gamybinė rekomendacinė bibliografija turi būti sutelkta centrinėse liaudies komisariatų bibliotekose. TSRS Valstybinei V. I. Lenino v. bibliotekai buvo pavesta rengti rekomenduojamosios literatūros sąrašus, skirtus masinėms miesto bei kaimo bibliotekoms.

Partijos Centro Komiteto nutarimu pasiūlyta centralizuoti visą valstybinę apskaitinę-registracinę bibliografiją ir spaudos statistiką Visasąjunginiuose knygų rūmuose. Knygų rūmams buvo iškeltas uždavinys — sudaryti pilną apskaitą literatūros, išleistos Tarybų valdžios metais.

Tokios yra pagrindinės priemonės, nurodytos partijos Centro Komiteto nutarime dėl literatūros kritikos ir bibliografijos. Tuo nutarimu buvo nustatyta darni ir užbaigta bibliografijos organizacijos Tarybų Sąjungoje sistema, paskirstant pareigas tarp stambiausių šalies mokslinių centrų pagal šakinį principą, tai yra pagal bibliografuojamos literatūros turinį. TSRS Valstybinė V. I. Lenino v. biblioteka tampa šalies rekomendacinės bibliografijos centru. Didelį darbą rekomendacinės bibliografijos srityje vysto Valstybinė viešoji istorijos biblioteka, Valstybinė viešoji M. J. Saltykovo—Ščedrino v. biblioteka, Centrinė politechnikos biblioteka, universitetų bibliotekos, respublikinės, sritinės, kraštų bibliotekos.

Bibliografinis darbas buvo įtrauktas kaip organinė dalis į daugelio mokslo įstaigų ir stambiausių bibliotekų veiklą. „Iš tikrųjų, — rašo profesorius A. D. Eichengolcas, — valstybinės viešosios ir daugelis sritinių, o taip pat specialiųjų bibliotekų virto bibliografiniais institutais plačiaja to žodžio prasme.

Ši bibliografinio darbo organizacijos forma pranašesnė, nes ji įgalina maksimaliai priartinti bibliografiją prie milijonų skaitytojų, atsiliepti bibliografinėmis kartotekomis ir rodyklėmis į tikrus poreikius, neduoda bibliografijai užsidaryti savyje, tapti savaiminiu reikalu“¹.

VKP(b) CK nutarimas dėl literatūros kritikos ir bibliografijos jau 1941 metais davė apčiuopiamų rezultatų. Organizacinis bibliografijos per-

¹ Eichengolcas A. D. 30 metų tarybinei bibliografijai. — Kn.: Maskvos valstybinio V. M. Molotovo v. bibliotekinio instituto darbai. Šąs. 4. M., 1948, p. 82.

tvarkymas Tarybų Sąjungoje priartino bibliografiją prie gyvenimiškų socialistinės statybos poreikių ir uždavinių.

Didžiojo Tėvynės karo metais bibliografinio darbo Tarybų Sąjungoje užmojis šiek tiek susiaurėjo, tačiau tarybinės bibliografijos pagrindinės funkcijos nebuvo sutrikdytos. Nepaisant įtemptos karo metų padėties, ir toliau reguliariai ėjo valstybinės apskaitinės-registracinės bibliografijos organai („Knižnaja letopis“, „Letopis žurnalnych statei“, „Letopis gazetnych statei“).

Plačiai išsivystė karinės, istorinės ir antifašistinės (politinės ir grožinės) literatūros bibliografija. Valstybinių viešųjų bibliotekų mokslinis bibliografinis darbas, darbas kraštotyrinės bibliografijos srityje kraštų ir sritinėse bibliotekose karo metais ne tik nesusilpnėjo, bet, atvirkščiai, dar sustiprėjo, tapo tikslingesnis, nukreiptas į Tarybų valstybės karinių, ūkinių bei kultūrinių poreikių patenkinimą. Padėdami panaudoti įvairius literatūrinius šaltinius ir visokeriopą spaustinę medžiagą pramonei karo reikalams pertvarkyti, vietiniams resursams šalies gynimo tikslams mobilizuoti, tarybiniai bibliografai įnešė savo indėlį į fašistinių grobikų sutriuškinimo reikalą.

Dabar aptarsime įvairių tarybinės bibliografijos rūšių organizaciją pokarinių laikotarpiu, pradėdami nuo apskaitinės-registracinės bibliografijos.

§ 3. Valstybinė bibliografinė spaudinių registracija Tarybų Sąjungoje. Visasąjunginiai knygų rūmai

Dar XIX amžiaus pradžioje priešakiniai rusų kultūros veikėjai suprato būtinumą vesti visos išleidžiamos spaudos produkcijos apskaitą. Pavyzdžiui, A. S. Puškinas, savo leidžiamame žurnale „Sovremennik“ („Amžininkas“) 1836 metais įvedė nuo pirmojo sąsiuvinio skyrių „Naujos knygos“, kuriame stengėsi registruoti visas rusų kalba išleidžiamas knygas.

Caro vyriausybė 1837 metais įvedė valstybinę spaudinių registraciją, tačiau tai buvo padaryta ne kultūros vystymo interesais, o cenzūriniais tikslais, kad būtų lengviau sekti einamuosius leidinius.

Nuo 1837 iki 1855 metų „Žurnal Ministerstva narodnogo prosvetečnija“ („Liaudies švietimo ministerijos žurnale“) reguliariai buvo spausdinama „Naujai išėinančių knygų rodyklė“. Po tam tikros pertraukos valstybinė spaudinių registracija buvo atnaujinta 1869 metais (matyti, ryšium su nauju 1865 metų cenzūros statutu) ir ją vykdė vyriausybinių organai, spausdindami „Rusijoje išėjusių leidinių sąrašus“ iki pat 1903 metų.

Nuo 1907 metų liepos mėnesio kas savaitę pradėjo eiti specialus valstybinės apskaitinės-registracinės bibliografijos organas — „Knižnaja letopis“ („Knygų metraštis“), redaguojamas žinomo bibliografo A. D. Toropovo. Ir šiuo atveju caro vyriausybė, atrodo, turėjo tikslą palengvinti cenzūros žinybai kovoti su gausia masine revoliucine literatūra, kuriai ji 1905—1906 metais nepajėgė priešintis.

Ikirevoliucinėje Rusijoje valstybinė bibliografinė registracija buvo vykdoma su pertraukomis ir buvo atnaujinama daugiausia cenzūriniais-policiiniais sumetimais. Mokslinis tos bibliografijos lygis buvo neaukštas, jos pilnumas nebuvo užtikrintas; ypač tai lietė apskaitą tų leidinių, kurie cenzūros žinybos nedomino.

Tik po Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos valstybinei bibliografinėi spaudinių registracijai neberekėjo vykdyti cenzūrinių-policinių funkcijų, ir ji igijo didelę mokslinę ir kultūrinę reikšmę.

Valstybinės spaudinių registracijos centrai. Valstybinės apskaitinės-registracinės bibliografijos reikšmė ir uždaviniai. RTFSR Liaudies Komisarų Tarybos 1920 metų birželio 30 dienos dekretu RTFSR Švietimo liaudies komisariatui buvo pavesta organizuoti visų RTFSR išeinančių spaudinių valstybinį bibliografavimą. Vykdydamas šį dekretą, Švietimo liaudies komisariatas 1920 metų rugpiūčio 3 dieną išleido nutarimą dėl privalomo spaudinių registravimo ir buvo įkurti Rusijos Centriniai knygų rūmai; 1925 metais Knygų rūmai buvo pavadinti RTFSR Valstybiniais centriniais knygų rūmais, o 1935 metais — reorganizuoti į Visasąjunginius knygų rūmus.

Šiuo metu visų TSRS teritorijoje išeinančių spaudinių apskaitą ir registraciją vykdo Visasąjunginiai knygų rūmai (jie taip pat vykdo RTFSR Knygų rūmų funkcijas). Visose sąjunginėse respublikose, be Karelijos-Suomijos ir Moldavijos TSR, ir kai kuriose autonominėse Rusijos Federacijos respublikose (Baškirijos, Totorijos, Čiuvašijos) yra respublikiniai knygų rūmai, kurie vykdo apskaitą ir registruoja visus spaudinius, išleidžiamus tos sąjunginės ar autonominės respublikos teritorijoje.

Lietuvos TSR Knygų rūmai buvo įkurti 1945 m. kovo 29 d. Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos nutarimu Nr. 171. Būdami respublikos apskaitinės-registracinės bibliografijos centru, jie, be kitų savo darbų, veda visų spaudinių, išeinančių respublikos teritorijoje, apskaitą ir registruoja juos specialiuose organuose — metraščiuose: „Knygų metraštyje“, „Žurnalų ir laikraščių straipsnių metraštyje“ ir „Lietuvos TSR periodinių leidinių metraštyje“. *Vert.*

Taigi, kiekviena knyga, išleista kurioje nors sąjunginėje ar autonominėje respublikoje, turinčioje Knygų rūmus, apskaitoma du kartus: Visasąjunginių knygų rūmų visasąjunginiame „Knygų metraštyje“ ir atitinkamų respublikinių Knygų rūmų — respublikiniame „Knygų metraštyje“ (tie „Knygų metraščiai“ turi įvairius pavadinimus ir paprastai apima ne tik knygas, bet ir kitus spaudinius). Visasąjunginių knygų rūmų „Knygų metraštyje“ knyga aprašoma rusų kalba, nurodant, kuria kalba ji išspausdinta, respublikiniame „Metraštyje“ aprašas daromas spaudinio originalo kalba.

Tarybų Sąjungoje nusistovėjusi spaudinių bibliografinės apskaitos ir registracijos sistema turi didelę mokslinę ir kultūrinę

reikšmę. Apskaitinės-registracinės bibliografijos medžiaga atspindi įvairiapusišką mūsų šalies kultūrinį gyvenimą, knygų leidimo Tarybų Sąjungoje vystymąsi, vyraujančią įvairių literatūros rūšių tematiką.

Valstybinės apskaitinės-registracinės bibliografijos medžiaga yra patikimas ir pilnas informacijos apie einamąją mokslinę bei grožinę literatūrą šaltinis ir viso bibliografinio darbo pagrindas.

Rengiant kritines apžvalgas ir rekomenduojamosios literatūros rodykles, pretenduojančias į rimtą mokslinę vertę, tenka kreiptis į apskaitinės-registracinės bibliografijos medžiagą. Stambių universalinių ir specialių mokslinių bibliotekų bibliografiniame-informaciniame darbe Visasąjunginių knygų rūmų leidiniai plačiai naudojami; jie nuolat reikalingi įvairiems paieškimams.

Tarybinės valstybinės spaudinių registracijos pranašumai. Didžiulė mokslinė ir kultūrinė tarybinės apskaitinės-registracinės bibliografijos reikšmė užtikrinama tais neginčytiniais pranašumais, kuriuos ji turi lyginant su bibliografinė spaudinių registracija, vykdoma buržuazinėse šalyse.

Apskaitos ir registracijos Tarybų Sąjungoje objektas yra kūriniai tarybinės spaudos — pačios idėjiškiausios, pačios priešakinės spaudos pasaulyje. Tarybinės apskaitinės-registracinės bibliografijos šaltiniai neužpildomi žiniomis apie kokią nors mažą vertę literatūrą, apie bulvarinius romanus ir t. t., nes panašios rūšies leidiniai TSR Sąjungoje neleidžiami. Kaip ir tarybinė bibliografija visumoje, taip ir valstybinė bibliografinė registracija Tarybų Sąjungoje padeda propaguoti literatūrą, ateinančią į pagalbą kuriant komunistinę visuomenę.

Labai svarbus skiriamasis spaudinių bibliografinės registracijos Tarybų Sąjungoje bruožas yra jos valstybinis pobūdis. Buržuazinėse šalyse išeinančios literatūros apskaitą ir registraciją neretai vykdo knygų leidimo ir prekybos firmų susivienijimai arba atskiros privatinės leidyklos, kurie daugiausia vadovaujasi komerciniais tikslais ir reklaminiais sumetimais, o ne kultūros ir mokslo vystymo poreikiais.

Tarybų Sąjungoje bibliografinė spaudinių registracija remiasi griežtai moksliniu pagrindu. Visuose valstybinės bibliografinės registracijos šaltiniuose naudojama bendra klasifikacijos sistema, bendra medžiagos sudėjimo tvarka, bendrinės spaudinių aprašo taisyklės. Tarybinės apskaitinės-registracinės bibliografi-

jos pranašumą pripažįsta žinomi užsienio bibliografai ir bibliotekininkai ¹.

Pagaliau valstybinis bibliografinės registracijos pobūdis užtikrina TSR Sąjungoje tokį spaudinių apskaitos pilnumą, kuris yra visiškai neįvykdomas buržuazinėse šalyse. Privatinės-kapitalinės leidyklų darbo sistemos sąlygomis nėra pakankamos bazės pilnai spaudos produkcijos apskaitai.

Privalomasis egzempliorius — valstybinio spaudos produkcijos registravimo pagrindas. Valstybinės spaudinių apskaitos TSR Sąjungoje pagrindą sudaro vadinamas privalomasis egzempliorius, ribota apimtimi įvestas prieš Didžiąją Spalio socialinę revoliuciją ir plačiai išsivystęs Tarybų valdžios metais. Pagal vyriausybinius nutarimus visos TSRS spaustuvės, litografijos, rotatorinės ir kitos poligrafinės įmonės įpareigtos nemokamai siuntinėti į Visasąjunginius knygų rūmus kiekvieno jų išspausdinto leidinio tam tikrą egzempliorių skaičių. Į spaudinių privalomųjų egzempliorių sudėtį įeina knygos, brošiūros, žurnalai, biuleteniai, centriniai ir vietiniai laikraščiai, geografiniai žemėlapiai, gaidos, grafikos spaudiniai (plakatai, schemos, diagramos, paveikslų reprodukcijos, portretai, sieninių kalendorių lentelės) ir kiti leidiniai.

Visasąjunginiai knygų rūmai, esantieji TSRS Kultūros ministerijos Vyriausiosios leidyklų ir poligrafijos valdybos žinyboje, po vieną kiekvieno gaunamo leidinio egzempliorių palieka Tarybinės spaudos archyvui, o likusius nemokamai išsiuntinėja pagal vyriausybės patvirtintą sąrašą stambiausioms valstybinėms visasąjunginėms, respublikinėms, krašto ar sritinėms reikšmės bibliotekoms. Tokiu būdu, tarybiniai įstatymai apie spaudinių privalomąjį egzempliorių ne tik įgalina pilnai ir tiksliai vykdyti visos TSR Sąjungoje išeinančios spaudos produkcijos apskaitą, bet ir aprūpina stambiausias valstybines bibliotekas pilnu tarybinių leidinių komplektu ².

¹ Žr. Prof. B. S. Bodnarskio straipsnį „Valstybinė bibliografinė registracija TSR Sąjungoje“, išspausdintą „Maskvos valstybinio V. M. Molotovo v. bibliotekinio instituto darbuose“, sąs. 4, p. 85—92 (M., 1949).

² Vertėtų pažymėti, kad, be nemokamų privalomųjų egzempliorių, spaustuvės siuntinėja tam tikrą įvairių leidinių apmokamų privalomųjų egzempliorių skaičių (150). Jie siunčiami į Centrinį mokslinių bibliotekų kolektorių, kuris aprūpina jais visą eilę universitetų ir kitų aukštojo mokslo įstaigų bei specialinių bibliotekų, o taip pat daugumą sritinių, kraštų ir respublikinių bibliotekų.

Lietuvos TSR Knygų rūmai, esantieji Lietuvos TSR Kultūros ministerijos Kultūros-švietimo įstaigų valdybos žinyboje, šiuo metu gauna pilną respublikinį nemokamą privalomąjį egzempliorių pagal 1950 m. vasario 15 d. Lietuvos TSR Ministrų Tarybos nutarimą Nr 105, pakeitusį 1945 m. kovo 20 d. Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos nutarimą Nr 168, kuris padėjo nemokamo privalomojo egzemplioriaus pagrindus mūsų respublikoje pokariniais metais. Šis egzempliorius panaudojamas spaudinių registracijai, o po to perduodamas „amžinam saugojimui“ į prie Knygų rūmų esančią Respublikinę spaudinių saugyklą. *Vert.*

Einamoji valstybinė knygų registracija. „Knygų metraštis“. Pagrindinis valstybinės apskaitinės-registracinės bibliografijos organas yra Visasąjunginių knygų rūmų leidžiama „*K n i ž n a j a l e t o p i s*“ („Knygų metraštis“) — savaitinis žurnalas, kuriame registruojamos visos knygos ir brošiūros, išleidžiamos TSR Sąjungoje — visų mokslo šakų, visomis kalbomis.

Tarybinė knygų produkcija „Knygų metraštyje“ atvaizduojama beveik išsamiai. Neregistruojami tik kai kurie administracinio-ūkinio bei informacinio pobūdžio leidiniai (vidaus tvarkos taisyklės, valstybinių paskolų tiražų lentelės ir kt.) ir kai kuri medžiaga, išspausdinta dauginamaisiais prietaisais (rotatoriumi, rotaprintu). Kiekviename „Knygų metraščio“ sąsiuvinyje matyti, kurios knygos ir brošiūros išėjo Tarybų Sąjungoje savaitės laikotarpyje.

„Knygų metraštyje“ visos knygos aprašomos rusų kalba; aprašant ne rusų kalba išleistas knygas, nurodoma leidinio kalba. Bibliografinis aprašas, duodamas „Knygų metraštyje“, turi šiuos duomenis: autoriaus pavardę ir inicialus, knygos antraštę, paantraštę, leidimo vietą ir metus, leidyklos pavadinimą, puslapių skaičių, formatą (centimetrais), tiražą, kainą, antrašą.

Anotacijose ir pastabose paaiškinamos mažiau suprantamos antraštės, nurodoma vidinė knygų bibliografija, kartais atskleidžiamas rinkinių turinys.

Visa „Knygų metraštyje“ registruojama medžiaga susisteminama atsižvelgiant į turinį pagal schemą, specialiai sudarytą Visasąjunginių knygų rūmų ir naudojamą visuose jų leidiniuose. Ši klasifikacijos schema turi 31 skyrių¹.

¹ Zr. šią metodinę medžiagą, išleistą Visasąjunginių knygų rūmų: „Literatūros klasifikavimas valstybinės apskaitinės-registracinės bibliografijos organuose“. M., 1951. 120 p.; „Literatūros klasifikavimo ir pavardžių rodiklių sudarymo medžiaga“. M., 1953. 76 p.

Lietuvių kalba „Literatūros klasifikavimo schemą 1956 metams“ yra išleidę Lietuvos TSR Knygų rūmai (V., 1956). *Vert.*

Jei reikia sužinoti, kurios tam tikro skyriaus, pavyzdžiui, žemės ūkio (XVII skyrius), knygos ir brošiūros išėjo metų eigoje, tenka peržiūrėti šį skyrių visuose tų metų penkiasdešimt dviejuose „Knygų metraščio“ sąsiuvinuose.

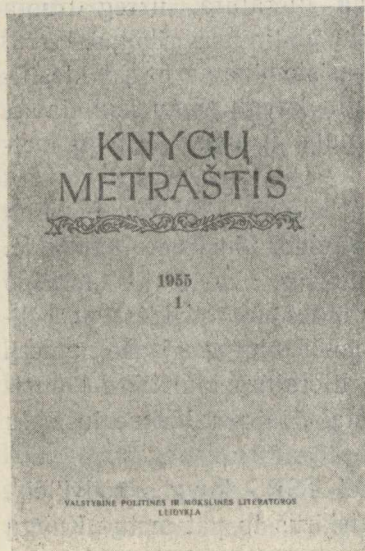
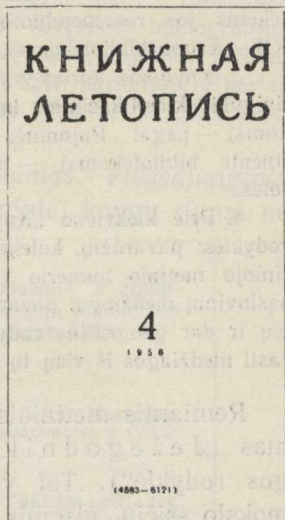
Kiekviename sąsiuvinyje duodamas sąrašas kalbų (be rusų kalbos), kuriomis išspausdintos užregistruotos knygos. Tų sąrašų pagalba lengviau surasti atskiruose sąsiuvinuose literatūros, išleistos viena ar kita kalba.

Metų ketvirčiais leidžiamos pagalbinės pavardžių rodyklės, kurios padeda surasti tam tikrų autorių knygų aprašus. Tokiu būdu, jeigu mums yra žinomas knygos autorius, leidimo metai, tai užtenka peržiūrėti keturias atitinkamų metų pavardžių rodykles ir nustatyti, kuriame „Knygų metraščio“ numeryje yra pilnas tos knygos aprašas.

Pagaliau kasmet išleidžiama rodyklė serijų, kurių sąsiuviniai užregistruoti tų metų „Knygų metraštyje“. Tos rodyklės pagalba galima išskirti, kurios knygos, išėjusios per metus, įėjo į vienos ar kitos leidyklinės serijos sudėtį (pavyzdžiui, į leidyklos „Molodaja gvardija“ seriją „Kelionių biblioteka“ arba Goskultprosvetizdato — „Į pagalbą lektoriui“ ir t. t.).

Suminėtiosios pagalbinės rodyklės palengvina susirasti žinių apie knygas, užregistruotas „Knygų metraštyje“.

Lietuvos TSR Knygų rūmai nuo 1947 metų leidžia kiekvieną metų ketvirtį „Knygų metraščių“, prie kurio kaip priedai prijungiami dar šie metraščiai: „Muzikinės literatūros metraštis“, „Vaizduojamojo meno metraštis“ ir „Tarybinės lituanikos metraštis (Tarybų Lietuva TSRS spaudoje)“. Šių metraščių sudarymo principai, apskritai imant, analogiški Visasąjunginių knygų rūmų metraščių sudarymo principams, tačiau yra kai kurių skirtumų, būtent:

1. Leidiniai aprašomi jų teksto kalba, duodant pagrindinių aprašo elementų vertimą rusų kalba.

2. Toms knygoms, kurios yra rekomenduotinos masinėms bibliotekoms, aprašo gale duodamos tam tikros santrumpos, nurodančios, kurio tipo bibliotekoms jos rekomenduotinos, pavyzdžiui: RB — rajoninėms bibliotekoms, KB — kaimo bibliotekoms.

3. Knygoms, kurios yra rekomenduotinos masinėms bibliotekoms, duodami dvigubi klasifikaciniai indeksai: pusjuodžiu šriftu (masinėms bibliotekoms) — pagal „Rajoninės bibliotekos katalogo schemą“ ir šviesiu (mokslinems bibliotekoms) — pagal pilnąsias dešimtainės klasifikacijos lenteles.

4. Prie kiekvieno „Knygų metraščio“ sąsiuvinio duodamos pagalbinės rodyklės: pavardžių, kolektyvinių autorių ir knygų antraščių, o prie paskutiniojo metinio numerio (ketvirtojo) — rodyklės, apimančios visų tų metų sąsiuvinį medžiagą: pavardžių rodyklė, kolektyvinių autorių, knygų antraščių ir dar geografinė rodyklė. Pastarosios rodyklės padeda lengviau susirasti medžiagos iš visų tų metų sąsiuvinų. *Vert.*

Remiantis metiniais „Knygų metraščio“ komplektais, sudaromas „Ж е г о д н и к к н и г и С С С Р“ („Metinė TSRS knygos rodyklė“). Tai yra knygų, išleistų mūsų šalyje — visų mokslo sričių, visomis kalbomis, — suvestinės sisteminės rodyklės („suvestinė bibliografija“). Pastaruoju metu (nuo 1945 m.) „Metinės rodyklės“ leidžiamos pustomiais (pusmečiais). Jau išleistos 1925—1929 metų, 1935 metų, 1941—1953 metų ir 1954 metų pirmo pusmečio „Metinės rodyklės“.

I „Metinės rodyklės“ įtraukiama literatūra, užregistruota „Knygų metraštyje“, be leidinių, kurių platinimas ribotas.

Medžiaga „Metinėse rodyklėse“ susisteminama pagal klasifikacijos schemą, priimtą Visasąjunginių knygų rūmų leidiniams, tik kai kurie skyriai detalizuojami smulkiau, negu „Knygų metraštyje“.

Prie kiekvieno „Metinės rodyklės“ leidinio pridama abėcėlinė autorių, sudarytojų, redaktorių, vertėjų ir iliustruotojų rodyklė.

Jeigu mums žinomas knygos autorius, žinomi jos leidimo metai, mes ieškome atitinkamų metų „Metinės rodyklės“ abėcėlinėje rodyklėje ir randame mus dominančios knygos įrašo numerį.

Jeigu mes norime sužinoti, kokia literatūra tam tikru klausimu buvo išleista vienais ar kitais metais, tai peržiūrime tų metų „Metinės rodyklės“ atitinkamą skyrį.

Išėjus iš spaudos eilinei „Metinei TSRS knygos rodyklei“, ieškant knygų nereikia peržiūrinėti atskirus tų pat metų „Knygų metraščio“ sąsiuvinus.

Lietuvos TSR Knygų rūmai parengė ir išleido metines Lietuvos TSR knygų bibliografines rodykles: „Lietuvos TSR knyga“ 1940—1941 m., 1941—1944 m. („Didžiojo Tėvynės karo laikotarpio Lietuvos TSR spauda“), 1944—1945 m. ir 1946 m., tai yra už tą laikotarpį, kuriuo nebuvo leidžiamas „Knygų metraštis“. Be to, yra numatyta leisti ir suvestinės bibliografijos leidinius. Pavyzdžiui, artimiausiu laiku bus sudarytas „Tarybinės lietuvių bibliografijos“ 1-asis tomas, apimantis Lietuvos TSR teritorijoje išleistas knygas 1940—1955 m. laikotarpiu. Ateityje panašius leidinius numatyta leisti kas penkeri metai. *Vert.*

Centralizuotas naujų knygų katalogavimas. Visasąjunginių knygų rūmų spaustinė kortelė. Visasąjunginiai knygų rūmai ne

СССР. Законы и постановления.

Об устранении излишеств в проектировании и строительстве. Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР 4 ноября 1955 г. М., Госполитиздат, 1955.

16 с. 20 см. 100.000 экз. 20 к.

I. Заглавие. II. КПСС. ЦК. III. СССР. Совет Министров.
— — 1. Архитектурное проектирование. 2. Строительство в СССР.

№ 26402 [55-54594] 2-1+13-3+28-2+16-3
XXIV № 1150
Всесоюз. кн. палата 28 XI 55

338 : 6С+3КП138+32С+72С
72(47)+69+692
338.4 : 69(47)+3КП2
С70

Visasąjunginių knygų rūmų spaustinė kortelė

tik sistemingai teikia informaciją apie išeinančius leidinius, bet vykdo ir centralizuotą naujų knygų katalogavimą. Nuo 1927 metų Visasąjunginiai knygų rūmai spausdina atskirose kortelėse naujų knygų bibliografinius aprašus ir prenumeratos keliu išsiuntinėja tų kortelių komplektus bibliotekoms.

Be bibliografinio knygos aprašo, kortelėje duodama dešimtainės klasifikacijos indeksas, autorinis ženklas ir dalykinės rubrikos.

Kortelės platinamos metiniais komplektais — pilnais arba šakiniais.

Pilnas metinis komplektas atspindi beveik visas knygas, išleistas rusų kalba (be leidinių, kurių panaudojimas yra ribotas). Prenumeratoriams kortelės siuntinėjamos kasdien.

Kiekvienas Visasąjunginių knygų rūmų spaustinių kortelių komplektas prenumeratoriams yra informacijos apie naujas knygas šaltinis ir bibliotekose panaudojamas komplektuoti einamosios literatūros fondus. Gavus atitinkamas knygas, kortelės su jų aprašais sudedamos į katalogus. Bibliotekoms, gaunančioms

privalomąjį egzempliorių, spaustinės kortelės išsiunčiamos drauge su jose aprašytų knygų komplektu.

Spaustines korteles knygoms leidžia ir sąjunginių respublikų knygų rūmai — Ukrainos, Baltarusijos, Gruzijos, Armėnijos, Azerbaidžiano, Lietuvos, Latvijos ir Estijos. Tos kortelės atspindi knygų produkciją, išeinančią kiekvienoje tų respublikų gimtąja ir rusų kalbomis. Knygos aprašomos ta kalba, kuria jos išspausdinamos; aprašas papildomas autoriaus pavardės ir antraštės vertimu į rusų kalbą arba valstybinę respublikos kalbą.

Lietuvos TSR Knygų rūmai spaustines katalogines korteles leidžia nuo 1946 m. vidurio. Jų profilis keletą kartų keitėsi ir nuo 1950 metų jos skiria-

Венуолис, Антанас Юлианович.

Усадьба Пуоджюнасов. [Роман. Пер. с литов. О. Йодене и Л. Славина]. Вильнюс, Гослитиздат, 1954.

349 с.; 1 л. портр. 23 см. 150.000 экз. 7 р. 80 к. В пер.

Изд. также под загл.: Пуоджюнкемис.

— — 1. Литва, 20 в. (х. л.) 2. Революционное движение в Литве, 20 в. (х. л.) 3. Крестьянство в Литве (х. л.)

№ 27771 [54-54428] 26-2в
XXII № 2112; № 12434
Всесоюз. кн. палата 15 XII 54

С(Лит)2
891.92.31
В297

Visasąjunginių knygų rūmų spaustinė kortelė

mos respublikos masinėms bibliotekoms. Kortelėse knygos aprašomos pagal „Bendrines spaudinių aprašo taisykles masinių bibliotekų katalogams ir bibliografinėms rodyklėms“, indeksuojamos pagal „Rajoninės bibliotekos katalogo schemą“. Kortelėse duodamos knygų anotacijos, atskleidžiančios jų turinį, nurodančios jų paskirtį, skaitytinumą, būdingus knygų požymius, nusakančius jų vietą tarp tolygių knygų. Anotacijose taip pat pažymima, kurio tipo bibliotekai rekomenduojama knyga: RB — rajoninei bibliotekai, KB — kaimo bibliotekai. Po anotacijos atskira pastraipa nurodoma, kokie papildomieji aprašai duodami tai knygai abėcėliniame kataloge. Tuo būdu, kortelės tinka visų rūšių katalogams, kartotekoms. Apie jų panaudojimą plačiau kalbama VI skyriuje. *Vert.*

Taigi, valstybinė spaudinių (pirmoje eilėje knygų) registracija Tarybų Sąjungoje yra glaudžiai susijusi su jų centralizuotu katalogavimu.

Einamoji periodinių leidinių registracija. Nuo 1933 metų Visasąjunginiai knygų rūmai registruoja visus TSR Sąjungoje visomis kalbomis leidžiamus periodinius leidinius — žurnalus, laikraščius, „darbus“, „mokslinius užrašus“, biuletenius ir pan. Tų spaudinių apskaitos ir registracijos

organas yra „Letopis periodičeskich izdanij SSSR“ („TSRS periodinių leidinių metraštis“), kuris išeina kartą per metus. Šis bibliografinis šaltinis atitinka ne „Knygų metraščių“, o „Metinę TSRS knygos rodyklę“ (tik vietoj knygų aprašų, jis apima žurnalų, laikraščių ir pan. aprašus)¹.

Nuo 1939 iki 1949 metų „Periodinių leidinių metraštis“ susidėjo iš dviejų dalių: Dalis I. Žurnalai, darbai ir biuleteniai. Dalis II. Laikraščiai.

Nuo 1951 metų „TSRS periodinių leidinių metraščio“ turinys buvo šiek tiek pakeistas. Užuoť išvardijus visus tais metais ėju-

Bulganinas N. A.

Apie tolesnio pramonės pakėlimo, techninės pažangos ir gamybos organizavimo pagerinimo uždavinius. Pranešimas TSKP CK Plenumo 1955 m. liepos 4 d. V., „Tiesa“, 1955.

72 p. 15.000 egz. Rb 0,90.

N. A. Bulganino pranešime susumuoti pramonės darbo rezultatai ir apibrėžtos svarbiausios kryptys, kuriomis turi eiti socialistinės industrijos išvystymas. Apibūdines uždavinius, tenkančius partijai ir liaudžiai toliau vystant pramonę, techniką, keliant darbo našumą ir mažinant pramonės produkcijos savikainą, N. A. Bulganinas nurodo būtinumą pagerinti pramonės valdymą, darbą su pramonės vadovaujanciais kadrais ir specialistais bei pašalinti trūkumus išdėstant gamybines jėgas šalyje. (RB, KB)

I. TSKP. CK. Plenumas. 1955. Liepa.

Булганин Н. А. О задачах по дальнейшему подъему промышленности, техническому прогрессу и улучшению организации производства. В., «Тiesa», 1955.

Lietuvos TSR Knygų rūmai 1955

XXI—Nr 642 [1499] 2-1

3KP138+32T+338+6.01

Bu221

Lietuvos TSR Knygų rūmų spaustinė kortelė

sius žurnalus, laikraščius ir t. t., jame duodamas naujų, pakeitusių pavadinimus ir nustojusių eiti pagal 1951 metų balandžio 1 dienos padėtį žurnalų ir laikraščių sąrašas (nuo 1950 m. sausio 1 d. iki 1951 m. balandžio 1 d.). Taigi, pagrindinis periodinių leidinių vadovas šiuo metu yra 1949 metų „TSRS periodinių leidinių metraštis“, o 1951 ir sekančių metų „Periodinių leidinių metraščiai“ informuoja tik apie tai, kurie nauji žurnalai ir laikraščiai išleidžiami einamaisiais metais, kurie pakeitė pavadinimus ir kurie nebeleidžiami.

Pilni visų TSRS žurnalų, laikraščių ir kitų periodinių leidinių sąrašai bus sudarinėjami vieną kartą per penkerius metus.

Nuo 1951 metų „Periodinių leidinių metraštis“ išeina kasmet dviem sąsiuviniais. Pirmajame spausdinamas naujų, pakeitusių pavadinimus ir nustojusių eiti žurnalų sąrašas pagal ati-

¹ 1938—1939 m. šis leidinys taip ir vadinosi — „Ježegodnik periodičeskich izdanij SSSR“ („TSRS periodinių leidinių metinė rodyklė“).

tinkamų metų balandžio 1 dienos padėtį, o antrajame duodama žinių apie tęstinius leidinius („darbus“, „mokslineis užrašus“ ir kt.), gautus Visasąjunginiuose knygų rūmuose praėjusiais metais.

1954 metais išėjo:

TSRS periodinių leidinių metraštis. Nauji, pakeitę pavadinimus ir nustoję eiti žurnalai ir laikraščiai nuo 1950 m. sausio 1 d. iki 1954 m. balandžio mėn. 1 d. M., 1954. 96 p. (Visasąjunginiai knygų rūmai).

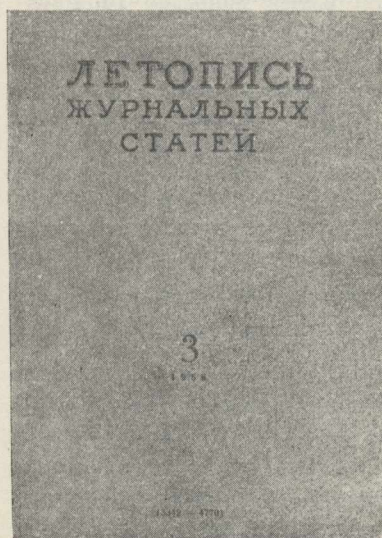
TSRS periodinių leidinių metraštis. Darbai, moksliniai užrašai, rinkiniai ir kiti tęstiniai leidiniai. 1953 m. M., 1954. 77 p. (Visasąjunginiai knygų rūmai).

Lietuvos TSR Knygų rūmai yra išleidę suvestinę periodinių leidinių rodyklę „Lietuvos TSR periodika. 1940—1950“. V., 1952. 80 p. Joje suregistruoti visi periodiniai leidiniai (laikraščiai, žurnalai, „darbai“ ir kiti tęstiniai leidiniai), ėję nurodytu laikotarpiu. 1951 metų periodiniai leidiniai suregistruoti metiniame „Lietuvos TSR periodinių leidinių metraštyje. 1951“. V., 1953. 56 p. Pradedant 1952 metais, kasmet leidžiami „Lietuvos TSR periodinių leidinių metraščiai“ nėra pilni: į juos įtraukti tik tie laikraščiai ir žurnalai, kurie pradėti leisti per atitinkamus metus, pakeitę savo pavadinimus ar nebeleidžiami, o taip pat tais metais ėję „darbai“ ir jų tipo tęstiniai leidiniai. Pilnas periodinių leidinių rodyklės numatyta leisti kas penkeri metai: 1955 m., 1960 m. ir t. t. *Vert.*

Žurnalų ir laikraščių straipsnių analizinė bibliografija. Neapsiribodami vien periodinių leidinių registracija, Visasąjunginiai

knygų rūmai atskleidžia jų turinį, leisdami tam tikslui „Žurnalų straipsnių metraštį“, „Laikraščių straipsnių metraštį“ ir „Recenzijų metraštį“.

Žurnaluose, laikraščiuose, rinkiniuose, raštų rinkiniuose ir pan. išspausdintų atskirų straipsnių aprašas vadinamas analiziniu aprašu. Kadangi suminėtieji Visasąjunginių knygų rūmų leidiniai apima tik analizinius aprašus, jie gali būti priskirti prie analizinės bibliografijos šaltinių.

„Letopis žurnalnych statei“ („Žurnalų straipsnių metraštis“) leidžiamas nuo 1926 metų (iki 1938 metų vadinosi „Žurnalnaja letopis“) ir šiuo metu išeina kas savaitė. Jis informuoja apie straipsnius, dokumentinę medžiagą ir grožinės literatūros kūrinius, kurie yra išspausdinti žurnaluose, leidžiamuose Tarybų Sąjungoje rusų kalba. Į „Žurnalų straipsnių metraštį“ įtraukiama taip pat medžiaga iš „darbų“, „pranešimų“, „mokslinių užrašų“, biuletenių, periodinių ir neperiodinių rinkinių, grožinės literatūros almanachų. Nebibliografuojami „Žurnalų straipsnių metraštyje“ masiniai „Rabotnica“ („Darbininkė“), „Molodoj kolchoznik“ („Jaunasis kolūkietis“) ir pan. tipo žurnalai, siaurai žinybiniai leidiniai, vaikų žurnalai ir kai kurie kiti.

Viso bibliografuojama apie 900 periodinių leidinių.

Žurnalų straipsnių aprašai sudedami kiekviename „Metraščio“ sąsiuvinyje pagal klasifikavimo schemą, priimtą Visasąjunginių knygų rūmų leidiniams.

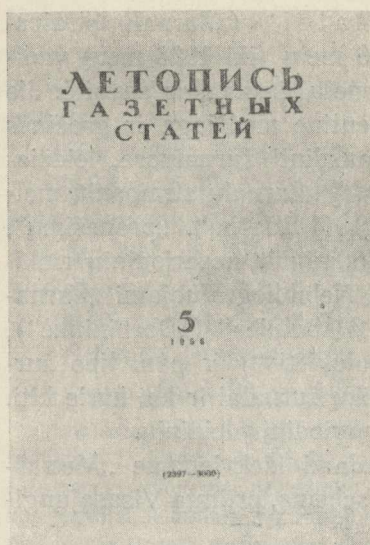
Kiekviename „Žurnalų straipsnių metraščio“ numeryje duodamas sąrašas žurnalų ir rinkinių, kurių medžiaga atvaizduota tame numeryje; paskutiniame metiniame numeryje duodamas suvestinis žurnalų sąrašas.

Dabar kiekvieną metų ketvirtį kaip priedas išeina pagalbinės pavardžių ir geografinė rodyklės. Ketvirtąjį ketvirčio sąsiuvinis apima suvestines metines rodykles — pavardžių ir geografinę. Naudojantis minėtomis pagalbinėmis rodyklėmis, galima išaiškinti, kuriame žurnale (ir kuriame numeryje) buvo išspausdintas straipsnis, jei jo autorius mums yra žinomas.

„Letopis gazetnych statei“ („Laikraščių straipsnių metraštis“) leidžiamas nuo 1936 metų (iki 1938 m. vadinosi „Gazetnaja letopis“); šiuo metu jis išeina kas savaitė.

Šiame „Metraštyje“ aprašomi straipsniai, dokumentinė medžiaga ir grožinės literatūros kūriniai, išspausdinti centriniuose, respublikiniuose ir šakiniuose laikraščiuose, kurie išeina TSR Sąjungoje rusų kalba. Be to registruojama ne visa, o tik pagrindinė laikraštinė medžiaga. Smulkiau atvaizduojama centrinių laikraščių („Pravda“, „Izvestija“, „Komsomolskaja pravda“ ir kt.) medžiaga. Iš respublikinių laikraščių išrenkama medžiaga, atspindinti tos respublikos gyvenimą, iš šakinių — straipsniai, paskirti tos mokslo ar technikos šakos specialioms klausimams.

Kiekviename sąsiuvinyje pateikiamas bibliografuojamų laikraščių sąrašas. Šiuo metu prie „Metraščio“ kas metų ketvirtis

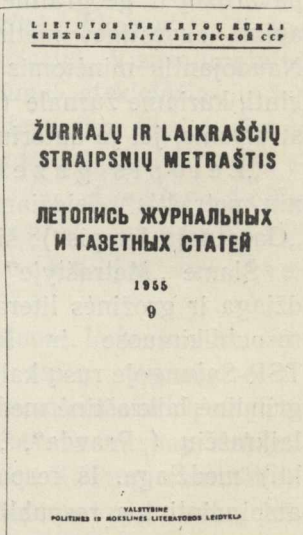
išeina pagalbinės rodyklės — pavardžių ir geografinė (ketvirtasis sąsiuvinis yra tų metų šuvestinis).

Ypatingą reikšmę bibliotekų bibliografinės informacijos darbui, rekomenduojant knygas skaitytojams ir komplektuojant knygų fondus, turi Visasąjunginių knygų rūmų nuo 1934 metų leidžiamas „Летопись рецензий“ („Recenzijų metraštis“; 1939—1941 m. jis vadinosi „Библиография рецензий“). „Recenzijų metraštis“ išeina ketvirtiniais sąsiuviniais, keturis kartus per metus.

Šiame leidinyje registruojami recenzijos ir kritikos straipsniai, knygų bei žurnalų apžvalgos ir kita medžiaga, kurioje duodamas naujų ir naujai išleistų spaudinių, gaidų ir kartografinių leidinių, teatrų pastatymų ir meninių kinofilmų įvertinimas. Kiekviename „Recenzijų metraščio“ sąsiuvinyje registruojama minėto pobūdžio medžiaga, išspausdinta rusų kalba visuose žurnaluose, periodiniuose rinkiniuose, „darbuose“, gautuose per praėjusį ketvirtį Visasąjunginiuose knygų rūmuose. Registruojami taip pat recenzijos ir kritikos straipsniai, išspausdinti centriniuose, respublikiniuose bei sritiniuose laikraščiuose.

Kiekviename sąsiuvinyje recenzijų aprašai sudedami sistemine tvarka pagal Visasąjunginių knygų rūmų leidiniams priimtos klasifikacijos skyrius. Skyriuose aprašai sudėti pagal recenzuojamų kūrinių autorių ir antraščių abėcėlę.

Kiekvieno sąsiuvinio gale duodama: a) abėcėlinė autorių ir antraščių rodyklė ir b) abėcėlinė recenzentų rodyklė.

Ketvirtąją sąsiuvinio rodyklės susumuoja trijų pirmųjų rodyklių medžiagą ir tuo būdu jos yra visos „Recenzijų metraštyje“ užregistruotos metų eigoje medžiagos suvestinės rodyklės.

Jeigu reikia parinkti visą eilę recenzijų ir kritikos straipsnių apie tam tikrą kūrinių, ieškoma abėcėlinėje autorių rodyklėje; jeigu žinoma recenzento pavardė, ieškoma abėcėlinėje recenzentų rodyklėje.

Lietuvos TSR Knygų rūmai nuo 1949 m. periodiškai kas mėnuo leidžia „Žurnalų ir laikraščių straipsnių metraštyje“. Jame analiziškai registruojama respublikoje išeinančių žurnalų, laikraščių, o taip pat „darbų“ bei kitų tęstinių leidinių ir rinkinių medžiaga: straipsniai, dokumentinė medžiaga ir grožinės literatūros kūriniai. Šis metraštis sudaromas analogiškai, kaip ir Visasąjunginių knygų rūmų atitinkamas metraštis. Kiekviename sąsiuvinyje duodamas pavardžių ir periodinių leidinių, kurių medžiaga registruojama tame sąsiuvinyje, rodyklės sąrašas.

Kaip „Žurnalų ir laikraščių straipsnių metraščio“ priedas yra spausdinamas „Recenzijų metraštis“. Jame registruojama respublikos periodinėje spaudoje išspausdintos recenzijos, apžvalgos ir kritikos straipsniai apie knygas bei periodinius leidinius. Kiekvieno numerio gale duodamos pagalbinės rodyklės; abėcėlinė pavardžių ir antraščių rodyklė ir abėcėlinė recenzentų rodyklė.

Lietuvos TSR Knygų rūmai rengia ir leidžia metines straipsnių rodykles „Lietuvos TSR žurnalų ir laikraščių straipsniai“ už tą laikotarpį, kuriuo dar nebuvo leidžiamas „Žurnalų ir laikraščių straipsnių metraštis“. Jau yra išspausdinti 1941–1944 m., 1946 m., 1947 m. ir 1948 m. leidiniai. *Vert.*

Žurnalų straipsnių ir recenzijų spaustinės kortelės. Visasąjunginiai knygų rūmai vykdo ne tik knygų, bet taip pat ir žurnalų straipsnių bei recenzijų centralizuotą katalogavimą. Nuo 1949 metų jie leidžia spaustines korteles su visų centrinių žurnalų, leidžiamų rusų kalba, sąjunginių respublikų svarbesniųjų žurnalų, „darbų“, „mokslinių užrašų“ ir kitų mokslo įstaigų tęstinių leidinių aktualių straipsnių aprašais. Kortelėse aprašomos ir recenzijos, kurios spausdinamos žurnaluose ir centriniuose laikraščiuose.

Nuo 1951 metų Visasąjunginiai knygų rūmai leidžia masinių bibliotekų katalogams specialią žurnalų straipsnių ir recenzijų

ЛЕТОПИСЬ РЕЦЕНЗИЙ

4

1 9 5 1

(8070—8521)

spausinių kortelių seriją. Ši serija apima trisdešimties visuomeninių-politinių, grožinės literatūros ir mokslo populiariųjų žurnalų medžiagą.

Демин, В. и Савинский, Г.

Комбайн золотых початков. Ю машинах для уборки кукурузы). Илл: С. Вецрумб.

Техника — молодежи, 1955, № 7, с. 19

№ 33090

XVI № 4784; № 4093

Всесоюз. кн. палата 13 VII 55

631.3-03

17-2

Žurnalo straipsnio spaustinė kortelė

Nuo 1956 metų Visasąjunginiai knygų rūmai pradėjo leisti spaustines korteles ir laikraščių straipsniams bei dokumentinei medžiagai. Medžiaga imama iš 7 centrinių laikraščių („Pravda“, „Izvestija“, „Trud“ ir kt.). Vert.

Калинин, А. В.

Неумирающие корни. Рассказы. [М.], «Мол. гвардия», 1955.

Ред: Томилина, И. Рассказы о колхозной жизни. Молодой коммунист, 1955, № 9, с. 126-128

P-2852

XXII № 992; № 599

Всесоюз. кн. палата 9 IX 55

P2

26-26

Recenzijos spaustinė kortelė

Tos rūšies spaustinės kortelės žymiai palengvina bibliotekų darbą, sudarant bendrąją sisteminę žurnalų straipsnių kartoteką bei recenzijų kartoteką. Skirtingai nuo knygų kortelių, žurnalų straipsnių kortelės turi Visasąjunginių knygų rūmų klasifikacijos schemos indeksą, o masinėms bibliotekoms skirtos kortelės — dar ir indeksą pagal „Bibliotekinės klasifikacijos, vartojamos

tipiniuose kataloguose ir spaustinėse kortelėse masinėms bibliotekoms“, schemą (pusjuodžių šriftu)¹.

„Bibliografija sovetskoj bibliografii“ („Tarybinės bibliografijos bibliografija“). Atskirai reikia pasakyti apie apskaitą bibliografi-

Гайдуков, С.

Неограниченные возможности роста. {К итогам с.х.
года в колхозах Грачевского района Липец. обл.]
Сельское хозяйство, 1956, 10 янв.

№ 125

Всесоюз. кн. палата 10 I 56

333C4

17-1

Laikraščio straipsnio spaustinė kortelė

nės medžiagos, išleistos atskirai arba išspausdintos žurnaluose bei laikraščiuose. Einamoji šios medžiagos registracija vykdoma „Knygų metraštyje“, „Žurnalų straipsnių metraštyje“, „Laikraščių straipsnių metraštyje“ ir „Recenzijų metraštyje“. Yra ir suvestinių bibliografinės medžiagos rodyklių; tai Visasąjunginių knygų rūmų leidžiamos metinės rodyklės „Tarybinės bibliografijos bibliografija“.

Imkime pavyzdžių „Tarybinės bibliografijos bibliografiją. 1952“. (M., 1954). Siame leidinyje surinkti bibliografiniai darbai, užregistruoti 1952 metais valstybinės apskaitinės-registracinės ir analizinės bibliografijos organuose, būtent: a) visos atskirai išleistos bibliografinės rodyklės ir sąrašai; b) periodiniai bibliografiniai leidiniai; c) bibliografinės rodyklės ir sąrašai, išspausdinti žurnaluose, periodiniuose ir neperiodiniuose rinkiniuose; d) knygų ir straipsnių vidinės rodyklės ir sąrašai; e) bibliografinės apžvalgos; f) leidykliniai katalogai ir bibliotekų gaunamų knygų sąrašai; g) metinės periodinių leidinių turinio rodyklės; h) literatūra bibliografinio darbo teorijos, istorijos bei metodikos ir gretutiniais bibliotekininkystės klausimais.

Medžiaga aprašoma ir susisteminama pagal bendras taisykles, priimtas Visasąjunginių knygų rūmų leidiniams. Prie kiekvieno aprašo duodama trumpa arba platesnė anotacija.

Prie metinės rodyklės „Tarybinės bibliografijos bibliografija“ duoti priedai: 1) abėcėlinė pavardžių rodyklė; 2) abėcėlinė antraščių rodyklė;

¹ Smulkesnių žinių apie centralizuotą katalogavimą galima rasti paskai-toje: Firsovas G. G. Centralizuotas katalogavimas TSR Sąjungoje. M., Goskultprosvetizdat, 1952. 40 p. (Leningrado valst. N. K. Krupskos v. bibliotekinis institutas).

3) bibliografinių ir referatyvinių periodinių leidinių, aprašytų toje metinėje rodyklėje, sąrašas; 4) žurnalų metinių turinių rodyklių sąrašas.

Pirmosios dvi pagalbinės rodyklės įgalina susirasti reikiamos bibliografinės medžiagos pagal jos antraštę arba pagal sudarytojo pavardę. Metinės rodyklės medžiagos susisteminimas pagal turinį padeda nustatyti, kokia nauja bibliografinė medžiaga mus dominančiu klausimu arba dominančia mokslo šaka pasirodė metų eigoje.

Apskritai, metinės rodyklės „Tarybinės bibliografijos bibliografija“ yra labai vertinga priemonė bibliotekininkams, padeda jiems susivokti bibliografiniuose leidiniuose ir pasirinkti bibliografinės medžiagos reikiama tema.

Specialinių literatūros rūšių registracija. Be knygų, periodinių leidinių, straipsnių ir recenzijų, Visasąjunginiai knygų rūmai registruoja ir specialias spaudinių rūšis, leisdami „Muzikinės literatūros metraštį“ ir „Vaizduojamojo meno metraštį“.

„Letopis muzikalnoi literatury“ („Muzikinės literatūros metraštis“) leidžiamas nuo 1931 metų (iki 1938 metų imtinai jis vadinosi „Notnaja letopis“) ir išeina keturis kartus per metus. Šiame „Metraštyje“ aprašomi visi TSR Sąjungoje išeinantieji gaidų leidiniai, muzikinių kūrinių rinkiniai, dainynai ir pan. Gaidų aprašai susisteminami „Metraščio“ sąsiuvinuose pagal muzikos rūšis (vokalinė, instrumentinė, vokalinė-simfoninė ir sceninė). Kiekviename numeryje (nuo 1943 m.) duodamos kompozitorių ir literatūrinio teksto autorių pavardžių rodyklės. Ketvirtajame sąsiuvinyje spausdinamos rodyklės apima visų metų medžiagą (nuo 1949 m.).

„Letopis izobrazitel'nogo iskusstva“ („Vaizduojamojo meno metraštis“) leidžiamas nuo 1934 metų (iki 1938 m. vadinosi „Izoletopis“) ketvirtiniais metų sąsiuviniais ir atspindi TSR Sąjungoje visomis kalbomis leidžiamą spaustinę grafinę medžiagą su tekstu. Registruojamoji medžiaga susisteminama pagal spaustinės grafikos rūšis: a) plakatai; b) portretai; c) reprodukcijos (paveikslų, piešinių, raizinių ir kt.); d) estampai; e) atvirukai; f) albumai; g) knygelės-paveikslukai vaikams. Tabeliniai kalendoriai. Kalendorių lentelės.

Kiekviename sąsiuvinyje duodamos dailininkų, literatūrinio teksto autorių ir personalijų rodyklės.

Kaip jau buvo minėta, Lietuvos TSR Knygų rūmai prie „Knygų metraščio“ leidžia priedus — „Muzikinės literatūros metraštį“ ir „Vaizduojamojo meno metraštį“.

„Muzikinės literatūros metraštyje“ registruojami respublikoje išleidžiami atskiri gaidų leidiniai, taip pat gaidos, išspausdintos periodiniuose leidiniuose bei rinkiniuose. Medžiaga „Metraštyje“ skyriais neskirstoma, tik atskirų leidinių aprašai atskiriami nuo analiziniu būdu aprašytų gaidų. Prie kiekvieno „Metraščio“ numerio duodamos tekstų autorių, kompozitorių ir rinkinių antraščių rodyklės.

„Vaizduojamojo meno metraštyje“ registruojama respublikoje išleidžiama spaustinės grafikos medžiaga. Ji sisteminama tais pačiais skyriais, kaip ir atitinkamame Visasąjunginių knygų rūmų „Metraštyje“. Prie kiekvieno numerio duodamos dailininkų, teksto autorių ir personalijų rodyklės.

Vert.

Išvados. Mes trumpais bruožais aptarėme Visasąjunginių ir Lietuvos TSR Knygų rūmų veiklą įvairių einamosios spaudos produkcijos rūšių valstybinės registracijos ir centralizuoto katalogavimo srityje¹. Iš šios apžvalgos galima padaryti visą eilę išvadų apie knygų rūmų leidinių sistemą ir jų panaudojimą masinių bibliotekų bibliografinės informacijos darbe.

Pirmiausia tenka pastebėti, kad TSRS spaudos produkcija apskaitoma Visasąjunginių knygų rūmų leidiniuose diferencijuotai, atskiromis spaudinių rūšimis (knygos, periodiniai leidiniai, straipsniai, recenzijos, gaidos, vaizduojamojo meno medžiaga) ir, kiek galima pilniau, atsižvelgiant į visus vienos ar kitos rūšies leidinius, išeinančius TSR Sąjunge visomis kalbomis.

Bendrinė klasifikavimo schema, priimta knygoms, periodiniams leidiniams, straipsniams ir recenzijoms registruoti, palengvina susirasti ir pasirinkti literatūros įvairiomis mokslo šakomis.

Smulki bibliografinių aprašų forma, atskirais atvejais papildant juos trumpomis anotacijomis, duoda sumą žinių, būtinų reikalingam spaudiniui surasti.

Sistema pagalbinių rodyklių, išeinančių atskirais leidiniais (prie „Knygų metraščio“) arba kaip priedai, kurie duodami prie kitų „Metraščių“ numerių, žymiai pagreitina surasti žinias apie atskirus spaudinius.

Suvestinių rodyklių („Metinė TSRS knygos rodyklė“, „TSRS periodinių leidinių metraštis“, „Tarybinės bibliografijos bibliografija“) leidimas įgalina susipažinti su metine knygų, periodinių leidinių ir bibliografinės medžiagos produkcija.

Bibliografinių užklausimų, į kuriuos galima atsakyti naudojantis Visasąjunginių ir respublikinių knygų rūmų leidiniais, sritis gali būti įvairi ir plati.

Kokie tam tikro autoriaus leidiniai išėjo vienais ar kitais metais? Kokios tam tikros mokslo šakos knygos buvo išleistos vienais ar kitais metais? Kokie straipsniai skaitytoją dominančiu klausimu buvo išspausdinti metų eigoje? Kokios recenzijos pasi-

¹ Smulkesnių žinių apie Visasąjunginių knygų rūmų ir sąjunginių bei autonominių respublikų knygų rūmų leidinius galima rasti knygoje: Valstybinė apskaitinė-registracinė bibliografija TSR Sąjunge. Vadovas. Parengė J. I. Masanovas. M., 1952. 78 p. (Visasąjunginiai knygų rūmai).

Apie Lietuvos TSR Knygų rūmų leidinius žr.: Čyžas T. Lietuvos TSR Knygų rūmų leidinių panaudojimas bibliotekoje. V., 1955. 77 p. (Lietuvos TSR Knygų rūmai). Vert.

rode ryšium su vieno ar kito grožinės literatūros kūrinio išleidi-
mu? Kokia bibliografinė medžiaga tam tikra tema arba apie tam
tikrą mokslo, literatūros ar meno veikėją buvo išleista metų
eigoje? Šiuos ir dar daug kitų klausimų, kurie kyla skaitytojams,
galima išspręsti naudojantis knygų rūmų bibliografiniais leidi-
niais.

Tačiau reikia pažymėti, kad valstybinės apskaitinės-registra-
cinės bibliografijos leidinius išsirašo daugiausia stambiosios bib-
liotekos: valstybinės viešosios, respublikinės, kraštų, sritinės,
miestų centrinės. Didesnė miestų ir rajoninių bibliotekų dalis, jau
nekalbant apie kaimo ir kolūkinės bibliotekas, Visasąjunginių
knygų rūmų „Metraščių“ neturi. Tačiau, augant skaitytojų kul-
tūriniam poreikiams, rajoninės bibliotekos išsirašydina pirmiau-
sia „Knygų metraštį“ ir „Recenzijų metraštį“, o jeigu galima —
taip pat ir „Žurnalų straipsnių metraštį“ bei „Laikraščių straips-
nių metraštį“. Kai kurios rajoninės bibliotekos išsirašo žurnalų
straipsnių ir recenzijų spaustinių kortelių komplektus.

Stambesnės bibliotekos (pavyzdžiui, Maskvos miesto centrinė
N. A. Nekrasovo v. viešoji biblioteka) knygų spaustines korteles
panaudoja kaip informacijos apie naujus leidinius šaltinį, sie-
kiant laiku užpirkti jas knygnuose.

Rajoninės bibliotekos, neišsirašiusios Visasąjunginių knygų
rūmų „Metraščių“, esant reikalui, gali užklausti sritinės bibliote-
kos bibliografinį skyrių.

Lietuvos TSR bibliotekos, mokslo ir kt. įstaigos bei paskiri asmenys
kaskart labiau supranta, kokią didžiulę reikšmę turi „Metraščiai“ bei spaus-
tinės kataloginės kortelės: jų tiražas nuolatos didėja. Jeigu „Knygų met-
raštis“ 1950 m. buvo leidžiamas 800 egzempliorių tiražu, tai 1954 metais
jis pasiekė 1 200 egzempliorių; „Žurnalų ir laikraščių straipsnių metraščio“
tiražas iš 800 egzempliorių (1950 metais) išaugo į 1 100 egzempliorių
(1954 metais). Spaustinės kataloginės kortelės 1950 metais buvo leidžia-
mos taip pat 800 egzempliorių tiražu, 1955 metais — jau 2 050 egzempliorių.
„Metraščiai“ ir spaustinės kataloginės kortelės pasiekia ir kaimo biblio-
tekas. Juos taip pat išsirašo nemaža partinių, profsąjunginių bei mokyklinių
bibliotekų. Vert.

§ 4. Suvestinė tėvyninių leidinių bibliografija

Be naujai išeinančių leidinių registracijos, į Visasąjunginių
knygų rūmų uždavinius įeina spaudos statistikos me-
džiagos rengimas. Ši medžiaga buvo leidžiama rinkiniais „Pečiat
SSSR v... godu“ („TSRS spauda ... metais“), „Cifry o pečiat-
ti“ („Skaičiai apie spaudą“), vėliau ji buvo skelbiama rinkinyje „So-

vetskaja bibliografija“ („Tarybinė bibliografija“). Pavyzdžiui, rinkinyje „Tarybinė bibliografija“, 1952, sąs. II (33), išspausdintos statistinės lentelės „TSRS spauda per 35 metus“. 1935 metais Visasąjunginiai knygų rūmai išleido atskirą leidinį: „TSRS spauda. 1917—1954. Statistinė medžiaga“ (M., 1955. 88 p.). Ši medžiaga akivaizdžiai parodo knygų leidimo TSR Sąjungoje vystymąsi, knygų, žurnalų ir laikraščių produkcijos santykiavimą, leidžiamos literatūros paskirstymą mokslo šakomis, kalbomis ir t. t. Ypatinę vertę turi statistiniai duomenys apie marksizmo-leninizmo klasikų veikalų leidimą¹.

Darni valstybinės bibliografinės registracijos sistema įgalina parodyti tarybinę spaudą ne tik skaičiais, statistiniais apibendrinimais, bet ir konkrečiau, išėjusių Tarybų valdžios metais suvestinių kortelių ir rodyklių forma.

VKP(b) CK nutarimu „Dėl literatūros kritikos ir bibliografijos“ (1940 m.) Visasąjunginiai knygų rūmai buvo įpareigoti sudaryti pilną Tarybų valdžios metais išleistos literatūros apskaitą.

Tas darbas buvo pradėtas 1941 metais, bet karas jį nutraukė; jis buvo atnaujintas 1945 metais. Visų pirma, remiantis periodinių leidinių kartoteka, kuri tvarkoma Visasąjunginiuose knygų rūmuose, buvo sudaryta tarybinių žurnalų 1917—1945 metų bendroji bibliografija. Po to buvo patikrintas žurnalų apskaitos pilnumas, daugiausia pagal TSRS Valstybinės V. I. Lenino v. bibliotekos katalogus ir fondus. Padedant sąjunginių ir autonominių respublikų knygų rūmams, sritinėms, kraštų ir respublikinėms bibliotekoms, buvo apskaitomi žurnalai, leidžiami kitų TSRS tautų kalbomis, tai yra ne rusų kalba.

Bendroji tarybinių žurnalų bibliografija sudarys lyg tęsinį anksčiau išleistų bibliografinių darbų — N. M. Lisovskio veikalo „Rusų periodinė spauda 1703—1900 m.“ (žr. iliustraciją p. 15), o taip pat „Preliminarinio Rusijos periodinės spaudos 1901—1916 m. sąrašo“, parengto Valstybinės M. J. Saltykovo-Ščedrino v. viešosios bibliotekos.

Norint apibūdinti, kaip augo tarybinė spauda, įdomu pažymėti, kad N. M. Lisovskio rodyklėje, kuri apima dviejų šimtmečių laikotarpį, apskaityti 2393 periodiniai leidiniai, įskaitant laikraščius, o M. J. Saltykovo-Ščedrino v. bibliotekos „Preliminariniame sąrašo“ — 14362 leidiniai, taip pat įskaitant laikraščius. 1917—1945 metaisėjusių tarybinių žurnalų bendroji bibliografija apima daugiau kaip 15000 pavadinimų.

Tarybinės knygos bendroji bibliografija pradėta sudaryti 1948 metais; ji sudaroma stambiausių bibliotekų jėgomis, dalyvaujant Visasąjunginiams knygų rūmams ir sąjunginių bei autonominių respublikų knygų rūmams. Tai yra dalis platesnės apimties darbo, kuris buvo pradėtas 1947 metais, sudarant rusų knygos suvestinį katalogą.

Pagrindinė suvestinio katalogo dalis, kuri atspindi TSRS Valstybinės V. I. Lenino v. bibliotekos fondus, sudaroma kaip kartoteka. Ši kartoteka perduodama patikrinti M. J. Saltykovo-Ščedrino v. bibliotekai ir TSRS Mokslų akademijos bibliotekai, o po to Visasąjunginiams knygų rūmams.

¹ Lietuvos TSR Knygų rūmai veda respublikinės spaudos statistiką. 1956 metais numatyta išleisti suvestinį spaudos statistikos vadovą, apimančį 1940—1955 metų laikotarpį. *Vert.*

Įnešus būtinus papildymus, kartoteka grąžinama V. I. Lenino v. bibliotekai.

Drauge sudaroma ir bendroji bibliografija knygų, išleistų Tarybų valdžios metais kitų TSRS tautų ir užsienio kalbomis.

Suvestinis rusų knygos katalogas turi apimti leidinius nuo 1708 iki 1947 metų. Todėl drauge su tarybinių knygų ir žurnalų apskaita vykdomas centralizuotas ikirevoliucinių leidinių katalogavimas. Šis darbas atliekamas remiantis spausdinėmis kortelėmis, kurias rengia ir leidžia M. J. Saltykovo-Ščedrino v. viešoji biblioteka ir TSRS Valstybinė V. I. Lenino v. biblioteka.

Kaip jau buvo anksčiau minėta, Visasąjunginiai knygų rūmai leidžia knygų spaustines korteles nuo 1927 metų. Minėtųjų bibliotekų spaustinės kortelės atspindi rusų leidinius nuo 1708 iki 1926 metų. Šios kortelės leidžiamos 60 egzempliorių tiražu ir panaudojamos stambiausiųjų bibliotekų katalogams tvarkyti. Lygiagrečiai, remiantis ikirevoliucinių ir tarybinių leidinių spausdinėmis kortelėmis, V. I. Lenino v. bibliotekoje sudaromas „Suvestinis rusų knygos katalogas“.

Leidinių gimtąja kalba suvestinę bibliografiją sudarinėja sąjunginių respublikų knygų rūmai — Ukrainos, Baltarusijos, Gruzijos, Armėnijos. Pavyzdžiui, Armėnijos TSR 1953 metais išleista „Armėnų literatūros bibliografija (nuo XIX amžiaus iki Tarybų valdžios įkūrimo Armėnijoje)“.

Taigi, remiantis tarybinės spaudos valstybine bibliografine registracija ir ikirevoliucinių leidinių centralizuotu katalogavimu, Tarybų Sąjungoje sprendžiamas uždavinys sudaryti bendrąją tėvyninės knygos bibliografiją.

Užbaigus visus darbus sudarant „Suvestinį katalogą“, galima išspręsti visą eilę didelės kultūrinės-istorinės ir mokslinės-teorinės reikšmės uždavinių, pavyzdžiui: kokios knygos buvo išleistos mūsų šalyje rusų kalba Tarybų valdžios metais? Kokios knygos buvo išleistos mūsų šalyje Tarybų valdžios metais kitų TSRS tautų kalbomis? Kokie žurnalai ėjo mūsų šalyje Tarybų valdžios metais rusų kalba? Kokie žurnalai ėjo Tarybų valdžios metais kitų TSRS tautų kalbomis? Kokios knygos buvo išleistos rusų kalba nuo 1708 metų iki Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos?

„Suvestinis rusų knygos katalogas“ ir bendroji tarybinės spaudos bibliografija suteiks mūsų stambiosioms bibliotekoms svarų bibliografinį aparatą, kuris įgalins žymiai pakelti mokslinį skaitytojų aptarnavimo lygį.

§ 5. Kritinė ir rekomendacinė bibliografija

Kritinė bibliografija kaip rekomendacinės bibliografijos pagrindas. Valstybinė apskaitinė-registracinė ir analizinė bibliografija, centralizuotas išleidžiamos spaudos (knygų, straipsnių, recenzijų) ir ikirevoliucinių leidinių katalogavimas, suvestinė ikispalnio laikotarpio knygų ir žurnalų bibliografija — visos tos tarybinės bibliografijos rūšys informuoja apie knygų lobyną, kuriuo mes disponuojame ir kuriuo gali naudotis skaitytojai mokslinio tyrimo, mokymosi, savišvietos ir praktiniais tikslais.

Tačiau spaudinių apskaita bei registracija ir informavimas apie juos yra tik pirmasis bibliografinio darbo etapas. Norint,

kad skaitytojas galėtų geriau panaudoti knygą arba straipsnį, reikia, jog jie būtų įvertinti atitinkamos mokslo šakos specialistų. Remiantis tais įvertinimais, galima išskirti ir atrinkti geriausius kūrinius, juos propaguoti ir rekomenduoti.

Spaudinius įvertina kritinė bibliografija, kuri yra glaudžiai susijusi su moksline bei literatūrine kritika.

Kritika ir bibliografija sudaro neatskiriamą periodinių leidinių dalį.

Partijos suvažiavimų rezoliucijose, TSKP Centro Komiteto direktyvose ne kartą buvo nurodoma dėl kritikos bei bibliografijos skyrių tvarkymo laikraščiuose ir žurnaluose.

Pavyzdžiui, RKP(b) CK 1924 metų vasario 6 dienos nutarimas „Svarbiausieji eiliniai partijos uždaviniai spaudos srityje“ įpareigoja visus laikraščius turėti nuolatinis bibliografijos skyrius, kurie teiktų skaitytojui ne atsitiktinius atsiliepimus, bet sistemingai vadovautų, pasirenkant knygas, atsižvelgiant į tai, kokius skaitytojus aptarnauja laikraštis¹.

VKP(b) CK 1927 metų spalio 3 dienos nutarime „Dėl partinio vadovavimo spaudai pagerinimo“ iškeliamas uždavinys sustiprinti vadovavimą bibliografijos ir kritikos skyriams laikraščiuose bei žurnaluose, pavertus juos kovos įrankiu prieš ideologiniai svetimą literatūrą².

Visoje eilėje partijos Centro Komiteto nutarimų („Dėl masinio skaitytojo aptarnavimo knyga“ — 1928 m. spalio 28 d., „Dėl leidyklų darbo“ — 1931 m. rugpiūčio 15 d., „Dėl savišviesios darbo pagerinimo“ — 1933 m. spalio 8 d. ir kt.) pabrėžiamas būtinumas pagerinti kritikos ir bibliografijos skyrių darbą laikraščiuose bei žurnaluose ir keliamas uždavinys padaryti bibliografiją svarbiausiu masinės knygų propagandos ir pagalbos skaitytojui įrankiu.

VKP(b) CK nutarime dėl literatūros kritikos ir bibliografijos daug dėmesio skiriama laikraščių bei žurnalų kritikos-bibliografijos darbui. Sakiniai žurnalai ir laikraščiai įpareigojami organizuoti kritikos-bibliografijos darbą taip, kad visa išleidžiama specialinė literatūra būtų įvertinta spaudos puslapiuose.

Taigi, pagrindiniai visos išleidžiamos literatūros recenzavi-

¹ Apie partinę ir tarybinę spaudą. Dokumentų rinkinys. M., „Pravda“, 1954, p. 294—295.

² Ten pat, p. 372.

mo ir kritinio įvertinimo organai yra bendrieji ir šakiniai žurnalai bei laikraščiai.

Atskirais laikotarpiais buvo leidžiami universaliniai kritikos-bibliografijos žurnalai („Kniga i proletarskaja revoliucija“ — ikikariniu laikotarpiu, „Sovetskaja kniga“ — 1946—1953 m.), tačiau įvairios kritinės medžiagos, įvairių mokslo šakų knygų recenzijų sujungimas viename žurnale darė įdomius kiekvienam skaitytojui tik tuos skyrius, kurie atitiko jo specialybę. Visos išleidžiamos literatūros, ar bent didesnės ar mažesnės jos dalies įvertinimo negali duoti vienas žurnalas; šis uždavinys įvykdomas jungtinėmis jėgomis visų žurnalų ir laikraščių, kurie turi kritikos-bibliografijos skyrius.

Laikraščiuose „Pravda“, „Izvestija“, „Tiesa“, „Komsomolskaja pravda“, „Komjaunimo tiesa“, „Trud“, „Sovetskaja kultura“, „Literaturnaja gazeta“, „Literatūra ir menas“ spausdinamos recenzijos ir kritikos straipsniai apie svarbesnius mokslinės bei grožinės literatūros kūrinius, kurie domina plačiuosius skaitytojų sluoksnius. Laikraščiuose „Selskoje choziaistvo“, „Vlastiečių laikraštis“ duodami atsiliepimai apie žemės ūkio knygas ir brošiūras, „Učitel'skaja gazeta“, „Tarybinis mokytojas“ — apie pedagoginės literatūros naujienas.

Žurnaluose „Kommunist“, „Komunistas“, „Molodoj kommunist“, „Novoje vremia“, „Voprosy filosofiji“, „Voprosy ekonomiki“, „Voprosy istoriji“ recenzuojamos knygos visuomeniniais-politiniais, socialiniais-ekonominiais, filosofiniais ir istoriniais klausimais.

Žurnaluose „Priroda“, „Nauka i žizn“, „Žnanije — sila“, „Technika — molodioži“ galima rasti gamtos ir technikos mokslų populiariųjų knygų recenzijų.

Žurnaluose „Kolchoznoje proizvodstvo“, „Životnovodstvo“, „Sad i ogorod“, „Mašinno-traktornaja stancija“, „Socialistinis žemės ūkis“ ir kt. spausdinamos įvairių žemės ūkio šakų literatūros recenzijos. Žurnaluose „Novyj mir“, „Znamia“, „Oktiabr“, „Zvezda“, „Pergalė“ recenzuojami grožinės literatūros kūriniai ir mokslinės knygos, dominančios plačiuosius skaitytojų sluoksnius.

Medicinos žurnaluose mes randame recenzijų biologijos, žmogaus anatomijos ir fiziologijos, medicinos, higienos literatūros klausimais, geležinkelininkų žurnaluose — geležinkelio transporto literatūros klausimais ir t. t.

Tarybiniai periodiniai leidiniai spausdindami savo puslapiuose recenzijas, kritinius straipsnius, kritines-bibliografines apžvalgas, rekomendacinius sąrašus, vesdami kritikos ir bibliografijos skyrius, „literatūrinės apžvalgas“, „knygų lentynas“, duoda einamosios spaudos produkcijos įvertinimą ir rekomendacinės bibliografijos darbuotojams palengvina atrinkti geriausią literatūrą.

Tarybinės rekomendacinės bibliografijos būklė ir uždaviniai. Svarbiausia tarybinės bibliografijos rūšis — rekomendacinė bibliografija. Jos reikšmė yra ta, kad ji kreipiasi į plačiuosius skaitytojų sluoksnius, stengiasi propaguoti knygą masėse, vadovauti jų skaitymui. Rekomendacinės bibliografijos vaidmuo didėja augant visuomenės narių kultūrai, kylant gyventojų išsimokslinimo lygiui, vis daugiau įdiegiant knygą į buitį.

Rekomendacinės bibliografijos padėtis ir uždaviniai pokariu laikotarpiu buvo sprendžiami Visos Rusijos bibliotekų darbuotojų pasitarime 1948 metais ir bibliotekų darbuotojų aktyvo pasitarime 1952 metais.

Pirmajame tų pasitarimų buvo atžymėtas rekomendacinės bibliografijos atsilikimas nuo kultūros-švietimo darbo uždavinių. 1947 metais buvo išleistos tik 73 bibliografinės priemonės. Esant tokiai padėčiai, rekomendacinė bibliografija negalėjo vadovauti bibliotekų darbui.

Tam tikruose bibliografų sluoksniuose dar buvo paplitusi nuomonė, kad rekomendacinė bibliografija yra antraeilė bibliografijos rūšis, lyginant ją su „moksline“, išsamiąja bibliografija.

Po Visos Rusijos bibliotekų darbuotojų pasitarimo padidėjo rekomendacinės bibliografijos priemonių leidimas, — 1948—1951 metais buvo išleista 1 665 pavadinimai.

Tačiau, analizuojant rekomendacinės bibliografijos padėtį, bibliotekų darbuotojų aktyvo pasitarime (1952 m.) pirmuoju ir pagrindiniu uždaviniu buvo pripažinta kova dėl bibliografinių priemonių kokybės pagerinimo.

Tuo tikslu būtina visų pirma išgyvendinti įvairias formalizmo liekanas bibliografijoje ir griežtai saugoti partinį, principinį požiūrį įvertinant, parenkant ir rekomenduojant literatūrą. Neleistina, kad bibliografas, vaikydamasis leidinių kiekybės, įtrauktų į rodykles pasenusią, nieko tarybiniam skaitytojui neduodančią, jį klaidinančią literatūrą.

Primygtinai reikalaujama išplėsti bibliografinių priemonių tematiką, kad jose atsispindėtų visi aktualieji komunistinės statybos klausimai.

Bibliografinių priemonių kokybei pagerinti, jų veiksmingumui pakelti, reikia stengtis patikslinti jų paskirtį ir skaitytinumą. Dar išeina nemaža rodyklių, skirtų nežinia kokiems skaitytojams. Bibliografams reikia giliai išstudijuoti skaitytojų poreikius, matyti prieš save gyvus žmonės, o ne vadovautis noru išvardyti kuo daugiau knygų. Rodyklė, kurios skaitytinumas neaiškus, nekonkretus, — tai nenaudingas lėšų ir jėgų švaistymas.

Rekomendacinės bibliografijos priemonių kokybei pakelti, reikia, kad jos būtų parengiamos bibliografams artimai bendradarbiaujant su skaitytojais, kad jos būtų tikrinamos praktikoje. Tai padės bibliografams tobulinti metodines priemones, padiktuos naujas medžiagos pateikimo, knygų rekomendavimo, rodyklės sudarymo formas. Aukštai kvalifikuotų specialistų pritraukimas ruošiant ir redaguojant bibliografines priemones, padės kelti idėjinį-teorinį bibliotekų leidžiamų bibliografinių leidinių lygį.

Vienas iš trūkumų rekomendacinės bibliografijos organizavimo srityje yra koordinacijos stoka, paralelizmas stambiųjų bibliotekų, leidžiančių bibliografines priemones, darbe. Būtinai reikia organizuoti bendrą stambiųjų bibliotekų, įskaitant respublikines, kraštų ir sritines bibliotekas, bibliografinio darbo planavimą.

Pagaliau reikia siekti labiau išplatinti rekomendacinės bibliografijos priemones, padidinus jų tiražus ir organizavus teisingą jų paskirstymą tarp bibliotekų.

Tokie yra pagrindiniai uždaviniai, kurių išsprendimas padės kelti išleidžiamų bibliografinių priemonių kokybę ir plačiai panaudoti jas masinių bibliotekų darbo praktikoje.

TSRS Valstybinė V. I. Lenino v. biblioteka — rekomendacinės bibliografijos masinėms bibliotekoms centras. Kaip jau anksčiau buvo nurodyta, 1940 metais partijos Centro Komiteto nutarimu „Dėl literatūros kritikos ir bibliografijos“ TSRS Valstybinei V. I. Lenino v. bibliotekai buvo pavesta rengti rekomendacinės bibliografijos priemones masinėms miesto ir kaimo bibliotekoms. Ryšium su tuo prie V. I. Lenino v. bibliotekos buvo įkurtas rekomendacinės bibliografijos skyrius, kuris išvystė savo darbą dar Didžiojo Tėvynės karo metais. Per ketverius metus jis išleido

55 literatūros rodykles masinėms bibliotekoms.

1944 metais V. I. Lenino v. biblioteka parengė visą eilę skaitymo planų ir ciklų atskiroms skaitytojų grupėms. Tai buvo perėjimas prie gyvesnio bibliotekos darbo rekomendacinės bibliografijos srityje.

Visos Rusijos bibliotekų darbuotojų pasitarimas (1948 m.) iškėlė klausimą apie tipinių katalogų masinėms bibliotekoms parengimą. Šis darbas buvo pavestas TSRS Valstybinei V. I. Lenino v. bibliotekai, kuri 1948 metais Goskultprosvetizdate išleido keturis „Tipinio rajoninės bibliotekos katalogo“ sąsiuvinius, o 1950 metais — penktąjį ir šeštąjį papildomuosius sąsiuvinius.

1947 metais V. I. Lenino v. biblioteka pradėjo leisti rekomendacines išleidžiamos literatūros rodykles masinėms bibliotekoms,

KAIMO BIBLIOTEKOS KATALOGAS

*

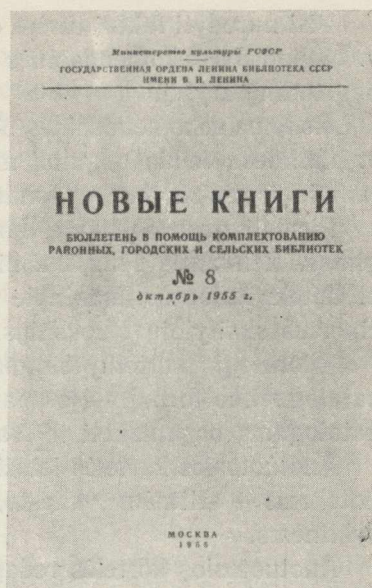
PROLEIDYKLA
VILNIUS — 1954

iš karto metų ketvirčiais („Knigi 1948 goda“, „Knigi 1949 goda“, „Knigi 1950 goda“, „Knigi 1951 goda“), o vėliau kas mėnesį („Knigi 1952 goda“, „Knigi 1953 goda“, „Knigi 1954 goda“).

1952 metais buvo išleistas „Rekomendacinis kaimo ir kolūkinės bibliotekos katalogas“¹. 1953 metais pradėtas leisti antrasis, perdirbtas „Rajoninės bibliotekos katalogo“ leidimas. Iš viso išleistos 6 knygos (žr. iliustraciją, p. 50).

1949 metais V. I. Lenino v. bibliotekai buvo pavestas bendras metodinis vadovavimas rengiant spaudai anotuotąsias korteles, leidžiamas Goskultprosvetizdato.

¹ Lietuvos TSR Kultūros ministerija 1954 m. išleido „Kaimo bibliotekos katalogo“ pirmąją knygą (V., 1954. 351 p.). Vert.

Visi nurodyti faktai turėjo didelę reikšmę vystant V. I. Lenino v. bibliotekos rekomendacinės bibliografijos darbą ir nustatė jos pagrindinę kryptį.

Leisdama rekomendacinės bibliografijos priemones, V. I. Lenino v. biblioteka teikia pagalbą masinėms bibliotekoms komplektuojant ir organizuojant jų fondus, sudarant katalogus.

Pirmoji grandis šiame darbe yra anotuotųjų kortelių parengimas. Remiantis spaustinėmis kortelėmis, vykdomas einamasis bibliotekų informavimas apie naujus leidinius, dominančius plačiuosius skaitytojų sluoksnius.

Anotuotųjų kortelių leidimas yra taip pat viena centralizuoto katalogavimo formų, — jos panaudojamos bibliotekose skaitytojų katalogams organizuoti ir tvarkyti.

Anotuotosios kortelės leidžiamos komplektais įvairių tipų bibliotekoms — sritinėms, miesto, rajoninėms, kaimo, vaikų ir mokyklinėms.

Anotuotosios kortelės redagavimas turi didelę reikšmę kitam bibliografijos skyriaus darbui. Rengiant anotuotąsias korteles, iš bendros naujų leidinių masės išskiriamos tos knygos, kuriomis gali domėtis masinių bibliotekų skaitytojai ir kurių ribose turi būti atrenkama literatūra tipiniams katalogams, rekomenduojamosios literatūros rodyklėms, skaitymo planams ir kt.

Remiantis spaustinėmis kortelėmis buvo sudaromos mėnesinės anotuotosios rekomendacinės išleidžiamos literatūros rodyklės „Knigi ... goda“ („... metų knygos“) sritinėms, rajoninėms ir kaimo bibliotekoms ir ketvirtinės rodyklės „Knigi ... goda dlia detskich i školnych bibliotek“.

Nuo 1955 metų „Knigi... goda“ leidimas sustabdytas. Vietoj jų pradėtas leisti mėnesinis biuletenis „Novyje knigi“, skirtas rajoninėms, miesto ir kaimo bibliotekoms komplektuoti. Biuletenyje knygos suskirstytos sustambintais „Rajoninės bibliotekos katalogo schemas“ skyriais. Aprašai neturi anotacijų. Jeigu knyga, be rajoninių bibliotekų, rekomenduojama dar miesto bibliotekoms, tai po aprašo duodamos sutartinės raidės „GB“, o jei ir kaimo bibliotekoms — „SB“.

Nuo 1956 metų kovo mėnesio analogišką leidinį („Novyje knigi“) mokslinėms ir masinėms bibliotekoms, bibliotekų kolektoiriams, leidykloms, laikraščių ir žurnalų redakcijoms, knygų prekybos tinklui, o taip pat skaitytojams, sistemingai stebintiems naujų knygų pasirodymą, pradėjo leisti Visąsąjunginiai knygų rūmai. *Vert.*

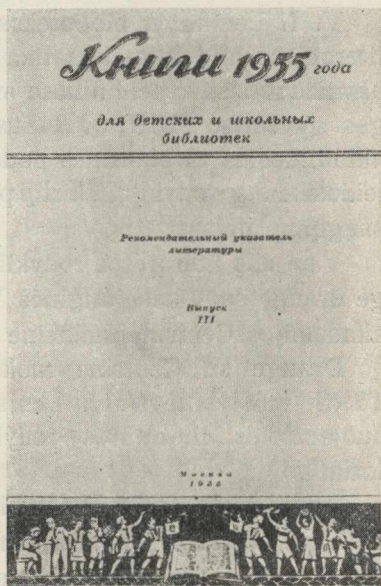
Mėnesininkų pagrindu atrenkamos knygos, įtrauktinos į tipinius ir rekomendacinius katalogus. Atranka palengvėja dėl to,

kad jau nuo pirmojo bibliografavimo momento (šiuo atveju — pradedant nuo spaustinės anotacijos parengimo) knygos suskirstomos pagal bibliotekų tipus. Mėnesininkai laikotarpiu tarp tipinio katalogo dviejų leidimų buvo lyg priedas prie pirmojo leidimo. Vėliau geriausios iš mėnesininke rekomenduojamų knygų buvo įtraukiamos į naująjį tipinio katalogo leidimą. Tuo būdu, reguliariai leidžiant naujų knygų rekomendacines rodykles, įveikiamas pagrindinis tipinio katalogo trūkumas, būdingas kiekvienai spaustinei literatūros rodyklei apskritai, — atsilikimas nuo naujų knygų išleidimo.

Spaustinės anotuotosios kortelės, mėnesinės ir ketvirtinės naujų knygų rodyklės, tipiniai ir rekomendaciniai katalogai — visos tos priemonės padeda masinėms bibliotekoms pirmiausia komplektuoti išleidžiamos literatūros fondus, siekiant, kad jie būtų aprūpinti pagrindine literatūra, be to, klasifikuojant knygas ir sudarant katalogus.

TSRS Valstybinės V. I. Lenino v. bibliotekos didesnė bibliografinių leidinių dalis yra skirta padėti skaitytojams išsirinkti knygas, padėti sistemingam skaitymui ir savišvietai.

Masiškiausias panašios rūšies leidinys taip ir vadinasi — „Į pagalbą skaitytojui“. Jis leidžiamas atskirais sąsiuviniais, kurių kiekvienas sudarytas maždaug iš 20 skaitymo planų ir trumpų rekomendacinių sąrašų. Šias priemones bibliotekininkai panaudoja rekomenduodami knygas skaitytojams, norintiems pradėti studijuoti atskirus teorinius klausimus ir aktualias politines temas. Skaitymo planai „Į pagalbą skaitytojui“ pradėti leisti 1950 metais. Šiai bibliografiniai priemonei pritarė bibliotekininkai ir skaitytojai. Pagal 1951 metais gautus tyrimo duomenis, skaitymo planus šešioliukoje Maskvos miesto bibliotekų naudojo 4 tūkstančiai skaitytojų (iš jų 3 tūkstančiai jaunųjų darbininkų).

1954 metais V. I. Lenino v. biblioteka išleido rekomenduojamosios literatūros sąrašų rinkinį, pavadintą „Į pagalbą kaimo ir kolūkinių bibliotekų skaitytojui“.

Pastaraisiais metais žymią TSRS Valstybinės V. I. Lenino v. bibliotekos leidinių dalį sudarė „atmenos skaitytojams“. Šių masinių priemonių tematika labai įvairi. Pažymėtina atmenų serija „Ką skaityti kolūkiečiui apie savo gamybą“, kurios jau išėjo daug leidinių, ir serija atmenų, skirtų tarybiniais rašytojams (A. Fadejevui, M. Isakovskiui, A. Tvardovskiui ir kt.). Šios masinės bibliografinės priemonės, rekomenduojančios nedidelį leidinių skaičių, leidžiamos tiražu nuo 15 iki 20 tūkstančių egzempliorių.

1949 metais buvo pradėtos leisti tokios bibliografinės priemonės, kaip „Pasikalbėjimai apie knygas“.

„Pasikalbėjimai apie knygas“, atmenos skaitytojui, literatūros apžvalgos 1950—1951 metais sudarė išleistų serijų „Kaimo ir kolūkinės bibliotekos skaitytojui“ ir „Į pagalbą kaimo lektoriui“ turinį. Šių serijų leidiniai skirti daugiausia gamtos mokslų ir žemės ūkio klausimams (pavyzdžiui, „Ką skaityti apie gyvąją gamtą“, „Kaip atsirado ir vystėsi gyvybė Žemėje“, „Visatos sandara“, „Žmogaus organizmo gyvenimas“ ir kt.). Kaip rekomendacinė priemonė, apimanti platų gamtos mokslų temų ciklą, buvo rodyklė „Į pagalbą mokslinei-ateistinei propagandai“ (M., 1951).

V. I. Lenino v. bibliotekos išleidžiamų rekomenduojamosios literatūros rodyklių tematika gana įvairi. Biblioteka stengiasi pavaizduoti savo leidiniuose svarbiausius įvykius Tarybų Sąjungos gyvenime (TSKP XX suvažiavimą, TSKP CK plenumus), aktualiuosius tarptautinės padėties klausimus. Biblioteka yra išleidusi daug rodyklių, skirtų propaguoti kovos už taiką ir tautų saugumą idėjas.

Visą eilę literatūros rodyklių V. I. Lenino v. biblioteka parengė drauge su Visasąjunginės V. I. Lenino v. žemės ūkio mokslų akademijos Centrine mokslinė žemės ūkio biblioteka.

Drauge su Centrine mokslinė-technine statybos biblioteka TSRS Valstybinė V. I. Lenino v. biblioteka leidžia rekomenduojamosios literatūros rodyklę „Statybinės technikos novatoriai“.

Žymią vietą TSRS Valstybinės V. I. Lenino v. bibliotekos leidiniuose užima priemonės, skirtos grožinei literatūrai. Biblioteka yra išleidusi specialią rekomendacinių rodyklių seriją „Didieji

rusų rašytojai“ (rodyklės apie A. S. Puškiną, V. G. Belinskį, A. M. Gorkį ir kt.); buvo leidžiamos atskiros rodyklės ir atmenos, skirtos rusų literatūros klasikams (Černyševskiui, Korolenkai, L. N. Tolstojui ir kt.), tarybiniais rašytojams (pavyzdžiui, Majakovskiui, Fadejevui, Pavlenkai ir kt.). Drauge su Baltarusijos TSR Valstybine V. I. Lenino v. biblioteka buvo išleista trumpa literatūros rodyklė „Jakubas Kolasas“ (M., 1952), drauge su Estijos TSR Valstybine viešąja biblioteka — rekomendacinė rodyklė „Estų literatūra“ (M., 1953), drauge su Latvijos TSR Valstybine biblioteka — atmena skaitytojui „Vilis Lacis“ (M., 1954). Skaitytojų tarpe didelį pasisekimą turi skaitymo ciklas darbininkų ir kolūkiečių jaunimui „Rusų grožinės literatūros klasikai“ (2-asis, perdirb. ir papild. leid. M. 1950).

Biblioteka rengia visą eilę rodyklių, apimančių ištisus mūsų tėvyninės literatūros istorijos laikotarpius: „Rusų XVIII amžiaus rašytojai“ (M., 1954), „Rusų XIX amžiaus pirmosios pusės rašytojai“ (M., 1951). Tarybinei literatūrai skirtas „Savišvietos bibliotekos“ trečiasis sąsiuvinis, TSRS tautų literatūros klasikams ir užsienio literatūrai — ketvirtasis „Savišvietos bibliotekos“ sąsiuvinis.

Goskultprosvetizdato išleista „Savišvietos biblioteka“ yra kompleksinė bibliografinė priemonė — įvairios tematikos ir plati rekomenduojamų spaudinių apimtimi¹.

TSRS Valstybinė V. I. Lenino v. biblioteka greta tipinių ir rekomendacinių katalogų leidžia „Skaitymo ciklus“, teikdama masinėms bibliotekoms ir jų skaitytojams ypač didelę paramą. Atskiras rodykles, atmenas, skaitymo planus ir pan. leidžia sri-

¹ Šio „Skaitymo ciklo“ apibūdinimas duotas II skyriuje, § 3.

tinės (kraštų, respublikinės) bibliotekos. Tačiau apibendrinančių, kompleksinio pobūdžio bibliografinių veikalų sudarymas įmanomas tik stambiausiose bibliotekose, turinčiose pakankamą bibliografinės informacijos aparatą ir kvalifikuotų bibliografų-specialistų kadrus.

V. I. Lenino v. bibliotekos, kaip svarbiausio rekomendacinės bibliografijos centro, veikloje galima atžymėti šiuos būdingus bruožus.

V. I. Lenino v. biblioteka kasmet parengia ir išleidžia daug bibliografinių priemonių. Pavyzdžiui, per kelerius metus (1948—1951) biblioteka išleido 282 bibliografines priemones įvairiausiomis temomis.

Biblioteka stengiasi atsiliepti į kiekvieną aktualią politinę, žemės ūkio, mokslinę, literatūrinę temą, leisdamą atitinkamą bibliografinę priemonę arba ištisą jų seriją. Pavyzdžiui, po TSKP CK rugsėjo Plenumo biblioteka pradėjo leisti bibliografinių lapelių seriją, pavadintą „Už naują socialistinio žemės ūkio pakilimą“. 1953—1954 metais buvo išleisti trys tos serijos sąsiuviniai.

V. I. Lenino v. bibliotekos praktikoje pastaraisiais metais susidarė tam tikra naujųjų leidinių bibliografavimo sistema, leidžianti panaudoti einamąją medžiagą (spauslines anotuotąsias korteles, mėnesines ir ketvirtines naujų knygų rodykles) stambesniems bibliografiniams darbamams.

Siekdama pakelti savo leidžiamų rekomendacinės bibliografijos rodyklių kokybę, TSRS Valskybinė V. I. Lenino v. biblioteka į jų rengimą įtraukia kitas stambias bibliotekas.

V. I. Lenino v. biblioteka, ieškodama kelių padaryti bibliografiją prieinamą platesiems skaitytojų sluoksniams, sudaro ir įveda į bibliotekinę praktiką įvairių priemonių tipus. Labiausiai masinėse bibliotekose paplito „Skaitymo planai“, „Pasikalbėjimai apie knygas“, „Atmenos skaitytojams“.

V. I. Lenino v. biblioteka, atsižvelgdama į tai, kad bibliografija pirmausia reikalinga bibliotekininkams, padeda jiems, papildydama bibliografinę medžiagą metodiniais nurodymais. „Skaitymo planuose“, „Pasikalbėjimuose apie knygas“ mes randame patarimų bibliotekininkui, kaip tų nurodymus panaudoti. Dėmesio vertas yra patyrimas leisti tokias priemones, kuriose bibliografija derinasi su metodine medžiaga apie knygų parodų, skaitytojų konferencijų bei garšinių skaitymų organizavimą.

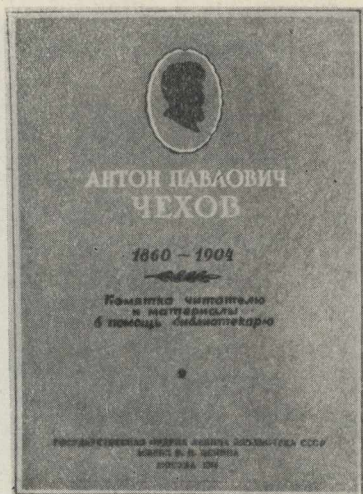
Bibliografinių ir metodinių nurodymų derinimo pavyzdžių gali būti priemonė: Sacharova E. M. Antonas Pavlovičius Čechovas. 1860—1904. Atmena skaitytojui ir medžiaga į pagalbą bibliotekininkui. M., 1954. 84 p. (TSRS Valst. V. I. Lenino v. b-ka).

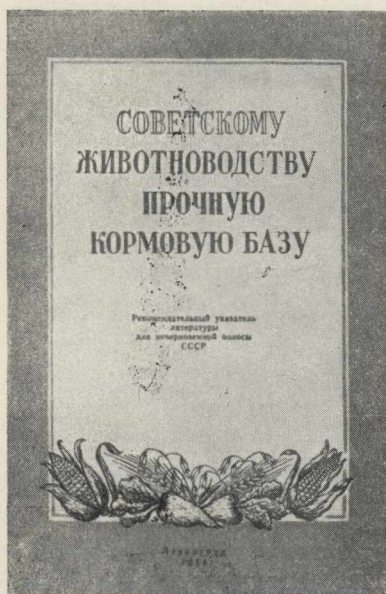
Teigiama TSRS Valstybinės V. I. Lenino v. bibliotekos patyrimą įsivaina kitos bibliotekos; tai padeda kelti bendrą tarybinės rekomendacinės bibliografijos lygį.

Valstybinių viešųjų ir mokslinių bibliotekų, kraštų ir sritinių bibliotekų rekomendacinės bibliografijos darbas. Be TSRS Valstybinės V. I. Lenino v. bibliotekos, rekomendacinės bibliografijos priemonės rengia ir leidžia Valstybinė M. J. Saltykovo-Ščedrino v. viešoji biblioteka, Valstybinė viešoji istorijos biblioteka, Centrinė politechnikos biblioteka, Centrinė mokslinė žemės ūkio biblioteka, Visasąjunginė valstybinė užsienio literatūros biblioteka, visa eilė TSRS ministerijų centrinių mokslinių-techninių bibliotekų.

Dauguma RTFSR sritinių, kraštų ir respublikinių bibliotekų taip pat leidžia bibliografines priemones.

Valstybinė M. J. Saltykovo-Ščedrino v. viešoji biblioteka daug dirba rekomendacinės bibliografijos srityje ir kasmet tobulina savo leidinių kokybę. M. J. Saltykovo-Ščedrino v. biblioteka 1950—1953 metais išleido visą eilę rekomenduojamosios literatūros rodyklių ir sąrašų apie Belinskį,

Nekrasovą, Saltykovą-Ščedrįną, Cernyševskį, L. Tolstojų ir kitus rusų literatūros klasikus, grožinės literatūros apie kovą už taiką rodyklę ir kitas grožinės literatūros rekomendacinės bibliografijos rodykles.

Vertas dėmesio M. J. Saltykovo-Ščedrino v. bibliotekos darbas techninės literatūros rekomendacinės bibliografijos srityje. Biblioteka išleido bibliografinės rodyklės apie įžymųjį rusų metalurgą D. K. Černovą, apie elektros suvirinimo kūrėjus N. N. Bernardosą ir N. G. Slavianovą ir nedidelių rodyklių seriją į pagalbą įvairių specialybių darbuotojams: „Ką skaityti gamyklos

elektromonteriu kvalifikacijai kelti“, „Ką skaityti frezuotojui kvalifikacijai kelti“ ir kt. 1953 metais biblioteka pradėjo leisti 10 tūkstančių tiražu skaitymo planus įvairių specialybių darbininkams. Išėjo skaitymo planai krumplių piovejui, galvanistikos, elektros kibirkščių specialybėje dirbantiems darbininkams ir kt., gamybinės-techninės literatūros maisto pramonės darbininkams.

M. J. Saltykovo-Ščedrino v. biblioteka pradėjo leisti taip pat atskirą techninės literatūros seriją moksleiviams — jauniejiems konstruktoriams, pavadintą „Į pagalbą pionierių ir moksleivių saviveiklai“. Tos serijos išėjo visa eilė rekomenduojamosios literatūros priemonių, pavyzdžiui: „Kaip pačiam pasigaminti fizikos prietaisų“ ir kt. *Vert.*

M. J. Saltykovo-Ščedrino v. biblioteka leidžia rekomendacinės bibliografijos priemones žemės ūkio klausimais.

M. J. Saltykovo-Ščedrino v. bibliotekos bibliografinių leidinių tematika yra labai įvairi. Anksčiau jų tiražai buvo nedideli — nuo 3 iki 5 tūkstančių egzempliorių, tačiau, iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad šiuo metu jie siekia 10 tūkstančių egzempliorių.

Valstybinė viešoji istorijos biblioteka rengia rodykles istorinėmis ir visuomeninėmis-politinėmis temomis, dalyvauja rengiant istorinės tematikos bibliografinės prie-

mones, leidžiamas TSRS Valstybinės V. I. Lenino v. bibliotekos. Rekomendacinės bibliografijos srityje Valstybinės viešosios istorijos bibliotekos svarbiausias indėlis yra — anotuotoji TSRS istorijos rodyklė vidurinės mokyklos mokytojams, išleista Goskultprosvetizdato ir jau susilaukusi dviejų leidimų.

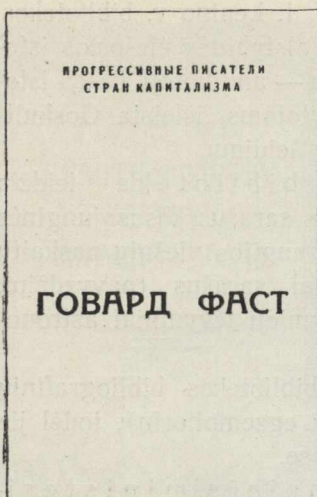
Centrinė politechnikos biblioteka leidžia trumpus rekomenduojamosios literatūros sąrašus Visasąjunginės politinių ir mokslinių žinių skleidimo draugijos viešųjų paskaitų stenogramoms ir literatūros savišvietai sąrašus (pavyzdžiui, „Ižymieji tėvyniniai matematikai“, „Ižymieji tėvyniniai astronomai“, „Ižymieji tėvyniniai fizikai“).

Vidutinis Centrinės politechnikos bibliotekos bibliografinių leidinių tiražas nedidelis (2 tūkstančiai egzempliorių), todėl jie nėra plačiai paplitę masinėse bibliotekose.

Centrinės mokslinės-techninės ministerijų bibliotekos svarbiausią dėmesį skiria informacinei bibliografijai, leidžia naujos literatūros sąrašus, anotacijų bei referatų rinkinius ir pan. Gamybinės-techninės literatūros rekomendacinės bibliografijos vystymasis yra vienas rimčiausių klausimų, kurie keliami šakinėms mokslinėms-techninėms bibliotekoms. Tam tikrų nuopelnų toje srityje turi Visasąjunginės V. I. Lenino v. žemės ūkio mokslų akademijos Centrinė mokslinė žemės ūkio biblioteka. Ji leidžia žurnalą „Selskochoziaistvennaja literatura SSSR“, trumpus knygų naujienų sąrašus, dalyvauja rengiant žemės ūkio bibliografines priemones, leidžiamas TSRS Valstybinės V. I. Lenino v. bibliotekos ir Valstybinės kultūros-švietimo literatūros leidyklos (rodyklė „Gyvulininkystės novatorių patyrimas ir atsiekimai“ ir kt.).

Didelį bibliografinį darbą atlieka Visasąjunginė valstybinė užsienio literatūros biblioteka. Visa eilė jos leidinių domina masines bibliotekas ir jie gali būti panaudoti, propaguojant užsienio šalių progresyviųjų rašytojų kū-

rinius. Biblioteka leidžia bibliografinių rodyklių seriją „Liaudies demokratijos šalių grožinės literatūros vertimai į rusų kalbą“. Išėjo vi-
sa eilė rodyklių, skirtų liaudies de-
mokratijos šalių geriausiems šiuo-
laikinės literatūros atstovams
(„Lenkijos Liaudies Respublikos
rašytojai — valstybinių premijų
laureatai. 1948—1952“, „Bulgarijos
Liaudies Respublikos rašytojai, Di-
mitrovo premijų laureatai. 1950—
1952“). Pagaliau reikia atžymėti
leidinius, dominančius masinių
bibliotekų skaitytojus, bibliografinės
atmenos apie atskirus rašytojus —

tarptautinių Stalininių premijų ir kt. „Už taikos sustiprinimą
tautų tarpe“ laureatus (Andre Stilis. M., 1952; Ana Zegers. M.,
1952; Žorži Amadu. M. 1952; Johanes Becheris. M., 1953) ir at-
menų seriją „Progresyvieji kapitalizmo šalių rašytojai“ (Hovar-
das Fastas. M., 1953) ir kt.

Bibliografinis darbas užima žymią vietą sritinių, kraš-
tų ir respublikinių bibliotekų veikloje.

Vienas svarbiausių sritinių, kraštų ir respublikinių bibliotekų
uždavinių yra krašto ir kraštotyrinės bibliogra-
fijos medžiagos parengimas vietos organi-
zacijoms, įmonėms bei įstaigoms.

1948—1952 metais sritinės bibliotekos pasiekė žymių laimė-
jimų, išleidamos daugiau kaip 800 bibliografinių rodyklių ir re-
komenduojamosios literatūros sąrašų. Sritinės bibliotekos vis
plačiau ir plačiau vysto krašto ir kraštotyrinę bibliografiją, pa-
dedančią pažinti krašto istoriją bei gamtą, skleisti vietinių ga-
mybos novatorių patyrimą.

Nemaža sritinių bibliotekų yra nuveikta žemės ūkio literatū-
ros bibliografijos srityje. Iš 1948—1952 metais išleistų 312 bib-
liografinių priemonių žemės ūkio klausimais sritinių bibliotekų
buvo parengta 259.

1953 metais ir 1954 metų pirmoje pusėje RTFSR sritinės bib-
liotekos išleido 250 bibliografinių darbų žemės ūkio mecha-
nizacijos, agrotechnikos, priešakinio patyrimo propagandos ir kol-

ūkinės gamybos klausimais. Tuo pačiu laikotarpiu sritinių bibliotekų buvo išleistos 47 bibliografinės priemonės įvairiais gamybos klausimais, daugiausia apie vietinių pramonės novatorių patyrimą.

Rimti uždaviniai keliama sritinėms bibliotekoms propaguojant savo srities rašytojų kūrybą ir geriausius kūrinius apie savo kraštą. Tačiau grožinės literatūros krašto bibliografija dar nepakankamai vystoma tiek kiekybiniu, tiek kokybiniu atžvilgiais. Galima suminėti nedaug bibliotekų, kurios yra išleidusios bibliografinių rodyklių, skirtų vietos rašytojams, pavyzdžiui, Rostovo valstybinę K. Markso v. mokslinę biblioteką (rodyklių serija „Tarybinio Dono rašytojai“), Sverdlovsko valstybinę V. G. Belinskio v. viešąją biblioteką (rodyklė „Uralo rašytojai“), Jakutijos respublikinę A. S. Puškino v. biblioteką (atmenų serija „Tarybinės Jakutijos rašytojai“).

Chabarovsko krašto mokslinė biblioteka 1949 metais išleido dvi kraštotyrinio pobūdžio grožinės literatūros rodykles: „Tarybiniai Tolimieji Rytai grožinėje literatūroje“ ir „Atgimusios tautybės“.

Pastaroji kraštotyrinės rekomendacinės bibliografijos rodyklė yra pavyzdys, kaip panaudoti „pasikalbėjimus apie knygas“ šiame darbe.

Novosibirsko sritinė biblioteka 1953 metais išleido rodyklę „Sibiras grožinėje literatūroje“.

Bibliografinė medžiagai įvairiais tam tikro krašto ūkio bei kultūros, jo istorijos klausimais parengti, reikia sistemingai vesti kraštotyrinės literatūros apskaitą. Ši apskaita vykdoma kraštotyринių katalogų bei kartotekų pagalba, rečiau — leidžiant kraštotyrinės literatūros metines rodykles. Tokias metines rodykles leido Rostovo valstybinė K. Markso v. mokslinė biblioteka, Sverdlovsko valstybinė V. G. Belinskio v. viešoji biblioteka, Penzos sritinė biblioteka ir kt.

TSKP CK rugsėjo Plenumo nutarimo „Dėl priemonių TSRS žemės ūkiui toliau išvystyti“ šviesoje sritinėms, kraštų ir respublikinėms bibliotekoms iškilo uždavinys — dar daugiau išplėsti bibliografinės medžiagos parengimą, padedant propaguoti žemės ūkio žinias ir skleidžiant priešakinį patyrimą.

Lietuvos TSR Valstybinė respublikinė biblioteka kasmet vis plačiau vysto bibliografinį darbą, plečia įvairių bibliografinių priemonių parengimą ir leidimą. Per 1951—1955 metus buvo išleista 21 bibliografinė priemonė. Daugiausia paplitęs bibliografinių priemonių tipas yra atmena skaitytoji. Buvo išleistos atmenos: Tomonis S. A. P. Cechovas. K., 1954. 16 p.; Tomonis S. Kristijonas Donelaitis. K., 1955. 14 p. ir kt. Tačiau praktikuojami ir kiti bibliografinių priemonių tipai, pavyzdžiui: rekomenduojamosios literatūros rodyklės (Lagauskienė E. Ką skaityti mechanizatoriui apie savo specialybę. K., 1954. 24 p.; Rubinšteinienė R. Ką skaityti apie daržovių daigų auginimą durpių-pūdinio puodeliuose. K., 1954. 8 p. ir kt.); skaitymo planų serijos „Į pagalbą skaitytoji“; „pasikalbėjimai apie knygas“ (Lagauskienė E. Ką skaityti gyvulininkystės fermų darbuotojams apie savo specialybę. K., 1954. 62 p.; Kairys S. Už gausų kolūkinį derlių. K., 1954. 55 p. ir kt.). Bibliografinėse priemonėse paprastai duodama metodinių nurodymų bibliotekininkui, pavyzdžiui: Lagauskienė E., Elsbargas S. ir Tomonis S. Už gausų kukurūzų derlių. Trumpa anotuota rekomend. literatūros rodyklė ir metod. nurodymai. K., 1955. 29 p.; Barkauskaitė V. ir Tomonis S. A. P. Gaidaras. Bibliogr. atmena ir medžiaga skaitytojų konferencijai. K., 1954. 23 p. ir pan.

Atskirai tenka paminėti V. Steponaičio parengtą rekomenduojamosios literatūros rodyklę „Tarybų Lietuva. 1940—1955“ (K., 1955. 76 p.), kuri yra kraštotyrinio pobūdžio, o taip pat P. Freidheimo ir S. Tomonio parengtą ir TSRS Valstybinės V. I. Lenino v. bibliotekos išleistą rekomenduojamosios literatūros rodyklę „Lietuvių literatūra“ (M., 1955. 68 p.).

Šių leidinių tiražai kasmet vis auga. 1951 metais buvo išleista bibliografinė priemonė 1 000 egzempliorių tiražu, 1953—1955 metais jų vidutinis tiražas siekė 2 500—3 000 egzempliorių, o kai kurios priemonės, pavyzdžiui, 1955 m. išleista rodyklė „Už gausų kukurūzų derlių“ — 5 000 egzempliorių tiražu. Tokiu būdu, atsižvelgiant į respublikos sąlygas, jos gali būti plačiai panaudotos net kaimo bibliotekose. *Vert.*

Leidyklų bibliografinis darbas. Bibliotekininkystės ir bibliografijos priemonių leidimas įeina į Valstybinės kultūros-švietimo literatūros leidyklos (Goskultprosvetizdat) uždavinius. Goskultprosvetizdat leidžia bibliografines priemones, kurias parengia stambiosios bibliotekos (Valstybinė viešoji istorijos biblioteka, Centrinė mokslinė žemės ūkio biblioteka ir kt.). Goskultprosvetizdat išleido visą eilę TSRS Valstybinės V. I. Lenino v. bibliotekos rodyklių.

Atskirų technikos šakų leidyklos leidžia bibliografines priemones, kurias parengia centrinės atitinkamų ministerijų mokslinės-techninės bibliotekos. Pavyzdžiui, Metalurgizdato leidiniuose išeina serija rekomendacinių rodyklių ir literatūros apžvalgų, kurias parengė TSRS Centrinė metalurgijos pramonės mokslinė-techninė biblioteka („Ką skaityti darbininkams — metalo lydytojams“ ir kt.).

Valstybinė vaikų literatūros leidykla savo bibliografijos darbe remiasi Vaikų knygos namais.

Vaikų knygos namai leidžia rekomendacines rodykles ir literatūros sąrašus įvairaus amžiaus vaikams, įvairių klasių moksleiviams („Ką skaityti vaikams“. Rekomenduojamosios vaikų literatūros rodyklė I—IV klasių moksleiviams. M.-L., 1953; „Ką skaityti V—VII klasių moksleiviams“. Rekomenduojamosios vaikų literatūros rodyklė. M.-L., 1953 ir kt.).

Vaikų knygos namai rengia anotuotąsias rekomendacines rodykles ir literatūros sąrašus moksleiviams, besimokantiems įvairių einamo kurso dalykų („Botanikos knygos“ ir kt.) ir temines rekomendacines rodykles (pavyzdžiui, „Knygos apie vaikus ir mokyklą“. M.-L., 1953; „Knygos apie darbą“. M.-L., 1953).

Vaikų knygos namų bibliografinės priemonės išėina masiniais tiražais — 30, 50 ir 100 tūkstančių egzempliorių.

Išvados. Rekomendacinės bibliografijos priemonėms rengti pagrindas yra mūsų laikraščių bei žurnalų kritinės bibliografijos darbas. Kritinis naujų knygų įvertinimas periodinėje spaudoje padeda atrinkti geriausią, rekomenduotiną skaitytojams literatūrą.

Rekomendacinės bibliografijos centras yra TSRS Valstybinė V. I. Lenino v. biblioteka. Tačiau ji negali vien tik savo rengiamomis bibliografinėmis rodyklėmis patenkinti visus bibliotekų poreikius. Be V. I. Lenino v. bibliotekos, rekomendacinės bibliografijos darbą atlieka ir kitos stambiausios bibliotekos: Valstybinė M. J. Saltykovo-Ščedrino v. viešoji biblioteka, Valstybinė viešoji istorijos biblioteka, Centrinė politechnikos biblioteka, Visasąjunginė valstybinė užsienio literatūros biblioteka, valstybinės viešosios sąjunginių respublikų bibliotekos. Jų tarpe TSRS Valstybinei V. I. Lenino v. bibliotekai priklauso vadovaujantis vaidmuo. V. I. Lenino v. bibliotekos leidžiamos bibliografinės priemonės ne tik betarpiškai panaudojamos darbe su skaitytoju, — jos yra metodiniai pavyzdžiai kitoms bibliotekoms, aki-vaizdžiai parodo, kaip reikia rengti rodyklę, apžvalgą ar skaitymo planą, kaip aprašyti numatytą medžiagą, kaip ją anotuoti ir t. t.

TSRS Valstybinės V. I. Lenino v. bibliotekos bibliografiniai leidiniai skiriami platiesiems skaitytojų sluoksniams.

Rekomendacinės bibliografijos priemonės pramonės ir transporto darbuotojams rengia ministerijų centrinės mokslinės-techninės bibliotekos. Kaip jau ne vieną kartą buvo nurodoma spau-

doje, rekomendacinė gamybinės-techninės literatūros bibliografija dar nepasiekė reikiamo išsivystymo.

Sritinių, kraštų, respublikinių bibliotekų pagrindinis uždavinys — rengti kraštotyrinio pobūdžio bibliografinę medžiagą, kuri padėtų vietinėms organizacijoms, įstaigoms bei įmonėms. Pagaliau rekomendacinės bibliografijos priemonės leidžia leidyklos, vadovaudamosios metodinių centrų pagalba. Pavyzdžiui, taip yra organizuotas vaikų literatūros bibliografijos darbas. Tuo pačiu tenka pažymėti, kad rekomendacinė bibliografija vaikams dar nepakankamai išvystyta. Vaikų literatūros bibliografinių priemonių išleidžiama nedaug; be to, didesnė jų dalis yra skiriama vaikų skaitymo organizatoriams — bibliotekininkams, pedagogams, pionierių vadovams; rekomendacinių priemonių, skirtų patiems jauniems skaitytojams pasinaudoti, išleista vos viena kita.

BIBLIOGRAFINIO DARBO METODAI

IV S K Y R I U S

KNYGŲ PAŽINIMAS BIBLIOGRAFINIO DARBO EIGOJE

Knygos pažinimas kaip būtina aukštai idėjiniam ir moksliniam bibliografinio darbo lygiui pasiekti sąlyga. Pirmutinė ir svarbiausia sąlyga, užtikrinanti aukštai idėjinį ir mokslinį bibliografinio darbo lygį, yra knygos pažinimas.

Atrodo, kad pažinimas tos medžiagos, kurią bibliografas atrenka ir rekomenduoja skaitytojams, — tai reikalavimas, savaime suprantamas ir nereikalingas įrodymų. Tačiau jis dažnai buvo ir yra pažeidžiamas, ypač tų bibliografų, kurie stengiasi duoti išsamią literatūros apžvalgą ir įtraukia į ją knygas, su kuriomis jie patys nėra susipažinę. Yra žinoma nemaža atsitikimų, kada bibliografai, aprašydami knygą, betarpiškai su ja nesusipažinę, padarė stambių klaidų.

Bet kurio bibliografinio darbo vertė auga priklausomai nuo to, kiek pilnai, giliai ir pagrindinai bibliografas pažįsta aprašomąją ar rekomenduojamąją literatūrą.

Įtraukdami knygą į rodyklę, sąrašą ar skaitymo planą, mes turime aiškiai numatyti jos idėjinį kryptingumą, mokslinę vertę, jos prieinamumą vienai ar kitai skaitytojų grupei. Visa tai galima išsiaiškinti tik susipažinus su knyga.

Norint visapusiškai suprasti knygą, reikia ją pažinti: a) turinio, b) dėstymo formos ir c) redakcinio-leidyklinio bei poligrafinio apipavidalinimo atžvilgiais.

Propaguojančiam knygą bibliotekininkui taip pat labai svarbu nustatyti, kiek jo rekomenduojamas kūrinys atitinka tą paskirtį, kurią buvo numatęs autorius ar leidykla.

§ 1. Pagrindiniai knygos pažinimo ir įvertinimo principai

Knygos turinys, jo pažinimas ir įvertinimas. Susipažįstant su knyga, pirmiausia būtina išsiaiškinti, koks yra jos turinys, kokius klausimus ji apima, kurioms temoms autorius skiria daugiausia dėmesio.

Išsiaiškinę knygos tematiką, mes analizuojame jos idėjinį kryptingumą, stengiamės nustatyti, koks yra autoriaus požiūris, kokios jo idėjinės pozicijos, sprendžiant iškeltus klausimus, kokios jo politinės, mokslinės ir filosofinės pažiūros. Nustatę knygos pagrindines idėjas ir jos kryptingumą, mes galime išspręsti svarbiausią klausimą: ar atitinka autoriaus požiūris ir jo išvados marksizmo-leninizmo teoriją, komunizmo statybos uždavinius, darbo žmonių komunistinio auklėjimo tikslus. Taip analizuoti reikia ne tik visuomenines, politines knygas, brošiūras bei straipsnius, bet ir visas kitas literatūros rūšis (žemės ūkio, gamtos mokslų, grožinę ir kt.).

Bibliografas, analizuodamas knygos idėjinę-politinę kryptį, turi būti gerai politiškai pasirengęs, gerai žinoti marksizmo-leninizmo teoriją ir būti budrus prieš visokius mėginimus pratepti antitarybinę ideologiją. Sakysime, kad knyga, su kuria susipažįstama, skirta nacionaliniam klausimui. Reikia nustatyti, ar jos turinys atitinka marksistinių-lenininių mokymą nacionaliniu klausimu, ar teisingai duodamas nacijos apibrėžimas, ar atskleistos buržuazinio nacionalizmo šaknys, ar pakankamai parodyta TSRS tautų draugystė, jų vieningumas kovoje dėl komunizmo.

Šiuos klausimus išspręsti padeda išspausdinti atsiliepimai, recenzijos ar kritiniai straipsniai apie knygą, su kuria susipažįstama.

Vertinant knygą ypač svarbu išsiaiškinti jos politinį aktualumą, nustatyti, ar ji atitinka einamojo momento uždavinius, nurodytus direktyvinėje medžiagoje, Komunistų partijos ir Tarybinės vyriausybės nutarimuose. Daugelis knygų, brošiūrų bei straipsnių TSRS žemės ūkio klausimais, savo laiku atitikę politinio aktualumo reikalavimus, neteko jo po to, kai TSKP CK rugsėjo Plenumo nutarime buvo duota kovinė galingo TSRS žemės ūkio pakėlimo programa.

Užsienio politinės padėties pasikeitimai, smarkus liaudies ūkio ir kultūros vystymasis TSR Sąjungoje, tarybinio mokslo ir technikos vystymasis, darbo žmonių poreikių augimas — visa tai verčia peržiūrėti žinomas mums knygas ir kai kurias jų pri-

skirti prie pasenusių, nebeatspindinčių šiuolaikinės padėties ir eilinių ūkinių bei politinių uždavinių.

Jeigu kai kurios knygos, palyginti neseniai išėjusios, pasirodo jau atsilikusios nuo gyvenimo, tai tuo labiau gali būti pasenusių knygų, išleistų prieš dešimtis metų.

Tačiau tarp praeities mokslo veikalų ir grožinės literatūros kūrinių yra ir tokių knygų, kurios ir mūsų dienomis tebeturi savo reikšmę.

Susipažindami su anksčiau išleistais moksliniais veikalais, mes turime neužmiršti jų istorinės reikšmės, jų vaidmens mokslo vystymesi, visuomenės pažangiųjų jėgų kovoje prieš reakcinę atgyvenančių klasių ideologiją.

Analizuojant ir vertinant knygą, ypač svarbu nustatyti jos reikšmę komunistiškai auklėjant skaitytojus, išaiškinti ar padeda toji knyga auklėti skaitytojus socialistinės pažiūros į darbą ir visuomeninę nuosavybę dvasia, tarybinio patriotizmo ir proletarinio internacionalizmo dvasia; ar mobilizuoja ji skaitytojus sunkumams nugalėti, kovai už įvykdymą uždavinių, kuriuos partija ir vyriausybė iškėlė tarybiniam žmoniui; ar padeda duotasis veiklas įveikti kapitalizmo liekanas žmonių sąmonėje, ar padeda kovoje prieš buržuazinės ideologijos liekanas, prieš privatinės nuosavybės psichologiją ir moralę.

Bibliografas, analizuodamas knygą ar brošiūrą gamtos mokslų klausimais, stengiasi nustatyti ne tik jos mokslinę-pažintinę vertę, bet ir jos auklėjamąjį poveikį skaitytojui kovojant su prietarais. Susipažindami su TSRS istorijos ar geografijos knyga, mes ypatingą dėmesį skiriame tam, ar padės knyga auklėti skaitytojus tarybinio patriotizmo dvasia.

Didžiulė yra grožinės literatūros idėjinė-auklėjamoji reikšmė. VKP(b) CK nutarime „Apie žurnalus“ „Zvezda“ ir „Leningrad“ (1946 m. rugpiūčio 14 d.) sakoma: „Tarybinės literatūros uždavinys yra padėti valstybei teisingai išauklėti jaunimą, rūpintis jo poreikiais, išauklėti naująją kartą žvalią, tikinčią savo reikalu, nebijančią kliūčių, pasiryžusią nugalėti visokias kliūtis“.

Aukštus ir kilnius uždavinius nubrėžė tarybinei literatūrai Tarybų Sąjungos Komunistų partijos Centro Komitetas savo sveikinime Antrajam Visasąjunginiam tarybinių rašytojų suvažiavimui: „Mūsų rašytojai privalo auklėti tarybinius žmones komunizmo idėjų ir komunistinės moralės dvasia, prisidėti prie visapusiško ir harmoniško asmenybės vystymosi, pilnutinio visų

darbo žmonių kūrybinių pradų ir sugebėjimų suklestėjimo. Tarybinių rašytojų pareiga — kurti teisingą meną, didelių minčių ir jausmų meną, giliai atskleidžiantį turtingą tarybinių žmonių dvasinį pasaulį, įkūnyti savo herojų paveiksluose visą jų darbo veiklos, visuomeninio ir asmeninio gyvenimo įvairumą nenutrūkstamoje vienybėje. Mūsų literatūra turi ne tik atspindėti tai, kas nauja, bet ir visomis priemonėmis padėti jo pergalei“. Toliau tame pačiame sveikinime sakoma: „Aktyviai remdami visa, kas nauja, priešakinga, kas padeda mūsų visuomenei žengti pirmyn, tarybiniai rašytojai turi su visa jėga ir aistringumu pliekti senojo savininkiško pasaulio liekanas žmonių sąmonėje, pliekti abejingus ir sustingusius žmones, padėti išrauti iš mūsų gyvenimo visa, kas antivuomeniška ir pasenę, kas trukdo spartų socialistinio ūkio ir kultūros augimą“¹.

Remiantis TSKP Centro Komiteto nutarimuose ir partijos bei vyriausybės vadovų kalbose iškeltais tarybiniais rašytojams uždaviniais, būtina analizuoti ir vertinti grožinės literatūros kūrinių auklėjamąjį vaidmenį.

Tuos kūrinius, kurie teisingai atspindi tikrovę, atitinka plačiųjų liaudies masių siekimus ir interesus, derina savyje aukštą meninį meistriškumą, gilią gyvenimišką tiesą ir idėjinį kryptingumą, reikia aktyviai rekomenduoti platiesiems skaitytojų sluoksniams.

Taigi, aukštas idėjinis ir mokslinis lygis, rimta kultūrinė-istorinė reikšmė, politinis aktualumas, atitikimas paskutiniųjų mokslo ir priešakinio patyrimo laimėjimų, neginčytina reikšmė komunistiškai auklėjant skaitytojus — štai tie pagrindiniai reikalavimai, kurie yra keliami knygos turiniui.

Gili ir visapusiška knygos turinio analizė, kaip nurodyta reikalavimuose, yra įvykdoma remiantis aukštais idėjinėmis ir autoritetinga kritika, kuri atskleidžia visa, kas yra kūrinyje priešakinio, naujo, ir kuri teisingai nurodo, kas atneša žalą liaudžiai ir nuvertina knygą kaip politinio auklėjamojo, kultūros-švietimo darbo įrankį.

Iš čia išplaukia praktiška bibliografams ir bibliotekininkams išvada: atidžiai sekti naujai išleidžiamų kūrinių nagrinėjimą ir įprasti savarankiškai vertinti knygas remiantis tais principais ir

¹ Antrajam Visasąjunginiam tarybinių rašytojų suvažiavimui. [TSKP sveikinimas]. — „Tiesa“, 1954, gruodžio 16.

reikalavimais, kurie išreikšti partijos nutarimuose ideologiniais klausimais.

Medžiagos dėstymo forma, jos analizė ir įvertinimas. Knygos dėstymo forma yra glaudžiai susijusi su jos turiniu. Rekomendacinės bibliografijos tikslams yra labai svarbi knygos literatūrinio apipavidalinimo analizė, nes apipavidalinimas nustato kokiam tikslui tas ar kitas skaitytojas gali panaudoti knygą. Dėstymo formos analizė padeda nustatyti, kuriai skaitytojų grupei knyga prieinama ir įdomi.

Literatūrinė knygos forma pirmiausia tiriama kalbos ir stiliaus atžvilgiu. Mažai žinomų mokslinių terminų ir tarptautinių žodžių, pasenusių žodžių ir kalbos formų (archaizmų), vietinių išsireiškimų (provincializmų) gausumas apsunkina masiniam skaitytojui suprasti knygą.

Daug archaizmų dažnai sutinkama istoriniuose romanuose, pavyzdžiui, A. Ciapygino kūrinys „Razinas Stepanas“ (rusų k.), V. Jazvickio romane „Ivanas III“ (rusų k.).

Puškinio raštuose sutinkama kai kurių slavizmų, būdingų XVIII—XIX amžiaus pradžios poetų kalbai. Antai, Lomonosovo, Deržavino, Puškino kalboje žodis „polnoščnyj“ arba „polnočnyj“ dažnai reiškia „šiaurini“: „S polnoščnych stran vstajot zaria“ (Lomonosovas), „I znoinyj ostrov zatočenja polnočnyj parus posetit“ (Puškinas).

Ilgainiui kai kurie žodžiai keičia savo prasminę reikšmę. Pavyzdžiui, Puškino eilėraščiuose žodis „pustynnyj“ vartojamas kai kada prasme „vienišas“ („Svobody sejatel pustynnyj“).

Neretai XVIII—XIX amžiaus rusų poezijos klasikų kūriniuose galima sutikti vaizdų ir palyginimų, paimtų iš antikinės mitologijos.

Antai, žinomoji Puškino odė „Laisvė“ prasideda kreipimusi:

O bėk, pranyki iš akių,
Citeros viešpate silpnoji!¹

Norint suprasti šias eilutes, reikia žinoti, kad prie Graikijos krantų yra Citeros (arba Kiteros) sala, kurioje senovėje buvo garsioji meilės deivės Afroditės šventykla. Kreipdamasis į ją žodžiais: „o bėk, pranyki iš akių“, poetas tuo pačiu pasako, kad jis neketina dainuoti meilės lyriką, kad jis turi kitą uždavinį — „garsinti aš noriu laisvę tyrą, teisybei skirt savas dainas“.

¹ E. Matuzevičiaus vertimas. Vert.

Sutikę knygoje ne visai suprantamus šiuolaikiniam skaitytojui žodžius, vaizdus, reikalaujančius istorijos žinojimo, mes atkreipiame dėmesį į tai, ar yra knygoje pastabų, komentarų, išnašų, padedančių skaitytojui geriau suprasti autoriaus mintį.

Lengviau ar sunkiau tekstas suprantamas priklausomai nuo to, kaip rašo autorius, ar trumpais ir tiksliais sakiniais, ar ilgaais ir painiais periodais, ar ne per daug kapota jo kalba, ar tarpusavyje surišti atskiri sakiniai.

Poezijoje dažnai sutinkami žodžių perstatymai, kurie neįprasti šnekamosios kalbos sakinyje.

Atskirų frazių konstrukcija, jų apimtis, jų tarpusavio ryšys, visa vaizdinių priemonių visuma, kuri sudaro dėstymo stilių, įvairių rašytojų raštuose yra nevienoda ir reikalauja iš skaitytojo isisavinti būdingas nagrinėjamo rašytojo ypatybes.

Klasikiniais dėstymo paprastumo ir aiškumo pavyzdžiais gali būti kūriniai tokių žodžio menininkų, kaip Puškinas, Lermontovas, Nekrasovas, Čechovas, Gorkis. Smunkančiam, dekadentiui būdingas sudėtingas, įmantrus stilius, kuris daro kūrinį neprieinamą plačiosioms liaudies masėms.

Analizuojant knygą, reikia atkreipti dėmesį į jos struktūrą arba kompoziciją, tai yra į medžiagos suskirstymą skyriais, į atskirų skyrių ryšį, jų nuoseklumą. Kai kuriuose kūriniuose dėstoma viename plane — logišku ar chronologiniu nuoseklumu. Kitose knygose autoriai nukrypsta nuo pagrindinės minčių ar įvykių eigos, žymiai nutolsta nuo pagrindinės dėstymo linijos, pakeičia nuoseklią įvykių eigą, pažeisdami chronologinę tvarką. Kai kada dėstoma keliuose planuose: nuo vieno herojaus ar veikiančių asmenų grupės autorius pereina prie kitų, vėliau vėl grįžta prie pirmųjų ir t. t. Vertinant kūrinio prieinamumą masiniam skaitytojui, reikia atsižvelgti į tai ar kompozicija paprasta ar sudėtinga, ar ji vienaaplaniška, ar daugiaplaniška.

Literatūrinės formos (kalbos, stiliaus, kompozicijos) atžvilgiu aukštos kokybės gali būti pripažinta ta knyga, kurios kalba paprasta, tiksli, aiški, kompozicija darni, dėstymas visiems prieinamas, gyvas, vaizdingas, atitinkąs gyvenimo patyrimą ir išimokslinimą tų skaitytojų, kuriems knyga yra skirta.

Poligrafinis ir redakcinis-leidyklinis knygos apipavidalinimas. Susipažindami su knyga kaip su konkrečiu leidiniu, mes atkreipiame dėmesį į dvi puses: poligrafinę ir redakcinę.

Knygos poligrafinio apipavidalinimo pagrindiniai elementai yra: a) popierius, b) apdaras arba viršelis, c) antraštinis lapas, d) šriftas, e) iliustracinė medžiaga — piešiniai, schemas, diagramos, žemėlapiai ir t. t.

1945 m. liepos mėnesį VKP(b) CK priėmė nutarimą „Dėl poligrafinio knygų apipavidalinimo“, kuriame nurodyta, kad poligrafinis knygų apipavidalinimas turi užtikrinti patogų leidžiamų knygų ir žurnalų skaitymą, tvirtumą, dailią išorinę išvaizdą¹. Minėtas nutarimas įpareigoja leidyklų ir spaustuvių direktorius nuolat ir asmeniškai domėtis poligrafinio knygų apipavidalinimo klausimais, stropiai svarstyti ir nustatinėti meninį knygų apipavidalinimą, leidinių formatus, paraščių dydžius, rinkinio knygų puslapiuose užimamą plotą, šriftų piešinius ir dydžius, spaudos ir įrišimo darbų kokybę.

Vykdam partijos XX suvažiavimo direktyvas, ryšium su poligrafinės pramonės išplėtimo uždaviniais, reikia pagerinti spaudos ir knygų apipavidalinimo kokybę.

Poligrafinis knygos apipavidalinimas turi: a) užtikrinti jos skaitymo patogumą, palengvinti regimąjį teksto suvokimą; b) suteikti knygai patrauklią išvaizdą, kuri sudomintų skaitytojus jos turiniu; c) užtikrinti skaitytojų naudojamos knygos tinkamą saugumą ir išsilaikymą.

Tarybinams skaitytojams reikia gražių, gerai apipavidalintų ir dailiai išleistų knygų.

Regimajam teksto suvokimui svarbus šrifto dydis ir piešinys. Daugiausia vartojami šie šriftų dydžiai: nonparelis, petitas, korpusas, cicero, tercija.

Ypač paplitęs yra korpuso šriftas (10 punktų). Jis naudojamas populiariosios mokslinės, pedagoginės ir grožinės literatūros leidiniuose. Stambesnis šriftas naudojamas spausdinant elementorius, vaikų knygas ir brošiūras pradedančiam skaitytojui.

Atskiroms knygos dalims (pastaboms, priedeliams ir pan.) arba atskiriems žurnalo straipsniams surinkti daugiausia naudojami smulkesni už korpusą šriftai (petitas, nonparelis). Išsiai petitu surinktas knygas ir brošiūras skaityti sunku.

Piešinio atžvilgiu masiniams leidiniams yra geresnis paprastas šriftas. Figūrinius, įmantrius, stilizuotus šriftus sunkiau skaityti.

¹ „Sovetskaja kniga“, 1946, Nr 2, p. 121—123.

Be šrifto dydžio ir piešinio, tekstui suvokti turi reikšmę ir eilučių ilgis bei atstumas tarp jų. Eilutės ilgis, racionaliausias skaitymo higienos požiūriu, — ne daugiau kaip 10 centimetrų. Atstumas tarp eilučių yra normalus, jei jis lygus raidžių aukščiui.

Didžiulę reikšmę tekstui įsisavinti turi spaudos kokybė. Silpni teksto, antraščių, fotonuotraukų atspaudai verčia skaitytoją įtempti dėmesį ir greit vargina akis.

Daugiausia vartotini knygų formatai yra $\frac{1}{16}$ ir $\frac{1}{32}$ popieriaus lapo, rečiau — $\frac{1}{8}$ ir $\frac{1}{64}$. Stambesni ar smulkesni formatai nepatogūs knygoms sustatyti bibliotekų lentynose. Suprantama, vertinant knygą, tai negali turėti lemiamos reikšmės.

Iliustracinė medžiaga knygoje padeda vaizdžiau suprasti, kas joje aprašoma. Ji būtina ne kiekvienai knygai, tačiau daugeliui leidinių iliustracijų stoka vertinama kaip rimtas trūkumas.

Antai, svarbus techninės knygos elementas yra schemos ir brėžiniai, gamtos mokslų — piešiniai, istorijos ir geografijos knygų — žemėlapiai. Iliustracijos būtinai reikalingos knygose, skirtose jaunesniojo ir vidutiniojo amžiaus vaikams.

Knyga, kuri iliustraciniu atžvilgiu gerai apipavidalinta, kurioje yra grafinės medžiagos, yra patraukli, sudomina skaitytoją, padeda jam geriau įsivaizduoti aprašomus gamtos reiškinius, istorinius įvykius, įvairius daiktus, pastatus ir pan. (jeigu tai yra mokslinė knyga) arba autoriaus vaizduojamus tipus (jeigu tai yra grožinis kūrinys).

Leidinio vertė žymiai padidėja, jei piešinius atlieka žymūs dailininkai. Antai, puikus (popieriaus kokybės, šrifto, apdaro atžvilgiu) A. M. Gorkio kūrinio „Vaikystė“ leidinys, išleistas Detgizo 1944 metais, dar vertingesnis dėl to, kad jame yra B. A. Dechteriovo iliustracijos¹.

Tokie leidiniai, kaip A. M. Gorkio „Motina“ su dailininkų Kukryniksų iliustracijomis, A. M. Gorkio „Artamonovai“ ir A. N. Tolstojaus „Petras Pirmasis“ su D. A. Šmarinovo iliustracijomis, A. Tvardovskio „Vasilijus Tiorkinas“ su O. G. Vereiskio iliustracijomis, M. Šolochovo „Pakelta velėna“ su A. M. Lap-

¹ „Šitie Dechteriovo piešiniai, išsiskiriantieji savo vidiniu ir išoriniu išbaigtumu, neginčijamai suvaidino tam tikrame tarybinės grafikos vystymosi etape labai didelį vaidmenį: paskirai imant, iliustracijai jie buvo pavyzdys, nurodantis kelią į formos užbaigimą“. Taip apibūdinami B. A. Dechteriovo piešiniai M. A. Gorkio apysakai „Vaikystė“ monografijoje: Borisas Aleksandrovičius Dechteriovas. M., „Sovetskij chudožnik“, 1951, p. 40. (Tarybinio meno meistrai).

tevo iliustracijomis, yra įžymūs tarybinių dailininkų-iliustruotojų meno pavyzdžiai.

Daugelį užsienio literatūros klasikinių kūrinių herojų mes įsivaizduojame iš piešinių Gustavo Dorė, kuris iliustravo Servanteso „Don Kichotą“, Dantės „Dieviškąją komediją“ ir kt. Gogolio tipai iškyla prieš mus tartum gyvi Aleksandro Agino piešiniuose.

Peržiūrint knygą pirmiausia krinta į akis apdaras arba viršelis.

Stipriai, gražiai apipavidalinto apdaro dėka knyga ilgiau išsilaiko, jis taip pat suteikia jai gražią, patrauklią išvaizdą.

Knygų su geru apdaru pavyzdžiai yra jau minėtasis M. A. Gorkio „Vaikystės“ leidinys, P. Beriozovo „Pirmasis spaustuvininkas Ivanas Fiodorovas“ (M., „Moskovskij rabočij“, 1952), „Didžiosios tarybinės enciklopedijos“ antrojo leidimo tomai. Enciklopedijos apdarai vertingi ne tik dėl savo stiprumo, bet ir dėl nugarėlių apipavidalinimo. P. Beriozovo knyga turi gerai apiformintą aplanką, kuris apsaugo apdarą nuo sutepimo.

Žymi knygų dalis dabar pas mus leidžiama su leidykliniais apdara.

Knygoms, kurios neturi apdaro, pageidautina, kad viršeliai būtų spalvoti, „kalbantieji“, savo ornamentu ar piešiniu primintų knygos turinį, jos pagrindinę idėją. Meniškai atliktas viršelis sudomina skaitytoją ir palengvina jos propagandą.

Aplamai, poligrafinio apipavidalinimo požiūriu iš knygos reikalaujama, kad ji turėtų gerą popierių, ryškių šriftą, geras iliustracijas, stiprų ir dailų apdarą, spalvotą viršelį ar aplanką.

Svarbiausia redakcinio pobūdžio medžiaga, kuria leidykla papildoma pagrindinį kūrinio tekstą, yra: leidyklinė pratarmė, leidyklinė anotacija (paprastai spausdinama antraštinio lapo kitoje pusėje), įžanginis straipsnis, biografinė apybraiža, pastabos ir komentarai (išnašose arba knygos pabaigoje), sunkiai suprantamų žodžių aiškinimai, dalykinė ir pavardžių rodyklė, bibliografija.

* * *

Pagrindiniai reikalavimai, keliami tarybinei knygai, yra nurodyti partijos Centro Komiteto 1931 metų rugpiučio 15 d. nutarime dėl leidyklų darbo: „Knyga turi būti kovinga ir politiškai aktuali, ji turi apginkluoti plačiąsias socializmo statytojų masės marksistine-leninine teorija ir techninėmis-gamybinėmis žiniomis.

Knyga turi tapti galingiausia masių auklėjimo, mobilizavimo ir organizavimo ūkinės bei kultūrinės statybos uždavinių priemone; knygų kokybė turi atitikti vis augančius kultūrinius masių poreikius.

Knygos tipas, jos turinys, kalba turi atitikti jos specialią paskirtį, lygį ir poreikius tos skaitytojų grupės, kuriai ji yra skirta¹.

§ 2. Pagrindiniai mokslinių knygų tipai (jų turinio ir paskirties atžvilgiu)

Autorius, kurdamas knygą, atsižvelgia į tai, kuriam tikslui ji rašoma ir kuriems skaitytojams skiriama. Mokslininkas, padaręs kokį nors išradimą moksle, dėsto jo esmę suglaustai, naudojasi specialiais moksliniais terminais, kai jis kreipiasi į kitus tyrinėtojus. Tas pats mokslininkas, norėdamas, kad jo išradimai būtų prieinami plačiosioms masėms, savo idėjas reiškia paprasta, prieinama forma vadinamosiose mokslo populiariose knygose. Iš čia matyti, kad knygos vienu ir tuo pačiu klausimu, priklausomai nuo jų paskirties, gali būti priskiriamos įvairiems literatūros tipams.

Pagrindiniai mokslinių knygų tipai, skirstomi pagal jų turinį ir paskirtį, yra šie: a) direktyvinė medžiaga, oficialiniai ir žinybiniai leidiniai; b) moksliniai-tiriamieji darbai; c) mokslo populiarioji literatūra; d) vadovėliai ir mokymo priemonės; e) praktinio pobūdžio priemonės; f) informaciniai leidiniai.

Kiekvieną minėtą knygų tipą aptarsime atskirai.

a) Direktyvinė medžiaga, oficialiniai ir žinybiniai leidiniai. Prie direktyvinės medžiagos priklauso Tarybų Sąjungos Komunistų partijos ir Tarybinės vyriausybės sprendimų ir nutarimų atskiri leidiniai ir rinkiniai.

Pavyzdžiu galima nurodyti šiuos leidinius:

TSKP XX suvažiavimo Direktyvos dėl šeštojo penkmečio plano TSRS liaudies ūkiui išvystyti 1956—1960 metais. V., Laikraščių ir žurnalų I-kla, 1956.

Dėl priemonių TSRS žemės ūkiui toliau išvystyti. TSKP CK Plenumo nutarimas, priimtas 1953 m. rugsėjo 7 d. pagal drg. N. S. Chruščiovo pranešimą. V., „Tiesa“, 1953.

¹ Apie partinę ir tarybinę spaudą. Dokumentų rinkinys. M., „Pravda“, 1954, p. 419.

Prie žinybinių leidinių priklauso atskirų ministerijų įsakymai ir potvarkiai, jų leidžiamos instrukcijos ir taisyklės, jų šaukiamų pasitarimų ataskaitos ir kita panaši medžiaga.

b) Moksliniai-tiriamieji darbai. Tai knygos, kuriose dėstoma mokslinių tyrimų eiga ir duomenys, skelbiami nauji faktai arba duodami jau žinomų faktų nauji aiškinimai, naujas apibendrinimas, susisteminimas, atskleidžiami objektyvūs gamtos reiškinių ar visuomeninio gyvenimo dėsniai. Prie giliausių mokslo darbų priklauso K. Markso „Kapitalas“, F. Engelso „Anti-Diuringas“, V. I. Lenino „Kapitalizmo išsivystymas Rusijoje“, „Imperializmas, kaip aukščiausioji kapitalizmo stadija“, „Materializmas ir empiriokriticizmas“ ir kiti marksizmo-leninizmo klasikų veikalai.

Mokslo darbų pavyzdžiais gali būti gamtos mokslų, filosofijos, pedagogikos ir kitų mokslų klasikų veikalai: I. M. Sečenovo „Galvos smegenų refleksai“, I. P. Pavlovo „Gyvulių aukščiausiosios nervinės veiklos (elgesio) objektyvaus tyrimo dešimties metų patyrimas“, D. I. Mendelejevo „Chemijos pagrindai“, K. A. Timiriazovo „Augalo gyvenimas“, I. V. Mičiurino „Darbo principai ir metodai“, N. G. Černyševskio „Estetiniai meno ir tikrovės santykiai“, K. D. Ušinskio „Žmogus kaip auklėjimo objektas“ ir kt.

c) Mokslo populiarioji literatūra. Mokslo populiariosiomis vadinamos tos knygos, kuriose plačiosioms skaitytojų masėms prieinama forma dėstomi mokslinio tyrimo metodai ir duomenys, mokslo atradimų ir išradimų istorija, įvairių mokslo šakų laimėjimai ir pasiekimai.

Populiariųjų knygų tikslas — skleisti politines ir mokslines žinias plačiųjų liaudies masių tarpe. Šis literatūros tipas užima žymią vietą masinių bibliotekų knygų fonduose.

Rimtų reikalavimų mokslo populiariųjų knygų autoriams iškėlė V. I. Leninas: „Populiarus rašytojas atveda skaitytoją į gilią mintį, į gilų mokslą, remdamasis paprasčiausiais ir visiems žinomais duomenimis, nurodydamas nesudėtingais samprotavimais arba vykusiai parinktais pavyzdžiais svarbiausias *išvadas* iš tų duomenų, galvojantį skaitytoją nukreipdamas į tolesnius ir tolesnius klausimus. Populiarus rašytojas nenumato negalvojančio, nenorinčio arba nemokančio galvoti skaitytojo, — priešingai, jis numato, kad neišsilavinęs skaitytojas rimtai ketina dirbti galva, ir *padedą* jam dirbti šį rimtą ir sunkų darbą, vedą jį,

padėdamas jam žengti pirmuosius žingsnius ir *mokydamas* eiti toliau savarankiškai¹.

N. K. Krupskaja propagavo V. I. Lenino pasisakymus apie mokėjimą rašyti darbininkams ir valstiečiams ir nužymėjo visą eilę reikalavimų populiariosioms brošiūroms².

Mūsų šalyje daug dėmesio skiriama mokslo populiariosios literatūros leidimui. Visa eilė leidyklų (TSRS Mokslų akademijos leidykla, Gostechizdat, „Molodaja gvardija“, Goskultprosvetizdat ir kt.) leidžia specialines įvairių mokslo šakų populiariųjų knygų serijas.

Iš tarybinių mokslinių žinių populiarintojų yra žinomas akademikas A. E. Fersmanas („Įdomioji geochemija“, „Atsiminimai apie akmenį“), akademikas V. A. Obručevas („Plutonija“, „Geologijos pagrindai“, „Kalnų ir žemynų kilmė“), J. Perelmanas („Gyvoji matematika“, „Įdomioji fizika“, „Įdomioji algebra“), profesorius B. A. Voroncovas-Veljaminovas („Visatos sandara“), L. I. Gumilevskis („Rusų inžinieriai“), M. Iljinas („Kelionė į atomą“, „Planetos pertvarkymas“), profesorius M. A. Gremiackis („Kaip atsirado žmogus“) ir kt.

Aukštai įvertintos buvo šios mokslo populiariosios knygos: N. N. Michailovo „Ties Tėvynės žemėlapiu“, S. I. Vavilovo „Akis ir Saulė“, A. A. Morozovo „Michailas Vasiljevičius Lomonosovas“, O. Pissarževskio „Dmitrijus Ivanovičius Mendelejevas“, J. A. Chalifmano „Bitės“, S. I. Ogniovo „Miško gyvenimas“ ir kt.

Gerais verstinės mokslo populiariosios literatūros pavyzdžiais gali būti tokios knygos, kaip A. Bremono „Gyvulių gyvenimas“, M. Faradėjaus „Žvakės istorija“, Z. Fabro „Vabzdžių gyvenimas“.

d) Vadovėliai ir mokymo priemonės. Vadovėlyje ar mokymo priemonėje mokslinė medžiaga atitinkamai su tvarkoma atsižvelgiant į mokyklos tipą, dalyko programą, besimokančiųjų pasirengimą.

Partijos Centro Komiteto 1933 m. vasario 12 d. nutarime „Dėl vadovėlių pradinėms ir vidurinėms mokykloms“ nurodoma didžiulė vadovėlių reikšmė mokyklų darbe ir iškeliamas jų stabilumo (pastovumo, nesikeitimo per eilę metų) reikalavimas.

¹ Leninas V. I. Raštai. T. 5, p. 278.

² Krupskaja N. K. Kaip turi būti rašomos populiariosios brošiūros. — Kn.: Krupskaja N. K. Savišvietos klausimai. M., 1939, p. 125—127.

Vadovėlio stabilumo idėja buvo V. I. Lenino išreikšta apibūdinant populiariąją literatūrą: „Ir populiarioji literatūra *tik ta ir yra gera, tik ta ir tinka*, kuri tarnauja *dešimtmečius*. Nes populiarioji literatūra yra eilė *vadovėlių liaudžiai*, o vadovėliai dėsto abėcėlę, kuri nesikeičia *p u s a m ž i a i s*“¹.

J. Stalino, A. Ždanovo, S. Kirovo pastabose dėl TSRS istorijos vadovėlio konspekto nurodoma, kad rengiant vadovėlius būtina ypatingai kruopščiai nusistatyti ir ypatingai tiksliai duoti juose formuluotes: „... turi būti atsižvelgta į tai, kad kalbama apie parengimą *vadovėlio*, kuriame turi būti svarus kiekvienas žodis ir kiekvienas apibrėžimas...“

V. M. Molotovas savo kalboje pirmajame Visasąjunginiame aukštosios mokyklos darbuotojų pasitarime (1938 m.) lemiamu aukštosios mokyklos uždaviniu pripažino gerų vadovėlių parengimą ir iškėlė jiems visą eilę reikalavimų: vadovėliai turi būti šiuolaikinio mokslo lygio, pilnai prieinami moksleiviams savo kalba, tam tikru mastu atsaką į jaunimo idėjinio-politinio auklėjimo uždavinius.

Taigi, partijos Centro Komiteto nutarime, įžymiųjų Komunistų partijos ir Tarybinės vyriausybės veikėjų pasisakymuose vadovėliui skiriama daug dėmesio ir tam literatūros tipui suformuluoti pagrindiniai reikalavimai, būtent: turinio stabilumas, formuluočių ir apibrėžimų tikslumas, aukštas mokslinis lygis; be to, vadovėlis turi atitikti jaunimo idėjinio-politinio auklėjimo uždavinius ir savo kalba turi būti prieinamas besimokantiejiems.

Geriausiams vadovėliams ne kartą buvo suteikiamos premijos. Pavyzdžiui, aukštai buvo įvertinti vadovėliai: V. I. Avdijevo „Senovės Rytų istorija“, N. N. Baranskio „TSRS ekonominė geografija“, I. A. Vitverio „Užsienio šalių ekonominė geografija“.

e) Praktinio pobūdžio priemonės skiriamos betarpiškai padėti darbe. Prie šios grupės priklauso instruktyvinė-techninė medžiaga (atmenos ir instrukcijos įvairių specialybių darbininkams), agrotechninės atmenos, agrotaisyklės, agronurodymai, įvairių mašinų priežiūros nuostatai ir t. t. Prie šio knygų tipo galima priskirti gausią literatūrą apie pramonės novatorių ir žemės ūkio pirmūnų patyrimą. Pavyzdžiui, galima suminėti šiuos leidinius: Kauno statybininkai. Valstybinio statybos tresto Nr 2 statybininkų darbo patirtis. V., Profleidykla, 1954; Ben-

¹ Leninas V. I. Raštai. T. 6, p. 276 (išnaša).

kauskaitė A. Mano darbo patyrimas dirbant su savaeigiu kombainu S-4. V., „Sov. Litva“, 1953; Klaipėdos žvejai apie savo patyrimą. Klaipėda, laikr. „Taryb. Klaipėda“, 1955; Aušūraitė E. Mano patyrimas auginant paršelius. V., Valst. polit. ir moksl. lit. 1-kla, 1955 ir kt.

f) Informaciniai leidiniai. Prie jų priklauso: enciklopedijos — bendrosios (pavyzdžiui, „Didžioji tarybinė enciklopedija“, 2-asis leid., rusų k.; „Mažoji tarybinė enciklopedija“, 2-asis leid., rusų k.) ir specialiosios (pavyzdžiui, „Žemės ūkio enciklopedija“, 3-iasis leid., rusų k.); tarptautinių žodžių žodynai (pavyzdžiui, „Tarptautinių žodžių žodynas“. V., Valst. polit. ir moksl. lit. 1-kla, 1951); politiniai žodynai (pavyzdžiui, „Trumpas politinis žodynas“. M., Gospolitizdat“, 1953); specialinių mokslinių terminų žodynai (pavyzdžiui, „Trumpas filosofinis žodynas“, 4-asis leid., rusų k.; „Teisinių terminų žodynas“. V., Valst. polit. ir moksl. lit. 1-kla, 1954, ir kt.); informacinės knygos įvairios rūšies specialistams (pavyzdžiui, „Kultūros-švietimo darbuotojo vadovas“. V., Valst. polit. ir moksl. lit. 1-kla, 1951; „Veterinarijos gydytojo vadovas“, rusų k.); geografiniai vadovai (kelionių vadovai, atlasai, ekskursijų maršrutai ir pan.); stojantiems į aukštąsias mokyklas taisyklių rinkiniai; adresų ir telefonų knygos, geležinkelio ir laivų susisiekimo tvarkaraščiai ir pan.

Iš informacinio leidinio reikalaujama: a) klausimų apimties pilnumo; b) mokslinio tikslumo; c) terminų aiškinimo prieinamumo; d) medžiagos išdėstymo nuoseklumo; e) rodyklių, palengvinančių gauti informaciją.

Išvados. Anksčiau buvo nurodyti pagrindiniai mokslinių knygų tipai. Čia reikia žinoti tam tikrą knygų skirstymo tipais sąlygotumą. Yra knygų, kurios vienu ir tuo pačiu metu gali būti priskirtos prie kelių literatūros tipų. Pavyzdžiui, I. M. Sečenovo, K. A. Timiriazovo veikaluose mokslinis klausimo tyrinėjimo lygis derinasi su populiariu jo išdėstymu.

Vadovėliai ir mokymo priemonės aukštajai mokyklai dažnai yra originalūs mokslo darbai.

Nustatydami knygos tipą, mes iki tam tikro laipsnio numatome ir tą skaitytojų kategoriją, kuriai ji yra skirta.

Pavyzdžiui, išsiaiškinę, kad knyga yra mokslo darbas, specialiai monografija, mes darome išvadą, kad ji skiriama mokslo darbuotojams, tyrinėtojams, specialistams.

Jeigu nagrinėjama knyga priklauso mokomajai literatūrai, tai be ypatingo vargo galima nuspręsti, kuriai skaitytojų grupei ji skiriama vadovėliu: vidurinės mokyklos, žemės ūkio mokyklos, trimečių agrozootechnikos kursų arba kurios nors specialinės aukštosios mokyklos moksleiviams.

Tuo būdu, analizuodami knygos tipą, jos paskirtį, paprastai nustatome ir jos skaitytinumą.

§ 3. Knygų pažinimo metodai

Pažinti knygą — tai reiškia suvokti jos turinį, idėjinį kryptingumą, faktinę medžiagą, nustatyti pagrindinius autoriaus iškeliamus teiginius ir ryšį tarp jų, suprasti grožinių vaizdų prasmę ir reikšmę (jei tai yra grožinis kūrinys), išaiškinti tos knygos vietą tarp kitų tai temai skirtų spaudinių.

Pagrindinis knygos pažinimo metodas yra skaitymas. Tikrai pažinti knygą galima tik rimtai dirbant su ja, įsigilinant į ją. Skaitant geriausius mokslinės ir grožinės literatūros veikalus, reikia atidžiai sekti autoriaus minties eigą, sustoti svarbesnėse vietose, daryti išrašus, konspektuoti tai, kas perskaityta. Kad geriau įsisavintume ir įsimintume turinį knygų, kurios yra vertingas įnašas į pasaulinės kultūros lobyną, jas reikia skaityti ne vieną kartą.

Dažnai reikia skaityti klasikinius Markso, Engelso, Lenino veikalus. Kiekvieną kartą, pakartotinai skaitydami jų veikalus, mes randame šį tą naujo, nors ir anksčiau labai atidžiai juos būtume skaitę: taip gausu idėjų ir faktų marksizmo-leninizmo klasikų veikaluose.

Skaitydami grožinės literatūros klasikų raštus, mes kiekvieną kartą juose randame naujų vertybių, naujų minčių ir jausmų atspalvių, vis giliau suprantame jų stiliaus savitumą ir ypatybes.

Darbo žmonės švietimo ir savišvietos tikslais, moksliniam-tiriamajam ir praktiniam darbui gilina savo žinias skaitydami gamtos mokslų, medicinos, technikos, agronomijos, istorijos, geografijos ir kitų mokslo šakų specialaus pobūdžio knygas.

Nuodugnus darbas su knyga, vadinamasis knygų „studijavimas“, ir yra pagrindinis tikro jų pažinimo metodas. Kai kuriose priemonėse šis skaitymo metodas taip ir vadinamas — „knygų pažinimas“ (tiksliau — jų turinio pažinimas).

Be nurodytų būdų, darbo su knyga eigoje naudojami dar ir kiti metodai: a) ištisinis skaitymas, b) dalinis knygų panaudo-

jimas (pavyzdžiui, vadovų, enciklopedijų medžiagos perskaitymas dominančiu klausimu).

Ištisai skaitydami knygą, mes stengiamės suvokti viską, kas yra joje esminio ir vertingo, suprasti autoriaus išvadas, pagrindinę veikalo idėją. Paprasto „ištisinio skaitymo“ metodikoje yra įvairių pakopų ir atspalvių, priklausančių nuo skaitytojo, nuo jo pasirengimo laipsnio, o taip pat nuo knygos pobūdžio.

Smulkus darbo su knyga metodų išdėstymas neįeina į šio vadovėlio uždavinius; mes sustosime tik ties tais metodais, kurie yra specifiniai bibliotekininkui ir bibliografui jų veikloje¹.

Bibliotekininkai ir bibliografai užsiima ir nuodugniu svarbiausiųjų mokslo šakų pagrindinių knygų skaitymu ir paprastu ištisiniu kitų knygų skaitymu. Tačiau ryšium su bibliotekinio bei bibliografinio darbo ypatybėmis būtina panaudoti ir kitus susipažinimo su literatūra metodus.

Bibliotekininkui ir bibliografui daugeliu atvejų reikia iš anksto susipažinti su dideliu knygų kiekiu, iš kurių ir atrenkama literatūra, verta įtraukti į bibliotekos fondą ar į bibliografinę priemonę.

Čia kyla visa eilė klausimų: dėl knygos tipo ir skaitytinumo; dėl periodinėje spaudoje duoto knygos įvertinimo; dėl pačių skaitytojų pažiūros į tą knygą ir į analogiškus veikalus.

Sprendžiant klausimus, susijusius su knygos parinkimu ir jos rekomendavimu vienai ar kitai skaitytojų grupei, bibliotekinio bei bibliografinio darbo praktikoje, be paprastų, panaudojami ir kiti knygos pažinimo metodai, kaip antai: *išankstinis susipažinimas su knygomis atidaus peržiūrėjimo ir pasirinktinio skaitymo keliu* (A); *knygos pažinimas iš bibliografinės medžiagos* (B); *atsižvelgimas į skaitytojų atsiliepimus apie knygas* (C).

A. *Išankstinis susipažinimas su knygomis atidaus peržiūrėjimo ir pasirinktinio skaitymo keliu*. Išspręsti klausimui ar būtina įtraukti knygą į bibliotekos fondą ar bibliografinę rodyklę, nu-matant vėliau susipažinti su ja pagrindinai, kai kada pakanka ir išankstinio susipažinimo su ja. Antai, atrinkdami mokymo

¹ Apie darbo su knyga metodiką yra visa eilė specialių priemonių, pavyzdžiui: Primakovskis A. P. Skaitymo kultūra ir darbo su knyga metodai. M., Učpedgiz, 1951. 142 p.

Lietuvių kalba yra to paties autoriaus, bet siauresnės apimties knygelė „Kaip dirbti su knyga“ (V., Valst. polit. ir moksl. lit. I-kla, 1952). Vert.

priemonės ar informacinius leidinius, mes galime pasitenkinti vien atidžiu jų peržiūrėjimu.

Kitais atvejais pasirodo, kad peržiūrėjimo neužtenka, ir reikia panaudoti kitus knygos pažinimo būdus — arba betarpišką (nuodugną skaitymą, paprastą ištisinį skaitymą), arba netiesioginius (bibliografinės medžiagos panaudojimą).

Nuosekliai išnagrinėkime, kokių žinių mes gausime apie knygą atidžiai ją peržiūrėję ir kokias išvadas galime padaryti iš anksto su ja susipažinę.

Knygos autorius (ir kiti asmenys, dalyvavusieji ją rengiant). Pirmas klausimas, kuris iškyla susipažįstant su knyga, — tai klausimas apie jos autorių.

Daugeliu atvejų žymus knygos autorius jau pakankamai apibūdina veikalo idėjinį-politinį kryptingumą, jo mokslinę ir meninę vertę.

Norint teisingai suprasti žymaus mokslininko ar rašytojo plunksnai priklausančios knygos reikšmę, būtina pažinti mokslo ir literatūros klasikų, išymiųjų mąstytojų, tyrinėtojų ir meno meistrų kūrybą. Juo daugiau bibliografas ar bibliotekininkas pažįsta visuotinę istoriją, kultūros istoriją, juo daugiau jam pasako tokio autoriaus vardas.

Įvairių mokslo šakų ir grožinės literatūros klasikų raštuose paprastai būna įžanginiai straipsniai, kuriuose apibūdinama autoriaus kūryba.

Tačiau bibliografinio darbo praktikoje dažnai tenka peržiūrėti knygas, kurių autoriai yra mažai žinomi arba visiškai nežinomi, dar nepopuliarūs, pirmą kartą pasirodę spaudoje. Tais atvejais negalima daryti jokių išvadų apie knygą priskiriant ją vieno ar kito autoriaus plunksnai.

Be autoriaus, reikia turėti galvoje ir kitus asmenis, dalyvavusius rengiant knygą, pavyzdžiui, vertėją ir redaktorių.

Verstinės literatūros leidinių kokybė daug kuo priklauso nuo vertėjo, nuo jo sugebėjimo perteikti originalo turinį ir formą. Jei knygos vertėjas mums nežinomas, tai spręsti apie vertimo meninę vertę mes galėsime tik betarpiškai susipažinę su tekstu, o apie vertimo tikslumą — remiantis specialistų — literatūros žinovų recenzijomis. Bibliotekininkui turi būti žinomi klasikiniai svarbiausių pasaulinės literatūros kūrinių vertimai, turi būti pažįstamos pavardės: V. A. Zukovskio, kaip Homero „Odisejos“, F. Šilerio

baladžių, Gėtės eilėraščių („Girių karalius“ ir kt.) vertėjo į rusų kalbą; N. I. Gnedičiaus, N. M. Minskio, V. V. Veresajev, kaip Homero „Ilijados“ vertėjų; N. A. Cholodkovskio, kaip Gėtės „Fausto“ vertėjo; V. S. Kuročkino, kaip Beranžė dainų vertėjo; M. L. Lozinskio, kaip Dantės „Dieviškosios komedijos“ vertėjo; S. J. Maršako, kaip Šekspyro sonetų vertėjo.

Rengiant knygą, didelis vaidmuo tenka redaktoriui, todėl būtina atkreipti dėmesį į tai, kas yra redaktorius, ypač jei autorius mums mažai žinomas.

Redaktorius turi esminę reikšmę ir klasikų raštų leidiniams. Tokios rūšies leidiniuose redaktorius turi įtakos kūrinių atrankai, tikslaus teksto nustatymui, pagalbinio aparato (pratarmės, įžanginio straipsnio, komentarų ir pastabų) kokybei.

Kai kuriais atvejais autoriaus pavardė duodama antraštinio lapo kitoje pusėje arba paskutiniame puslapyje prieš knygos metriką, o kai kada net visiškai nenurodoma knygoje. Tai būna daugiausia instrukcijose, metodiniuose leidiniuose, mokymo programose, informaciniuose leidiniuose, bibliografinėse priemonėse. Tais atvejais čia atsiranda kolektyvinis autorius, tai yra ta įstaiga, mokslinio tyrimo institutas, mokykla, biblioteka, kurių vardu išleista medžiaga. Jos kokybė garantuojama ne individualiu vieno ar kito asmens autoriškumu, o vadovaujančiųjų organų (TSRS Kultūros ministerijos, RTFSR Kultūros ministerijos ir kt.) arba specialiųjų mokslo įstaigų (Marksizmo-leninizmo institutas prie TSKP CK, TSRS Mokslų akademijos, Visasąjunginių knygų rūmų ir t. t.) pripažinimo, rekomendavimo, tvirtinimo faktų.

Knygos antraštė (arba veikalo pavadinimas). Antraštė, kaip ir autoriaus pavardė, yra vienas iš pagrindinių knygą apibūdinančių duomenų. Mokslinės knygos antraštė, kaip taisyklė, įgalina suprasti kuriai mokslo šakai priklauso knyga ir kuriai temai ji skirta, pavyzdžiui: Voroncovas-Veljaminovas B. A. „Visatos sandara“, Vavilovas S. I. „Akis ir Saulė“ (apie šviesą, Saulę ir regėjimą), Obručevs V. A. „Geologijos pagrindai“, Viljamsas V. R. „Žemdirbystės pagrindai“, Arsenjevas V. K. „Usurijos krašto giriose“ ir kt. Dažnai autorius knygos antraštėje tiksliai suformuluoja temą, nustato ribas, kuriose gvildinamas klausimas, kartais parodo savo požiūrį. Techninių ir žemės ūkio knygų, vadovėlių ir mokymo priemonių antraštės dažniausiai tiksliai nusako knygos paskirtį ir objektą.

Kai kuriais atvejais knygos antraštė duodama išplėstai, kaip ištisa frazė, pavyzdžiui, Gremiackis M. A. „Kaip atsirado žmogus“; Krūminis V. „Kaip užauginome gausų grūdinių kultūrų derlių“; Fiodorovas A. S. „Dėl ko rūdija metalai“; Vronskis B. N. ir Meščiankinas A. N. „Kaip taisyklingai išmatuoti ir apskaičiuoti žemės plotus“.

Jeigu knygos turinys tiksliai atsispindi jos antraštėje, tai palengvėja išankstinis susipažinimas su ja.

Tačiau kartais moksliniuose veikaluose mes sutinkame antraščių, iš kurių neaišku, koks yra knygos turinys. Taip būna dėl įvairių priežasčių. Pavyzdžiui, žinomos G. V. Plechanovo knygos „Dėl klausimo apie vystymąsi monistinės pažiūros į istoriją“ sudėtinga ir neapibrėžta antraštė aiškinama ikirevoliucinės epochos cenzūrinėmis sąlygomis. Šio veikalo tarybinio leidimo pradžioje sakoma: „Carinės cenzūros sąlygos vertė Plechanovą duoti knygai, kaip jis pats sakė, „sąmoningai gremėzdišką pavadinimą“.

Monistiniais (priešingai dualistiniams) vadinami tokie filosofiniai mokymai, kurie pripažįsta, kad viso to, kas egzistuoja pagrinde glūdi vienas pradas. Knygos antraštėje liko neišaiškinta, apie kokią monistinę pažiūrą į istoriją kalbama — idealistinę ar materialistinę.

„Paprasciau būtų pasakius — „ginant materialistinę pažiūrą į istoriją arba ginant marksizmą“, — rašė vėliau Plechanovas pradžioje leidimo, kuris turėjo išeiti pirmojo pasaulinio karo metu. Tačiau trukdė carinė cenzūra, ir Plechanovas tyčia savo veikalą miglotai pavadino.

Tuo atveju, kai mokslinės knygos antraštė yra vaizdinė arba tyčia „miglota“, reikia išaiškinti, ką norėjo pasakyti autorius, duodamas knygai tokią antraštę.

Sunkumų iškyla daugiau, kai mes stengiamės išaiškinti grožinių kūrinių antraščių prasmę. Tokiose antraštėse paprastai glūdi grožinis įvaizdis. Kai kada jis nušviečia kūrinio turinį, o kartais, priešingai, jis pasidaro suprantamas tik perskaičius knygą.

Daugeliui klasikinės literatūros kūrinių būdingos antraštės pagal svarbiausiojo herojaus vardą, pavyzdžiui, Puškino „Eugenijus Oneginas“, Gogolio „Tarasas Bulba“, Gončiarovo „Oblo-movas“, Turgenevo „Rudinas“, L. Tolstojaus „Ana Karenina“, Gorkio „Foma Gordejevas“, Šekspyro, „Karalius Lyras“, Šilerio

„Vilius Telis“, Gėtės „Faustas“, Bairono „Don Žuanas“, Dikenso „Oliveris Tvistas“, Flobero „Madam Bovari“, Balzako „Eugenija Grande“ ir t. t.

Istoriniai romanai taip pat dažnai vadinami svarbiausiojo herojaus vardu, pavyzdžiui, A. N. Tolstojaus „Petras Pirmasis“, Zlobino „Stepanas Razinas“, Šiškovo, „Jemeljanas Pugačiovas“, Golubovo „Bagrationas“ ir t. t.

Norint suprasti centrinį grožinio kūrinio poveikslą arba pagrindinę idėją, būtina išaiškinti to kūrinio antraštės prasmę.

Reikia vengti skubotų išvadų apie knygas pagal jų antraštes, atsižvelgiant kaip tik į jų vaizdinį pobūdį.

Yra žinoma nemaža atsitikimų, kada net prityrę bibliografai klydo, pasitikėdami knygos antrašte ir nesusipažindami su ja betarpiškai.

P a a n t r a š t ė. Dažnai paantraštėje pateiktos žinios apie knygą turi esminę reikšmę jos apibūdinimui. Tos žinios gali būti šių rūšių:

1. Antraštės papildymai, paaiškinimai, pavyzdžiui, Marksas K. „Kapitalas. Politinės ekonomijos kritika“; Engelsas F. „Anti-Diuringas. Perversmas moksle, įvykdytas p. Eugenijaus Diuringo“; Leninas V. I. „Ką daryti? Opieji mūsų judėjimo klausimai“.

2. Žinios apie knygos redaktorių ir apie autorius, dalyvavusius ją rengiant, pavyzdžiui: „Diplomatijos istorija. T. 1. Red. V. P. Potiomkinas. Parengiant pirmą tomą dalyvavo“ (išvardyti autoriai).

3. Knygos tipo ir paskirties nurodymas, pavyzdžiui: „vadovas inžinieriams ir technikams“, „medžiaga lektoriams ir propagandistams“ ir t. t.

4. Nurodymas skaitytojų kategorijos, kuriai skirtas veikalas, pavyzdžiui, „apysaka jaunimui“, „apsakymas vyresniojo amžiaus vaikams“.

5. Žinios apie vadovaujančiųjų organizacijų pritarimą knygai.

6. Žinios apie grožinio kūrinio formą: romanas, apysaka, apsakymas, poema, drama, komedija ir t. t.

7. Žinios apie tai, iš kurios kalbos ir kas vertė veikalą.

8. Žinios apie tai, kas iliustravo knygą.

9. Žinios apie pakartotinį leidimą.

10. Žinios apie knygoje esančias iliustracijas ir iliustracijų, schemų, brėžinių, lentelių, priedų skaičius.

11. Nurodymai, kurią raštų rinkinio arba veikalo dalį sudaro knyga.

Šis sąrašas neišsemia visų galimų paantraščių rūšių, tačiau ir iš duotų pavyzdžių matyti, kokių esminių duomenų galima rasti paantraštėje apie knygos turinį, jos tipą, skaitytinumą, dėstymo formą.

Reikia atkreipti dėmesį į žinias apie pakartotinį leidimą. Būna „stereotipinių“ leidimų, tai yra tokių, kuriuose nėra jokių pakeitimų palyginus su ankstesniais leidimais, ir pataisytų, peržiūrėtų, perdirbtų, papildytų leidimų. Jeigu mes matome, kad knygos sekantis leidimas buvo pataisytas, papildytas, tai, savaime suprantama, būtina įsigyti tą naują leidimą ir panaudoti jį vietoj senojo. Dažnai paskutinis knygos leidimas padaro negaliojančius visus ankstesnius leidimus. Pavyzdžiui, išleidus „Bibliotekinės technikos minimumo Lietuvos TSR masinėms bibliotekoms“ antrąjį pataisytą ir papildytą leidimą (V., 1955), pirmasis leidimas nustojo galios.

Leidimo duomenys taip pat turi esminę reikšmę bibliografiniam knygos apibūdinimui.

1. Leidimo metai — vienas svarbiausių požymių, apibūdinančių knygą. Todėl, kaip trumpai bebūtų aprašoma knyga, leidimo metų apraše negalima praleisti.

Ryšium su knygos leidimo metais kyla klausimas, ar ji nepaseno, ar galima ją panaudoti šiuo metu. Sprendžiant šį klausimą, būtina diferencijuotai prieiti prie įvairių autorių ir įvairaus turinio knygų. Kiekvienos mokslo šakos yra klasikinių veikalų, kurie nenustojo savo reikšmės ir šiuo metu kaip gilaus mokslinės problemos tyrimo pavyzdžiai ir kaip medžiaga mokslo istorijai studijuoti.

Ankstesnieji klasikinių veikalų leidimai įgauna ypatingą vertę kaip bibliografinės retenybės. Siuolaikiniai klasikinių veikalų leidimai tuo vertingi, kad juose paprastai būna biografinių apybraižų, įžanginių straipsnių, įvairios pagalbinės medžiagos.

Agitacinei-masinei, mokslo populiariajai, mokymosi, informacinei literatūrai leidimo metai dažnai turi lemiamą reikšmę. Brošiūrą tarptautinių santykių klausimais, išleista prieš kelerius metus, jau nebegali būti panaudota orientuoti skaitytojui tarptautinės politikos klausimuose. Vadovėlis, išleistas prieš daugelį metų ir vėliau perdirbtas, nebetinka mokymuisi.

Techninės ir žemės ūkio knygos, išleistos ankstesniais metais, dažnai būna pasenusios, nes neatspindi tarybinio mokslo laimėjimų ir gamybos novatorių patyrimo.

Bibliografinės rodyklės atsilieka nuo gyvenimo, nes pasirodo vis naujų knygų, straipsnių ir kitos spaustinės medžiagos.

Ekonominės ir politinės geografijos knygos, išėjusios Didžiojo Tėvynės karo metais ir anksčiau, neatitinka šiuolaikinio politinio pasaulio žemėlapių ir neįgalina suprasti šiuolaikinės užsienio šalių ekonomikos. Priešingai, kai kurios fizinės geografijos knygos, o taip pat pasakojimai apie įvairių šalių gamtą, kelionių ir geografinių atradimų aprašymai, nors ir buvo išleisti prieš daugelį metų, iki šiol nėra nustoję savo reikšmės.

Šie pavyzdžiai rodo, kad leidimo metai įvairaus turinio ir pobūdžio knygoms turi nevienodą reikšmę.

2. Leidimo vieta. Peržiūrint knygą, atkreipiamas dėmesys į žinias apie jos leidimo vietą. Jeigu knygą yra išleidusi vietinė leidykla (sritinė, krašto), tai manoma, kad ji yra kraštotyrinio pobūdžio. Tačiau tokią išvadą reikia patikrinti ją peržiūrint. Sritinės ir kraštų leidyklos dažnai pakartotinai leidžia knygas, kurios buvo išleistos centrinių leidyklų.

Vietinės leidyklos pavadinimas turi esminę reikšmę knygoms žemės ūkio ir pramonės klausimais. Tokios knygos paprastai rašomos atsižvelgiant į tos srities žemės ūkio ir pramonės uždavinius, vietinių gamybos novatorių patyrimą.

3. Leidykla. Leidyklas galima suskirstyti į dvi grupes: a) iki-revoliucines ir b) tarybines. Ikirevoliucinės leidyklos pavadinimas įgalina bibliografą arba bibliotekininką daryti kai kurias išvadas apie knygas tik tuo atveju, jeigu jis yra pakankamai susipažinęs su ikispalnio laikotarpio rusų knygos leidimo istorija. Iš anksto įvertinti knygą padeda leidyklos bendro pobūdžio ir politinio kryptingumo, jos specializacijos žinojimas leidžiant tam tikrą literatūros rūšį.

Peržiūrėdami knygas, išleistas, pavyzdžiui, F. F. Pavlenkovo, O. N. Popovos, N. P. Poliakovo, mes atsižvelgiame į tai, kad jie buvo priešakiniai ikirevoliucinės Rusijos leidėjai. Kai mes matome P. P. Soikino leidimo knygą, tai nejučiomis kyla prielaida, kad ji priklauso nuotykių arba mokslinei fantastinei literatūrai. Suprantama, kad visus tokios rūšies spėliojimus vėliau reikia patikrinti.

Susiduriant su knygų produkcija, išleista TSR Sąjungoje iki 1930 metų, reikia atsižvelgti į tai, kad tuo metu egzistavo privačios leidyklos („Pučina“, „Sejatel“, „Kosmos“ ir kt.), kurios daugiausia orientavosi į miesčionišką skonį ir teršė knygų rinką menkaverte literatūra, daugiausia verstine.

Peržiūrėdamas tarybinius 1930—1955 metų leidinius, bibliografas iš leidyklų pavadinimų gali spręsti, kuriai mokslo šakai priklauso knyga. Šiuolaikinės tarybinės leidyklos yra tipizuotos arba specializuotos. Pavyzdžiui, žemės ūkio literatūrą leidžia leidykla Selchozgiz (Valstybinė žemės ūkio literatūros leidykla), geografinę — Geografiz (Valstybinė geografinės literatūros leidykla), grožinę — Goslitizdat (Valstybinė grožinės literatūros leidykla), juridinę — Gosjurizdat (Valstybinė juridinės literatūros leidykla), pedagoginę — Užpedgiz (Valstybinė mokymo-pedagoginė leidykla) ir t. t. Svarbiausia visuomeninės-politinės literatūros leidykla yra Gospolitizdat (Valstybinė politinės literatūros leidykla). VLKJS CK leidykla „Molodaja gvardija“ leidžia įvairios tematikos literatūrą jaunimui, RTFSR Švietimo ministerijos Detgiz (Valstybinė vaikų literatūros leidykla) leidžia knygas vaikams ir paaugliams.

Tarybų Lietuvoje yra šios valstybinės leidyklos: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, Valstybinė grožinės literatūros leidykla ir Valstybinė pedagoginės literatūros leidykla. Šių leidyklų pavadinimai taip pat padeda spręsti apie jose leidžiamų knygų pobūdį. *Vert.*

Nepaisant leidyklų specializavimo, kai kurias literatūros rūšis leidžia kelios leidyklos. Antai, grožinės literatūros kūrinius leidžia ne tik Goslitizdatas, bet taip pat „Sovetskij pisatel“, „Molodaja gvardija“, Detgiz ir kt. leidyklos.

Apskritai, tarybinės leidyklos pavadinimas dažnai padeda suvokti knygos tematiką, bendrą jos pobūdį ir skaitytinumą. Pavyzdžiui, paimekime vieno ir to paties autoriaus knygos, skirtos vienam ir tam pačiam klausimui, įvairius leidimus:

Tokinas B. P. Fitoncikai. 2-asis leid. M., 1951. 234 p. (TSRS Mokslų akad.).

Tokinas B. P. Gydamosios augalų medžiagos. (Fitoncikai). Viešosios paskaitos stenograma. M., „Pravda“, 1948, 28 p. (Visasąj. polit. ir moksl. žinių skleid. d-ja).

Tokinas B. P. Mikrobyų naikintojai — fitoncikai. M., Goskultprosvetizdat, 1951. 126 p.

Pirmoji knyga, išleista TSRS Mokslų akademijos, yra mokslinis-tiriamasis darbas, antroji ir trečioji priklauso prie mokslo populiariųjų knygų. Tas skirtumas matyti ir iš to, kad knygos buvo išleistos atitinkamų leidyklų.

4. Knygos tiražas. Knygos tiražas įgalina spręsti apie jos masiškumą, o tuo pačiu ir apie jos aktualumą bei prieinamumą.

Partijos ir vyriausybės nutarimai, partijos ir vyriausybės vadovų pranešimai bei kalbos leidžiami milijoniniais tiražais. Pavyzdžiui, TSKP CK rugsėjo Plenumo nutarimą „Dėl priemonių TSRS žemės ūkiui toliau išvystyti“ Gospolitizdat išleido 5 milijonų egzempliorių tiražu.

Geriausieji grožinės literatūros kūriniai išeina šimtais tūkstančių egzempliorių. Dideli yra vadovėlių ir mokymo priemonių tiražai.

Net ir didelių tiražų (50—60 tūkstančių egzempliorių) dažnai nepakanka, nes Tarybų šaliai būdingas labai didelis knygos poreikavimas. Knygos, skirtos masiškai platinti, reikia ne mažiau kaip 100 tūkstančių egzempliorių tiražo.

A n t r a š a s. Antraše paprastai duodamas pavadinimas istaigos, kurios vardu išleista knyga, arba pavadinimas serijos, į kurią ji įeina, o kai kada ir viena, ir antra. Žinios, duodamos antraše, turi esminę reikšmę knygos apibūdinimui.

Peržiūrimo leidinio priklausymas vienai ar kitai serijai gali nusakyti istorinę-literatūrinę knygos vertę („Rusų klasikai“), jos tematiką („Pasikalbėjimai apie gamtą ir žmogų“, „Mūsų Tėvynė“, „Žemės ūkio pirmųjų darbo patyrimo bibliotekėlė“), leidinio tipą („Vadovėliai ir mokslo priemonės aukštosios žemės ūkio mokslo įstaigoms“, „Trejų metų agrotechnikos ir zootechnikos kursai masiniams kolūkių kadrams paruošti“), knygos skaitytinumą („Į pagalbą spaudos darbuotojams“, „Kolūkiečio knygynėlis“, „Mokinio biblioteka“), grožinių kūrinių žanrą („Pasaulinės dramaturgijos biblioteka“, „Poeto biblioteka“, „Istoriniai romanai“, „Nuotykių biblioteka“). Serijos pavadinimas padeda nustatyti peržiūrimos knygos ryšį su kitais tos pat rūšies leidiniais, o tai yra vienas iš svarbių momentų knygai pažinti.

Antraštiniame lape, antraše, dažnai nurodoma ta mokslo įstaiga, kuri atsako už mokslinį-teorinį knygos lygį arba už jos parengimo spaudai kokybę.

Pavyzdžiui, marksizmo-leninizmo klasikų veikalų leidiniuose antraše mes randame pavadinimą mokslo įstaigos, kuri parengė

tas knygas spausdinti: Marksizmo-leninizmo institutas prieš TSKP CK.

TSRS Mokslų akademijos, TSRS Medicinos mokslų akademijos, RTFSR Pedagoginių mokslų akademijos, Visasąjunginių knygų rūmų, TSRS Valstybinės V. I. Lenino v. bibliotekos, o taip pat įvairių mokslinio tyrimo institutų leidiniuose, ministerijų žinybiniuose leidiniuose antrašė paprastai nurodomos tos įstaigos.

Tokie nurodymai leidžia traktuoti knygą ne kaip individualų autoriaus veikalą, bet kaip peržiūrėtą leidinį, kuriam pritaria atitinkama ministerija, mokslinio tyrimo institutas ar kultūros švietimo įstaiga.

Mes išnagrinėjome, ką knygos apibūdinimui gali duoti žinios, pateikiamos antraštiniame lape ir knygos metrikoje (knygos tiražas). Tačiau tomis žiniomis apsiriboti negalima; reikia taip pat peržiūrint pratarinę, turinio rodyklę, knygos priedus, susipažinti su tekstu ir iliustracijomis.

Pratarinė peržiūrėjimas. Jeigu knyga turi pratarinę, ją būtinai reikia perskaityti. Pratarinę gali parašyti autorius, redaktorius, vertėjas ar žymus knygoje nagrinėjamo klausimo specialistas. Pratarinė būna įvairaus turinio. Daugiausia jose atskleidžiamas bendras knygos pobūdis, nurodoma jos paskirtis ir skaitytojų grupė, kuriai ji skiriama, nusakomos tiriamojo klausimo ribos ir pan.

Jeigu knyga išleidžiama pakartotinai, tai pratarinėje paprastai pažymima, kokie padaryti pakeitimai ir papildymai pakartotiniame leidime. Kai kada pratarinėje išdėstoma knygos sukūrimo ir išleidimo istorija, nurodoma, kuriomis aplinkybėmis ji buvo parašyta ir kaip jos paveikė turinį ar dėstymo formą.

Pavyzdžiui, V. I. Lenino klasikinio veikalo „Imperializmas, kaip aukščiausioji kapitalizmo stadija“ pratarinėje, be ko kita, sakoma: „Brošiūra rašyta carinei cenzūrai. Todėl aš ne tik buvau priverstas griežčiausiai apsiriboti vien teorine — ypač ekonomine — analize, bet ir būtinas negausias pastabas apie politiką formuluoti su didžiausiu atsargumu, užuominomis, ta ezopiška — prakeiktąja ezopiška — kalba, kurios griebtis carizmas vertė visus revoliucionierius, kai jie imdavo į rankas plunksną „legaliam“ kūriniui rašyti“¹.

¹ Leninas V. I. Raštai. T. 22, p. 175.

Studijuojant marksizmo-leninizmo klasikų veikalus, pirmiausia būtina atidžiai perskaityti autorines ir leidyklines pratarmes.

Ižymiųjų mokslo ir technikos veikėjų, grožinės literatūros klasikų raštų leidiniuose, be pratarmių, dažnai spausdinami įžanginiai straipsniai, kuriuose duodama biografinių žinių apie autorių, jo kūrybos apibūdinimas, kai kada apžvalga apie padėtį tos mokslo, literatūros ar meno šakos, kuriai priklauso knyga.

Pavyzdžiui, K. A. Timiriazovo knyga „Augalo gyvenimas“, Selchozgizo išleista 1938 metais „Gamtos mokslų klasikų“ serijoje, turi platų įžanginį straipsnį antrašte: „K. A. Timiriazovo „Augalo gyvenimas“. Šios knygos ypatybės ir reikšmė“. Straipsnis turi tris dalis: I. Knygos likimas. II. Knygos ypatybės (jos uždaviniai ir dėstymas; bendras knygos turinio apibūdinimas; knygos skyrių apibūdinimas). III. Ką duoda ši knyga. Po nurodyto straipsnio seka biografinė apybraiža „Klimentas Arkadjevičius Timiriazovas“. Toliau įdėtos pirmųjų devynių „Augalo gyvenimo“ leidimų autoriaus pratarinės, angliškojo leidimo pratarinė, anglų spaudos atsiliepieimai. Visą tą įvadinę medžiaga padeda susipažinti su „Augalo gyvenimo“ sukūrimo ir išleidimo istorija, su to klasikinio veikalo uždaviniais ir ypatybėmis¹.

Leidyklinių anotacijų peržiūrėjimas. Leidykla kai kada spausdina (paprastai antraštinio lapo kitoje pusėje) trumpą knygos anotaciją. Šios anotacijos bibliografui turi didžiulę reikšmę: jos parodo, kuriuo požiūriu reikia traktuoti knygą, išaiškina visą eilę klausimų, kurie kyla su ja susipažįstant.

Leidyklinių anotacijų reikšmė pabrėžta vedamajame straipsnyje „Leidykla ir skaitytojas“ („Pravda“, 1954, gegužės 26): „Propaguojant literatūrą ir stiprinant leidyklų ryšius su skaitytojais, svarbus vaidmuo tenka anotacijoms. Gerai sudarytos anotacijos padeda skaitytojui išsirinkti reikalingą knygą, populiarina literatūros naujienas. Leidykloms reikia plačiau praktikuoti spaustines anotacijas leidžiamose knygose ir brošiūrose“.

Pavyzdžiui, imkime šią leidyklinę anotaciją, išspausdintą S. A. Gerasimovo, V. D. Pavlovo, P. V. Pavlovo ir A. A. Kašincevo brošiūros „Ketureilė

¹ Lietuviškajame K. A. Timiriazovo „Augalo gyvenimo“ leidime (V., 1954) duotas prof. A. N. Beketovo atsiliepieimas apie „Augalo gyvenimą“, o taip pat devynių pirmųjų šio veikalo leidimų pratarinės ir angliškojo leidimo pratarinė. Vert.

kvadratinė-lizdinė bulvių sodinamoji SKG-4" (V., Valst. polit. ir moksl. lit. I-kla, 1955) antraštinio lapo kitoje pusėje:

„Kvadratinis-lizdinis bulvių sodinimo būdas yra pirmaujantysis. Stalinių premijos laureatai, technikos mokslų kandidatai S. A. Gerasimovas ir V. D. Pavlovas, Stalinių premijos laureatas, inžinierius A. A. Kašincevas, technikos mokslų kandidatas P. V. Pavlovas ir inžinierius A. F. Čirkunovas sukūrė mašiną bulvėms kvadratinio-lizdinio būdu sodinti.

Brošiūroje aprašytas bulvių sodinamosios SKG-4 įrengimas, nurodyta, kaip ji naudojama ir kaip organizuojamas kvadratinis-lizdinis sodinimas. Aprašytas taip pat pirmaujančių mašinistų, dirbančių prie bulvių sodinamosios SKG-4, patyrimas“.

Sioje anotacijoje pateikiama pačių būtinausių žinių apie tą žemės ūkio mašiną, kuri aprašyta brošiūroje, ir bendrais bruožais atskleidžiamas brošiūros turinys.

Turinio rodyklės peržiūrėjimas. Toliau susipažįstant su knyga peržiūrima jos turinio rodyklė, kuri paprastai vadinama turiniu ir spausdinama knygos pradžioje arba pabaigoje. Turinio rodyklė parodo knygos struktūrą ir kiek joje gvildinama klausimų. Iš esmės turinio rodyklė — tai knygos planas, kartais trumpas, kartais gana platus.

Turinio rodyklės turiningumas, jos reikšmė suprasti knygai, žinoma, priklauso nuo to, kaip suformuluoti skyrių arba skirsnių pavadinimai. Jeigu skyriai neturi pavadinimų, tai turinio rodyklė nepadeda susivokti knygoje. Tokios rūšies rodyklių, palyginti, retai galima sutikti mokslinėse knygose ir gana dažnai beletristikos kūriniuose.

Mokslo darbų ir mokymo priemonių turinio rodyklėse, kaip taisyklė, išvardijami ne tik skyriai, bet ir kiekvieno skyriaus skirsniai; tai padeda susivokti knygos struktūroje ir turinyje.

Pasirinktinis teksto skaitymas. Susipažinus su pratarme ir turinio rodykle, reikia pradėti skaityti tekstą. Kai kuriais atvejais dėl laiko ribotumo šis skaitymas gali būti pasirinktinis. Tokio skaitymo tenka imtis, kuomet iš didelio knygų skaičiaus reikia atrinkti grupę knygų, atsakančių į tam tikrus klausimus (knygos tematikos, skaitytinumo, tipo ir kt. prasme).

Pasirinktinio skaitymo metodiką pirmiausia nustato knygos pobūdis ir todėl ji gali būti skirtinga. Pirmoje eilėje reikia vadovautis turinio rodykle ir jos pagalba pasirinktinai peržiūrėti tuos skyrius ir skirsnius, kurie yra ypač svarbūs pagrindinių knygos teiginių išaiškinimui.

Gana atidžiai reikia peržiūrėti įvadą ir pabaigą (arba pirmąjį ir paskutinįjį skyrių), tai yra tas knygos vietas, kuriose autorius apibūdina klausimo traktavimą, savo požiūrį arba formuluoja išvadas.

Peržiūrint atskirus skyrius, reikia skirti ypatingą dėmesį toms vietoms, kurios yra išskirtos kitu šriftu (išretintai, kursyvu, juodu), nes pats autorius, matyti, čia pabrėžia tuos teiginius, kaip ypač svarbius, ir kreipia į juos skaitytojų dėmesį.

Kokios gali būti pasirinktinio skaitymo išdavos? Kuo jis padeda knygą suprasti?

Pasirinktinis skaitymas pirmiausia yra būdas patikrinti išvadas, kilusias ankstesnėse peržiūrėjimo stadijose. Jis taip pat padeda išspręsti kai kuriuos klausimus, liečiančius knygos dėstymo formą, išaiškinti jos prieinamumą plačiosioms skaitytojų masėms.

Skaitant atskiras pastraipas arba puslapius, galima pastebėti: ar naudoja autorius specialius terminus, ar dėsto klausimą paprastai, visiems prieinamai; ar autorius numato, kad skaitytojas jau šiek tiek susipažinęs su tema, yra iš anksto pasirengęs, ar pradeda nuo paprasčiausių teiginių, palaipsniui eidamas prie sudėtingesnių; ar autorius nušviečia klausimą siedamas jį su konkrečiais reiškiniais, skaitytojui artimais ir žinomais, ar linkęs naudotis abstrakčiomis formulėmis.

Didelis skirtumas yra, ar klausimas dėstomas įdomiai, gyvai, populiariai, ar jis sausai užgriozdinamas mokslo žiniomis; tas skirtumas pakankamai krinta į akis jau pasirinktinai skaitant tekstą.

Knygoje esančios iliustracinės ir pagalbinės medžiagos peržiūrėjimas. Šio skyriaus pirmame skirsnyje jau buvo kalbama apie tai, kokią reikšmę knygos turiniui paaiškinti turi įvairių rūšių grafinė medžiaga — piešiniai, schemos, brėžiniai ir pan.

Peržiūredami knygą, mes atkreipiame dėmesį į tai, ar yra iliustracinės medžiagos ir kiek jos yra. Po to mes stengiamės išanalizuoti jų kokybę — iliustruotojo meistriškumą ir spaustuvinio jų pagaminimo tikslumą. Blankūs, scheminiai piešiniai nepagyvina knygos ir nepadeda ją pažinti.

Peržiūrint knygą, be grafinės medžiagos, reikia atsižvelgti ir į mokslinį-pagalbinį knygos aparatą. Dalykinės, pavardžių ir kitos rodyklės, sunkiai suprantamų žodžių žodynai, komentarai

ir pastabos palengvina įsigilinti į knygos turinį, padeda ją studijuoti ir panaudoti informaciniais tikslais.

Knygoje esanti bibliografinė medžiaga, o ypač rekomenduojamosios literatūros sąrašai padeda toliau studijuoti joje gvil-denamus klausimus.

Knygos poligrafinio apipavidalinimo peržiūrėjimas. Pasirinktiniam skaitymui papildyti būtina analizuoti grafinį ir redakcinį-leidyklinį knygos apipavidalinimą. Bibliografui ir bibliotekininkui reikia išaiškinti, ką padarė leidykla, kad palengvintų skaitytojui suprasti ir įsisavinti knygos turinį.

Nesigilindami į specialią knygos apipavidalinimo analizę, mes pirmiausia atkreipiame dėmesį į tai, kaip suvokiamas šriftas, kuriuo ji surinkta, kokia yra spaudos kokybė, kaip pagaminti piešiniai.

Bloga spauda, silpni klišių atspaudai, be skonio parinktos spalvos iliustracijose, nerūpestingai atspaudtas viršelis, nepatogus formatas, pretenzingas, sunkiai suvokiamas šriftas, nepakankamas parašių dydis, per maži tarpai tarp eilučių — visa tai vertinama kaip poligrafinio apipavidalinimo trūkumai.

Antra vertus, bibliotekininkas netraktuoja knygos kaip bibliofilas, nereikalauja būtinai prabangių leidinių. Patogiai skaitoma, dailiai, skoningai apipavidalinta, patrauklios išvaizdos, patvariai pagaminta knyga pilnai patenkina bibliotekininką poligrafinio apipavidalinimo požiūriu.

Išankstinis knygos peržiūrėjimas baigiamas poligrafinio apipavidalinimo analize. Tuo būdu, susipažįstant su knyga galima daryti kai kurias bendras išvadas apie jos turinį, pobūdį, skaitytinumą, dėstymo formą, įvertinti knygos redakcinį-leidyklinį ir poligrafinį apipavidalinimą.

B. *Knygos pažinimas iš bibliografinės medžiagos.* Daugelis klausimų, liečiančių ypač idėjinį-teorinį knygos lygį, reikalauja giles jos turinio analizės, kurią gali duoti tik specialistas kritiniame straipsnyje arba recenzijoje.

Todėl, susipažįstant su knyga, būtina naudotis bibliografinė medžiaga, ypač kritinio ir rekomendacinio pobūdžio.

Kritinės bibliografijos medžiagą — apžvalgas, recenzijas ir kt. — bibliotekininkas vienais atvejais išnagrinėja dar prieš išankstinį susipažinimą su knygomis, kad, vadovaudamasis ta medžiaga, atrinktų knygas, kurios yra vertos pagrindinai išstudijuoti, turint tikslą vėliau rekomenduoti jas skaitytojams. Kitais

atvejais bibliotekininkas pirma skaito knygą, o po to patikrina savo susidariusią nuomonę pagal recenzijas ir kritinius atsiliepimus.

Panaudodami rekomendacinės bibliografijos priemones, mes susipažįstame su geriausia mus dominančiu klausimu literatūra ir studijuojame knygą ne atskirai, o sąryšyje su kitomis knygomis. Tuo būdu, susidaro vaizdas apie visą knygų grupę ir gaunamas supratimas, kurią vietą užima duotoji knyga tarp visų kitų.

Susipažįstant su knygomis iš kritinės ir rekomendacinės bibliografijos medžiagos, reikia, kad liktų konkretūs to susipažinimo pėdsakai, tai yra pagalbinės kartotekos.

Perskaičius knygos recenziją, reikia užrašyti kortelėje visus būtinus duomenis apie pačią knygą, apie šaltinį, kuriame išspausdinta recenzija, ir trumpai — recenzento išvadas.

Susipažįstant su rekomendacinės bibliografijos rodykle, reikia išrašyti iš jos tas knygas, kurių gali prireikti darbe.

Visos kortelės su aprašais knygų, su kuriomis susipažinta betarpiškai arba iš bibliografinės medžiagos, sudedamos tam tikra tvarka — temomis ir autorių abėcėlės seka, ir tokiu būdu sudaroma darbinė kartoteka, kuri padeda parinkti literatūrą, vertinti atskiras knygas, rengti atsakymus į bibliografinius užklausimus.

C. Atsižvelgimas į skaitytojų atsiliepimus apie knygas. Bibliotekininkas susipažįsta su knyga ne tik norėdamas ją pažinti, bet ir norėdamas ją propaguoti skaitytojų tarpe. Todėl bibliotekininko negali nedominti klausimas, kaip žiūri skaitytojas į vietą ar kitą kūrinį.

Skaitytojų atsiliepimai apie knygą padeda bibliotekininkui patikrinti savo nuomonę apie ją, susidariusią betarpiškai susipažįstant su tuo kūriniu arba skaitant kritinę literatūrą.

Ir recenzento įvertinime, ir bibliotekininko nuomonėje apie knygą gali atsispindėti jų asmeniškasis skonis ir interesai. Skaitytojų atsiliepimai apie knygą dažnai įneša pataisų į recenzento ir bibliotekininko įvertinimą. Kūrinys, kuris jiems atrodo priimamas vidutiniškai pasirengusiam skaitytojui, gali pasirodyti per sunkus. Ir atvirkščiai, bibliografas, atitrūkęs nuo skaitytojų, gali lengvai padaryti kitokios rūšies klaidą — nedavertinti jų išaugusio kultūrinio lygio ir per daug apriboti kompleksą knygų, rekomenduojamų vienai ar kitai skaitytojų grupei.

Skaitytojų atsiliepimų apie knygas rinkimas ir studijavimas, sekimas, kaip į vieną ir tą patį kūrinį žiūri įvairūs skaitytojai, kaip jie vertina knygas, kaip panaudoja jas savo praktiniame darbe, — visa tai paverčia bibliografo darbą ne kabinetiniu, bet gyvu reikalu. Dažnai bibliotekininkas net ir neįtaria, kokia vertinga medžiaga yra skaitytojų atsiliepimų papkėje, albume ar biuletenyje.

Kaip rodo patyrimas, skaitytojai dažnai iškelia labai gilių minčių apie knygas, atskleidžia tokius trūkumus, kurių kritika nepastebi¹.

Vertinant knygas svarbu nepamiršti skaitytojų pasisakymus pasikalbėjime su bibliotekininku, jų išstojimus konferencijose, skirtose apsvastyti mokslines knygas ir grožinius kūrinius, klausytojų pažiūrą į bibliotekininko parinktą garsiniam skaitymui medžiagą.

Jeigu bibliografas iš daugelio knygų padeda skaitytojui pasirinkti tą knygą, kuri jam ypač reikalinga, tai pastarasis padeda bibliografui suprasti ir įsisąmoninti tą knygos ir gyvenimo sąveiką, kuri ir daro bibliografo darbą naudingą visuomenei.

* * *

Mes apžvelgėme įvairius knygų pažinimo metodus: išankstinę knygos peržiūrėjimą ir pasirinktinį skaitymą, ištisinį skaitymą, kritinės bei rekomendacinės bibliografijos medžiagos panaudojimą, atsižvelgimą į skaitytojų atsiliepimus.

Pilnavertis knygos pažinimas, kuris užtikrina efektyvią jos propagandą, pasiekiamas naudojantis visais tais pažinimo metodais.

¹ Skaitytojų panašių atsiliepimų pavyzdžiai duoti, pavyzdžiui, A. Toporovo žinutėje „Bibliotekiniai sieniniai laikraščiai ir atsiliepimai apie knygas“ („Bibliotekar“, 1953, Nr 2, p. 38—39).

V S K Y R I U S

BIBLIOGRAFINIS SPAUDINIŲ APRASAS

§ 1. Bendrosios pastabos dėl spaudinių aprašo

Rekomenduojant bibliografinėje priemonėje vieną ar kitą knygą, duodamos apie ją būtinos faktinės žinios: autoriaus pavardė, tiksli antraštė, leidimo vieta ir metai ir t. t. Skaitytojas tų duomenų pagalba susiranda knygos aprašą bibliotekos kataloguose. Kiekvienam bibliotekininkui žinomi tokie atsitikimai, kai būna gana sunku patenkinti skaitytojo pareikalavimą trūkstant faktinių žinių apie reikalingą knygą: skaitytojas neprisimeina autoriaus pavardės, neteisingai pavadina antraštę, arba negali nurodyti, kurio knygos leidimo jam reikia ir pan.

Tokie sunkumai kyla dėl to, kad skaitytojas arba bibliotekininkas nežino tikslaus ir pilno knygos aprašo. Paprasčiausias spaudinio bibliografinis apibūdinimas yra jo aprašas. Tai yra užrašymas pagrindinių faktinių duomenų, atskiriančių vieną spaudinį nuo kitų, išskiriančių jį iš kitų to paties kūrinio leidimų.

Aprašas neatskleidžia spaudinio turinio, kaip anotacija, ir nevertina jo, kaip recenzija, o tiksliai sumini skiriamuosius požymius, kurie padeda lengvai ir greitai rasti jį bibliografinėje rodyklėje arba bibliotekos kataloge.

Priklausomai nuo to, kam daromas aprašas, — bibliografinėi rodyklei (apžvalgai, sąrašui ir t. t.) ar bibliotekiniam katalogui ir kartotekai, — aprašai yra bibliografiniai ir kataloginiai.

Bibliotekinėje teorijoje ir praktikoje jau seniai pagrįstai siekiama suartinti tas dvi aprašo rūšis.

Bibliografinės priemonės ir bibliotekiniai katalogai skiriami vienam tikslui — padėti skaitytojui susipažinti su knyga. Todėl natūralu, kad būtina suvienodinti bibliografinius ir kataloginius aprašus. Skaitytojo ir bibliotekininko darbas parenkant litera-

tūrą žymiai palengvėja, jeigu jie visur — rodyklėse, kataloguose, kartotekose — randa aprašus, sudarytus prisilaikant vieny taisyklių.

Šiuo metu pasiekta jeigu ir nepilno, tai bent žymaus vienodumo aprašant spaudinius katalogams, bibliografinėms rodyklėms, sąrašams ir kartotekoms.

RTFSR Kultūros ministerijos Bibliotekų valdyba yra patvirtinusi „Bendrines spaudinių aprašo taisykles nedidelių bibliotekų katalogams ir bibliografinėms rodyklėms“ (M., Goskultprosvetizdat, 1953)¹. Miesto, rajoninės, kaimo ir vaikų bibliotekos, sudarydamos katalogus ir kartotekas, o taip pat rengdamos rekomendacinės bibliografijos priemones (literatūros rodykles ir rekomendacinius sąrašus, skaitymo planus, atmenas skaitytojui ir t. t.), privalo vadovautis šia spaudinių aprašo instrukcija.

Sritinės, kraštų ir respublikinės bibliotekos, stambiosios mokslinės ir mokslinės-techninės bibliotekos naudoja „Bendrines spaudinių aprašo taisyklėmis bibliotekų katalogams“ (D. l, sąs. l. M., 1949), kurios šiuo metu yra perdirbamos, turint tikslą jas supaprastinti ir suartinti su „Bendrines taisyklėmis“, skirtomis masinėms bibliotekoms.

Tačiau negalima nepažymėti, kad kai kurie skirtingumai tarp kataloginio ir bibliografinio aprašo lieka ir įvedus „Bendrines taisykles“².

Tie skirtingumai pirmiausia liečia aprašo elementų išdėstymą. Kataloginėse kortelėse knygų antraštės, kiekybinė charakteristika, pastabos ir anotacijos rašomos iš naujos eilutės (su įtrauka), tarp paantraštės ir leidimo duomenų, tarp kiekybinės charakteristikos ir antrašės paliekami tarpai. Taip daroma todėl, kad aprašas būtų vaizdingesnis ir padėtų skaitytojui lengviau suvokti jo tekstą. Bibliografinėse priemonėse, apipavidalintose kaip knygos, brošiūros ir lapeliai, reikalaujama įrašų teksto glaustumo, kompaktiškumo. Todėl visi aprašo elementai seka vienas po kito be įtraukų ir tarpų.

¹ Išėjo „Bendrinių taisyklių“ antrasis leidimas, nežymiai tesiskiriantis nuo pirmojo (M., Goskultprosvetizdat, 1954. 176 p.).

Lietuvių kalba „Bendrines taisykles“, pritaikytas aprašyti spaudiniams lietuvių kalba, išleido Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla (V., 1955). Vert.

² Visi šitie skirtingumai yra aptarti atitinkamuose „Bendrinių taisyklių“ skirsniuose. Vert.

Bibliografiniuose aprašuose, be paprastesnio apipavidalinimo, leidžiami ir kai kurie suprastinimai. Pavyzdžiui, rekomendacinėje bibliografijoje nenaudojamas aprašas iš kolektyvinio autoriaus. Kai kuriais atvejais į bibliografinį aprašą įtraukiamos ir papildomos žinios, kurių nereikia duoti kataloginiame apraše, pavyzdžiui, apie knygos kainą, jos tiražą. Šių duomenų galima sutikti ir knygų spaustinių kataloginių kortelių aprašuose.

Spaudinių aprašo taisyklės pagrindinai dėstomos „Fondų ir katalogų organizacijos“ kurse. Šioje priemonėje dėstomos tik pačios būtiniausios žinios apie bibliografinį knygų, straipsnių ir recenzijų aprašą.

§ 2. Bibliografiniam spaudinių aprašui keliami reikalavimai

Bibliografiniam aprašui keliami *pakankamo pilnumo* (A), *tikslumo* (B), *aiškumo* (C) ir *vienodumo* (D) reikalavimai.

A. *Bibliografinio aprašo pilnumas*. Aprašas turi būti pilnas, tai yra jame turi būti visos būdingesnės žinios apie aprašomąjį spaudinį. Jeigu apraše nėra nurodyta autoriaus pavardė, knygos antraštė ar leidimo metai, negalima pasakyti, kad aprašas yra pakankamai pilnas.

Priklausomai nuo bibliografinio aprašo sudarymo tikslo ir panaudojimo sąlygų jo apimtis gali būti įvairi.

Ypač reikalaujama, kad aprašas būtų pilnas moksliniuose specialaus pobūdžio bibliografiniuose darbuose ir valstybinės bibliografinės registracijos organuose. Tokių smulkių knygų aprašų pavyzdžių galima rasti „Knygų metraštyje“ ir Visasąjunginių knygų rūmų spaustinėse kortelėse. Šiuose aprašuose nurodoma ne tik knygos kaina ir tiražas, bet ir jos aukštis (centimetrais), nurodoma, kaip išspausdinta autoriaus pavardė antraštiniame lape.

Rekomendacinės bibliografijos priemonėse naudojama maždaug ta pati aprašo forma, kaip ir bibliotekiniuose kataloguose.

Bibliografinėse nuorodose ir išnašose leidžiama aprašą trumpinti. Norėdami nurodyti šaltinį, iš kurio paimta ištrauka, rekomenduoti knygas ir pan., mes naudojames bibliografinę nuorodą. Kai kuriais atvejais nereikia nurodyti net leidimo duomenų. Pavyzdžiui, cituodami A. S. Puškino eiles: „... Nors akys knygon sminga, bet mintys skraido tolimoj“, mes galime duoti nuorodą nepriklausomai nuo leidinio: Puškinas A. S. „Eugenijus Onieginas“, skyrius 8-asis, posmas XXXVI.

Antikinių ir viduramžių autorių kūrinių leidiniuose, o kai kada ir vėlesnių laikotarpių poetų įžymiųjų kūrinių leidiniuose duodama eilučių numeracija; tai leidžia tiksliai nurodyti posmą arba eilutę, pavyzdžiui: „Daug yra galingo pasaulio, bet nieko nėra galingesnio už žmogų“. Sofoklas „Antigona“, 355 (arba: Sofoklas. Antigona, 355).

Pernelyg daug trumpinant gaunami tokie aprašai, kuriuos bibliografiniu požiūriu reikia pripažinti nemokšiškais, nes jie nepadeda nustatyti, ar čia turima reikalo su knyga, ar su rinkinio straipsniu, ar su žurnalo medžiaga, ar su laikraštine žinute.

Bibliografinio aprašo sudėtis kinta priklausomai nuo to, ar aprašomas visas spaudiny (knyga, žurnalas), ar atskiros jo dalys (knygų skyriai arba ištraukos, rinkinių, žurnalų bei laikraščių straipsniai). Tam, kad būtų pakankamai pilnas aprašas, reikia duoti įvairių žinių.

B. *Bibliografinio aprašo tikslumas.* Aprašas turi būti tikslus, jis turi apimti tik patikrintus duomenis ir neiškraipyti duodamų antraštiniame lape ir kitose knygos vietose žinių.

Kai nepakankamai pilnas aprašas, dažnai būna netikslus bibliografinis užklauskimas ar skaitytojo knygos pareikalavimas. Praleidus vieną iš esminių aprašo elementų, aprašas darosi ne tik nepilnas, bet ir netikslus. Tačiau, neteisingai pateikus bibliografines žinias, ir pilnas aprašas ne visuomet būna tikslus.

Kartais lyg ir nežymiai perstačius aprašo elementus iškraipoma knygos charakteristika. Pavyzdžiui paimkime tokį įrašą: „TSRS istorija. Red. akad. B. D. Grekovo, TSRS Mokslų akad. nario-kor. S. V. Bachrušino, prof. V. I. Lebedevo. T. 1“. Iš tikrųjų pirmojo tomo aprašas turi taip prasidėti: „TSRS istorija. T. 1. Red. akad. B. D. Grekovo, TSRS Mokslų akad. nario-kor. S. V. Bachrušino, prof. V. I. Lebedevo“. Iš pirmojo aprašo galima padaryti išvadą, kad B. D. Grekovas, S. V. Bachrušinas ir V. I. Lebedevas yra redaktoriai visos TSRS istorijos veikalo, kai tuo tarpu antrojo tomo redaktorių yra TSRS Mokslų akademijos narys-korespondentas M. V. Nečkina.

Duotas pavyzdys rodo, kad, norint tiksliai aprašyti daugiatomį spaudinį, reikia atidžiai išstudijuoti visą spaudinį ir teisingai atvaizduoti faktinius duomenis, apibūdinančius kiekvieną tomą.

Norint, kad aprašas būtų tikslus, reikia tiksliai suredaguoti bibliografinius aprašus ir, perspausdinus medžiagą, kiekvieną

atidžiai patikrinti. Klaidos bibliografiniuose leidiniuose dažnai paverčia gerai parengtą rodyklę nepilnaverte priemone.

C. *Bibliografinio aprašo aiškumas*. Aprašas turi būti aiškus, neturi versti skaitytojo arba bibliotekininko spėlioti, ar jis turi reikalo su knyga, ar su knygos skyriumi, ar su žurnalo straipsniu ir t. t. Aprašo neaiškumas daugiausia kyla dėl niekam nesuprantamų, išskyrus patį bibliografinio aprašo sudarytoją, savaivališkų trumpinimų. Užtenka sutrumpinti pavadinimą miesto, kuriame knyga išleista, pavyzdžiui, vietoj Kursko parašyti „K“, ir aprašas tampa neaiškus. Pavyzdžiui, kam ateitų į galvą, kad antraše esanti santrumpa VAAI, reiškia: „Visasąjunginis augalų apsaugos institutas“?

Atskirų žodžių trumpinimai, be antraštės, leidžiami visuose aprašo elementuose, tačiau žodžius reikia trumpinti prisilaikant santrumpų sąrašo, pridėto prie „Bendrinių spaudinių aprašo taisyklių masinių bibliotekų katalogams ir bibliografinėms rodyklėms“ (V., Valst. polit. ir moksl. lit. I-kla, 1955, p. 166—187)¹.

Pavyzdžiui, santrumpa „biol.“ reiškia „biologinis“ (tam tikrais atvejais — „biologijos“) ir negali būti pavartota vietoje žodžio „biologija“. Žodis „politechninis“ sutrumpintai rašomas „politechn.“, bet ne „polit.“, kas reiškia „politinis“. Kartais skaitytojams darosi nesuprantama santrumpa „p.“ vietoje „puslapių“. Todėl „Bendrinėse taisyklėse“ bibliotekoms tam tikrais atvejais leidžiama trumpinti „pusl.“

Į žodžių trumpinimą bibliografiniame apraše nereikia žiūrėti formaliai. Santrumpos yra būtinos ir tikslingos, kai sudaroma didelė rodyklė, jos sutaupo laiką ir darbą, įgalina taupyti popierių, reikalingą rodyklei išleisti. Tačiau sudarant nedidelę bibliografinę informaciją, kuri apima du-tris pavadinimus, nebūtina rašyti „b-ka“ vietoj „biblioteka“, „in-tas“ vietoj „institutas“, „lit.“ vietoj „literatūros“ ir pan. Vietoj sutrumpintų, skaitytojo naudai yra tikslinga duoti pilnus žodžius.

Aprašant knygas, reikia taupyti laiką ir jėgas, tačiau reikia žiūrėti, kad aprašas nepasidarytų skaitytojui nesuprantamas ir neaiškus. Kai kuriais atvejais reikia duoti papildymų, kurie paaiškintų kūrinio antraštę. Pavyzdžiui, jeigu knyga arba brošiūra

¹ Lietuvos TSRS Knygų rūmai išleido „Žodžių trumpinimo spaudinių apraše taisyklės ir santrumpų sąrašą“ (V., 1955. 36 p.). Čia pateikta žymiai daugiau santrumpų, kurias galima panaudoti ne tik rekomendacinėje bibliografijoje, bet ir kitų bibliografijos rūšių darbuose. Vert.

vadinasi „Priešakinis kolūkis“, skliaustuose reikia paaiškinti, apie kurį kolūkį kalbama.

Jeigu po knygos aprašo yra anotacija, tai visos aiškinamosios pastabos perkeliamos į anotacijos tekstą. O jeigu prie aprašo anotacijos nėra, tai reikia jį papildyti trumpomis žiniomis, paaiškinančiomis knygos turinį ir paskirtį.

Pavyzdžiui, imkime tokį aprašą:

Dementjevas A., Naumovas E. ir Plotkinas L. Tarybinė rusų literatūra. L.-M., Učpedgiz, 1951.

Tos knygos antraštiniame lape jokių kitų žinių nėra. Duotieji duomenys nepadedą nustatyti knygos pobūdžio: ar tai bibliografinė rodyklė, ar vadovėlis X klasei, ar straipsnių rinkinys, ir pan. Antraštinio lapo kitoje pusėje mes randame leidyklos nurodymą, kad ši knyga parašyta atsižvelgiant į visą eilę klausimų, temų ir kūrinių, dėstomų X klasėje, bet tai nėra vadovėlis ir skirta daugiausia mokytojams. Remdamiesi tuo leidyklos nurodymu, mes skliaustuose po knygos antraštės galime užrašyti: priemonė mokytojams. Tada skaitytojui bus aiškesnis bendras knygos pobūdis ir jos paskirtis.

D. *Spaudinių aprašo vienodumas.* Bibliografiniame ir bibliotekiniame darbe didelę reikšmę turi spaudinių aprašo vienodumas. Jeigu bibliografinėje rodyklėje knyga aprašyta kitaip, negu kataloge (pavyzdžiui, rodyklėje — iš autoriaus pavardės, o kataloge — iš antraštės), tai ją surasti kataloge sunkiau, o didelių bibliotekų sąlygomis, kur yra šimtai kataloginių dėžučių, — neįmanoma.

Ypač griežtai reikia sekti, kad tos pačios bibliografinės rodyklės ar to paties sąrašo ribose aprašo medžiaga būtų vienoda. Pavyzdžiui, neleistinas toks aprašų nenuoseklumas, kai duodami pilnai vieno autoriaus vardas ir tėvavardis, antro — inicialai, o po trečio pavardės seka jo vardas (pilnai arba inicialais), ketvirtas autorius vadinamas tik pavarde ir t. t.

Toks aprašų nevienodumas rodo nepakankamą bibliografinio darbo kultūrą.

§ 3. Bibliografinis knygų aprašas

Panagrinėkime, kaip daromas bibliografinis knygų aprašas pagal „Bendrines taisykles“ masinėms bibliotekoms.

Knygos aprašo šaltiniai. Bibliografinio aprašo pagrindas yra antraštinis lapas su jame esančiomis žiniomis: autoriaus pavardė,

knygos antrašte, paantrašte. Jeigu antraštiniame lape nėra žinių, būtinų pilnam, tiksliam ir bendriniam knygos aprašui, tai jos imamos iš kitų knygos vietų, kaip antai: iš antraštinio lapo kitos pusės, kurioje dažnai nurodomas knygos sudarytojas arba redaktorius, o kai kada spausdinama leidyklinė anotacija; iš viršelio, leidyklinio apdaro, turinio rodyklės, pratarmės, iš knygos teksto. Taigi, nereikia kopijuoti antraštinį lapą: aprašant knygas, pagal reikalą panaudojamos visos jos dalys. Kai kuriais atvejais, norint patikslinti autoriaus pavardę ar inicialus, tenka kreiptis į pagalbinę medžiagą: enciklopedijas, biografinius ir bibliografinius žodynus, mokslo, literatūros, meno istorijos veikalus ir kt.

Zinios, suformuluotos paties bibliografo, tai yra paimtos ne iš kitos antraštinio lapo pusės, viršelio ir kitų knygos vietų, imamos į laužtinius skliaustus.

Spaudinių aprašo rūšys. Yra dvi aprašo rūšys: pagrindinis ir pagalbinis.

Pagrindinis aprašas turi dvi formas: a) aprašą iš autoriaus (individualinio) pavardės arba iš pavadinimo įstaigos ar organizacijos, kurios traktuojamos kaip kolektyvinis autorius; b) aprašą iš antraštės.

Rekomendacinės bibliografijos priemonėse aprašas iš kolektyvinio autoriaus nedaromas; leidiniai, išleisti įstaigos ar organizacijos vardu, aprašomi iš antraštės.

Prie pagalbinių aprašų priklauso: a) papildomieji (bendraautoriams, redaktoriams, vertėjams, iliustruotojams, sudarytojams ir t. t.); b) serijiniai ir c) analiziniai. Iš jų rekomendacinės bibliografijos priemonėse naudojami tik analiziniai. Vietoj papildomųjų aprašų bibliografinėse rodyklėse naudojamas aprašų dubliavimas keliuose skyriuose.

Bibliografinio knygų aprašo elementai, jų seka. Knygos aprašas, sudaromas rekomendacinės bibliografijos priemonei, turi šiuos elementus: a) autoriaus pavardę ir inicialus; b) antraštę; c) paantraštę; d) leidimo duomenis (leidimo vietą, leidyklos pavadinimą, leidimo metus); e) kiekybinę charakteristiką (puslapių skaičių, iliustracijas, žemėlapius, schemas ir pan.); f) antrašą; g) pastabas.

Kai kurių iš suminėtų elementų (pavyzdžiui, paantraštės, antrašo) apraše gali nebūti, jeigu knygoje nėra atitinkamų duomenų.

Jeigu knygoje autorius nenurodytas, tai aprašas pradedamas antrašte (žr. p. 139); toliau seka tie patys elementai ir ta pačia eile, kaip ir aprašant knygą iš autoriaus pavardės.

Siekiant įvairių apibūdinančių knygą žinių tikslaus ir vieno aprašymo, reikia prisilaikyti tam tikrų taisyklių.

a) Autoriaus pavardė ir inicialai nurodomi vardininko linksnyje, nepaisant, kaip jie išspausdinti knygos antraštiniame lape. Pavyzdžiui, knygos: A. S. Puškino „Pasakos“, N. A. Nekrasovo „Eilėraščiai“, N. V. Gogolio „Apysakos“, Salomėjos Nėries „Poezija“ — aprašomos taip: Puškinas A. S. Pasakos; Nekrasovas N. A. Eilėraščiai; Gogolis N. V. Apysakos; Nėris S. Poezija.

Po autoriaus pavardės duodami jo vardo ir tėvavardžio¹ inicialai (net ir tada, kai antraštiniame lape vardas ir tėvavardis nurodyti pilnai), pavyzdžiui: Turgenevas Ivanas Sergejevičius „Medžiotojo užrašai“ — Turgenevas I. S. Medžiotojo užrašai.

Tarp autoriaus pavardės ir inicialų joks ženklas nerašomas.

Kai knygos antraštė yra atskiros asmens (visuomeninio veikėjo, mokslininko, rašytojo ir t. t.) pavardė, pavyzdžiui, bibliografinė atmena ir medžiaga skaitytojų konferencijai „A. P. Gaidaras“, tai inicialų perstatymas (inversija) nedaromas. Jeigu mes užrašytume: „Gaidaras A. P. Bibliografinė atmena ir medžiaga skaitytojų konferencijai“, tai tuo pačiu mes padarytume rašytoją, kuriam atmena skirta, tos bibliografinės priemonės sudarytoju.

b) Antraštė pateikiama pilna, tokia, kokia ji duota antraštiniame lape ir be kabučių. Jeigu antraštė nėra pakankamai aiški, pridedami trumpi paaiškinimai (laužtiniuose skliaustuose).

Nurodyta aprašo tvarka (pirma autoriaus pavardė, po to knygos antraštė) mums yra natūrali, paprasta, logiška. Tačiau nereikia pamiršti, kad ši tvarka ne iš karto buvo priimta. Daugelyje XIX amžiaus bibliografinių darbų (pavyzdžiui, V. S. Sopikovo „Rusų bibliografijos patyrimė“) knygos aprašas pradedamas nuo antraštės, po kurios seka autoriaus pavardė. Aprašant tokiu būdu vieno ir to paties autoriaus kūrinius, jie išsklaidomi po įvai-

¹ Tėvavardžių inicialai duodami tik tų tautybių autoriams, kuriose tėvavardis vartojamas (rusų, ukrainiečių, baltarusių ir kt.). Lietuvių ir kitų tautybių (latvių, estų ir kt.) autoriams, kuriose tėvavardis nepriimtas, duodamas tik vardo inicialas. Vert.

rias rodyklės vietas — priklausomai nuo tų kūrinių antraščių pradinių raidžių.

Iš antraštės taip pat aprašoma medžiaga referatyvinės bibliografijos šaltiniuose, pavyzdžiui, TSRS Mokslų akademijos leidinyje „Referatyvnyj žurnal“ („Referatyvinis žurnalas“).

c) P a a n t r a š t ė s būna įvairios. Ne visos paantraštėje išspausdintos žinios pateikiamos apraše, o tik tos, kurios turi esminę reikšmę knygos apibūdinimui, būtent: žinios, atskleidžiančios ir patikslinančios kūrinio turinį; žinios apie kūrinio formą (romanas, apysaka, pjesė ir pan.); data ir vieta pranešimo, padaryto vadovaujančio politinio veikėjo; žinios apie knygos skaitytinumą ir tipą; žinios apie pakartotinį leidimą.

Žinios apie pakartotinį leidimą duodamos taip, kaip jos išspausdintos antraštiniame lape, tik skaitvardžiai ir romėniški skaitmenys pakeičiami arabiškais skaitmenimis. Pavyzdžiui, jeigu knygoje nurodyta: „Antrasis leidimas, pataisytas ir papildytas“, tai apraše nurodoma: 2-asis leid., patais. ir papild.

d) L e i d i m o d u o m e n y s pradedami nurodant leidimo vietą. Vietos pavadinimas trumpinamas, jeigu kalbama apie Maskvą (M.), Leningradą (L.) arba kartu apie Maskvą ir Leningradą M.-L.)¹. Visais kitais atvejais leidimo vieta nurodoma žymint pilną miesto pavadinimą: Kirovas, Novosibirskas, Gorkis ir t. t.

Po leidimo vietos duodamas leidyklos pavadinimas — visad vardininko linksnyje ir, jei galima, sutrumpintai: Goslitizdat, Gospolitizdat, Selchozgiz, Goskultprosvetizdat, Učpedgiz, Detgiz, Medgiz, Geografiz, Gostechizdat, Mašgiz, Transželdorizdat, Profizdat ir t. t.². Leidyklos trumpinamos pagal „Trumpą leidyklų pavadinimų santrumpų lentelę“, išspausdintą „Bendrinėse taisyklėse“ (V., 1955, p. 188—189).

Būdingi leidyklų pavadinimai rašomi kabutėse: „Molodaja gvardija“, „Iskusstvo“, „Sovetskij pisatel“, „Tiesa“.

¹ Tarybų Lietuvoje išleistiems spaudiniams trumpinamos leidimo vietos: Vilnius (V.) ir Kaunas (K.), Vilnius—Kaunas (V.—K.). *Vert.*

² Lietuvos TSR Valstybinės leidyklos trumpinamos taip: Valst. polit. ir moksl. lit. I-kla., Valst. grož. lit. I-kla., Valst. ped. lit. I-kla., Profleidykla, o aprašuose rusų kalba — Gospolitnaučizdat, Goslitizdat, Gospedizdat, Profizdat. *Vert.*

Zodžiai „leidinys“ ir „leidykla“ (jeigu jie nėra neatskiriama leidyklos pavadinimo dalis) apraše neduodami. Todėl „TSRS Mokslų akademijos leidykla“ užrašoma taip: TSRS Mokslų akademija.

Tačiau tokie pavadinimai, kaip „Užsienio literatūros leidykla“, „Literatūros užsienio kalbomis leidykla“ arba „Valstybinė grožinės literatūros leidykla“, apraše duodami paliekant žodį „leidykla“: Užsienio lit. 1-kla. Lit. užsienio k. 1-kla. Valst. grož. lit. 1-kla.

Jeigu antraštiniame lape, leidimo duomenyse, leidykla nėra nurodyta, bet antraše duotas knygą išleidusios įstaigos pavadinimas, tai apraše nurodoma tik leidimo vieta ir leidimo metai, o leidyklos pavadinimas duodamas aprašo gale, lenktiniuose skliaustuose, pavyzdžiui: Lietuvos TSR periodinių leidinių metraštis. 1952. Valst. bibliografija. V., 1953. 12 p. (Lietuvos TSR Knygų rūmai).

Leidyklos pavadinimas praleidžiamas ir tuo atveju, jeigu ji nurodyta antraštiniame lape tarp leidimo duomenų ir, be to, sutampa su antrašu. Pavyzdžiui, N. V. Zdobnovo knygos „Rusų bibliografijos iki XX amžiaus pradžios istorija“ antrojo leidimo antraštiniame lape yra antrašas: „TSRS Mokslų akademija. Biblioteka“. Leidimo duomenyse nurodyta „TSRS Mokslų akademijos leidykla“. Knyga aprašoma taip: Zdobnovas N. V. Rusų bibliografijos iki XX amžiaus pradžios istorija. Leid. 2-asis. M., 1951. 512 p. (TSRS Mokslų akademija). Tokiu būdu, kai sutampa leidyklos pavadinimas su pavadinimu įstaigos, nurodytos antraše, apraše duodamas tik antrašas.

Leidimo metai apraše visada žymimi arabiškais skaitmenimis, be žodžio „metai“ — pilna ar sutrumpinta forma („m.“).

Visi apraše duodami leidimo duomenys vienas nuo kito atskiriami kableliais, pavyzdžiui: V., Valst. polit. ir moksl. lit. 1-kla, 1955.

e) Kiekybinė charakteristika seka po leidimo duomenų ir nurodo puslapių skaičių ir iliustracinę medžiagą, pavyzdžiui: 204 p. su ilustr., 124 p. su portr., 105 p. su žemėl., ir pan.

f) Antrašas apraše duodamas po kiekybinės charakteristikos lenktiniuose skliaustuose. Jeigu antraše nurodytas ir įstaigos, ir serijos pavadinimas, tai apraše duodama ir viena, ir antra, pavyzdžiui:

Krylovas A. N. Mano atsiminimai. M., 1945. 552 p. su portr. (TSRS Mokslų akademija. Mokslų populiarizacijos serija. Memuarai).

Vavilovas S. I. Izaokas Niutonas (1643—1727). 2-asis leid., peržiūr. ir papild. M.-L., 1945. 280 p. su iliustr. (TSRS Mokslų akad. Mokslo popul. serija. Biografijos).

Nesunku pastebėti, kad abu aprašai padaryti pagal vieną formą, tik pirmajame žodžiai „akademija“ ir „populiarioji“ duoti pilnutinai, o antrajame jie sutrumpinti „akad.“, „mokslo popul.“ „Bendrinės taisyklės“ sutrumpintąją formą rekomenduoja katalogams ir bibliografinėms rodyklėms. Sudarant nedidelius bibliografinius sąrašus, žodžių galima netrumpinti ir vadovautis pirmuoju aprašo pavyzdžiu.

Kai kuriais atvejais po antrašo nurodomi knygos tiražas ir kaina, pavyzdžiui: Komarovas N. S. Dirbtinis šaltis. V., Valst. polit. ir moksl. lit. I-kla, 1951. 52 p. su iliustr. (Mokslo popul. b-ka). 5 000 egz. Rb. 0,95. Tokios rūšies aprašai duodami spaustinėse anotuotosiose kortelėse, „Rajoninės bibliotekos kataloge“ (rusų k.)¹, informaciniuose naujų knygų sąrašuose, recenzijose.

g) **Pastabos.** Bibliografinio aprašo pastabose duodama žinių apie autoriaus pavardės ar veikalo antraštės skirtingumus, autorių mokslo laipsnius, mokslo ir garbės vardus, premijų suteikimą autoriams, aprašomo spaudinio turinį, veikalo ryšį su kitais veikalais ir apie knygoje esančią bibliografinę medžiagą.

Pastabos reikalingos bibliografiniame apraše esančioms žinioms apie knygą patikslinti, būdingoms aprašomojo leidinio ypatybėms atskleisti.

Jeigu literatūros sąrašas sudaromas be anotacijų, tai pastabos įgauna didžiulę reikšmę. Pastabos rodo, kad bibliografinės priemonės sudarytojas rūpinasi skaitytojais, stengiasi nors ir trumpiausiomis pastabomis padėti jiems susivokti knygoje. Pavyzdžiui, imkime tokį aprašą:

Novikovas I. Puškinas ištremtyje. M., „Sovetskij pisatel“, 1949. 660 p. Knyga aprašyta visiškai teisingai ir tarytum paaiškinimų nereikalauja. Tačiau, jeigu mes pridursime pastabą: „Su-

¹ Lietuviškajame „Kaimo bibliotekos kataloge. Kn. I“, (V., 1954) knygų tiražai nenurodyti. Vert.

jungti du anksčiau išleisti romanai: „Puškinas Pietuose“ ir „Puškinas Michailovskoje“, tai skaitytojui gana dalykiškai nurodysime apie tarpusavį trijų I. Novikovo knygų ryšį.

Aprašant mokslinius darbus ir mokslo populiarizacijos knygas, būtina pastabose nurodyti, kad knygoje yra bibliografinės medžiagos. Bibliografija apraše atžymima šia forma: Bibliogr.: p. 125—126; Bibliogr. skyrių gale; Bibliogr. išnašose.

Bibliografinis knygos aprašas iš jos antraštės. Iki šiol buvo kalbama apie knygos aprašą iš jos autoriaus pavardės. Tačiau dažnai autoriaus pavardė knygoje nenurodoma, kadangi leidinys išleidžiamas kaip oficialioji medžiaga įstaigos ar organizacijos vardu.

Jeigu knyga yra daugelio autoriaus straipsnių rinkinys, tai jų pavardės antraštiniame lape nepateikiamos. Jeigu knyga yra parašyta daugiau kaip trijų autorių, tai ji ir katalogui, ir bibliografinėi rodyklei aprašoma iš antraštės, nors visų autorių pavardės ir būtų suminėtos antraštiniame lape. Pavyzdžiui, imkime knygą: Gerasimovas S. A., Pavlovas V. D., Pavlovas P. V., Kašincevas A. A. Ketureilė kvadratinė-lizdinė bulvių sodinamoji SKG-4. V., Valst. polit. ir moksl. lit. I-kla, 1955. 100 p. su iliustr.

Ši knyga, turinti keturis autorius, aprašoma iš antraštės: „Ketureilė kvadratinė-lizdinė bulvių sodinamoji SKG-4“. Autorių pavardės nurodomos kataloginės kortelės ir bibliografinės rodyklės pastaboje.

Bibliografinėse rodyklėse ir literatūros sąrašuose aprašas iš antraštės vartojamas plačiau, negu kataloguose.

Rekomendacinio pobūdžio bibliografinėse rodyklėse iš antraštės aprašoma:

1. Direktyvinio ir instruktyvinio pobūdžio oficialiniai ir žinybiniai leidiniai, pavyzdžiui: Bendrinės spaudinių aprašo taisyklės masinių bibliotekų katalogams ir bibliografinėms rodyklėms. Išvertė ir pritaikė Lietuvos TSR b-koms I. Kisinai. Red. A. Ulpis. V., Valst. polit. ir moksl. lit. I-kla, 1955. 201 p. (Lietuvos TSR Kultūros m-ja. Vyr. kultūros-švietimo įstaigų v-ba).

2. Įvairių autorių straipsnių rinkiniai, pavyzdžiui: a) Apie dialektinį materializmą. Straipsnių rinkinys. V., Valst. polit. ir moksl. lit. I-kla, 1954. 412 p. (TSRS Mokslų

akad. Filosofijos in-tas), arba b) Lietuvių literatūra. Straipsnių rinkinys. Sudarė J. Būtėnas ir A. Sprindis. D. 1. K., Valst. ped. lit. 1-kla, 1954. 192 p.

3. Vadovai ir žodynai, pavyzdžiui: Trumpas filosofinis žodynas. Red. M. Rozentalio ir P. Judino. Leid. 4-asis, papild. ir patais. M., Gospolitizdat, 1955. 703 p.

4. Autorių kolektyvo parengtos mokymo priemonės, pavyzdžiui: Naujųjų amžių istorija. T. 1. 1640—1789. Red. V. V. Biriukovičiaus, prof. B. F. Poršnevo, TSRS Mokslų akad. nario-kor. S. D. Skazkino. M., Gospolitizdat, 1951. 472 p.

5. Programinė-metodinė medžiaga, pavyzdžiui: Bibliografija. Programa bibliotekiniams technikams. M., Goskultprosvetizdat, 1953. 48 p. (RTFSR Kultūros m-ja. Mokymo įstaigų v-ba).

6. Įvairių autorių grožinės literatūros kūrinių rinkiniai.

7. Bibliografinės priemonės, parengtos daugiau kaip trijų sudarytojų, pavyzdžiui: „Savišvietos biblioteka“, „Rajoninės bibliotekos katalogas“, „Į pagalbą mokslinei ateistinei propagandai“ ir t. t.

8. Leidykliniai katalogai.

Mes apžvelgėme pagrindinius knygų aprašo iš antraštės atvejus. Visais šiais atvejais autoriai nebuvo nurodyti ir todėl, savaime suprantama, teko knygas aprašyti iš antraštės. Nekyla sunkumų ir tuo atveju, kai autorius nurodytas antraštiniame lape: tada knyga aprašoma iš autoriaus pavardės. Tačiau leidyklos dažnai nurodo autoriaus ar sudarytojo pavardę ne antraštiniame lape, o kitoje jo pusėje, paskutiniame knygos puslapyje, pratar-mėje ir t. t. Aprašant taip nenuosekliai apipavidalintas knygas, antraštinis lapas sudaro sunkumų.

Apskaitinės-registracinės bibliografijos leidiniuose knyga aprašoma iš autoriaus pavardės, nepaisant to, kurioje knygos vietoje ta pavardė būtų nurodyta.

Pasirinkus tą ar kitą bibliografinių priemonių, informacinių leidinių ar mokymo metodinės medžiagos aprašo formą, reikia griežtai jos prisilaikyti, kad būtų išlaikytas vienodumas.

§ 4. Analizinis aprašas

Daugeliu atvejų — priklausomai nuo bibliografinės priemonės temos arba skaitytojų užklauso-temos — nurodoma ne visa knyga, o atskiros jos dalys, skyriai, skirsniai, ne visas žurnalo ar laikraščio numeris, o jame išspausdinta atskira medžiaga, ne visas rinkinys, o vienas ar kitas jame duotas straipsnis. Tais atvejais vartojamas vadinamasis analizinis aprašas. Jis susideda iš dviejų dalių: a) iš pačios spausdinamos medžiagos aprašo ir b) iš aprašo to šaltinio, kuriame išspausdinta mus dominanti medžiaga. Tarp tų analizinio aprašo dalių rašomas brūkšny (—).

Peržvelgsime pagrindines analizinio spaudinių aprašo rūšis.

Aprašas veikalų, išspausdintų marksizmo-leninizmo klasikų Raštuose ir atskiruose veikalų rinkiniuose. Aprašant veikalus, išspausdintus marksizmo-leninizmo klasikų Raštuose (pilnuose rinkiniuose) arba atskirų veikalų rinkiniuose, nurodoma: a) autoriaus pavardė ir inicialai; b) aprašomos medžiagos antraštė; c) pavadinimas leidinio, kuriame jis išspausdintas; d) pakartotinis leidimas; e) leidimo metai (atskirų veikalų rinkiniams); f) tomo numeris (Raštams); g) puslapiai, kuriuose išspausdinta aprašomoji medžiaga.

Pateikiame aprašo pavyzdžius:

Marksas K. Dėl Hegelio teisės filosofijos kritikos. Įvadas. — Marksas K. ir Engelsas F. Raštai. T. 1, p. 385—386, rusų k.

Engelsas F. Marka. — Marksas K. ir Engelsas F. Raštai. T. 15, p. 629—645, rusų k.

Marksas K. Tezės apie Feuerbachą. — Marksas K. ir Engelsas F. Rinkiniai raštai. 2-iam t. T. 2, p. 362—364.

Leninas V. I. Socializmas ir religija. — Raštai. T. 10, p. 64—68.

Iš pateiktų pavyzdžių matyti kai kurie marksizmo-leninizmo klasikų veikalų analizinio aprašo ypatingumai: prieš šaltinio antraštę nerašoma „Kn.: “; V. I. Lenino pavardė, aprašant jo Raštus, nekartojama; leidimo duomenys, aprašant Raštus, nenurodomi. Visi šie aprašo suprastinimai neprieštarauja jo pilnumo, aiškumo ir tikslumo reikalavimams.

Aprašas medžiagos, išspausdintos rinkiniuose, „darbuose“ ir pan.

Medžiaga, išspausdinta vieno autoriaus raštuose ar straipsnių rinkinyje, aprašoma taip:

Gorkis M. Pasikalbėjimas su jaunaisiais. — Kn.: Gorkis M. Kritikos straipsniai. V., 1952, p. 177—201.

Vienuoelis A. Paskenduolė. — Kn.: Vienuolis A. Raštai. 7-iuose t. T. 1. V., 1953, p. 158—205.

Medžiaga, išspausdinta oficialiniuose bei žinybiniuose leidiniuose, įvairių autorių veikalų rinkiniuose, „darbuose“ ir panašiuose iš antraštės aprašomuose leidiniuose, aprašoma taip:

Venclova A. Kai kurie Puškino poezijos vertinimo klausimai. — Kn.: Puškinas ir lietuvių literatūra. V., 1950, p. 63—98 (Lietuvos TSR Mokslų akad. Lietuvių literatūros in-tas).

Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad, aprašant šaltinius, kuriuose išspausdinta medžiaga, leidimo duomenys nurodomi nepilnai: pažymima tik leidimo vieta ir metai.

Žurnalų straipsnių aprašas. Bibliografiniame žurnalo straipsnio apraše yra šie elementai: a) autoriaus pavardė ir inicialai; b) straipsnio antraštė (nesutrumpinta); c) paant-raštė (jeigu ji yra); d) skliaustuose — papildomi antraštės ir paantraštės paaiškinimai (jeigu jos nepakankamai aiškiai nusakо medžiagos turinį ir pobūdį); e) žurnalo pavadinimas rašomas kabutėse (pageidautina — pilnai, be atskirų žodžių trumpinimo); f) metai (be žodžio „metai“, pilnos ar sutrumpintos formos); g) sąsiuvinio numeris (be mėnesio nurodymo); h) puslapių, kuriuose išspausdintas straipsnis, numeracija.

Prieš žurnalo pavadinimą rašomas brūkšnis (—); paskutiniai keturi aprašo elementai vienas nuo kito atskiriami kab-
leliais.

Aprašant pagal nurodytą schemą, žurnalų straipsnių aprašai atrodo taip:

Sniečkus A. Aktualiausias kovinis uždavinys. [Apie respublikos part. organizacijų darbą vystant žemės ūkį]. — „Komunistas“, 1954, Nr 4, p. 9—24.

Būtėnas J. 1905 metų revoliucijos atspindžiai lietuvių literatūroje. — „Pergalė“, 1954, Nr 4, p. 63—75.

Laikraščių straipsnių aprašas. Laikraščiuose išspausdintų straipsnių ir kitos medžiagos (be recenzijų) aprašas turi šiuos duomenis: a) autoriaus pavardę ir inicialus; b) straips-

nio antraštę (nesutrumpintą); c) paantraštę (jei ji yra); d) skliaustuose — papildomus antraštės ar paantraštės paaiškinimus (jeigu jos nepakankamai aiškiai nusako aprašomos laikraštinės medžiagos turinį ir pobūdį); e) laikraščio pavadinimą (kabutėse); f) metus; g) mėnesį ir dieną.

Prieš laikraščio pavadinimą rašomas brūkšny, paskutinieji trys aprašo elementai vienas nuo kito atskiriami kableliais.

Duodame laikraščių straipsnių aprašo pavyzdžių:

Tautos apgins taikos reikalą. [Vedamasis]. — „Tiesa“, 1955, balandžio 1.

Pranskus B. V. Mickevičius-Kapsukas — revoliucinių rašytojų organizatorius ir auklėtojas. (75-ųjų gimimo metinių proga). — „Literatūra ir menas“, 1955, balandžio 9.

Aprašant medžiagą, paimtą iš vietinės spaudos, po laikraščio pavadinimo skliaustuose nurodomas miestas arba sritis (rajonas), pavyzdžiui, „Komunizmo aušra“ (Telšiai).

Recenzijų aprašas. Bibliografinis recenzijų aprašas, palyginti su kitos žurnalų ir laikraščių medžiagos aprašais, turi tam tikrų ypatingumų.

Recenzijos aprašomos iš recenzuojamos knygos autoriaus arba antraštės.

Taigi, recenzijos aprašas susideda iš dviejų dalių: a) iš recenzuojamo veikalo aprašo ir b) iš recenzijos aprašo.

Pirmojoje dalyje nurodomas autorius, antraštė, tomo (dalies, sąsiuvinio) numeris, leidimo duomenys (leidimo vieta, leidykla, leidimo metai).

Toliau iš naujos eilutės antrojoje dalyje rašomas sutrumpintas žodis „Rec.“ ir po dvitaškio seka žinios apie recenziją: recenzento pavardė ir inicialai, recenzijos antraštė, šaltinio, kuriame ji išspausdinta, pavadinimas (žurnalo pavadinimas, metai, numeris ir puslapiai arba laikraščio pavadinimas, metai, mėnuo ir diena).

Jeigu recenzijos ir recenzuojamos knygos antraštės sutampa, recenzijos pavadinimas praleidžiamas.

Recenzijų aprašo pavyzdžiai:

Mieželaitis E. Broliška poema. V., Valst. grož. lit. 1-kla, 1954.

Rec.: Lankutis J. — „Literatūra ir menas“, 1954, rugpiūčio 14.

Roda D. — „Tiesa“, 1954, rugpiūčio 18.

Miliūnas V. Savininkėliai. 1 v. komedija. — „Pergalė“, 1953, Nr 6.

Rec.: Žeraitis A. Už gilesnį kolūkinio gyvenimo vaizdavimą. — „Tiesa“, 1953, rugsėjo 10.

Gricevičiūtė I. Antiliaudinė krikščionių demokratų partijos politika Lietuvoje (1920—1926 m. m.). V., Valst. polit. ir moksl. lit. I-kla, 1953.

Rec.: Sarmaitis R. Antiliaudinis klerikalų veidas. — „Pergalė“, 1954, Nr 4, p. 110—111.

Pateiktieji aprašo pavyzdžiai, sudaryti pagal „Bendrines taisykles“, turi kai kurių trūkumų. Pirmame pavyzdyje po recenzentų pavardžių, nesant antraščių, seka laikraščių ir žurnalų pavadinimai. Tokie savotiški aprašai gali suklaidinti skaitytoją.

Parentant recenzijas, kaip teisingai nurodo bibliotekininkai, bibliografinis paieškojimas atliekamas taip: pirmiausia išsiaiškinama, kurios knygos recenzija reikalinga; po to nustatoma, kur galima rasti recenziją, ir pagaliau išaiškinami recenzijos autorius ir antraštė. Todėl recenzijų aprašus galima būtų sudaryti šiuo būdu:

Mieželaitis E. Broliška poema. V., Valst. grož. lit. I-kla, 1954.

Rec.: „Literatūra ir menas“, 1954, rugpiučio 14 (Lankutis J.).

„Tiesa“, 1954, rugpiučio 18 (Roda D.).

Miliūnas V. Savininkėliai. I v. komedija. — „Pergalė“, 1953, Nr 6.

Rec.: „Tiesa“, 1953, rugsėjo 10 (Žeraitis A. Už gilesnį kolūkinio gyvenimo vaizdavimą).

Siai recenzijų aprašo formai pritaria kai kurie bibliotekininkai¹.

Savaime suprantama, kad, pasirinkus vieną ar kitą recenzijų aprašo formą, reikia jos laikytis visais atvejais, vengti nevienodumo, kuris gali klaidinti skaitytojus.

¹ Zr. I. Kovaliovo straipsnį žurnale „Bibliotekar“, 1950, Nr 3; V. Nečajevo straipsnį žurnale „Bibliotekar“, 1954, Nr 3.

VI SKYRIUS

KNYGŲ ANOTAVIMAS IR SPAUSTINIŲ ANOTACIJŲ PANAUDOJIMAS

§ 1. Anotacija kaip trumpa knygos charakteristika

Anotacijos paskirtis. Jos skirtingumas nuo bibliografinio aprašo, referato, recenzijos. Bibliografija, kaip jau buvo nurodyta, turi tikslą atskleisti spaudinių turinį. Bibliografas, sudarydamas net ir registracinius bei informacinius literatūros sąrašus, stengiasi aprašyti knygą taip, kad skaitytojas galėtų šį bei tą apie ją suprasti. Jeigu pasirodo, kad paprasto antraštinio lapo duomenų išvardijimo tam nepakanka, bibliografas duoda prie aprašomos knygos *p a s t a b ą*, kurioje pateikia papildomų žinių apie jos turinį, paskirtį, leidimo ypatybes, apie joje esančią bibliografinę medžiagą ir t. t.

Imkime pavyzdžiu šį bibliografinį aprašą:

Puzančikovas N. Mechanizuota ferma. Versta iš 2-ojo, papild. leid. V., Valst. polit. ir moksl. lit. 1-kl., 1954. 88 p.

Iš aprašo nematyti, apie kurį kolūkį toje knygoje kalbama. Jeigu po antraštės prirašytume: „Molotovo v. kolūkio patyrimas. Maskvos sr. Ramensko raj.“, aprašas būtų pilnesnis ir turiningesnis. Yra žinoma, kad Molotovo v. kolūkis buvo minimas drg. N. S. Chruščiovo pranešime TSKP CK Plenumė 1953 metų rugsėjo 3 d. kaip ūkis, viršijęs tas normas, kurių reikia pasiekti visoje šalyje, norint užtikrinti gyventojų poreikius gyvulininkystės produktams.

Pažymėję, kad knygoje „Mechanizuota ferma“ nušviestas priešakinio, visoje šalyje žinomo kolūkio patyrimas, mes tuo pačiu jau daug pasakytume skaitytojui ir padidintume jo susidomėjimą knyga.

Taigi, net ir trumpos pastabos, papildančios, patikslinančios, paaškinančios knygos aprašą, dažnai skaitytojui būna labai vertingos.

Sudarant rekomendacinės bibliografijos priemones, kurios turi padėti skaitytojui pasirinkti knygų, negalima apsiriboti tik tokio- mis paviršutiniškomis pastabomis prie jų aprašų. Reikia duoti skaitytojui ryškesnį vaizdą apie knygos turinį, jos idėjinį-politinį kryptingumą, mokslinę ar meninę vertę, skaitytinumą ir apie kitus esminius jos ypatumus.

Tam tikslui bibliografinis knygos (ar kito spaudinio) aprašas papildomas anotacija (žr. II sk., § 1).

Anotacijos ypač būtinos rekomendacinės bibliografijos rodyklėse, rekomenduojamosios literatūros sąrašuose, masinių bibliotekų teminėse kartotekose ir skaitytojų kataloguose.

Peržiūrėdamas ji dominanti rodyklės, sąrašo, katalogo skyrių, skaitytojas randa visą eilę knygų, o kai kada ir straipsnių. Jam kyla klausimas: kurią iš nurodytųjų knygų pasirinkti? Kuo viena ar kita knyga skiriasi nuo kitų? Anotacijos kaip tik ir padeda skaitytojui arba bibliotekininkui geriau susivokti rodyklėje arba kataloge atvaizduotoje literatūroje. Esančios anotacijose žinios padeda skaitytojui iš anksto trumpai susipažinti su knygomis ir išsirinkti tą, kuri jam reikalinga.

Skaitytojas randa anotacijoje daugiau žinių apie knygą, negu paprastame bibliografiniame apraše, tačiau knygos turinys nėra taip atskleidžiamas, kaip referate ir recenzijoje. Palyginti su referatu ir recenzija, anotacija yra trumpesnė, knyga joje apibūdinta suprastintai.

Specifinės literatūrinio anotacijos apiforminimo žymės, trumpos, glaustumas, lakoniškumas, teikia jai savotišką pobūdį.

Tačiau negalima nustatyti kokią nors bendrą anotacijos apimtį, apriboti jos dydį tiksliais eilučių skaičiais. Rengiant spaustines anotuotąsias korteles, tenka prisilaikyti tam tikros apimties, priklausomai nuo standartinio kortelės dydžio, kurioje telpa ne daugiau kaip 19 spaudos eilučių (drauge su bibliografiniu aprašu, užimančiu paprastai 3—4 eilutes).

Taigi, anotacijai lieka vidutiniškai 15—16 eilučių po 60 spaudos ženklų; tai sudaro bendrai imant 900—960 spaudos ženklų.

Spaustinėse kortelėse duodamo teksto ribota apimtis negali neturėti įtakos atskirų anotacijų kokybei. Norint, kad anotacija tilptų kortelėje, kai kuriais atvejais tenka ją dirbtinai trumpinti. Bibliografas, sudarydamas anotaciją rekomenduojamosios literatūros sąrašui, gali priklausomai nuo knygos reikšmingumo duoti jos aprašui gana plačią anotaciją. Tokių išplėstinių anotacijų, ku-

rios apima daugiau kaip puslapį spausdinto teksto, dažnai galima sutikti „Savišvietos bibliotekos“ knygoje.

Norint, kad skaitytojas gautų bendrą supratimą apie knygą, kai kada užtenka ir gana glaustos, trumpos anotacijos. Tokių anotacijų puikių pavyzdžių galima rasti bibliografiniuose V. G. Belinskio veikaluose.

Trumpa sąmojinga, dažnai net kandi anotacija buvo didžiajam kritikui priemonė kovoje su beidėjine literatūra.

Pavyzdžiui, imkime anotaciją, Čarlzo-Goro veikalui „Vereksas“ (SPb, 1834):

„Gana vidutiniškas kūrinys ir visai gerai išverstas. Nesuprantama, kaip p. vertėjas, pažindamas anglų kalbą ir gerai mokėdamas savo tėvyninę, negalėjo rasti tokioje literatūroje, kaip anglų, įdomesnių ir mums, rusams, reikalingesnių knygų, negu šis nuobodus „Vereksas“¹.

Šis pavyzdys rodo, kad ir nedaugeliu žodžių galima pasakyti apie knygą labai daug. Tačiau, norint mokėti taip glaustai apibūdinti kūrinį, reikia giliai suprasti jo vertę ir trūkumus, mokėti įvertinti jo naudą arba žalą skaitytojui.

Svarbiausia sąlyga, užtikrinanti bet kurio bibliografinio darbo, o tuo pačiu ir knygų anotavimo, aukštą idėjinį lygį, yra partinis, politiškai teisingas kūrinio apibūdinimo traktavimas. Šio reikalavimo įgyvendinimas padeda įveikti tą formalų pobūdį, kurį dažnai turi anotacija.

Imkime pavyzdžiu A. Fadejevo romaną „Jaunoji gvardija“. Jeigu mes trumpai suminėsime jame aprašomus įvykius, nurodysime veiksmo vietą, išvardysime pagrindinius herojus, bet nepavaizduosime svarbiausio — kuo „Jaunoji gvardija“ patraukia ir žavi, gausime sausą, formalią anotaciją, kuri skaitytojui mažai teldu, juo labiau, kad Krasnodono herojų epopėja žinoma kiekvienam tarybiniam žmogui ne tik iš A. Fadejevo romano, bet ir iš kitų literatūrinių šaltinių ir meno kūrinių.

Visiškai kitokį pobūdį turės to romano anotacija, jeigu mes glausta forma išreikšime pagrindinę kūrinio idėją, jo gilų patriotizmą, pasistengsime parodyti skaitytojui moralinę jėgą ir grožį Krasnodono didvyrių, „kurių kiekvienas žingsnis mūsų liaudies Didžiajame Tėvynės kare nušviestas didžiausių minčių ir darbų šviesa, kokių tik žinojo žmonija“ (A. Fadejevas).

¹ Belinskis V. G. Pilnas raštų rinkinys. T. I. M., 1953, p. 128. (TSRS Mokslų akademija).

Kaip žinoma, A. Fadejevo romanas buvo atžymėtas Stalinine premija, bet kartu buvo ir kritikuojamas, kad jame nepakankamai parodytas vadovaujantis partinių organizacijų vaidmuo jaunagvardiečių kovoje prieš fašistinius grobikus. 1951 metais išėjo antrasis, perdirbtas romano „Jaunoji gvardija“ leidimas. Duodame pavyzdį anotacijos, kuri gerai parodo, ką nauja įnešė autorius perdirbdamas romaną.

„Stalinine premija atžymėtas Aleksandro Fadejevo romanas „Jaunoji gvardija“, skirtas didvyriškai Krasnodono jaunuolių kovai prieš fašistinius grobikus, plačiai žinomas tarybiniais skaitytojams. Šis romano leidimas yra kūrybinis rašytojo atsakymas į partinės spaudos nurodymus. Visa eilė naujų skyrių ir puslapių nušviečia pagrindinės partinės organizacijos veiklą Krasnodone. Naujais bruožais praturtėjo paveikslas Procenkos — vieno iš partizanų kovos prieš okupantus vadovų. Giliai atskleistas pagrindinio partijos raikomo sekretoriaus Liutikovo, betarpiškai vadovavusio jaunagvardiečiams, paveikslas. Romane plačiau pavaizduota Tarybinė Armija“.

Tokios rūšies anotacija, aišku, galėjo būti sudaryta remiantis autoritetingais atsiliepimais ir recenzijomis, pasirodžiusiais vadovaujančiuose spaudos organuose, išėjus iš spaudos romano „Jaunoji gvardija“ antrajam leidimui.

Iš šio pavyzdžio mes matome, kad anotacija gali būti sudaryta remiantis vieno ar kito kūrinio įvertinimu, kuris duotas kritiniame straipsnyje, arba recenzijoje.

Anotacijos turinio ir pobūdžio priklausomumas nuo anotuojamo spaudinio turinio ir tipo. Įvairių rūšių spaudiniams negali būti nustatytas vienodas anotacijos sudarymo pavyzdys, bendrinė schema. Anotacijų turinys ir struktūra, jos pobūdis keičiasi priklausomai nuo anotuojamo spaudinio turinio ir paskirties.

Kuo žymesnė knyga savo idėjiniu turiniu ir meniniu meistriškumu, juo sunkiau glausta forma ją apibūdinti.

Ypač atsakingas bibliografinis darbas — marksizmo-leninizmo klasikų veikalų ir TSKP dokumentų leidinių (partinių suvažiavimų ir konferencijų, TSKP Centro Komiteto medžiagos ir nutarimų) anotavimas. Šį darbą dirba kvalifikuoti stambiųjų bibliotekų bibliografai, vadovaujant mokslo darbuotojams-specialistams TSKP istorijos, politinės ekonomijos, dialekcinio ir istorinio materializmo srityje. Tuo būdu, sudarytos anotacijos spausdinamos leidžiamose stambiųjų bibliotekų rodyklėse ir panaudojamos masinių bibliotekų — miestų, rajoninių, kaimų — darbuotojų, rengiant rekomenduojamosios literatūros sąrašus ir teikiant bibliografinę informaciją.

Anotuojant marksizmo-leninizmo klasikų veikalus, panaudojamos jų raštų atskiruose tomuose išspausdintos pratarmės. Pratarmėse duodamas bendras apibūdinimas veikalų, liečiančių vieną kurį nors laikotarpį arba sujungtų bendra tema, nurodomi veikalai, kurie pirmą kartą skelbiami atitinkamame raštų tome.

Anotuojant klasikinius filosofijos, gamtos mokslų, matematikos, geografijos, istorijos ir kitų mokslo šakų mokslinius veikalus, reikia trumpai išreikšti autoriaus vystomų idėjų esmę ir nusakyti jo veikalo reikšmę mokslinės minties istorijoje. Šiuo atveju kaip pagalbinė medžiaga bibliografui gali būti enciklopedijos, vadovėliai, mokslo ir technikos istorijos knygos, mokslo klasikų veikalų pratarmės.

Anotuojant populiariąsias įvairių mokslo šakų knygas, iškyla uždavinys — parodyti, kuo įdomi knyga, kaip autorius susieja atitrauktinių teorijų dėstymą su reiškiniais, artimais ir suprantamais skaitytojui.

Kai anotuojama instruktyvinė medžiaga, vadovėliai, mokymo metodinės priemonės, vadovai, nereikia dėstyti anotacijoje tų leidinių turinio iš esmės. Šiuo atveju uždavinys yra — atskleisti anotuojamoje knygoje esančios medžiagos kompleksą arba joje nušviečiamų klausimų sumą, o taip pat nurodyti, kuo skiriasi naujas leidimas nuo ankstesniųjų.

Savotiško pobūdžio yra grožinės literatūros kūrinių anotacijos. Grožiniuose kūriniuose mes turime vaizdinį tikrovės atspindėjimą, kurį sunkiau perteikti trumpa ir tikslia formuluote, negu mokslo veikalo idėją, dažnai paties autoriaus pabrėžiamą. Grožinės literatūros kūrinių anotacijoje reikia ne tik atskleisti jo turinį, bet ir duoti skaitytojui pajusti autoriaus stiliaus ypatybes.

Kai bibliotekininkas rašo klasikinio grožinio kūrinių anotaciją, jis ieško medžiagos literatūros istorijos vadovėliuose, anotuotose bibliografinėse rodyklėse, ypač personalinėse, anotuotosiose spaustinėse kortelėse.

Anotuojant vaikų literatūros kūrinius, reikia turėti galvoje, kam skiriama anotacija — vaikų skaitymo vadovams (pedagogams, bibliotekininkams, pionierių vadovams, auklėtojams) ar betarpiškai patiems jauniems skaitytojams.

Šiuo atveju, sudarant anotaciją, būtina orientuotis į tam tikrą skaitytojų grupę.

Anotacija turi būti prieinama ir suprantama tiems skaitytojams, kurie suinteresuoti anotuojama knyga.

Anotacijos skaitytinumo įvairumas verčia skirtingai anotuoti net vienodus kūrinius, jeigu jie išleisti leidiniuose, skirtuose įvairioms skaitytojų grupėms. Pavyzdžiui, akademinis A. S. Puškino „Belkino apysakų“ leidimas anotuojamas kitaip, negu to paties kūrinio masinis leidimas, skirtas platiesiems skaitytojų sluoksniams.

Anotacijos turinio priklausomumas nuo tipo bibliografinės priemonės, kuriai ji skiriama. Anotacijos turinys ir struktūra daug priklauso nuo tipo bibliografinės priemonės, kuriai ji skiriama.

Bibliografinės rodyklės paskirtis, apimtis, joje pavaizduotos literatūros turinys ir pobūdis, aišku, turi įtakos anotacijos apimčiai ir turiniui.

Registracinio ir informacinio tipo rodyklėse, kurios apima didelį skaičių knygų ir straipsnių, paprastai apibūdinami ne visi paminėti spaudiniai.

Sudarant panašios rūšies rodykles, svarbiausias dėmesys kreipiamas į literatūros atrankos pilnumą, o ne į įvairios spausdinės medžiagos turinio atskleidimą. Prie kiekvienos knygos (straipsnio ir kt.) aprašo duodama trumpa (2—3 eilučių) anotacija, paaiškinanti, apie ką kalbama knygoje, bet neatskleidžianti, kas kalbama. Anotacijos, spausdinamos registracinėje arba informacinėje rodyklėje, leidykliniame kataloge, paprastai yra formalinio aprašomojo pobūdžio.

Antai, Detgizo 1952 metų kataloge (M. — L., Detgiz, 1953) mes randame tokią G. Ganeizer knygos „Upė dykumoje“ (M. — L., Detgiz, 1952) anotaciją: „Autorius, kompleksinės ekspedicijos į Kara-Kumus dalyvis, aprašo Vidurinės Azijos dykumos gamtą ir savo darbą ją tiriant“ (p. 100). Tokia anotacija yra formalaus pobūdžio: ji nė žodžio nepasako, apie kokią upę kalbama, neatskleidžia, koks yra tas autoriaus darbas.

Išvardijant didelį knygų skaičių, rodyklės sudarytojo dėmesys sutelkiamas į tai, kad anotacijoje būtų kuo tiksliau nusakyta knygos tema ir parodyta, kuo ji skiriasi nuo kitų panašaus turinio knygų.

Trumpuose rekomenduojamosios literatūros sąrašuose anotacijos taip pat dažnai yra aprašomojo pobūdžio — ne todėl, kad kaip tik tokių anotacijų reikia kalbamojo tipo bibliografinėje priemonėje, bet dėl ribotos sąrašo apimties.

Smulkesniuose rekomendaciniuose sąrašuose, literatūros apžvalgose, „pasikalbėjimuose apie knygas“ kai kada galima taip

pat užtikti aprašomojo pobūdžio anotacijų. Tai įvyksta todėl, kad bibliografas atskleidžia knygos turinį dar jos nepaminėjęs, bet jau dėstydamas tą klausimą arba apibūdindamas tą asmenį, kuriam knyga skirta.

Pavyzdžiui, viename rekomenduojamosios literatūros sąrašė, išleistame Centrinės politechnikos bibliotekos, duota tokia M. A. Pavlovo knygos „Metalurgo atsiminimai“ (D. 1. ir 2. Leid. 2-asis, papild. M., Metalurgizdat, 1945) anotacija: „Savo memuaruose akademikas pasakoja apie savo gyvenimo įvykius ir apie savo mokslinę, visuomeninę bei pedagoginę veiklą“. Tokia anotacija labai maža teduoda skaitytojui. Tačiau prieš tai duodama informacija, kurioje akademikas M. A. Pavlovas apibūdinamas kaip didžiausias tarybinis specialistas juodosios metalurgijos srityje, nurodomi jo veikalai, sulaukę pasaulinio pripažinimo (jų skaičiuje „Ketaus metalurgija“ trijuose tomuose). Taigi, cituotos anotacijos nereikia traktuoti izoliuotai, ją reikia susieti su prieš tai einančiu tekstu.

„Pasikalbėjimuose apie knygas“, literatūros apžvalgose, „skaitymo cikluose“ ir kitose rekomendacinėse bibliografijos priemonėse, kurios yra ne atskirų kūrinių išvardijimas, o nuoseklus pasakojimas apie knygas, anotacijos susilieja su bendru dėstymu; atskiri elementai (žinios apie autorių, esminis klausimo nušvietimas, vienos ar kelių vienetų knygų skaitytinumo apibūdinimas) iškeliami, taip sakant, už anotacijos ribų ir įtraukiami į pasikalbėjimo tekstą.

Kai kuriose rekomendacinėse bibliografijos priemonėse, kuriose išvardijamos atskiros knygos, anotacijos sudaromos taip, kad viena tartum papildo kitą. Tuo pasiekiamas tarp anotacijų vidinis ryšys, suteikiantis didelį veiksmingumą bibliografinėi priemonei, kuri gali vadovauti skaitymui.

Anotacijos rekomendacinėse bibliografijos priemonėse yra rekomendacinis knygų apibūdinimas.

Sausos, formalios, aprašomosios anotacijos skaitymo planuose, „skaitymo cikluose“, „pasikalbėjimuose apie knygas“, rekomendacinėse rodyklėse ir literatūros apžvalgose mažina jų kaip rekomendacinio pobūdžio priemonių vertę, prieštarauja jų paskirčiai.

Iš viso, kas pasakyta, išplaukia, jog anotacijos yra organinė bibliografinės priemonės dalis ir turi būti sudarytos taip, kad pateisintų savo skaitytinumą ir paskirtį.

Anotacijų tipai. Anotacijų turinys ir struktūra priklauso: a) nuo anotuojamos knygos turinio ir tipo; b) nuo jos skaitytinumo; c) nuo tipo bibliografinės rodyklės, kuriai skiriama anotacija.

Priklausomai nuo to, kokia knyga anotuojama, kokiam skaitytojui anotacija numatoma ir kokiai bibliografinėi priemonei skiriama, jos sudaromos įvairių tipų.

Pagrindiniai anotacijų tipai yra šie: a) rekomendacinės anotacijos, atskleidžiančios knygos turinį, rekomenduojančios ją tam tikrai skaitytojų grupei ir nurodančios, kaip jie gali ja pasinaudoti; b) aprašytinės anotacijos, atskleidžiančios tik bendrą knygos tematiką ir nurodančios jos ypatybes.

Masinių bibliotekų skaitytojui vertingiausia yra rekomendacinė anotacija.

Pagrindinis aprašytinės anotacijos trūkumas yra tas, kad ji neparodo bibliografo pažiūros į anotuojamą knygą.

§ 2. Pagrindiniai rekomendacinės anotacijos elementai

„Bendrinėse spaudinių aprašo taisyklėse“ masinėms bibliotekoms anotacija apibūdinama, parodant pagrindinius jos elementus: „Anotacija — trumpos žinios, apibūdinančios spaudinį jo turinio, idėjinio-politinio kryptingumo, mokslinės vertės, paskirties, literatūros-bibliografijos istorijos ir kitų ypatybių atžvilgiu, ir imamos iš knygos teksto, pratarmės ar kitų šaltinių“ (p. 155).

Nuosekliai išnagrinėkime tas žinias, kurios panaudojamos sudarant anotaciją.

A. *Žinios apie autorių* (trumpas autoriaus apibūdinimas, informacija apie jį). Esminė anotacijos dalis yra žinios apie autorių, tačiau jos negali būti traktuojamos kaip besąlygiškai būtinas elementas. Daugeliu atvejų nėra reikalo duoti kurių nors žinių apie autorių, nes jis yra plačiai žinomas platiesiems skaitytojų sluoksniams. Kitais atvejais neįmanoma duoti kurių nors žinių apie autorių, be tų, kurios jau pateiktos bibliografiniame apraše.

Žinios apie autorių būtinos tuomet, kai jos tam tikra prasme apibūdina knygą jos turinio, mokslinės ar meninės vertės atžvilgiu: nurodo autoriaus vaidmenį vieno ar kito laikotarpio literatūroje; nusako kūrinio parašymo epochą; pabrėžia socialinį autoriaus veidą; parodo jo artumą knygoje aprašomiems įvykiams;

informuoja skaitytoją apie įvertinimą, kurio yra susilaukęs kūrinys.

Jeigu jaučiama, kad skaitytojams, kuriems anotacija yra skirta, knygos autorius nėra pakankamai žinomas, tai reikia duoti trumpų žinių apie jį, tam panaudojant knygos pratarinę ar leidyklinę anotaciją, enciklopedijas, bibliografinius vadovus.

Knygos autoriui duodamas teigiamas apibūdinimas suteikia anotacijai rekomendacinį pobūdį. Kai anotuojamas rašytojo-klasiko kūrinys, reikia pažymėti jo gimimo ir mirimo datas, jo istorinę-literatūrinę reikšmę, priklausymą tam tikrai literatūrinei kryptčiai, politines pažiūras.

Pavyzdžiai:

1. N i z a m i G a n d ž e v i (1141—1203) — didysis azerbaidžianiečių tautos poetas, įžymus Azerbaidžiano XII amžiaus visuomeninės ir filosofinės minties atstovas.

2. A l i š e r a s N a v o j i — didysis uzbekų XV amžiaus poetas-humanistas ir įžymus ano meto visuomenės veikėjas.

3. P e r s i B i š i Š e l i s — anglų XIX amžiaus pradžios poetas, Bairono amžininkas. Turtingo dvarininko-aristokrato sūnus, Šelis, jaunystėje nutraukė ryšius su savo šeima bei klase ir perėjo į radikalčiai nusistačiusios smulkiosios buržuazijos eiles.

4. Ž i u l i s V a l e s a s (1832—1885) — vienas žymesniųjų prancūzų XIX amžiaus 60—80-ųjų metų revoliucinių-demokratiinių rašytojų, Paryžiaus Komunos dalyvis.

5. M i c h a i l a s S a d o v i a n u — rumunų rašytojas, aktyvus kovotojų už taiką judėjimo dalyvis. Jo romanas „Mitria Kokoras“ atžymėtas auksiniu Taikos Medalium.

6. G o n č i a r o v a s A. Mūsų korespondentas. Apysaka. M., „Sovetskij pisatel“, 1953. 304 p.

A. Gončiarovas (1910—1952) — jaunas, be laiko žuvęs tarybinis rašytojas. Apysaka skirta armiečių žurnalistų veiklai Didžiojo Tėvynės karo metais.

Duotieji pavyzdžiai rodo, kad daugeliu atvejų žinios apie autorių būtinos anotuojamos knygos idėinei kryptčiai nusakyti ir jos istorinei-literatūrinei reikšmei įvertinti.

Tais atvejais, kai anotuojamo kūrinio autoriui yra duotas marksizmo-leninizmo klasikų įvertinimas, labai svarbu pateikti jų pilnus ar sutrumpintus pasisakymus. Pavyzdžiui, Šarlotos Brontės romano „Džen Eir“ arba Elizabetos Gaskel romano „Meri

Barton“ anotacijose reikia pažymėti, kad Marksas, apibūdinamas realistinę Anglijos XIX amžiaus 50-ųjų metų literatūrą, šias rašytojas priskyrė prie „šiuolaikinės puikiosios romanistų mokyklos“, šalia Dikenso ir Tekerėjaus.

B. *Knygos idėjinio-politinio kryptingumo atskleidimas ir įvertinimas.* Atskleisdami knygos idėjinį kryptingumą, jos politinį veidą, mes tuo pačiu išaiškiname jos pagrindinę idėją, apibūdiname jos turinį. Rimčiausias ir atsakingiausias momentas anotuojant knygą yra jos įvertinimas idėjiniu atžvilgiu, jos aktualumo, reikšmės nustatymas, auklėjant skaitytojus komunistine dvasia.

Knygos idėjinis turinys dažnai atskleidžiamas jį susiejant su autoriaus kūrybos apibūdinimu.

Geras knygos idėjinio-politinio apibūdinimo organinio susiejimo su kitais anotacijos elementais pavyzdys gali būti ši A. I. Gerceno kūrinio „Šarka vagilė“ anotacija: „Šioje apysakoje Gercenas įamžino poetišką paveikslą tvirtos ir išdidžios rusėsimoters, talentingos aktorės, grafo Kamenskio (apysakoje — kunigaikščio Skalinskio) baudžiauninkės, pasirinkusios verčiau mirtį, o ne gėdą ir vergišką nusizėminimą. Apysakos pagrindu buvo paimtas tikras epizodas, kurį Gercenui papasakojo didysis rusų aktorius Michailas Semionovičius Ščepkinas; jam ir paskirtas kūrinys“.

Šioje anotacijoje tiesiogiai nekalbama apie auklėjamąją apysakos reikšmę, apie jos idėjinę-politinę pusę. Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad čia duotas tik kūrinio herojės apibūdinimas ir jo pagrindu paimta nurodytoji medžiaga (M. S. Ščepkino pasakojimas). Tačiau iš tikrųjų yra ne taip. Perskaičius anotaciją, visiškai išryškėja politinis apysakos kryptingumas (protestas prieš baudžiavą).

Taigi, sprendžiant apie knygą idėjiniu atžvilgiu, anotuotojo uždavinys nėra tik pasakyti: „knyga turi didelę reikšmę“ arba „knygos turinys aktualus“ ir pan. Reikia taip išdėstyti knygos turinį ir taip apibūdinti autorių, kad iš to būtų aiški pagrindinė kūrinio idėja, kad būtų matyti, kame glūdi jos auklėjamoji reikšmė, jos politinis aktualumas.

C. *Trumpas knygos turinio atskleidimas.* Pagrindinis anotuotojo uždavinys — trumpai atskleisti knygos turinį, atskleisti taip, kad būtų suprantama, kuo ji skiriasi nuo kitų tos pačios temos knygų. Turinio atskleidimo būdas žymia dalimi priklauso nuo

anotuojamo spaudinio tipo, o pirmiausia nuo to, ar jis priklauso prie mokslinės, ar prie grožinės literatūros.

Mokslinės ir mokslo populiariosios knygos turinio atskleidimas pradedamas nusakant jos temą. Jeigu knygos tema pakankamai aiškiai išreikšta jos antraštėje, galima nebekartoti to, kas matyti iš antraštės, o vystyti, papildyti, konkretizuoti tuos duomenis, kartais net duoti tuo klausimu esminių paaiškinimų, jeigu jis mažai žinomas skaitytojui.

Paprasčiausias mokslinės knygos turinio atskleidimo būdas yra jos skyrių išvardijimas, tai yra jos turinio rodyklės pertėikimas. Šis anotavimo būdas iš pirmo žvilgsnio atrodo tiksliausias ir objektyviausias, tačiau iš tikrųjų jis greičiau supažindina su knygos struktūra, negu su jos turiniu. Be to, tokios rūšies anotacijos būna sausos, nesudomina skaitytojo, nenurodo jam knygos specifikos. Todėl šis anotavimo būdas nerekomenduotinas; jis gali būti taikomas tik vadovėliams ir informacinio pobūdžio knygoms.

Mokslo populiariosios knygos anotacijose reikia stengtis įdomia forma išdėstyti pačią knygos turinio esmę ir pagrindinę autoriaus idėją.

Tokios anotacijos pavyzdžiu gali būti šioji:

Stoletovas V. N. Kodėl augalai žalios spalvos. K., Valst. enc., žod. ir mokslo lit. 1-kla, 1947. 31 p. (Pažinkime visatą. Nr 35).

Ar žalias augalų atspalvis yra atsitiktinė savybė, ar jis vaidina esminį vaidmenį jų gyvenime? Į šį klausimą atsakė didysis rusų mokslininkas K. A. Timiriazevas. Jis įrodė, kad žalia dažanti lapų medžiaga — chlorofilas vaidina didžiulį vaidmenį augalų maitinimo procese. Iš populiarios V. N. Stoletovo brošiūros skaitytojas sužinos, kaip maitinasi žali augalai, kodėl jų maitinimuisi būtina saulės šviesa, kaip augalų lapuose iš neorganinės medžiagos susidaro organinė medžiaga¹.

Šioje anotacijoje pirmiausia keliamas klausimas, kuris sudomintų skaitytoją, po to duodamas trumpas atsakymas ir pabaigoje apibūdinama anotuojama brošiūra.

Populiariosios arba specialios mokslinės-techninės bei žemės ūkio literatūros anotacijose negalima apsiriboti bendromis temos formuluotėmis, reikia, jei tai yra galima, konkretizuoti ją. Pavyzdžiui, jeigu mes pasakysime apie zootechninę knygą, kad joje

¹ Ši anotacija paimta iš priemonės: Levina S. S. Ką skaityti apie gyvąją gamtą. Pasikalbėjimas apie knygas. M., 1951, p. 7—8 (TSRS Valst. V. I. Lenino v. b-ka).

nušviesti pieno galvijų tobulinimo keliai, tai maža padėsime skaitytojui. Jis paklaus: kokie gi tie keliai? Todėl reikia smulkiau atskleisti knygos turinį, nurodžius, kokius autorius siūlo galvijų tobulinimo kelius, kokiais mokslo teiginiais jis vadovauja, kokių patyrimų jis remiasi, kurias karvių veisles jis turi galvoje, ir t. t.

Anotuojant specialinius matematikos, fizikos, technikos, medicinos ir kt. mokslinius veikalus, kyla dideli sunkumai.

Jeigu knyga yra skirta kuriam nors specialiam aukštosios matematikos skyriui (pavyzdžiui, grupių teorijai, kompleksinio kintamojo funkcijų teorijai, diferencinei geometrijai), tai populiariai išdėstyti jos turinį yra gan sunku. Jeigu tai ir pavyktų padaryti, knyga nepasirengusiam skaitytojui vis tiek liktų neprieinama. Specialistui, kuriam knyga skirta, dėstyti klausimo esmės anotacijoje nereikia.

Tačiau, jeigu mes turime knygą, kurios tikslas populiarinti matematikos žinias, pavyzdžiui, serijos „Matematikos populiariosios paskaitos“ leidinius, leidžiamus Valstybinės techninės teorinės literatūros leidyklos (pavyzdžiui, Markuševičius A. I. Grįžtamieji nuoseklumai. M., 1951, arba Sominskis I. S. Matematikos indukcijos metodas. M., 1952), tai anotacijose reikia supažindinti su klausimo esme.

Taigi, galima padaryti bendrą išvadą: knygos turinys turi būti dėstomas anotacijoje atsižvelgiant į tai, kokiai skaitytojų grupei yra skirta anotuojama knyga.

Populiarus klausimo nušvietimas knygoje reikalauja ir įgalina sudaryti visiems prieinamą rekomendacinę anotaciją.

Dėl kokios nors mokslinės monografijos specialaus pobūdžio negalima sudaryti populiarios anotacijos. Tokios knygos anotacija rašoma specialistams, plačiai panaudojant atitinkamą mokslinę terminologiją, kuri leidžia trumpai formuluoti teiginius ir technines išvadas.

Pakartotinai išleidus mokslinę knygą, anotacijoje reikia nurodyti, kuo naujasis leidimas skiriasi nuo ankstesnio, kokius papildymus ir pakeitimus padarė autorius. Atskleidžiant anotacijoje knygos turinį reikia jį derinti su leidinio apibūdinimu.

Anotuojant grožinį kūrinių, nepakanka nusakyti jo temą; dažnai viena ir ta pačia tema yra daug kūrinių. Būtina konkrečiau išdėstyti knygos turinį: nurodyti veiksmo laiką ir vietą, apibūdinti svarbiausius kūrinių herojus, išaiškinti jo idėją.

Nereikia nupasakoti turinio per daug smulkiai, su visokiomis detalėmis, nes skaitytojui susidarys įspūdis, kad jis jau susipažinęs su kūriniumi, ir todėl nebeužtenka betarpiškai skaityti knygos. Tačiau nėra tikslinga ir pernelyg trumpai, per daug bendrais bruožais perteikti grožinio kūrinio turinį.

Imkime pavyzdžiu tokią V. P. Katajevo knygos „Pulko sūnus“ anotaciją: „Apysaka apie tai, kaip našlaitis berniukas, kurį žvalgai rado vokiečių užnugaryje, tampa artilerijos pulko auklėtiniumi“. Perskaičius tokią anotaciją, neaišku, apie kurį karą kalbama, kokie žvalgai surado berniuką, kuo tas kūrinys skiriasi nuo kitų apysakų bei apsakymų apie berniukus, dalyvavusius kare, kodėl jis buvo kritikos aukštai įvertintas ir turi pasisėkimą skaitytojų tarpe.

Atsakymų į šiuos klausimus galima rasti S. J. Maršako atsiliepime apie apysaką „Pulko sūnus“:

„Katajevas nepagailėjo jai dvasinės šilumos ir pastabumo — subtilaus, tikslaus, meilingo. Todėl jam taip pavyko svarbiausias apysakos herojus — berniukas su kupeta plaukų, panašių į šiaudinių stogą, ir tamsiomis lyg bulvė kojomis.

Vania Solncevas — tai tikrai romantiškas herojus, su savo sudėtingu likimu, žygdarbiais, nuotykiomis, nuoširdžiomis draugystėmis, ir tuo pat metu paprastas kaimo berniukštis, visiškai gyvenimiškas ir tikras.

Ir ši herojų supa tokie pat kaip jis gyvi žmonės, geri, paprasti, — tie Raudonosios Armijos kariai, kurie nugalėjo šiame kare“.

Šis atsiliepimas sėkmingai gali būti panaudotas sudarant anotaciją, o tai patvirtina 1952 metų Goskultprosvetizdato spaustinė kortelė Nr 1405 (komplektas sritinėms bibliotekoms). Čia duota ši V. Katajevo apysakos „Pulko sūnus“ anotacija:

„Apysaka apie likimą kaimo berniuko, kuris tapo našlaičiu Didžiojo Tėvynės karo dienomis ir buvo išūnytas tarybinių karių. Rašytojas pasakoja apie tai, kaip žvalgų paimtas Vania Solncevas tampa mylimu „pulko sūnumi“, kaip kovinis kolektyvas auklėja jame meilę Tėvynei, drąsą, karinį pareigos supratimą, bičiulystės jausmą. Vaikų rašytojas S. J. Maršakas taip apibūdina svarbiausią apysakos herojų: „Vania Solncevas — tai tikrai romantiškas herojus, su savo sudėtingu likimu, žygdarbiais, nuotykiomis, nuoširdžiomis draugystėmis, ir tuo pat metu paprastas kaimo berniukštis, visiškai gyvenimiškas ir tikras“.

Turiningą ir trumpą Arkadijaus Gaidaro kūrinio „Timūras ir jo būrys“ apibūdinimą davė rašytojas Levas Kasilis A. Gaidaro „Rinktinės“ pratarinėje:

„Knygos herojus — pionierius Timūras — sugalvojo įdomų būdą padėti raudonarmiečių šeimoms: kartu su savo būriu jis rūpinosi jomis, slapčia padėdamas joms namų reikaluose. Gaidaras sugebėjo apgaubti savo herojaus veiklą patrauklaus paslapties aureole, surado savo Timūrai tokius puikius gyvenimiškus bruožus, kad iš sykiu dingio bet koks nuobodžių, įkyrių pamokymų skaitymas“.

Šiame atsiliepime glaustai ir tiksliai paaiškinta knygos antrašė, atskleistas pagrindinis jos turinys ir apibūdintas kūrybinis Gaidaro metodas.

Toks atsiliepimas pilnai gali būti panaudotas kaip anotacija rekomenduojamosios literatūros rodyklei.

Pateiktieji pavyzdžiai rodo, kad, anotuojant grožinius kūrinius, reikia giliai suprasti anotuojamą kūrinį ir meistriškai formuluoti pagrindinį anotacijos teiginį.

D. *Knygos parašymo ar leidimo istorija.* Anotuojant kapitalinį mokslinį veikalą arba klasikinį grožinį kūrinį, būtina nurodyti jų parengimo ar leidimo laiką. Didelę reikšmę daugelio šiuolaikinės literatūros kūrinių supratimui turi žinios, liečiančios jų parašymo ar leidimo istoriją.

Imkime pavyzdžiu S. A. Zarečnos knygą „Karštoji širdis“. Vienoje rodyklėje duota šio kūrinio anotacija, kuri prasideda šitaip: „Knyga apie Tarybų Sąjungos Didvyrį partizanę Zoją Kosmodemjanskąją parašyta pagal Zojos motinos, jos mokytojų, mokyklos draugų ir Petriščevo kaimo, kuriame ji žuvo nuo fašistų rankos, kolūkiečių atsiminimus“. Visos šios žinios yra gana svarbios, be jų knygos apibūdinimas būtų nepilnas.

E. *Žinios apie knygos struktūrą.* Knygos struktūros aprašymas (išvardijimas jos dalių, skyrių, skirsnių) duodamas tuo atveju, jeigu jis palengvina dėstyti turinį. Vadovėlių ir vadovų anotacijose knygos struktūros atskleidimas naudojamas vietoj jos turinio išdėstymo.

F. *Dėstymo formos apibūdinimas* reikalingas tais atvejais, kada jis išsiskiria ypatingu savotiškumu, apsunkina arba palengvina knygos skaitymą. Reikia vengti pernelyg bendrų apibūdinimų („gyvai skaitoma“, „įdomiai skaitoma“ ir pan.), būtina konkrečiau atskleisti knygos literatūrinio apipavidalinimo ypatybes.

Ypač pageidautina, kad grožinių kūrinių anotacijose būtų apibūdinta dėstymo forma. Apibūdinant dėstymo formą mokslinių knygų anotacijose, paprastai ją reikia sieti su knygos prieinamumo nustatymu.

Gerais knygos literatūrinių vertybių pavyzdžiais gali būti anksčiau duotas S. Maršako atsiliepimas apie V. Katajevo apysaką „Pulko sūnus“ ir L. Kasilio atsiliepimas apie A. Gaidaro apysaką „Timūras ir jo būrys“.

G. *Zinios apie knygos tipą (arba paskirtį)* būtinai reikalingos mokslinių knygų ir grožinių kūrinių anotacijose. Anotacija labai dažnai prasideda nusakant knygos tipą, pavyzdžiui:

1. **Chršanovskis A.** Prie žygio laužo. M., „Molodaja gvardija“, 1951. 96 p.

Vadovas jauniesiems keliautojams, kuriame autorius išaiškina didžiulę mokyklinių žygių po gimtąjį kraštą reikšmę ir duoda visą eilę praktiškų patarimų jiems pravesti.

2. **Gorelikas I.** Apysaka apie Stalininį laureatą. M., „Molodaja gvardija“, 1951. 182 p.

Dokumentinė apysaka apie Leningrado Sverdlovo v. staklių gamyklos tektintoją G. S. Bortkevičių, sukūrusį puikų greitojo metalų plovimo metodą.

3. **Gopšas K. I.** Pramoninių pastatų apšvietimas. V., Profleidykla, 1953. 63 p. su iliustr.

Trumpa mokymo priemonė studijuojantiems darbo apsaugos kursuose...

Zinios apie knygos tipą gali būti praleistos tuo atveju, kada jos jau yra bibliografiniame apraše — antraštėje, paantraštėje, serijos pavadinime.

I. *Zinios apie knygos skaitytinumą* yra neatskiriama rekomendacinės anotacijos dalis. Kaip matyti iš anksčiau pateiktų anotacijų (A. Chršanovskio ir K. I. Gopšo knygoms), šie nurodymai paprastai siejami su žiniomis apie spaudinio tipą.

Daugeliu atvejų anotacija prasideda nusakant skaitytinumą, pavyzdžiui:

1. **Gusevas S. K. ir Kuznecovas I. T.** Vidiniai MTS rezervai. 3-iasis leid., patais. ir papild. M., Selchozgis, 1954. 143 p. su iliustr. (Priešakinis patyrimas žemės ūkyje).

Brošiūroje, skirtoje žemės ūkio specialistams, nušviečiamas Voronežo srities priešakinių MTS patyrimas.

2. **Valsiūnienė V.** Pionierių traukinys. V., Valst. grož. lit. 1-kla, 1953, 16 p. su iliustr.

Eiliuotoje poemėlėje, skirtoje jaunesniojo amžiaus vaikams, pasakojama apie vaikų-pionierių traukinį Vilniuje.

K. *Knygos poligrafinio ir redakcinio-leidyklinio apipavidalinimo apibūdinimas*. Poligrafinis knygos apipavidalinimas anotacijoje apibūdinamas tik tuo atveju, kai jis išsiskiria sukeliančiais dėmesį ypatumais, kurie anotuojamam leidiniui suteikia ypatingą vertę.

Anotuodamas meno istorijos, tapybos, architektūros, teatro srities klausimais knygą, meniškai apipavidalintus klasikų kūrinių leidinius, jubiliejinius leidinius ir pan., bibliografas turi pateikti duomenų, kurie apibūdintų išorinį tos rūšies knygų apipavidalinimą: turi nurodyti iliustracijų kiekį ir pobūdį (pavyzdžiui, spalvotų), dailininkų-iliustruotojų pavardes, atskirais atvejais aptarti popieriaus, apdaro, viršelio, aplanko kokybę ir t. t.

Poligrafinio apipavidalinimo ypatumus verta nurodyti jaunesniojo amžiaus vaikų knygų anotacijose.

Anotacijoje taip pat reikia atžymėti redakcinio-leidyklinio knygos apipavidalinimo ypatumus, nurodyti įvairiausią pagalbinę medžiagą (priedus, įžanginius straipsnius, komentarus, dalykines rodykles); anotacijoje atžymimos visos knygoje esančios bibliografinės medžiagos rūšys (vidinė ir taikomoji knygų bibliografija).

* * *

Mes aptarėme pagrindinius elementus rekomendacinės anotacijos, kuri skirta masinių bibliotekų skaitytojui. Kai kurie iš jų yra pageidautini, bet ne visais atvejais būtini, kiti — būtinai reikalingi. Prie pastarųjų priklauso knygos idėjinio kryptingumo apibūdinimas, trumpas jos turinio atskleidimas, žinios apie knygos tipą ir jos skaitytinumą. Pageidautini, bet ne visuomet būtini yra tokie elementai, kaip autoriaus apibūdinimas, istoriniai duomenys apie knygos parašymą, žinios apie jos struktūrą, dėstymo formos analizė, nurodymai apie poligrafinio bei redakcinio-leidyklinio apipavidalinimo ypatumus.

Kiekviena anotacija — tai savotiškas būtinai reikalingų elementų derinys su įvairiomis papildomomis žiniomis, kurių reikia duoti atsižvelgiant į knygos tipą ir jos priklausymą tam tikrai literatūros rūšiai (visuomeninei-politinei, gamtos mokslų, techninei, žemės ūkio, grožinei, vaikų literatūrai).

§ 3. Knygų anotavimo metodika

Ankstesniame skirsnyje, aptariant atskirus anotacijos elementus, prabėgomis buvo kalbama ir apie anotavimo metodiką, apie autoriaus apibūdinimo, knygos idėjinio kryptingumo bei turinio atskleidimo metodus ir t. t. Dabar nuosekliai išnagrinėsime anotacijos surašymo eigą.

Knygos pažinimas, jos esminių požymių ir būdingų bruožų išaiškinimas. Anotuojant knygas, kaip ir atliekant kiekvieną bibliografinį darbą, remiamasi jų pažinimu. Pirmas anotacijos sudarymo etapas — tai atidus knygos išnagrinėjimas. Naudinga perskaityti anotuojamo veikalo recenziją, atsiliepimą apie jį, kritikos straipsnį, jeigu tokia medžiaga yra paskelbta spaudoje. Bibliotekininkas, remdamasis specialisto atsiliepimu, teisingai išaiškins svarbiausius knygos požymius.

Daug žinių, apibūdinančių knygos istorinę-literatūrinę reikšmę, jos autorių, jos skaitytinumą, galima rasti pratarinėje, žangriniame straipsnyje ir kitoje medžiagoje, sudarančioje knygos mokslinį-pagalbinį aparatą.

Antai, pratarinėje leidinio „Senovės Roma“. Skaitymo knyga. Red. S. L. Utčenko (M., Učpedgiz, 1953) yra nurodyta taip: „Skaitymo knygos apie senovės Romos istoriją“, skirtos vidurinės mokyklos moksleiviams, pagrindinis tikslas — duoti jiems į rankas prieinamai išdėstytą vadovėlio papildomą medžiagą ir tuo būdu praplėsti jų žinias, pagilinti domėjimąsi istorija. Knyga taip pat turi padėti mokytojui vadovauti sąvarankiškam mokinių darbui arba organizuoti istorijos ratelio užsiėmimus“.

Susipažįstant su knygos „Senovės Roma“ pratarne, pakankamai paaiškėja pagrindinis knygos tikslas, jos bendras pobūdis, jos skaitytinumas, jos panaudojimo galimūnai vidurinės mokyklos mokiniams ir mokytojams.

Aiškinant knygos skiriamuosius bruožus, reikia betarpiškai ją pažinti, panaudojant recenzijas bei atsiliepimus apie ją ir peržiūrint įvairius pagalbinius šaltinius.

Kuriuos esminius knygos požymius ir būdingus jos bruožus reikia išaiškinti rašant anotaciją?

Norint atsakyti į šį klausimą, būtina atsiminti tai, kas jau buvo pasakyta ankstesniame skirsnyje apie anotacijos elementus.

Prieš anotuojant mokslinę knygą, reikia išsiaiškinti šiuos klausimus:

1. Kas knygos autorius? Kas žinoma apie jį?

2. Kuriai mokslo šakai priklauso knyga pagal savo turinį?
3. Kokiai temai, kokiam klausimui ji skirta?
4. Koks knygos idėjinis kryptingumas, kokia jos reikšmė komunistiškai auklėjant skaitytojus?
5. Kuriam mokslinės literatūros tipui priklauso ši knyga, kokia jos paskirtis?
6. Kokiam skaitytojui skirta knyga savo turiniu, dėstymo forma, paskirtimi?
7. Kokie yra knygos poligrafinio ir redakcinio-leidyklinio apipavidalinimo ypatingumai ir kokybė?

Į šią sąrašą neįtrauktos tos žinios, kurios įeina į knygos bibliografinį aprašą (jos antraštė, paantraštė, serijos pavadinimas, leidimo vieta, metai ir t. t.).

Jeigu anotuojamas grožinis kūrinys, tai po klausimų apie jo autorių, temą ir pagrindinę idėją dar kyla visa eilė klausimų apie kūrinyje pavaizduotą epochą, veiksmo vietą ir laiką, svarbiausiuosius herojus, apie grožinės literatūros žanrą, kuriam tas kūrinys priklauso, apie dėstymo formos ypatumus, jo teigiamumus ir trūkumus.

Priklausomai nuo to, ar anotuojamas mokslinės, ar grožinės literatūros veikalas, reikia atsakyti į tam tikrą eilę klausimų. Tų atsakymų turinys ir sudaro knygos anotacijos pagrindą.

Žinių apie knygos autorių ieškojimas. Ankstesniame skirsnyje buvo kalbėta apie tai, kaip knygos idėjiniam kryptingumui, jos mokslinei ar meninei vertei suprasti yra svarbios žinios, apibūdinančios knygos autorių. Dažnai anotacija pradedama apibūdinant autorių, kaip žymų mokslininką arba didelį žodžio menininką ir t. t. Todėl, jeigu autorius nėra mums žinomas, reikia panaudoti visus galimumus žinioms apie jį surinkti. Tokių žinių galima rasti ir knygos pratarmėje, įžanginiame straipsnyje ir kitose redakcinėje-leidyklinėje medžiagoje. Jeigu autorius yra žymus mokslo, technikos, literatūros ir meno veikėjas, tai apie jį yra žinių enciklopedijose, biobibliografiniuose žodynuose, vadovėliuose.

Personalinės bibliografinės rodyklės ir atmenos, serijos „Kažką skaityti apie žymiuosius rusų mokslo ir technikos veikėjus“ priemonės, „Savišvietos bibliotekos“ sąsiuviniai taip pat panaudojami surinkti žinioms apie knygų autorius. Pavyzdžiui, antrajame sąsiuvinyje galima rasti žinių apie žymiuosius rusų mokslo ir technikos veikėjus, ketvirtajame — apie grožinės literatūros

klasikus, trečiajame — apie tarybinius rašytojus, penktajame — apie TSRS tautų meno veikėjus. „Savišvietos bibliotekos“ sąsiuvinų pabaigoje esančios rodyklės padeda susirasti reikalingų žinių.

Sakysime, mums reikia rasti žinių apie vokiečių poetą Georgą Vejertą. Autorių ir veikalų rodyklėje, kuri yra „Savišvietos bibliotekos“ ketvirtajame sąsiuvinyje, mes prie pavardės „Vejertas G.“ randame nuorodą į p. 326—327. Nurodytuose puslapiuose trumpai duota žinių apie Georgą Vejertą, kaip praeito šimtmečio 40-ųjų metų vokiečių demokratinį poetą, nurodytos jo gimimo ir mirimo datos (1822—1856), išvardyti pagrindiniai kūriniai, pateiktas atsiliepimas Engelso, kuris rašė, jog Vejertas buvo „pirmasis ir žymiausias vokiečių proletariato poetas“.

Žinių šaltiniais apie įžymiuosius tėvyninius mokslininkus gali būti rekomenduojamosios literatūros sąrašai, išleisti Centrinės politechnikos bibliotekos 1950—1951 metais („Įžymieji tėvyniniai astronomai“, „Įžymieji tėvyniniai fizikai“, „Įžymieji tėvyniniai chemikai“, „Įžymieji tėvyniniai metalurgai“ ir kt.).

Pagaliau gali būti panaudoti tokie apibendrinantieji veikalai, kaip „Rusų mokslo žmonės“ (T. 1—2. M., 1948); „Fizikos Rusijoje istorijos apybraižos“ (M., 1949); Danilevskis V. V. „Rusų technika“ (Leid. 2-asis, patais. ir papild. L., 1948); Šateleinas M. A. „XIX amžiaus antrosios pusės rusų elektrotechnikai“ (M.-L., 1950) ir kt.

Taigi, anotuojant dažnai tenka imtis ir bibliografinių paieškų: a) surasti recenzijas ir kitą kritinę medžiagą apie anotuojamą veikalą; b) žinias apie autorių.

Knygos idėjinė-politinė ir auklėjamoji reikšmė, jos mokslinė arba meninė vertė. Apibūdinant autorių ir atskleidžiant knygos turinį, nustatoma knygos idėjinė vertė. Aiškinant idėjinį knygos kryptingumą tuo pačiu nustatoma ir darbo eiga.

Pirmiausia būtina išaiškinti politinį autoriaus veidą, jo klasines pozicijas, jo filosofines pažiūras. Anksčiau buvo duotas žinių apie vokiečių poetą Georgą Vejertą ieškojimo pavyzdys. Tas faktas, kad jis priklausė praeito šimtmečio 40-ųjų metų demokratinėms poetams ir buvo pirmasis vokiečių proletariato poetas, jau pakankamai aiškiai apibūdina idėjinį Georgo Vejerto kūrybos turinį.

Anotuojant praeičiai priklausančias knygas labai svarbu išaiškinti, kurioje epochoje gyveno knygos autorius, kurios klasės

pažiūras jis reiškė, ar buvo jo idėjos priešakinės, pažangios tam metui, ar tarnavo atgyvenančios klasės reakcinei ideologijai ginti.

Analizuojant šiuolaikinio mokslo ar šiuolaikinės grožinės literatūros kūrinį, taip pat būtina nustatyti, ar autorius atspindi priešakinių, pažangiųjų jėgų siekius, ar jis gina socialistinę ideologiją.

Didelę reikšmę nustatant idėjinį knygos kryptingumą, jos mokslinį ar meninį teigiamumą, jos auklėjamąją vertę turi suteikimas autoriui Tarptautinės taikos premijos ir kitų aukštų apdovanojimų, kuriais atžymimi šių laikų pažangiųjų veikėjų darbai.

Matydami, kad knygoje pagrindinė idėja yra kova už taiką, arba TSRS tautų draugystė, arba tarybinis patriotizmas ir proletarinis internacionalizmas, arba masių kūrybinio aktyvumo komunizmo statyboje pakėlimas, mes, aišku, stengiamės pavaizduoti tą idėją anotacijoje.

Idėjinį knygos kryptingumą anotuojojas turi vertinti marksizmo-leninizmo teorijos, TSKP XX suvažiavimo nutarimų, partijos ir vyriausybės nutarimų apie tolesnį TSRS ūkinį bei kultūrinį išsivystymą šviesoje.

Bibliografas arba bibliotekininkas, analizuodamas idėjinį knygos kryptingumą, turi susidaryti apie ją tam tikrą vaizdą. Tai ir yra svarbiausia prielaida rekomendacinei anotacijai parašyti.

Jeigu bibliografas pats giliai įsisavino knygos turinį ir supranta, kam ir kaip ją reikia rekomenduoti, tuomet jis pilnui gali parašyti tikslią, įdomią, įtikinančią anotaciją.

Bet jeigu bibliografas neturi pagrįstos savo nuomonės apie knygą, neturi noro ją propaguoti, tai anotacija paprastai esti blanki, neįtikinanti, formali.

Literatūrinis anotacijos apipavidalinimas. Po to, kai knyga išnagrinėta ir svarbesnieji jos bruožai išaiškinti, belieka anotaciją literatūriškai apipavidalinti, duoti tikslų ir trumpų formuluočių, apimančių pagrindines žinias apie knygą.

Cia reikia atsižvelgti į tai, kam anotacija rašoma — bendro vidutinio išsilavinimo skaitytojui ar specialistui, paaugliui-mokslivui ar pedagogui ir t. t.

Anotacijos skaitytinumas turi atitikti anotuojamos knygos skaitytinumą. Anotacija savo kalba ir stiliumi turi būti suprantama, prieinama, įdomi tam skaitytojui, kuriam knyga yra skirta.

Kai mes skaitome vienoje ir toje pačioje rodyklėje išspausdintas anotacijas, dažnai krinta į akis jų vienoda struktūra ir skurdi kalba. Daug anotacijų prasideda tomis pačiomis frazėmis: „autorius aprašo“, „autorius parodo“, „knygoje pasakojama“, „knygoje aprašoma“, „knygoje dėstoma“ ir pan. Atrodo, kad anotacijų sudarytojas įvairiuose deriniuose naudoja tuos pačius išsireiškimus.

Tokios vienodos anotacijos nepadaro skaitytojui jokio įspūdžio, nesukelia susidomėjimo knyga, noro ją perskaityti. Aišku, negalima reikalauti, kad anotacijose visiškai nebūtų vartojami tokie posakiai, kaip „autorius parodo“ arba „autorius pasakoja“. Tačiau skaitytojas turi teisę laukti iš bibliografo įvairaus stiliaus ir sukeliančių susidomėjimo knyga anotacijų.

Įgudę bibliografai naudoja tokį anotacijos sudarymo būdą: jie supažindina skaitytoją su dalyko esme, atskleidžia pagrindinę knygos idėją ir jau po to pereina prie tolesnio turinio atpašakojimo.

Pavyzdžiu galima paimti V. N. Stoletovo knygos „Kodėl augalai žalios spalvos“ anotaciją, kuri pateikta ankstesniame skirsnyje.

Tuo pat metodu sudaryta Stalininės premijos laureato I. Čalifmano knygos „Bitės“ anotacija, išspausdinta tame pačiame „pasikalbėjime apie knygas“ „Ką skaityti apie gyvąją gamtą“ (M., 1951). Anotacija prasideda taip:

„Metus pirmą žvilgsnį į bičių avilį, prieš mus atsiskleidžia netvarkingo judėjimo vaizdas. Bet, tik atrodo, kad tai netvarka. Autorius pasakoja apie stebėjimo būdus ir sąmojingus bandymus, kurių dėka mokslininkai atspėjo viso to, kas vyksta avilyje prasmę, jie sekė atskiros bitės gyvenimą nuo pirmos iki paskutinės dienos“ (p. 6).

Skaitytoją sudominančių anotacijų pavyzdžių galima rasti trečiajame gamtos mokslų populiariosios literatūros rodyklės „Knygos apie gamtą ir jos dėsnius“ (M., 1953) sąsiuvinyje.

Antai N. Skliaro knygos „Balų turtai“ anotacija prasideda taip:

„Liaudies poezijoje įsivyravusi nuomonė apie balą kaip apie kažką nereikalingą ir kenksmingą. Mokslinė mintis sugriovė tą klaidingą supratimą; dabar, remiantis aukšta technika, iš durpinių balų gilumos gaunami milžiniški turtai“ (p. 26).

Betarpišškai su klausimo esme supažindina skaitytoją N. V. Tičonravovo knygos „Nafta“ anotacija:

„Tarybiniai technikai ir inžinieriai, norėdami išgauti iš žemės gelmių ko daugiau naftos, išrado nemaža puikių būdų, apie kuriuos pasakojama N. V. Tichonravovo knygoje. Kiekviena naftavietė pergyvena tris laikotarpius: gimimą, klestėjimą ir nykimą. Trečiojo laikotarpio pabaigoje siurbliai paduoda vis mažiau naftos, ir, pagaliau, visiškai nustoja veikę. Ką gi, ar jau visa nafta naftavietėje išsemta? Taigi, kad ne. Tarybiniai naftininkai, mūsų priešakinio mokslo dėka, sužinojo, kaip išgauti likusią naftą“ (p. 25—26).

Kuo įdomiau ir patraukliau parašyta knyga, tuo lengviau yra duoti gyvą, įdomią anotaciją, reikia tik paimti iš knygos turinio tą vaizdą, tą pagrindinę mintį, kurioje ryškiausiai ir tiksliausiai atsispindi pagrindinė knygos idėja.

Galima ir tokia anotacijos struktūra, kai ji pradedama apibūdinant autorių arba nusakant spaudinio tipą. Panašių anotacijų pavyzdžių buvo duota ankstesniame skirsnyje.

Anotacijose patariama vengti nekonkrečių ir bendrų posakių, pavyzdžiui, „įdomi knyga“, „naudinga priemonė“ ir pan. Reikia nurodyti, kuo ir kam yra įdomi arba naudinga anotuojama knyga.

Anotacijose, skirtose masiniam skaitytojui, reikia naudoti tik visiems suprantamus išsireiškimus ir žodžius, vengiant specialių terminų arba juos paaiškinant, jei negalima jų išvengti. Pavyzdžiui, grožinių kūrinių anotacijose reikia vengti suprantamų specialistui-literatui terminų, bet neįprastų masiniam skaitytojui („siužetinė linija“, „kompozicijos daugiaplaniškumas“ ir pan.).

Esminė knygų anotavimo darbo dalis yra literatūrinis anotacijos apipavidalinimas. Bibliotekininkas, sprendamas klausimus, liečiančius knygos tipą, jos reikšmę, parašymo istoriją ir kt., vadovaujasi tomis išvadomis, kurios duodamos recenzijose, referatuose, spaustinėse anotacijose. Savarankiškas bibliotekininko darbas anotuojant knygas neretai būna literatūrinis pirminės medžiagos apdorojimas (sutrumpinimas, suprastinimas ir kt.).

Anotacijos, kurias leidyklos spausdina pačiose knygose arba skelbia laikraščiuose (knygų naujienų sąrašuose, „knygų lentynose“ ir pan.), dažnai būna vienpusiškos, neturi visų būtinų žinių apie knygas. Panaudodamas tokias anotacijas, bibliotekininkas turi jas papildyti, betarpiškai peržiūrėdamas knygas ir susipažindamas su jomis.

Bibliotekininko sudarytą anotaciją tikslinga duoti peržiūrėti bibliotekos skaitytojui-specialistui (agronomui, gydytojui, pedagogui). Perrašius ar perspausdinus anotaciją, reikia kruopščiai patikrinti jos tekstą ir ištaisyti klaidas. Neleistina siūlyti skai-

tytojams nerūpestingai parengtas arba neraštingai apipavidalintas anotacijas.

Bibliotekininkas, parašęs anotaciją ir idėjęs ją į skaitytojų katalogą, į naujų knygų biuletinį ar į bibliotekinį plakatą, neturi galvoti, kad tai yra nepakeičiama medžiaga.

Pasirodžius kritikos straipsniams ir recenzijoms, reikia anotacijas papildyti ir patikslinti. Jeigu dėl techninių priežasčių sunku papildyti anotacijos tekstą, galima apsiriboti nurodant kritinę medžiagą.

Tuo būdu, knygų anotavimo eigoje galima išskirti šiuos etapus: a) knygos pažinimas atidžiai skaitant; b) papildomos medžiagos (literatūros istorijos, kritinės bibliografijos ir kt.) apie knygą ir jos autorių panaudojimas; c) knygos analizė, atsakant į klausimus, pagal kuriuos sudaromas knygos apibūdinimas, išaiškinimas ir pagrindimas; d) būdingiausių tai knygai požymių atranka, siekiant įtraukti juos į anotaciją; e) visų numatytų anotacijos elementų apjungimas trumpomis formuluotėmis, literatūrinis anotacijos apipavidalinimas; f) anotacijos redagavimas, kurį vykdo specialistas; g) anotacijos perrašymas arba išspausdinimas; h) anotacijos teksto patikrinimas, kai ji dar rankraštyje arba jau išspausdinta.

§ 4. Spaustinių anotacijų panaudojimas masinėse bibliotekose

Ankstesniuose skyriuose (II sk. 1 §; III sk. 5 § ir kt.) ne kartą buvo minimos spaustinės anotuotosios kortelės, kurias rengia TSRS Valstybinė V. I. Lenino v. biblioteka ir leidžia Valstybinė kultūros-švietimo literatūros leidykla. Centralizuotai parengiant ir leidžiant spaustines anotacijas suteikiama masinėms bibliotekoms didelė pagalba. Spaustinės anotuotosios kortelės vis daugiau panaudojamos bibliotekų darbo praktikoje. Apie tai liudija kiekvienais metais didėjantis kortelių prenumeruotojų skaičius (1949 m. buvo 3 tūkstančiai prenumeruotojų, o 1953 m. jų buvo daugiau kaip 20 tūkstančių)¹.

Smulkiai išnagrinėsime spaustinių anotuotųjų kortelių reikšmę ir jų panaudojimo masinių bibliotekų darbe būdus.

Spaustinė anotuotoji kortelė turi bibliografinį knygos aprašą, jos indeksą (arba kelis indeksus, visumoje sudarančius vadi-

¹ Lietuvos TSR Knygų rūmų leidžiamų spaustinių anotuotųjų kortelių tiražas 1946 m. buvo 800 egzempliorių, o 1955 m. — daugiau kaip 2 000. Vert.

namąjį pilną indeksą), autorinį ženklą ir anotaciją, kuri atskleidžia knygos turinį.

Spaustinės anotuotosios kortelės schema atrodo šitaip:

Autoriaus pavardė ir inicialai		
Autorinis ženklas	Antraštė, paantraštė, leidimo pasikartojimas, leidimo vieta, leidykla, leidimo metai.	Bibliografinis knygos aprašas
	Puslapių skaičius, serijos pavadinimas, tiražas, kaina.	

Anotacija

TSRS Valst. V. I. Lenino v. b-ka. Goskultprosvetizdat. Leidimo metai — komplekto pavadinimas — kortelės Nr	Pilnas knygos indeksas
---	------------------------------

Duodame spaustinės anotuotosios kortelės pavyzdį¹.

Хрушев Н. С.	
X 95	Об увеличении производства продуктов животноводства. Доклад на Пленуме ЦК КПСС 25 янв. 1955 г. М., Госполитиздат, 1955.
	79 с. 500 000 экз. 90 к.
В докладе поставлены коренные вопросы дальнейшего подъема сельского хозяйства, подчеркнуто, что базой его развития, как и всего народного хозяйства, является непрерывный рост тяжелой индустрии. Выдвинута задача в ближайшие 5-6 лет увеличить производство продуктов животноводства в два — два с половиной раза и довести валовый сбор зерна не менее чем до 10 миллиардов пудов в год, так как увеличение производства зерна является решающим условием подъема животноводства. Дан всесторонний анализ состояния животноводства и намечены мероприятия по преодолению его отставания.	
Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина Госкультпросветиздат 55—ОВ—1359	
ЗКП138+32С+333С+636	

Lenino v. bibliotekos rengiama ir Goskultprosvetizdato leidžiama spaustinė anotuotoji kortelė

Spaustinės anotuotosios kortelės parengiamos įvairių tipų masinėms bibliotekoms ir leidžiamos komplektais: a) sritinėms bibliotekoms; b) miestų bibliotekoms; c) rajoninėms bibliote-

¹ Lietuvos TSR Knygų rūmų spaustinės anotuotosios kortelės pavyzdys duotas p. 67. Vert.

koms; d) kaimų bibliotekoms; e) vaikų ir mokyklinėms bibliotekoms.

Be nurodytų, leidžiamas specialus papildomas kortelių komplektas knygoms, kurios turi po kelis indeksus ir turi būti atvaizduotos keliuose katalogo skyriuose.

Kortelės siuntinėjamos prenumeruojams du kartus per mėnesį.

Spaustinių kortelių leidimo tiesioginis tikslas — pagerinti bibliotekinių katalogų kokybę. Tačiau tuo neapsiriboja spaustinių anotuočių kortelių panaudojimas bibliotekų darbe. Redaguojant anotuočias korteles, labai svarbu atrinkti literatūrą anotavimui. Kasdien peržiūrėdami privalomuosius spaudinių egzempliorius, TSRS Valstybinės V. I. Lenino v. bibliotekos bibliografiniai atrenka anotuočias, kitaip tariant, masinėms bibliotekoms reikalingas knygas. Tuo pačiu tam tikra prasme vadovaujama komplektuojant įvairaus tipo bibliotekas — sritines, miestų, rajonines, kaimų, vaikų ir mokyklines.

Kiekvienas bibliotekoje gaunamas anotuočių kortelių komplektas yra savos rūšies bibliografinė priemonė, kuri informuoja bibliotekininką apie geriausias naujas knygas, trumpai atskleidžia jų turinį, rekomenduoja papildyti jomis bibliotekos fondą.

Savaime suprantama, kad technikos ir žemės ūkio skyrių anotuočių kortelių komplektas apima daugiau knygų, negu jų reikia kiekvienai atskirai bibliotekai pagal jos skaitytojų gamybines specialybes. Tačiau kiti anotuočių kortelių komplekto skyriai — visuomeninė-politinė literatūra, gamtos mokslai, grožinė literatūra — nusako būtiną naujų leidinių minimumą kiekvieno tipo bibliotekoms.

Bibliotekininkas, gavęs eilinę spaustinių anotuočių kortelių partiją, iš anotacijų susipažįsta su naujų knygų turiniu ir patikrina, kurios iš jų gautos bibliotekoje ir kurių reikia įsigyti.

Tuo būdu, spaustines korteles galima panaudoti norint patikrinti, ar bibliotekos fondas pilnai komplektuotas naujomis knygomis.

Atsižvelgiant į tai, kad sudarant anotuočias korteles remiamasi tipiniais katalogais, bus aišku, jog bibliotekininkas, įsigydamas knygų, kurios pavaizduotos anotuočių kortelių komplekte, formuoja knygų fondą pagal tipinį katalogą.

Aišku, nereikia mechaniškai užsakinėti naujų knygų, rekomenduojamų anotuočių kortelių komplekte, kurių nėra bibliote-

koje. Čia reikia atsižvelgti į fondo atitinkamo skyriaus sudėtį ir tos bibliotekos skaitytojų poreikius.

Jeigu biblioteka nedažnai papildoma naujomis knygomis (pavyzdžiui, vieną kartą per metų ketvirtį), tai spaustinės anotuotosios kortelės gali iš anksto informuoti biblioteką ir padėti jai kolektoriuje arba knygyne pasirinkti naujos literatūros.

Gavus eilinę anotuotųjų kortelių partiją, galima vieną dvi savaites jas naudoti skaitytojams informuoti apie naujas knygas. Tuo tikslu anotuotųjų kortelių partija pateikiama skaitytojams naudotis kaip „Naujos knygos“ kartoteka. Kai kurios knygos platiesiems skaitytojų sluoksniams ypatingai rekomenduojamos propaguojant jas sieniniame plakate arba biuletenyje „Geriausios knygos naujienos“. Plakatas daromas iš storesnio popieriaus arba kartono, kuriame įpiaunami kampeliai. Į juos įstatomos anotuotosios kortelės, panašiai kaip tai daroma su fotonuotraukomis albumuose. Po dviejų savaitių šitos kortelės pakeičiamos naujai gautos partijos kortelėmis.

Spaustinės kortelės pagal savo tiesioginę paskirtį naudojamos katalogams sudaryti, pirmiausia — sisteminiam skaitytojų katalogui. Gauta kortelių partija tikrinama su bibliotekos katalogu, esančių knygų kortelės atrenkamos ir įjungiamos į atitinkamus katalogo skyrius. Tuo pačiu patikrinama, ar teisingai bibliotekininkas nustatė knygos indeksą ir autorinį ženklą. Esant reikalui, ištaisomas knygos šifras.

Kairiajame viršutiniame spaustinės kortelės kampe (viršum autorinio ženklo) rašomas šifro indeksas, panaudojamas knygoms lentynose sustatyti (lentyninis indeksas). Kitoje spaustinės kortelės pusėje rašomas knygos inventorinis numeris.

Įjungus į katalogą pagrindinę kortelę, iš papildomojo komplekto atrenkamos kortelės pakartotiniam tos pačios knygos atvaizdavimui kituose katalogo skyriuose.

Spaustinės anotuotosios kortelės ne tik palengvina vadinaimąjį techninį darbą sudarant katalogą, bet jos nustato skaitytojų katalogo sudėtį ir tokiu būdu padeda išspręsti labai svarbų uždavinį — sudėti knygų, įtrauktų į skaitytojų katalogą.

Kataloge esanti ranka rašyta kortelė pakeičiama spaustine anotuotąja. Tiesa, tuomet katalogas būna margas: šalia spaustinių anotuotųjų kortelių jame yra taip pat ir rankraštinės neanotuotosios. Tačiau negalima sudarinėti katalogą prisilaikant formalaus vienodumo reikalavimų. Reikia atsižvelgti į tai, kad

anotuotosios kortelės daro katalogą turiningesnį ir pakelia jo vaidmenį vadovaujant skaitymui.

Nepanaudotos naujai gautos partijos kortelės sudedamos į atsarginę kartoteką. Kai kurios iš jų vėliau, bibliotekoje gavus atitinkamas knygas, įjungiamos į katalogą.

Vykdamas į kolektorių, bibliotekininkas pasiima atsarginę kartoteką ar jos dalį parinkti knygoms, kurios bibliotekoje nebuvo gautos.

Jeigu biblioteka dar neturi katalogo, bet gauna spaustines anotuotąsias korteles, kurios buvo prenumeruojamos per eilę metų, tai ši kortelių atsarga gali būti panaudota katalogui sudaryti. Tuo atveju kortelės suskirstomos skyriais atsižvelgiant į tai, kaip knygos sustatytos lentynose, po to kortelės sutikrinamos su turimomis knygomis. Esančių knygų kortelės atrenkamos ir jos sudaro katalogo pagrindą. Likusioms knygoms kortelės rašomos ranka. Tuo būdu, panaudojant ankstesniais metais išleistas spaustines korteles, galima greičiau sudaryti katalogą.

Anotacijos (spaustinės arba bibliotekininko parašomos vadovaujantis spaustinėmis) naudojamos vaizdinei knygų propagandai — organizuojant knygų parodas, sudarant bibliotekinius plakatus ir albumus.

Spaustinės anotuotosios kortelės arba mašinėle parašytos anotacijos prisegamos prie parodoje eksponuojamų knygų. Skaitytojas gali peržiūrėti knygą dar ir paskaityti anotaciją.

Anotacija — būtinas bibliotekinio plakato elementas. Bibliotekiniai plakatai, sudaryti tik iš pieštų ar priklijuotų viršelių, labai maža teduoda susipažįstant su knygomis. Plakatas būna žymiai turiningesnis, jeigu po knygų viršeliais pridedamos anotacijos (spaustinės ar rankraštinės).

Spaustinės anotacijos labai dažnai panaudojamos pridedant jas prie skaitytojams išduodamų knygų. Į knygos vokelį įdedama spaustinė anotuotoji kortelė, kuri padeda skaitytojui iš anksto susipažinti su knyga ir sąmoningiau ją išsirinkti.

Anotuotosios kortelės gali būti plačiau panaudojamos bibliotekos bibliografiniame-informaciniame darbe. Bibliotekininkas, sudarydamas pagal skaitytojo užklausimą bibliografinį sąrašą atrinkdamas literatūrą, vadovaujasi kortelėse esančiomis anotacijomis ir gali papildyti rekomenduojamų knygų aprašus.

Pateikdamas skaitytojams skaitymo planą (iš sąsiuvinų „Į pagalbą skaitytojui“), bibliotekininkas gali jį papildyti spausti-

nėmis anotuotosiomis kortelėmis tų knygų, kurios yra nurodytos šioje priemonėje.

Rengdamas žodinę bibliografinę apžvalgą ir pagrindu paėmęs jos skaitymo planą, tarp kitų pagalbinių šaltinių bibliotekininkas panaudoja taip pat pasirinktas anotuotąsias korteles.

Spaustinės anotacijos, esančios kortelėse ar bibliografinėse rodyklėse, kaip mes pamatysime toliau, panaudojamos sudarant rekomenduojamosios literatūros sąrašus. Panaudojant spaustines anotacijas, esančias kortelėse arba išspausdintas bibliografinėse rodyklėse, žymiai palengvėja daug darbo reikalaujantis rekomenduojamų knygų anotavimas.

Tai tokios įvairios yra anotuotųjų kortelių ir anotacijų, parašomų bibliotekininko pagal spaustinę medžiagą, panaudojimo formos bibliotekos darbe¹.

Anotacija, būdama skaitytojų katalogo, bibliotekinio plakato, knygų parodos, rekomenduojamosios literatūros sąrašo sudėtinis elementas, visais tais atvejais palengvina skaitytojui susipažinti su atskiromis knygomis, padeda susivokti visoje eilėje panašių veikalų ir išsirinkti tą knygą, kuri skaitytojui yra įdomiausia ir reikalingiausia.

Baigiant pravartu pažymėti, kad tokiam įvairiapusiškam spaustinių anotuotųjų kortelių panaudojimui bibliotekai reikia turėti ne vieną jų komplektą, o du arba tris.

¹ Smulkiau susipažinti su anotuotųjų kortelių panaudojimu galima G. F. Ciudovos knygoje „Kaip dirbti su anotuotąja kortele miesto, rajoninėse ir kaimo bibliotekose“. Leid. 2-asis. M., 1953. 28 p. (TSRS Valst. V. I. Lenino v. biblioteka).

Lietuvių kalba: Cyžas T. Lietuvos TSR Knygų rūmų leidinių panaudojimas bibliotekoje. V., 1955. 77 p. (Lietuvos TSR Knygų rūmai). Vert.

VII S K Y R I U S

BIBLIOGRAFINĖS RODYKLĖS PAŽINIMAS IR ANALIZĖ

Išankstinės pastabos. Trijuose ankstesniuose skyriuose (IV, V, VI) buvo nagrinėjami bibliografinio darbo su atskiromis knygomis metodai — jų pažinimas, aprašymas ir anotavimas. Trijuose sekančiuose skyriuose (VIII, IX, X) bus nagrinėjami rekomenduojamosios literatūros sąrašų, teminių kartotekų ir bibliografinių apžvalgų sudarymo metodai.

Masinių bibliotekų darbuotojai, nebūdami bibliografais, specializavęsi tam tikroje mokslo šakoje, dirba panašius darbus, remdamiesi bibliografinėmis priemonėmis, sudarytomis valstybinių viešųjų, sritinių, kraštų, respublikinių bibliotekų.

Norint teisingai panaudoti bibliografines priemones masinių bibliotekų darbo praktikoje, būtina įsisavinti pagrindinius jų pažinimo ir analizės būdus.

§ 1. Literatūros rodyklės paskirtis, jos skirtumas nuo kitų bibliografinių priemonių tipų

Literatūros rodyklė yra labiausiai paplitęs bibliografinės priemonės tipas. Priklausomai nuo turinio, rodyklės gali būti šakinės, apimančios tam tikros mokslo šakos literatūrą, teminės, apimančios tam tikros temos literatūrą, personalinės, nurodančios vieno asmens kūrinius ir literatūrą apie jį, ir kraštotytinės, apimančios parinktą literatūrą apie vieną ar kitą kraštą (sritį).

Pagal savo paskirtį literatūros rodyklė gali priklausyti registracinei, informacinei, kritinei arba rekomendacinei bibliografijai. Mes nagrinėsime tik rekomendacinės bibliografijos rodyklės paskirtį.

Rekomenduojamosios literatūros rodyklė, apimdama didesnę ar mažesnę spaudinių ciklą, gali atitinkamai padėti informuoti skaitytojus bei atsakyti į jų užklausimus. Tačiau pagrindinė rekomendacinės rodyklės paskirtis — padėti skaitytojui išsirinkti geriausias knygas ir straipsnius, aktyviai vadovauti jų skaitymui.

Rekomenduojamosios literatūros rodyklė skiriama tam tikrai skaitytojų grupei ir kiekvienam skaitytojui, priklausomai nuo jo pasirengimo ir poreikių, padeda pasirinkti reikalingą knygą.

Rekomendacinė rodyklė yra veiksmingiausia priemonė propaguojant literatūrą ir vadovaujant skaitymui, palyginus ją su kitų tipų rodyklėmis (registracinėmis, informacinėmis). Tačiau tarp rekomendacinės bibliografijos priemonių yra ir tokių, kurios labiau negu rodyklė padeda vadovauti skaitymui, būtent: skaitymo programos ir skaitymo planai, „pasikalbėjimai apie knygas“. Sudarant šio tipo priemones, paprastai turima galvoje tam tikra skaitytojų grupė, naudojami veiksmingiausi literatūros rekomendavimo metodai, nurodomos reikalingiausios ir labiausiai prieinamos tai skaitytojų grupei knygos, sudedant jas ta seka, kuria jas reikia skaityti, norint geriau išsiaiškinti studijuojamą klausimą.

Sudarant bibliografines priemones savišvietai, paprastai remiamasi rekomenduojamosios literatūros sąrašu. Pavyzdžiui, turėdamas rekomenduojamosios gamtos mokslų literatūros rodyklę, bibliotekininkas turi medžiagos sudaryti skaitymo planus, atmenas skaitytojui, „pasikalbėjimus apie knygas“. Plačiai pavaižduojant rodyklėje vertingą literatūrą, kuri skirta įvairioms skaitytojų grupėms, išskiriami tos knygos ir straipsniai, kurie rekomenduotini vienai iš tų grupių kaip pirmaeilis minimumas klausimui studijuoti.

§ 2. Bibliografinės rodyklės pažinimas ir analizė

Išanalizuoti bibliografinę rodyklę — tai reiškia išsiaiškinti jos tematiką, nustatyti jos idėjinę-auklėjamąją ir mokslinę-šviečiamąją vertę, išspręsti jos panaudojimo knygų propagandai ir vadovavimo skaitymui galimumus ir metodus. Masinės bibliotekos darbuotojas studijuoja ir analizuoja bibliografines rodykles, siekdamas praktiškai panaudoti tas priemones fondui komplektuoti, knygoms parinkti ir rekomenduoti skaitytojams.

A. *Leidykliniai duomenys, apibūdinantieji bibliografinę rodyklę.* Analizuojant bibliografinę rodyklę ir susipažįstant su ja, pirmiausia išaiškinami šie duomenys, apibūdinantieji ją kaip tam tikrą spaudinį:

1. Pavadinimas bibliotekos (arba bibliotekinės-bibliografinės įstaigos), išleidusios rodyklę.

2. Rodyklės autorius (sudarytojas), mokslinis redaktorius.

3. Rodyklės antraštė, paantraštė.

4. Leidimo duomenys (leidykla, leidimo vieta ir metai, tiražas, kaina) ir kiekybinė charakteristika (puslapių skaičius, iliustracijos, portretai ir t. t.).

Apibūdinant bibliografinę priemonę yra svarbu, kurios bibliotekos leidiniams ji priklauso. Kaip žinoma, TSRS Valstybinė V. I. Lenino v. biblioteka rengia bibliografinės priemonės masinių bibliotekų skaitytojams. Pradėdami analizuoti tos bibliotekos išleistą rodyklę, mes pilnai galime ją priskirti prie masinių bibliotekų skaitytojams skirtų priemonių. Bendras supratimas apie vienos ar kitos centrinės bibliotekos išleistų bibliografinių priemonių paskirtį padeda išaiškinti būdingus analizuojamos rodyklės ypatumus.

Rodyklės antraštė nusako jos temą, paantraštė daugiausia apibūdina bibliografinės priemonės tipą (pavyzdžiui, trumpa rekomendacinė rodyklė).

Esminių požymių dažnai esama ir antrašė: nurodoma serija, kuriai priklauso analizuojama priemonė ir tuo pačiu kai kuriais atvejais nustatoma jos paskirtis (pavyzdžiui, „Į pagalbą kaimo lektoriui“, „Ką skaityti kolūkiečiui apie savo gamybą“).

Pavyzdžiui, štai duomenys apie rodyklės „Knygos apie gamtą ir jos dėsnius“ trečiąjį sąsiuvinį.

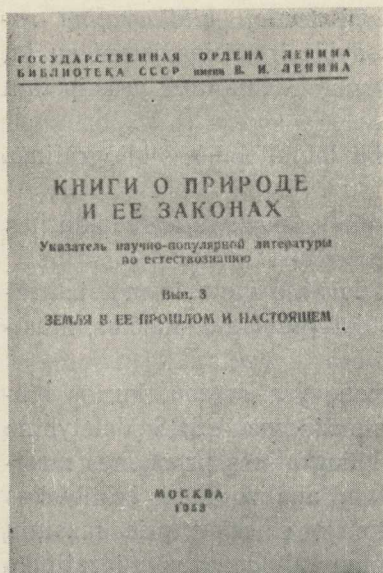
1. TSRS Valstybinė V. I. Lenino v. biblioteka.

2. Sudarytojas G. P. Bogojavlenskis. Redaktorius F. J. Zimovskis. Mokslinė konsultacija TSRS Mokslų akademijos nariokorespondento prof. D. I. Ščerbakovo.

3. Knygos apie gamtą ir jos dėsnius. Gamtos mokslų populiariosios literatūros rodyklė. Sąs. 3. Žemė praeityje ir dabartyje.

4. M., 1953. 44 p. 10 000 egz. Rb. 0,80.

B. *Bibliografinės rodyklės, kaip priemonės padėti propaguoti literatūrą ir vadovauti skaitymui, analizė.* Pirmiausia nustatoma rodyklės tematika, patikslinamas toje rodyklėje rekomenduojamų knygų turinys. Pavyzdžiui, imkime ką tik duotą rodyklę „Žemė

praeityje ir dabartyje“. Spręsdami iš jos temos formulavimo, galėtume manyti, kad, be kitos literatūros, čia taip pat nurodytos knygos apie Žemės kilmę. Tačiau pratarinėje mes randame tokį aptarimą: „Sąsiuvinyje „Žemė praeityje ir dabartyje“ nėra nurodytos knygos, kurios supažindina su Žemės kilme, ypač su naujomis tos srities teorijomis; šias knygas skaitytojas ras šitos serijos antrajame sąsiuvinyje, kuriame duoti astronomijos veikalai“ (p. 7). Iš to matyti, kad, norint parinkti knygų apie Žemės kilmę, reikia jų ieškoti kitame tos serijos sąsiuvinyje.

Peržiūrėdami rodyklės skyrius, susipažindami su pratarne ir turinio rodykle, mes tiksliau nustatome analizuojamos rodyklės tematiką. Šiuo atveju paaiškėja, kad rodyklė „Žemė praeityje ir dabartyje“ rekomenduoja geologijos, mineralogijos, Žemės sandaros ir gyvenimo tyrinėjimo istorijos literatūrą ir, pagaliau, knygas apie tai, kaip pačiam tapti geologu-mėgėju.

Aiškinant tematiką, kartu atitinkamai atskleidžiamas ir tos rodyklės idėjinis kryptingumas. Išryškėja sudarytojų užmojis — padėti skaitytojams įsisavinti žinių apie gamtą ir jos dėsnius, susidaryti materialistinę pasaulėžiūrą. Kartu nesunku pastebėti, kad rekomenduojamos knygos ne tik supažindina su gamtos mokslų pasiekimais, bet ir parodo mokslo ryšį su praktine žmonių veikla.

Tolesnė rekomenduojamų knygų sudėties, jų sisteminimo, jų turinio atskleidimo anotacijose analizė turi parodyti, ar pavyko rodyklės sudarytojams įgyvendinti savo užmojų ir sukurti priemonę, kuri padėtų skaitytojams įsigyti žinių apie gamtą ir susidaryti materialistinę pasaulėžiūrą.

Išaiškinę rodyklės temą ir paskirtį, pereiname prie klausimo, kokiems skaitytojams ji skirta.

Analizuojamos rodyklės pratarinėje pasakyta, kad ji leidžiama į pagalbą jaunimui, ir toliau paaiškinta smulkiau: „Šiuose

sąsiuviniuose parinktos knygos savo turiniu ir dėstymu prieina-
mos vidurinės mokyklos 6—10 klasių moksleiviams, amatų ir
geležinkelininkų mokyklų moksleiviams, jauniems darbinin-
kams ir kolūkiečiams, pageidaujantiems savišvietos keliu papil-
dyti savo žinias fizikos, chemijos, astronomijos, geologijos ir
biologijos moksluose“ (p. 5—6).

Taigi, paaiškėja, kad rodyklė skiriama jaunajam nebaigto
vidurinio išsimokslinimo skaitytojui, kuris siekia papildyti savo
žinias gamtos mokslų srityje.

Rodyklės pagrindu paimtą literatūros atrankos
kriterijų apsprendžia jos paskirtis ir skaitytinumas. Kadan-
gi duotoji rodyklė skiriama jaunimui ir jos tikslas padėti jam
savišvietoje, todėl rekomenduojamąją literatūrą sudaro mokslo
populiariosios knygos. Tai nusako paantraštė: „Gamtos mokslų
populiariosios literatūros rodyklė“.

Kruopščiau analizuojant rekomenduojamas rodyklėje atskiras
knygas, galima nustatyti kaip išlaikytas šis atrankos kriterijus.

Analizuodami į rodyklę įtrauktąją literatūrą, mes daugiausia
matome „Molodaja gvardija“ ir Detgizo leidinius. Gostechizdato
serijos „Mokslo populiarioji biblioteka“ knygas, TSRS Mokslų
akademijos leidyklos „Mokslo populiariosios serijos“ brošiūras.
Taigi, paviršutiniška analizė patvirtina, kad rodyklėje vyrauja
mokslo populiarioji literatūra.

Peržiūrėdami literatūros leidimo laiką, mes matome, kad ro-
dyklėje vyrauja pastarųjų metų leidiniai. Išimtį sudaro trys kny-
gos: Saskolskaja M. „Kristalai“ (1944), Fersmanas A. E. „Įdo-
mioji mineralogija“ (1945) ir Škliaras N. G. „Balų lobis“
(1945).

Analizuojant į rodyklę įtrauktąją literatūrą, iškyla taip pat
medžiagos atrankos pilnumo klausimas.

Rodyklė gali būti per daug perkrauta literatūros, o tai apsūn-
kina naudojimąsi ja, verčia skaitytoją ieškoti reikalingos knygos
tarp šimtų kitų knygų, kurių tarpe gali būti nesvarbių, kartais
net visiškai pasenusių leidinių.

Ir priešingai, rodyklė gali pasirodyti esanti nepakankamai
pilna literatūros parinkimo atžvilgiu, gali nepavaizduoti visos
eilės vertingų ir neabejotinai rekomenduotinų knygų.

Norint, kad atranka būtų pilna, nebūtina apimti visą me-
džiagą. Tokią atranką ir sunku įvykdyti, ir ji nereikalinga reko-
mendacinės bibliografijos priemonei. Atrankos pilnumas nusako-

mas tuo, kiek jis atitinka rodyklės uždavinius ir jos skaitytinumą.

Analizuojamos rodyklės „Žemė praeityje ir dabartyje“ literatūros atranką galima pripažinti pakankamai pilną, užtikrinančią, jog pratarmėje nurodyti švietimo ir auklėjimo tikslai yra pasiekti.

Norint laisvai naudotis rodykle, reikia susipažinti su jos struktūra, išaiškinti, kokius ji turi skyrius ir kaip juose sugrupuota medžiaga. Rodyklėje „Žemė praeityje ir dabartyje“ medžiaga suskirstyta skyriais, kurie tarp savęs susiję ir padeda laipsniškai išdėstyti pagrindinę rodyklės idėją.

Rodyklė turi šiuos skyrius:

1. Gamtos jėgos, keičiančios Žemės veidą.
2. Akmens pasaulis.
3. Žemės gelmių turtai.
4. Žemės sandaros ir istorijos moksliniai tyrinėjimai.
5. Kaip pačiam tapti geologu-mėgėju.

Pirmajame skyriuje rekomenduojamos knygos, kurios įgalina suprasti vidines ir išorines, keičiančias Žemę, jėgas, vykstančius Žemės paviršiuje ir jos gelmėse procesus.

Antrajame skyriuje duotos knygos apie mineralus ir uolienas, jų savybes, jų tyrinėjimo istoriją ir panaudojimą liaudies ūkyje.

Trečiajame skyriuje nurodyta literatūra apie labiausiai paplitusias naudingąsias iškasenas, jų iškasimą, perdirbimą ir panaudojimą liaudies ūkyje.

Ketvirtajame skyriuje mes randame knygas, kurios nušviečia įvairius mokslinius Žemės tyrinėjimus.

Paskutiniajame, penktajame rodyklės skyriuje nurodyti vadovai ir priemonės geologiniams ir paieškų darbams vykdyti.

Susipažindamas su literatūra pagal rodyklės skyrius, skaitytojas palaipsniui pereina nuo teorinio pobūdžio klausimų, liečiančių istorinę Žemės praeitį, prie praktinės geologo-tyrinėtojo veiklos. Taip suskirsčius medžiagą, ši rodyklė yra tiksli, o tai būtina rekomendacinės bibliografijos priemonei.

Yra ir kitos medžiagos suskirstymo rodyklėje sistemos.

Pavyzdžiui, sudarydami chemijos literatūros rodyklę, kad būtų geriau ją apskaityti ir registruoti, mes galime sudėti knygas *chronologine* tvarka — jų leidimo metais. *Abėcėlinė* medžiagos suskirstymo tvarka patogė informavimui. *Kraštotyri-*

nės bibliografijos priemonėse naudojama topografinė literatūros sudėjimo seka — krašto ar srities rajonais. Rekomenduojant knygas ir vadovaujant skaitymui geriausiai tinka sisteminis arba teminis medžiagos suskirstymas.

Rekomenduojamosios literatūros rodyklės „... metų knygos“ sudarytos pagal dešimtainės klasifikacijos schemą. Pagal tą pačią schemą medžiaga skirstoma tipiniuose ir rekomendaciniuose kataloguose.

Istorijos literatūros rodyklėse paprastai vartojamas medžiagos suskirstymas pagal istorijos moksle priimtą periodizaciją.

Grožinės literatūros rodyklėse kūriniai suskirstomi šalimis, istoriniais laikotarpiais, autoriais, o kartais ir temomis.

Savotiška medžiagos suskirstymo tvarka naudojama rodyklėse, skirtose jaunesiems skaitytojams. Rodyklėse ikimokyklinio amžiaus vaikams literatūra skirstoma pagrindinėmis vaikų skaitymo temomis (apie mūsų Tėvynę, apie mokyklą, apie augalus, apie gyvulius). Rodyklėse mokyklinio amžiaus vaikams medžiaga skirstoma mokymo metais: 1—4 klasėms, 5—7 klasėms, 8—10 klasėms.

Bibliografinėse priemonėse mokyklinio amžiaus vaikams grožinė literatūra grupuojama skyriais: žodinė liaudies kūryba; klasikinė literatūra — rusų, lietuvių ir kitų TSRS tautų; tarybinė literatūra; užsienio literatūra (išskiriama liaudies demokratijos šalių literatūra).

Mokslo populiarioji literatūra vyresniojo amžiaus vaikams bibliografinėse rodyklėse skirstoma mokslo šakomis: istorija, geografija, gamtos mokslai ir t. t.

Rekomendacinės bibliografijos rodyklėse, skirtose įžymiesiems mokslo ir literatūros veikėjams, būtini skyriai: šio rašytojo ar mokslininko trumpas apibūdinimas; jo kūrinių apžvalga; literatūros apie tą veikėją apžvalga; pagrindinių leidinių sąrašas; gyvenimo ir kūrybos datos.

Taigi, galima padaryti išvadą, kad bibliografinės priemonės struktūra nusakoma jos turiniu ir paskirtimi.

Rekomendacinės rodyklės paskirtis — padėti skaitytojams išsirinkti knygas ir vadovauti jų skaitymui — reikalauja tokios bibliografinės priemonės struktūros, kad jos skyriai būtų glaudžiai susiję tarp savęs ir drauge kiek galima pilniau, visapusiškiau ir nuosekliau atskleistų rodyklės temą. Rekomenduojamosios lite-

ratūros bibliografinės rodyklės struktūra turi: 1) padėti skaitytojui susivokti to klausimo literatūroje ir 2) nurodyti skaitytojui nuoseklaus klausimo studijavimo kelią.

Rodyklėje pirmą vietą turi užimti skyrius, apimantis marksizmo-leninizmo klasikų veikalus ir Tarybų Sąjungos Komunistų partijos dokumentus duotuoju klausimu.

Tuo būdu, rodyklė tema „Techninė pažanga TSR Sąjungoje“ prasideda skyriumi: „Tarybų Sąjungos Komunistų partija — techninės pažangos TSR Sąjungoje įkvėpėjas ir organizatorius“.

Trumpa rekomenduojamosios literatūros rodyklė „Nikolajus Gavrilovičius Černyševskis“ (M., 1953) prasideda skyriumi: „Marksizmo-leninizmo klasikai apie N. G. Černyševskį“.

Trumpa literatūros apžvalga „Žemės ūkio gamybos mechanizacija“ („Bibliotekar“, 1954, Nr 6) prasideda skyriumi „Už tolesnį žemės ūkio literatūros pakilimą“. Šiame skyriuje pirmiausia rekomenduojama TSKP CK rugsėjo ir vasario—kovo plenumų medžiaga ir vystant plenumų nutarimus priimti TSRS Ministrų Tarybos ir TSKP Centro Komiteto nutarimai.

Tarybinės bibliografijos partiškumo ir moksliškumo principai reikalauja, kad bibliografinė priemonė pirmiausia padėtų skaitytojui suprasti vieną ar kitą klausimą marksistinės-lenininės teorijos šviesoje.

Rekomendacinės bibliografijos priemonės tikslams pasiekti svarbu ne tik susisteminti medžiagą skyriais, bet svarbi ir tvarka išdėstant medžiagą skyrių viduje.

Bibliografinės rodyklės skyriuose medžiaga grupuojama įvairiais būdais. Gana paplitęs yra knygų ir straipsnių aprašų sudėjimas jų autorių pavardžių abėcėline seka. Toks medžiagos grupavimas yra formalus. Jis patogus tais atvejais, kuomet reikia atsakyti į bibliografinį užklausimą, ir todėl pilnai dėsningas apskaitinio-registracinio bei informacinio tipo rodyklėse. Tokių priemonių skyriuose, kaip mėnesinės naujų knygų rodyklės („Naujos knygos“ ir kt.), tipiniai bei rekomendaciniai katalogai, galima sudėti medžiagą abėcėline tvarka.

Tačiau valstybinės bibliografinės registracijos priemonėse (pavyzdžiui, „Metinėse TSRS knygos rodyklėse“), ir tipiniuose kataloguose, ir, apleičiamai, bet kurioje tarybinėje bibliografinėje priemonėje pirmoje vietoje dedami marksizmo-leninizmo klasikų veikalai, Tarybų Sąjungos Komunistų partijos, Tarybinės vyriausybės nutarimai.

Tarybinės bibliografijos partiškumo principas reikalauja, kad pirmiausia būtų nurodomos ir rekomenduojamos geriausios knygos, turinčios didžiausią reikšmę idėjiniam skaitytojų auklėjimui.

Dėl to kiekvienos, o juo labiau rekomendacinės bibliografinės priemonės skyriuose pirmiausia nurodomi marksizmo-leninizmo klasikų veikalai ir direktyvinė Komunistų partijos bei Tarybinės vyriausybės medžiaga.

Marksizmo-leninizmo klasikų veikalų, partinių ir vyriausybinių direktyvų aprašai sudedami chronologine jų leidimo ar paskelbimo tvarka. Tuo būdu, skaitytojas gali susipažinti su tuo ar kitu marksizmo-leninizmo teorijos ar komunistinės statybos klausimu, istorine to klausimo vystymosi tvarka.

Nepaisant to, kad vadovaujančioji medžiaga iškeliamą į pirmą vietą, būtina dar pakartotinai pavaizduoti ją kituose rodyklės skyriuose.

Rajoninės bibliotekos katalogo pirmojo leidimo (M., 1948) bendrai pripažintas trūkumas tas, kad jame nebuvo pilnstinai įgyvendintas šis reikalavimas.

Taigi, analizuojant bibliografinę rodyklę, reikia atkreipti dėmesį į tai, kaip pateikta joje svarbiausioji literatūra, nusakanti idėjinį-teorinį rodyklės turinį. Ji turi būti pilnai parinkta, iškelta į pirmą vietą kiekviename rodyklės skyriuje ir pakartotinai pavaizduota visuose skyriuose, kuriuos ji liečia savo turiniu.

„Instrukcijoje masinių bibliotekų katalogams sudaryti“ siūloma sisteminio katalogo kiekvieno skyriaus pradžioje išskirti šiuos poskyrius.

1. Marksizmo-leninizmo klasikų veikalai.
2. Partijos ir vyriausybės nutarimai ir direktyvos.
3. Partijos ir vyriausybės vadovų pranešimai ir straipsniai.

Tos pačios medžiagos sudėjimo tvarkos reikia prisilaikyti ir bibliografinėse rodyklėse. Taigi, šiuo atveju aprašų grupavimo skaitytojų sisteminiam kataloge ir rekomendacinės bibliografijos rodyklėje metodai sutampa. Tačiau toliau, tai yra sudedant kitų autorių veikalus, kataloge naudojama abėcėlinė seka, o rekomendacinės bibliografijos priemonėse gali būti panaudotos kitos sistemos, pirmoje eilėje medžiagos sudėjimas pagal logišką klausimo vystymo nuoseklumą.

Bibliografinėje rodyklėje pirmenybė teikiama medžiagos sudėjimui jos idėjinio reikšmingumo bei logiško nuoseklumo tvarka.

Po marksizmo-leninizmo klasikų veikalų rodyklės skyriuose turi eiti kiti veikalai, turintieji svarbią reikšmę gvildenant klausimą: revoliucinių demokratų V. G. Belinskio, N. G. Černyševskio, N. A. Dobroliubovo veikalai, priešakinių mokslininkų bei rašytojų darbai, teisingai ir autoritetingai nušviečiantieji klausimą. Pavyzdžiui, visiškai teisingai apžvalgoje: „Nikolajus Vasiljevičius Gogolis“, išspausdintoje žurnale „Bibliotekar“ (1952, Nr 2), skyriuje „Literatūra apie Gogolio kūrybą“ duoti V. G. Belinskio, A. I. Gerceno, N. G. Černyševskio veikalai. Kai kalbama apie N. V. Gogolio kūrybą, šie veikalai turi būti pateikti pirmoje eilėje. Ir jeigu šiame skyriuje būtų nurodyta žymiai daugiau knygų ir straipsnių, vis tiek didžiųjų rusų revoliucinių demokratų straipsniai tame skyriuje turėtų pirmauti.

Būtų formalizmas, jei visą medžiagą apie N. V. Gogolio kūrybą sudėtume autorių pavardžių abėcėline seka, o skaitytojui reikėtų susipažinti su dešimtimis veikalų, kol jis prieitų prie N. G. Černyševskio veikalų.

Bibliografinės rodyklės uždavinys — padėti skaitytojui susivokti studijuojamo klausimo literatūroje, padėti jam pasirinkti knygų, daugeliu atvejų reikalauja iškelti į pirmą vietą (savaimė aišku, po marksizmo-leninizmo klasikų veikalų) apibendrinančio pobūdžio mokslinius darbus arba mokslo populiariusius veikalus, nagrinėjančius klausimą visumoje. Po to nurodomos knygos ir brošiūros, skirtos atskiriems, specialiesiems klausimams. Tokia tvarka — perėjimas nuo bendrojo prie atskiro — dažnai naudojama gamtos mokslų, istorijos, geografijos literatūros rodyklėse. Pavyzdžiui, rodyklėje „Žemė praeityje ir dabartyje“ pirmasis skyrius „Gamtos jėgos, keičiančios Žemės veidą“ prasideda knyga: Obručevas. V. A. Geologijos pagrindai. Populiarus išdėstymas. M. — L., Gosgeolizdat, 1947. Po tos priemonės, kuri įveda skaitytoją į geologijos mokslą, nurodomos knygos, nagrinėjančios atskirus klausimus: apie kalnų susidarymą, apie ugnikalnius, žemės drebėjimus ir t. t.

Susipažinę su rodyklės struktūra, mes pereiname prie joje vartojamos knygų, žurnalų bei laikraščių straipsnių bibliografinio aprašo formos analizės. 1953 metais paskelbus „Bendrines spaudinių aprašo taisyklės nedidelių bibliotekų katalogams ir bibliografinėms rodyklėms“ (rusų kalba), jos yra privalomos visoms rajoninėms, miestų, kaimų ir vaikų bibliotekoms, o taip pat moksliniams-metodiniams kabinetams, redakciniams-leidykli-

niams organams, institutams ir kitoms RTFSR Kultūros ministerijos žinioje esančioms įstaigoms¹.

Analizuojant rodyklę, reikia atkreipti dėmesį, kaip joje aprašomos knygos, kaip sudaromi analiziniai atskirų skyrių, rinkinių, žurnalų bei laikraščių straipsnių aprašai. Nesilaikymas „Bendrinių taisyklių“ vertinamas kaip bibliografinės rodyklės trūkumas².

Jeigu analizuojamos bibliografinės priemonės, kurios buvo išleistos prieš paskelbiant „Bendrines taisykles“, savaime suprantama, mes iš tų leidinių negalime reikalauti, kad juose vartojama aprašo forma atitiktų „Bendrines taisykles“.

Po bibliografinio aprašo formos analizės reikia pereiti prie anotacijų ir kitos medžiagos, atskleidžiančios rodyklėje rekomenduojamų kūrinių turinį ir reikšmę, nagrinėjimo.

Anotacijos reikalingos, kad padėtų skaitytojui geriau susivokti įtrauktoje į rodyklę literatūroje. Anotacijų nebuvimas traktuojamas kaip rekomendacinės rodyklės trūkumas. Tačiau svarbu ne tik tai, kad būtų anotacija, svarbi ir jos kokybė. Formalios anotacijos mažai padeda skaitytojui.

Anotacijos turi trumpai įvertinti kiekvieną knygą, atžymėti jos skaitytinumą, nurodyti ypatybes, išskiriančias ją iš kitų rekomenduojamų knygų, nusakančias jos vietą literatūroje tuo klausimu. Tų bendrų reikalavimų požiūriu ir reikia vertinti rodyklėje duotų anotacijų kokybę.

Anotacijų kokybė dažnai būna nevienoda ir toje pačioje rodyklėje. Pavyzdžiui, VI skyriuje buvo kalbama apie visą eilę gerų anotacijų, išspausdintų rodyklėje „Žemė praeityje ir dabartyje“. Tačiau šioje rodyklėje galima rasti ir grynai formalių anotacijų. Prie jų priklauso ši A. A. Malachovo knygos „Kaip atsirado Uralo kalnai“ (Leid. 2-asis, patais. ir papild. Sverdlovskas, Valst. sritinė I-kla, 1951) anotacija: „Prof. Malachovas duoda bendrą Uralo sandaros schemą, atskleisdamas dėsningumus, sąlygojančius jo vystymąsi“.

Norint išvengti rodyklėse pasikartojimų, kartais duodamos vadinamosios suvestinės anotacijos, tai yra grupės knygų bendri

¹ Pagrindiniai „Bendrinių taisyklių“ dėsniai, liečiantieji bibliografinės rodyklės, nagrinėjami šios knygos V skyriuje.

² Rengdamos rekomendacinės bibliografijos priemones Lietuvos TSR bibliotekos vadovaujasi „Bendrinėmis spaudinių aprašo taisyklėmis masinių bibliotekų katalogams ir bibliografinėms rodyklėms“ (V., 1955). Vert.

apibūdinimai, o po to pažymimos kiekvienos knygos turinio, dėstymo formos bei skaitytinumo ypatybės.

Kartais prieš knygos aprašą duodama bendrų žinių apie autorių, jo veiklą, jo mokslinius veikalus, o po to — po knygos aprašo — seka trumpa anotacija.

Kad skaitytojas geriau susivoktų literatūroje, labai vertingos tokios anotacijos, kurios yra susijusios viena su kita ir tarsi papildo viena kitą. Tačiau tokio pobūdžio anotacijų dažniausiai sutinkama programose, skaitymo planuose ir „skaitymo cikluose“, „pasikalbėjimuose apie knygas“, o rečiau — rekomendacinės bibliografijos rodyklėse.

Be pagrindinio teksto, kuris apima knygų aprašus ir anotacijas, rodyklėje paprastai būna pagalbinis aparatas, padedantis susivokti jos turinyje ir palengvinantis panaudoti ją bibliografiniams paieškojimams.

Labiausiai paplitusios pagalbinės medžiagos rūšys yra abėcėliniai sąrašai ir įtrauktos literatūros rodyklės. Pavyzdžiui, rodyklė „Žemė praeityje ir dabartyje“ baigiasi sąrašu knygų, kurios įtrauktos į tą priemonę. Trumpa rekomendacinė rodyklė „Nikolajus Gavrilovičius Černyševskis“ (M., 1953) turi abėcėlinę autorių ir antraščių rodyklę, susidedančią iš keturių dalių: 1. Marksizmo-leninizmo klasikų veikalai. 2. Komunistų partijos ir Tarybų valstybės veikėjų veikalai. 3. N. G. Černyševskio veikalai. 4. Literatūra apie N. G. Černyševskio gyvenimą ir veiklą.

Reikia atsiminti, kad abėcėlinėse rodyklėse marksizmo-leninizmo klasikų, Komunistų partijos ir Tarybų valstybės veikėjų veikalai duodami pačioje pradžioje prieš kitų veikalų abėcėlinę eilę.

Rekomendacinės bibliografijos priemonėje sudaryti medžiagos abėcėlinę rodyklę reikia dėl to, kad pačioje priemonėje ši medžiaga duodama ne abėcėline tvarka, o pagal jos mokslinę svarbą ar logišką seką. Be abėcėlinės rodyklės surasti tam tikrą knygą būtų sunkiau.

„Savišvietos bibliotekos“ antrajame sąsiuvinyje, be abėcėlinės įtrauktos literatūros rodyklės, dar yra pavardžių rodyklė. Pavyzdžiui, jeigu mums reikia susirasti literatūros apie S. V. Kovalevskają, mes žiūrime į pavardžių rodyklę ir pagal S. V. Kovalevskos pavardę randame knygas:

Kovalevskaja S. V. Vaikystės prisiminimai ir autobiografinės apybraižos; **Rusų** mokslo žmonės. T. 1, p. 164—170; **Štraichas S. J.** Kovalevskių šeima.

Norėdami gauti smulkesnių žinių apie pastarąją knygą, mes suieškome ją abėcėlinėje rodyklėje ir ten randame nurodymą į p. 79. Tame puslapyje duotas pilnas S. J. Štraicho knygos aprašas ir anotacija.

„Savišvietos bibliotekos“ penktajame sąsiuvinyje, be abėcėlinės knygų autorių ir antraščių rodyklės, yra TSRS tautų meno veikėjų pavardžių rodyklė. Ši rodyklė sudaryta paprasčiau, negu „Savišvietos bibliotekos“ antrojo sąsiuvinio pavardžių rodyklė: prie kiekvieno meno veikėjo pavardės nurodyti puslapiai, kuriuose išspausdinta literatūra apie jį.

Šie du paprasčiausieji pavyzdžiai parodo, kad pagalbinis aparatas gali susidėti iš kelių rodyklių, tarp savęs susijusių arba ir nesusijusių.

„Rajoninės bibliotekos katalogo“ antrojo leidimo sąsiuviniai turi knygų autorių bei antraščių rodykles ir abėcėlinius rubrikų sąrašus. Naudojantis pirmąją rodykle, galima surasti mus dominančio autoriaus veikalo aprašus; naudojantis rubrikų sąrašu, galima susirasti literatūros mus dominančiu klausimu.

Taigi, pagrindinė bibliografinės priemonės medžiaga ir jos pagalbinis aparatas papildo vienas antrą: jeigu pagrindinė rodyklės medžiaga suskirstyta pagal mokslų sistemą arba temomis, tai pagalbinėje rodyklėje ši medžiaga pateikta autorių pavardžių abėcėlės tvarka. Dėka to galima naudotis ta bibliografinė priemone ir kaip sistetine (temine), ir kaip abėcėline literatūros rodykle.

Jeigu, atvirkščiai, pagrindiniame rodyklės tekste aprašai sudėti abėcėline tvarka, tai papildymui reikia sisteminės arba teminės rodyklės.

Prie vaikų literatūros bibliografinių priemonių pridedamos autorių rodyklės, knygų antraščių rodyklės, dailininkų ir knygų apipavidalintojų rodyklės, teminės rodyklės (jų pavyzdiniai skyriai: biografinės apysakos ir apsakymai, istorinės apysakos ir apsakymai, pilietinis karas, Didysis Tėvynės karas, vaikų gyvenimas ikirevoliucinėje Rusijoje, apie tarybinius vaikus, kelionės, technika ir išradimai, gamta ir gyvūnija). Tuo būdu, pagalbinių rodyklių dėka bibliografinės priemonės medžiaga panaudojama įvairiai: ir ieškant tam tikro autoriaus veikalo, ir renkant literatūrą viena ar kita tema.

Analizuojant bibliografinę priemonę, reikia susipažinti su prie jos pridėtu pagalbiniu aparatu, išaiškinti, kokios yra pagalbinės rodyklės ir kaip jomis naudotis.

Pagaliau, reikia atkreipti dėmesį į bibliografinėje priemonėje esančias pratarmes, įvadás, metodinius nurodymus ir kitą medžiagą, padedančią bibliotekininkui teisingai panaudoti šią priemonę.

Pavyzdžiui, trumpojoje rekomendacinėje rodyklėje „Automatika ir telemechanika“ (M., TSRS Valst. V. I. Lenino v. b-ka, 1953) išspausdinta gana plati pratarinė, kurioje aiškinama gamybinių procesų automatizavimo mūsų šalyje, kaip kovos priemonės kuriant galingą komunizmo techniką, reikšmė.

Pabaigoje taip apibūdinama rodyklė „Automatika ir telemechanika“:

„Ši bibliografinė rodyklė skiriama plačiosioms tarybinės inteligentijos masėms, kvalifikuotiems darbininkams, gamybos pirmūnams, techninių ir viduriniųjų mokyklų mokiniams.

Čia atrinkta tik visiems prieinama populiarioji literatūra, įgalinanti suprasti pagrindines automatikos ir telemechanikos problemas, o vėliau pradėti studijuoti labiau specialinę literatūrą.

Rodyklės skyriuose literatūra sudėta tokia seka, kad toliau eina vis sudėtingesnė“. (p. 6—7).

Taigi, šioje pratarinėje duodama žinių: 1) apie rodyklės skaitytinumą, 2) literatūros atrankos kriterijų, 3) medžiagos sudėjimo rodyklės skyriuose tvarką. Susipažinus su pratarine, aiškėja sudarytojo užmojis.

Analizuojant bibliografinę priemonę, turi paaiškėti, kaip jos autoriui pavyko įvykdyti pratarinėje nurodytus literatūros atrankos ir susisteminimo uždavinius.

Išnagrinėtas pavyzdys rodo, kokia pratarinės reikšmė analizuojant bibliografinę priemonę.

TSRS Valstybinės V. I. Lenino v. bibliotekos leidžiami skaitymo planai „Į pagalbą skaitytojui“ ir „pasikalbėjimai apie knygas“ paprastai turi skyrių, pavadintą „Bibliotekininkui“¹. Čia išaiškinama, kokia tai yra bibliografinė priemonė ir kaip ją panaudoti darbe su skaitytoju.

¹ Tą skyrių turi ir analogiškos bibliografinės priemonės, kurias leidžia Lietuvos TSR Valstybinė respublikinė biblioteka. *Vert.*

Susipažinęs su pratarne, įvadu, metodiniais nurodymais bei patarimais, bibliotekininkas gali patikslinti ir papildyti tas išvadas, kurias jis priėjo analizuodamas rodyklę.

Apibendrinant tai, kas buvo pasakyta apie literatūros rodyklės pažinimą, galima numatyti šiuos klausimus, kurie kyla bibliografui to darbo eigoje, kitaip tariant, galima numatyti šią bibliografinės rodyklės analizės schemą:

1. Rodyklės tema, jos aktualumas, jos reikšmė komunistiniam skaitytojų auklėjimui, jų praktiniam darbui.

2. Rodyklės paskirtis, kuri nusako, kad ta rodyklė yra rekomendacinės bibliografijos priemonės tipas.

3. Orientavimasis į tam tikrą skaitytojų grupę.

4. Literatūros atrankos kriterijus, paimtas rodyklės pagrindu. Literatūros atrankos pilnumas, jo atitikimas rodyklės paskirčiai.

5. Medžiagos susistemavimo rodyklėje principai (pagal tam tikrą klasifikavimo schemą, temomis, istoriniais laikotarpiais, ša-
limis ir t. t.) ir jų sąlygojama rodyklės struktūra (pagrindiniai jos skyriai, ryšys tarp jų ir nuoseklumas).

6. Medžiagos grupavimo skyriuose metodai (knygų idėjinio reikšmingumo, logikos, perėjimo nuo bendro prie atski-
ro, kylančio sudėtingumo tvarka, pagal autorių pavardžių abėcėlę ir t. t.).

7. Rodyklėje vartojama bibliografinio aprašo forma, jos atitikimas „Bendrinių spaudinių aprašo taisyklių masinių bibliotekų katalogams ir bibliografinėms rodyklėms“.

8. Anotacijos ir jų kokybė (jei jos yra).

9. Pagalbinis bibliografinės priemonės aparatas (rodyklės — abėcėlinės, pavardžių, dalykinės, teminės, geografinės, antraščių rodyklės, rubrikų sąrašai ir t. t.).

10. Pratarinė, įvadas, metodiniai nurodymai, patarimai bibliotekininkui ir kita medžiaga, atskleidžianti rodyklės temą, paskirtį ir jos panaudojimo būdus.

11. Bendros išvados apie rodyklės turinį, paskirtį, struktūrą ir apie galimumą panaudoti ją bibliotekos darbe.

VIII SKYRIUS

REKOMENDUOJAMOSIOS LITERATŪROS SĄRAŠŲ SUDARYMAS MASINĖJE BIBLIOTEKOJE

§ 1. Rekomenduojamosios literatūros sąrašai — būtina priemonė bibliotekininkui ir skaitytojui

Individualiuose pasikalbėjimuose su skaitytoju, darant literatūros apžvalgą, atsakant į bibliografinius užklausimus, rengiant knygų parodas, įvairiuose skaitytojų aptarnavimo procesuose bibliotekininkas sprendžia iš esmės vieną ir tą patį — geriausios literatūros, ateinančios į pagalbą komunistiniam skaitytojų auklėjimui, padedančios jiems įsigyti reikalingų politinių, mokslinių ir techninių žinių, atrinkimo ir rekomendavimo uždavinį.

Nuo literatūros atrankos kokybės priklauso darbo sėkmingumas vadovaujant skaitymui, to darbo idėjinis lygis, švietimo ir auklėjimo rezultatai, praktinė nauda.

Bibliotekininkas visais atvejais, kai skaitytojas kreipiasi labai aktualių, dažnai pasikartojančiu klausimu, turi būti pasirėngęs, kad galėtų suminėti visą eilę geriausių knygų, nesinaudodamas pagalbine medžiaga. Tačiau skaitytojų poreikiai tiek įvairūs, kad jiems patenkinti net ir kvalifikuoti bibliotekininkai, gerai pažįstantieji knygą, naudojami įvairia pagalbine medžiaga.

Parenkant knygas, ir skaitytojams, ir bibliotekininkams didžiulę pagalbą teikia bibliotekiniai katalogai. Bet jie ne visada padeda galutinai išspręsti skaitytojui reikalingos literatūros pasirinkimo uždavinį: 1) jie parodo tik bibliotekoje esamo fondo sudėtį, kuriame kai kada būna žymių spragų; 2) katalogai nepakankamai atskleidžia periodinių leidinių — žurnalų ir laikraščių — turinį; 3) katalogai yra tam tikroje stacionarinės bibliotekos vietoje ir negali būti panaudoti jos filialuose, kilnojamose bibliotekėlėse, apskritai — visais tais atvejais, kai knygų propaganda vykdoma ne bibliotekoje.

Atrenkant ir rekomenduojant literatūrą, be katalogų, būtina panaudoti bibliografines rodykles ir rekomenduojamosios literatūros sąrašus.

Savaime aišku, kad bibliotekininkas pirmiausia kreipiasi į spaustines bibliografines priemones, kurių paprastai pakanka.

Tačiau bibliotekų darbo praktikoje būna nemaža ir tokių atsitikimų, kada bibliotekininkui pačiam tenka sudaryti rekomenduojamosios literatūros sąrašus. Tai iššaukia įvairios priežastys.

Nepaisant to, kad pastaruoju metu žymiai padidėjo bibliografinių priemonių tiražai, jų vis dar leidžiamas nepakankamas egzempliorių skaičius, ir dažnai į kaimo bibliotekas nepatenka. Pavyzdžiui, masiškiausias TSRS Valstybinės V. I. Lenino v. bibliotekos bibliografinis leidinys — skaitymo planai „Į pagalbą skaitytojui“ — išeina tiražu nuo 50 iki 100 tūkstančių egzempliorių. Tuo tarpu 1953 metais vien tik RTFSR buvo apie 220 tūkstančių bibliotekų, o visoje Tarybų Sąjungoje — daugiau kaip 380 tūkstančių visų rūšių bibliotekų, iš jų kaimo vietovėse — 285 tūkstančiai. Todėl net pačių didžiausių bibliografinių priemonių tiražų nepakanka vien tik kaimo bibliotekų poreikiams patenkinti.

Be to, reikia atsižvelgti į tai, kad rodyklėse, kurios sudaromos mūsų stambiųjų bibliotekų, dažnai nepažįstant masinių bibliotekų fondų, būna knygų, kurių nėra daugumoje to tipo bibliotekų, ir, priešingai, neįtraukiami gana paplitę vietiniai leidiniai.

Pagaliau, didelė dalis bibliografinės medžiagos, kuri skiriama svarbesniems politiniams įvykiams atžymėti arba išleidžiama atmintinų datų progomis, bibliotekose gaunama pavėluotai.

Bibliotekininkas negali laukti, kol pasirodys bibliografinių priemonių naujomis, gyvenimo iškeltomis temomis, bet, pasinaudodamas skaitytojų specialistų pagalba, turi pats parinkti aktualią literatūrą ir sudaryti sąrašus jai rekomenduoti.

Taigi, visa eilė aplinkybių reikalauja, kad sritinių, rajoninių ir kaimo bibliotekų darbuotojai savarankiškai sudarinėtų savo skaitytojams rekomenduojamosios literatūros sąrašus aktualiomis temomis.

Reikia atsižvelgti ir į tai, kad išleistos bibliografinės rodyklės ilgainiui pradeda atsilikti nuo gyvenimo, nes jos neapima medžiagos, kuri buvo paskelbta po pasirašymo spausdinti. Išleistose prieš kelerius metus bibliografinėse priemonėse dažnai esama knygų, iš dalies arba visiškai pasenusių. Tokią medžiagą bibliotekininkas turi kritiškai įvertinti, ir ji negali būti vadovu skaitytojui.

Bibliografinės rodyklės sensta, todėl bibliotekininkams daugeliu atvejų tenka keisti jas rekomendaciniais sąrašais, apimančiais naują medžiagą, kurioje atsispindi einamieji komunistinės statybos uždaviniai.

Bibliografinėse rodyklėse dažnai pateikiama literatūra, skirta įvairioms skaitytojų grupėms. Bibliotekininkas atranka veikalus, kurie yra prieinami, naudingi ir įdomūs tam tikrai skaitytojų grupei, pavyzdžiui, kolūkiniam jaunimui, ir įtraukia tuos veikalus į rekomendacinį sąrašą.

Vadinasi, net ir turint bibliografinių rodyklių reikalinga tema, kartais tenka sudaryti rekomenduojamosios literatūros sąrašus.

Eilė aplinkybių palengvina bibliotekininkui spręsti tuos uždavinius, kurie kyla sudarant rekomenduojamosios literatūros sąrašą. Sunkiausias tų uždavinių — tai literatūros įvertinimas ir atranka. Jeigu biblioteka aprūpinta bibliografinėmis priemonėmis, jeigu joje vedama periodinėje spaudoje skelbiamų recenzijų apskaita, tuomet sudaryti sąrašą žymiai lengviau.

Sakysime, bibliotekininkui reikia sudaryti literatūros sąrašą tolesnio gyvulininkystės vystymo TSR Sąjungoje tema. Panaudojęs literatūros apžvalgą „Už tolesnį gyvulininkystės pakilimą TSR Sąjungoje“, išspausdintą žurnale „Bibliotekar“ (1954, Nr 2 ir 3), bibliografinį lapelį „Priešakinis patyrimas bibliotekininkystėje“ iš serijos „Už naują socialistinio žemės ūkio pakilimą“, TSRS Valstybinės V. I. Lenino v. bibliotekos išleistos 1954 metais, ir kitą medžiagą, bibliotekininkas gali atrinkti pagrindinį minimumą knygų, kurias reikia rekomenduoti rajoninės ar kaimo bibliotekos skaitytojams.

Daugeliu atvejų bibliotekininko uždavinys yra ne pirminis literatūros įvertinimas ir atrinkimas, o esamos spaustinės biblio-

grafinės medžiagos pritaikymas skaitytojų poreikiams. Bibliotekininkas turi mokėti išanalizuoti bibliografinę rodyklę ar literatūros apžvalgą, išrinkti iš jos tai, kas bus ypač naudinga tam tikrai skaitytojų grupei ir kas yra bibliotekos fonde, papildyti atrinktą medžiagą naujomis knygomis, žurnalų bei laikraščių straipsniais, kurie nebuvo įtraukti į panaudotą rodyklę, sudėti atrinktus leidinius tam tikra seka.

Sios bibliografinio darbo formos prieinamos specialistui, turinčiam vidurinį bibliotekinį išsilavinimą.

Bibliotekininkas, vertindamas literatūrą specialiaisiais technikos ir žemės ūkio klausimais, gali kreiptis į agronomus, zootechnikus, inžinierius.

Pagaliau, bendravimas su skaitytojais, jų atsiliepimai apie knygas padeda bibliotekininkui suprasti, kokie veikalai yra prieinami, įdomūs ir reikalingi įvairioms gyventojų grupėms. Bibliotekininkas, būdamas tarsi skaitytojų nuomonės apie knygas išreiškėjas, gali vaidinti aktyvų vaidmenį sudarant rekomendacinius sąrašus.

§ 2. Pagrindiniai reikalavimai, keliami rekomenduojamosios literatūros sąrašui

Rekomendacinis sąrašas yra geriausios literatūros propagandos priemonė komunistiškai auklėjant skaitytojus ir padeda jiems spręsti eilinius komunistinės statybos uždavinius. Norint, kad rekomendacinis sąrašas labiausiai būtų tinkamas vadovaujant skaitymui, reikia, jog jis atitiktų šiuos reikalavimus:

A. Rekomenduojamosios literatūros sąrašas skiriamas temai, kuri aktuali tos bibliotekos skaitytojams. Ar tai būtų politinė, istorinė, gamtos mokslų ar žemės ūkio tema, ji turi atsiliiepti į skaitytojų gyvenimiškus interesus ir poreikius.

Aktuali tematika teikia sąrašui idėjinį kryptingumą, tikslingumą ir padeda panaudoti jį priešakinėms idėjoms, tarybinio mokslo pasiekimams, socialistinės pramonės ir žemės ūkio novatorių patyrimui propaguoti.

B. Sąrašas rekomenduoja geriausią literatūrą numatytoja aktualia tema. Todėl būtina, sudarant sąrašą, kruopščiai atrinkti literatūrą. Į rekomendacinį sąrašą įtraukiama literatūra, kuri tiesiogiai atsako į jo temą ir neabejotinai vertinga idėjinio-politiniu, moksliniu ir praktiniu požiūriu. Pirmiausia nurodomi marksizmo-leninizmo klasikų veikalai, Komunistų partijos ir tarybinės

vyriausybės nutarimai, partijos ir vyriausybės vadovų pranešimai, kalbos ir straipsniai.

Rekomendacinis sąrašas neturi būti perkrautas literatūros; jo uždavinys — atkreipti skaitytojų dėmesį į svarbiausias knygas. Kai sąrašė yra per daug medžiagos, skaitytojui sunkiau pasirinkti knygų.

Sąrašui atrenkama literatūra suderinama su bibliotekoje esamo knygų fondo sudėtimi.

C. *Sąrašas turi turėti tikslią paskirtį, orientuotis į tam tikrą skaitytojų grupę*, turinčią maždaug vienodą bendrą ar specialų išsilavinimą (darbininkų arba kolūkinį jaunimą, partinį ar tarybinį aktyvą, suaugusius kolūkiečius ir kolūkietes, žemės ūkio mechanizatorius, kaimo inteligentiją ir t. t.). Knygos atrenkamos atsižvelgiant į pasirengimą ir poreikius tos skaitytojų grupės, kuriai skiriamas rekomendacinis sąrašas.

Bibliografinės priemonės, o ypač rekomendaciniuose sąrašuose, dažniausiai sutinkamas yra jų skaitytinumo nekonkrečumas ir miglotumas.

D. *Literatūros sąrašas turi turėti darnią struktūrą, kuri parodytų temos turinį, padėtų skaitytojui susivokti rekomenduojamojoje literatūroje*. Pateiktoji sąrašė literatūra sisteminama skyriais, kurie tarpusavyje susiję ir nuosekliai atskleidžia tos bibliografinės priemonės pagrindinę temą ir vadovaujančią idėją.

E. *Kiekvienos sąrašo dalies ar kiekvieno skyriaus ribose reikia prisilaikyti tam tikros medžiagos sudėjimo sekos*. Vienos ar kitos medžiagos sudėjimo sekos parinkimas priklauso nuo sąrašo paskirties ir rekomenduojamosios literatūros ypatybių. Rekomendaciniuose sąrašuose pati vertingiausia knygų sudėjimo seka yra tokia, kuria jas turi skaityti tam tikro pasirengimo skaitytojas. Tokiu atveju rekomenduojamosios literatūros sąrašas darosi artimas tipiniam skaitymo planui.

F. *Sąrašė pateikiamos knygos ir straipsniai aprašomi pagal „Bendrines spaudinių aprašo taisyklės masinių bibliotekų katalogams ir bibliografinėms rodyklėms“*. Santrumpos leidžiamos apraše tik tokios, kurios yra pakankamai suprantamos skaitytojams.

G. *Rekomendacinis sąrašas turi būti taip sudarytas, kad jis duotų skaitytojui ryškų vaizdą apie kiekvieną rekomenduojamą knygą*. „Rekomendaciniai sąrašai turi turėti anotacijas, plius brošiūros įvertinimą moksliskumo, jos

populiarumo (visiems prieinamumo) laipsnio ir jos praktinės reikšmės požiūriu“, — rašė N. K. Krupskaja¹.

Nors ir labai vertingų knygų neanotuotas sąrašas negali būti pavadintas rekomendaciniu sąrašu pilna to žodžio prasme. Rekomendacinis tokio sąrašo pobūdis atsispindi tik atrenkant knygas. Tačiau, kreipiantis į masinį skaitytoją, reikia ne tik išvardyti knygas, bet taip pat parodyti, kodėl jos rekomenduojamos, kuo jos įdomios, kokių žinių jos duos skaitytojui, kaip padės spręsti praktinius uždavinius. Knygų rekomendavimas, pagalba skaitytojui pasirenkant literatūrą turi reikštis ne tik knygų atranka, bet taip pat ir medžiagos suskirstymu bei jos turinio atskleidimu anotacijose.

H. *Reikia išaiškinti skaitytojams, į kokius klausimus atsako sąrašas, kaip jame suskirstyta medžiaga.* Vienas pagrindinių bibliografinėi priemonei keliamų reikalavimų yra jos turinio ir struktūros atskleidimas skaitytojams.

Dažnai tik atidžiai išstudijavus sąrašą paaiškėja, kokius klausimus nušviečia jame parinkta literatūra. Tuo tarpu, jeigu sąrašo pradžioje dar duoti jo skyrių sąrašą — turinio rodyklę, tai skaitytojas iš karto pamatys, ar yra sąrašė literatūros jį dominančių klausimų. Taip pat pageidautina, kad sąrašo pradžioje būtų trumpos pastabos, kokiam skaitytojui jis skiriamas, kokio reikia bendro ir specialaus išsilavinimo, kad būtų galima sėkmingai išstudijuoti jame rekomenduojamas knygas.

Apie tai, kad prie sąrašų būtinos pratarmės, rašė N. K. Krupskaja: „Norint išvengti pasikartojimų, galima recenzijų sąrašui parašyti pratarmę ir joje dalykiškai ir aiškiai pasakyti, kokių žinių reikia turėti skaitant knygas, kuriomis temomis — kurioms pakanka pačių elementariausių, bendro lavinimo žinių, kurioms reikia turėti specialių žinių, iš kurių mokslo šakų, kur ir kaip galima tų žinių įsigyti. Tada sąrašė galima specialiais ženkliais pažymėti, kokia knyga kam prieinama“².

I. *Pagaliau, iš rekomenduojamosios literatūros sąrašo, panaudojamo bibliotekoje masinės knygų propagandos tikslais, reikalaujama ryškiai atspausdo teksto ir kultūringo išorinio apipavidalinimo.*

Apibendrinant visa tai, kas pasakyta, galima nustatyti šiuos reikalavimus, keliamus rekomenduojamosios literatūros sąrašui:

¹ Krupskaja N. K. Savišvietos klausimai. M., 1939, p. 124

² Ten pat, p. 125.

A. Aktuali sąrašo tematika, jo artumas gyvenimui, atitikimas bibliotekai keliamų kultūros-švietimo darbų uždavinių.

B. Kruopšti literatūros atranka jos idėjinės-politinės, mokslinės ir praktinės vertės požiūriu, pirmaujanti marksizmo-leninizmo klasikų veikalų, Komunistų partijos ir Tarybinės vyriausybės nutarimų seka.

C. Visiškai konkretus skaitytinumas, pasireiškiantis pirmiausia atrankoje literatūros — prieinamos, suprantamos, įdomios ir naudingos tam skaitytojui, kuriam sąrašas yra skirtas.

D. Darni sąrašo struktūra, sisteminis medžiagos suskirstymas skyriais, padedantis skaitytojui susivokti sąrašo medžiagoje.

E. Logiška medžiagos sudėjimo tvarka sąrašo skyriuose, padedanti skaitytojui nuosekliai studijuoti klausimą.

F. Pakankamai pilnas, tikslus ir vienodas į rekomendacinių sąrašą įtrauktų spaudinių sąrašas.

G. Atskirų knygų turinio ir jų ypatybių atskleidimas rekomendacinių anotacijų pagalba.

H. Sąrašo struktūros ir jo paskirties atskleidimas, pratarmės, turinio rodyklės, įvadinio pastabų, autorių, antraščių, temų ir kt. rodyklių dėka.

I. Raštingas ir kultūringas sąrašo apipavidalinimas.

§ 3. Rekomenduojamosios literatūros sąrašų sudarymo masinėje bibliotekoje metodika

Kai kurie rekomendacinių sąrašų sudarymo klausimai buvo nušviesti ankstesniame skirsnyje, aiškinant reikalavimus, keliamus šiam bibliografinių priemonių tipui. Dabar nuosekliai peržvelkime bendrą darbo eigą sudarant rekomenduojamosios literatūros sąrašą. Čia reikia įsidėmėti, kad sąrašo sudarymo metodika priklauso nuo jame rekomenduojamosios literatūros pobūdžio ir turinio. Įvairių literatūros rūšių — visuomeninės-politinės, gamtos mokslų, techninės, žemės ūkio, grožinės ir vaikų — specifiniai rekomendavimo būdai nagrinėjami praeinant atitinkamų šakinių bibliografijų kursą.

A. *Sąrašo temos parinkimas ir išnagrinėjimas.* Rekomenduojamosios literatūros sąrašo sudarymas yra masinės bibliotekos priemonė propaguojant aktualią literatūrą. Sudaryti sąrašą ir, pirmiausia, parinkti temą reikia apgalvotai.

Bibliotekos sudaromi rekomendaciniai sąrašai, jos pravedamos bibliografinės apžvalgos, rengiamos knygų parodos, žodžiu, vi-

sos knygų propagandos priemonės turi atspindėti temas, kurios pritraukia tarybinės visuomenės dėmesį arba turi ypatingą reikšmę tam tikro rajono gyventojams, vietos darbininkams, kolūkiesiams, inteligentijai.

Propagavimas partijos ir vyriausybės nutarimų, kurie nukreipti į Tarybų valstybės galios sustiprinimą, tolesnį socialistinio liaudies ūkio išvystymą, nenukrypstamą darbo žmonių materialinės gerovės ir kultūrinio lygio kėlimą, yra pagrindinis tarybinių bibliotekų uždavinys. Tuo uždaviniu pirmiausia ir sąlygojamas temų parinkimas rekomendaciniams sąrašams.

Sąrašuose turi būti nušviečiami ne tik bendrieji, bet ir vietiniai uždaviniai, kuriems išspręsti dirba darbininkai, kolūkiečiai, MTS ir tarybinių ūkių darbuotojai, specialistai, kaimo inteligentija.

Bibliotekos sudaromų rekomendacinių sąrašų tematikoje turi atsispindėti tokie aktualūs klausimai, kaip vadovaujantis ir varijantis Komunistų partijos vaidmuo komunistinės visuomenės statyboje, TSRS tautų draugystė, nesugriauama darbininkų klasės ir valstietijos sąjunga, socialistinės santvarkos pranašumas prieš kapitalistinę, tautų kova už taiką, taikioji Tarybų valstybės užsienio politika, liaudies demokratijos šalių pasiekimai.

Toliau vystant liaudies ūkį, ypatingai didelę reikšmę įgauna techninių ir agrozootechninių žinių propagavimas, socialistinės pramonės ir žemės ūkio novatorių priešakinio patyrimo skleidimas.

Mokslo šviečiamajai propagandai bibliotekos sudaro rekomenduojamosios literatūros sąrašus apie Visatos sandarą, „nepaprastus“ dangaus reiškinius, Žemės kilmę, gyvybės atsiradimą Žemėje, žmogaus kilmę, mokslinius žemdirbystės ir gyvulininkystės pagrindus ir t. t.

Rekomendaciniais sąrašais biblioteka atkreipia skaitytojų dėmesį į grožinės literatūros kūrinius aktualia tematika.

Taigi, ciklas temų, kurios domina tarybinius skaitytojus, yra labai platus. Norint teisingai numatyti svarbesnias temas, į kurias turi atsiliiepti tam tikra masinė biblioteka, reikia žinoti skaitytojus ir jų poreikius, pažinti savo rajono, kolūkio, tarybinio ūkio, MTS gyvenimą. Masinės bibliotekos sąlygomis rekomenduojamosios literatūros sąrašo sudarymas nėra kabinetinis darbas su bibliografinė medžiaga, o gyvas dalykas, kuris reikalauja

pažinti skaitytojus, jų gamybinius uždavinius, jų kultūrinius poreikius.

Pavyzdžiui, Uglovo kaimo biblioteka traktorių ir kito žemės ūkio inventoriaus remonto metu iškabino dirbtuvėse, raudonajame kampelyje ir MTS darbininkų bendrabučiuose plakatus ir rekomenduojamosios literatūros sąrašus šiomis temomis: „Ką skaityti apie traktorių ir kombainų remontą“, „Naujos žemės ūkio mechanizacijos knygos“, „Už aukštą traktorių remonto kokybę“ ir kt.

Tos pačios bibliotekos darbuotojas, išsiaiškinęs, kad mechanizatorių kursuose nagrinėjamas trąšų klausimas, skaitė bibliografinę apžvalgą tema: „Ką skaityti apie trąšas“¹.

Rajoninių ir kaimo bibliotekų veikloje galima rasti daug panašių pavyzdžių, kaip sumaniai bibliografija panaudojama propaguojant literatūrą, kuri atitinka gyvenimiškus darbo žmonių poreikius, padeda jiems išspręsti eilinius gamybinius uždavinius.

Parinkus temą sąrašui, reikia ją išstudijuoti. Bibliotekininkas galės teisingai rekomenduoti knygas skaitytojui tam tikra tema tik tuomet, jei jis pats tą klausimą gerai žinos. Pavyzdžiui, jeigu sąrašui parinkta žemės ūkio tema, tai būtina išstudijuoti: 1) tą klausimą liečiančius partijos ir vyriausybės nutarimus ir 2) vieną-du pagrindinius veikalus apie atitinkamą žemės ūkio šaką.

Pradedant studijuoti temą, naudinga pasitarti su tos šakos specialistu — mokytoju, agronomu, inžinieriumi, gydytoju, kuris duotų esminių paaiškinimų ir rekomenduotų medžiagą klausimui studijuoti.

Susipažinus su tema, galima numatyti preliminarinį rekomenduojamosios literatūros sąrašo planą.

B. *Sąrašo paskirties ir skaitytojų grupės, kuriai jis skiriamas, numatymas.* Parenkant sąrašo temą, tuo pačiu nustatoma ir skaitytojų grupė, kuriai jis sudaromas.

Nuo to, kuriai skaitytojų grupei sąrašas skiriamas, priklauso jo apimtis, turinys, struktūra, literatūros atranka.

Bibliotekos, kurios aptarnauja kaimo gyventojus, rekomenduojamosios literatūros sąrašus sudaro kolūkiniam aktyvui, brigadininkams, žemės ūkio mechanizatoriams, gyvulininkystės, laukininkystės darbuotojams, komjaunimo aktyvui ir t. t.

¹ Taranikovas P. MTS darbininkų aptarnavimas gamybine-technine knyga. — „Bibliotekar“, 1954, Nr 7, p. 14—16.

Reikia iš anksto nustatyti, kuriam tikslui skaitytojai galės panaudoti rekomenduojamąją literatūrą: bendram kultūriniam lygiui kelti, būtinoms techninėms žinioms įsigyti, betarpiškai pagalbai sugedus mechanizmui, informacijai ir pan.

Sudarant sąrašą, reikia taip pat atsižvelgti į tai, kaip jis bus panaudotas bibliotekoje: kaip savarankiška medžiaga masinei knygų propagandai; kaip papildymas prie knygų parodos, bibliotekinio plakato, laikraščių vitrinos; kaip atsakymas į atskiro skaitytojo užklausimą (tai yra kaip bibliotekinė informacija) ir pan. Savaimė suprantama, kad kai sąrašas skiriamas masiniam knygų propagavimui kaip savarankiška medžiaga, jo apimtis bus didesnė, anotacijos bus išsamesnės. O jeigu sąrašas yra kaip knygų parodos priedas, tai jis neapima parodoje išstatytos literatūros, ir todėl yra mažesnės apimties.

Kai sąrašo tema numatyta ir jo skaitytinumas nustatytas, reikia suformuluoti temą kiek galima aiškiau, tiksliau, įdomiau, kaip atsakymą į skaitytojų užklausimą (pavyzdžiui, „Kaip pakelti daržovių derlingumą“), kaip šūkį (pavyzdžiui, „Pavyzdingai praveskime grūdinių kultūrų pavasario sėją“, „Nuimkime derlių be nuostolių“).

Pageidautina, kad jau iš sąrašo antraštės būtų matyti jo skaitytinumas, pavyzdžiui, „Ką skaityti traktorininkui kvalifikacijai pakelti“. Toks sąrašas gali būti sudarytas remiantis rekomenduojamosios literatūros rodykle „Ką skaityti traktorininkui kvalifikacijai pakelti“, Valstybinės M. J. Saltykovo-Ščedrino v. viešosios bibliotekos išleista 1954 metais.

C. Literatūros atrankos kriterijaus nustatymas. Juo geriau žinome interesus, poreikius ir išsilavinimo lygį tos skaitytojų grupės, kuriai sąrašas sudaromas, tuo aiškesnis mums bus klausimas, kokią literatūrą įtraukti į sąrašą.

Jei sąrašas skiriamas kaimo mokytojams, kurie kelia savo kvalifikaciją, mes galime į jį įtraukti marksizmo-leninizmo klasikų veikalus komunistinio auklėjimo klausimais, didžiųjų revoliucinių demokratų rinktinius pedagoginius raštus, vadovėlius ir mokymo priemones pedagoginiams institutams, metodinę literatūrą, straipsnius iš specialiųjų pedagoginių žurnalų, bibliografinę medžiagą, RTFSR Pedagoginių mokslų akademijos leidinius.

Jei rekomendacinis sąrašas skiriamas jaunimo poreikiams tenkinti, mes parinksime marksizmo-leninizmo klasikų ir žymiųjų Komunistų partijos veikėjų veikalus jaunimo auklėjimo ir

švietimo klausimais, masinę-politinę ir mokslo populiariąją literatūrą, priemones savišvietai, žurnalų straipsnius, skirtus jaunumenei („Molodoi kommunist“, „Molodoi kolchoznik“, „Smena“, „Technika — molodioži“, „Znanije — sila“, „Vokrug sveta“, „Jaunimo gretos“ ir kt.), leidyklos „Molodaja gvardija“ leidinius.

Rekomenduojamų knygų prieinamumas, parenkamos literatūros tipas ir pobūdis, jos leidyklinis priklausomumas nustatomas remiantis sąrašo skaitytinumu. Čia reikia išspręsti visą eilę klausimų: nurodyti ar neįnurodyti žurnalų ir laikraščių straipsnius; apsiriboti mokslo populiariąja literatūra, ar įtraukti taip pat ir vadovėlius; rekomenduoti tik gamybos novatorių patyrimo aprašymus, ar panaudoti taip pat ir instruktyvinio pobūdžio medžiagą.

Reikia taip pat apgalvoti klausimą — ar įtraukti tik pastarųjų metų leidinius, pavyzdžiui, 1950—1955 metų, ar nurodyti ir senesnius leidinius.

Svarstant knygų atranką jų leidimo vietos požiūriu, reikia išspręsti klausimą, ar apsiriboti centrinių leidyklų produkcija, ar panaudoti taip pat ir vietinius leidinius.

Visuma reikalavimų, kurie keliami atrenkant sąrašui literatūrą turinio, paskirties, dėstymo formos, prieinamumo, leidimo vietos ir laiko požiūriu, sudaro vadinamąją atrankos kriterijų.

Norint, kad sudarant sąrašą jis nebūtų atsitiktinis įvairaus tipo ir skaitytinumo knygų išvardijimas, reikia iš anksto numatyti literatūros atrankos kriterijų ir vadovautis juo sudarant rekomendacinį sąrašą.

D. Literatūros atranka rekomendaciniam sąrašui. Svarbiausias reikalavimas, kurio reikia laikytis sudarant sąrašą, — tai jo temą liečiančių marksizmo-leninizmo klasikų veikalų, direktyvinės medžiagos, partijos ir vyriausybės vadovų kalbų pirmąją atranką.

Savaime aišku, kad pagrindinė direktyvinė medžiaga bibliotekininkui turi būti žinoma ir jis ją parenka be bibliografinių paieškojimų. Tačiau, perėjęs prie literatūros atrankos specialiais klausimais, bibliotekininkas naudojasi turimomis bibliografinėmis priemonėmis.

Atrenkant ir vertinant atskiras knygas, atkreipiamas dėmesys į žurnaluose ir laikraščiuose spausdinamus kritikos straipsnius, recenzijas, atsiliepimus.

Jeigu bibliotekoje tvarkoma recenzijų kartoteka, tai, atrinkdamas literatūrą, pavyzdžiui, žemės ūkio klausimais, bibliotekininkas peržiūri atitinkamą kartotekos skyrių, ieško joje esančių žurnalų ir laikraščių recenzijų ir išima iš parinktos literatūros tuos leidinius, kurie spaudoje buvo neigiamai įvertinti.

Parinktas knygas reikia patikrinti pagal bibliotekos katalogą (abėcėlinį ar sisteminį); tuo būdu bus išaiškinta, ar tos knygos yra bibliotekos fonde. Paprastai į rekomendacinius sąrašus neįtraukiamos knygos, kurių bibliotekoje nėra. Tačiau leidinius, kurie yra būtini klausimui studijuoti, jeigu jų ir nėra bibliotekoje, vis dėlto reikia nurodyti rekomendaciniame sąraše, kad vėliau juos galėtų gauti iš sritinės bibliotekos per tarpbibliotekinį abonentą.

Lyginant spaustinės bibliografijos rodyklės medžiagą su bibliotekos katalogu, gali paaiškėti, kad bibliotekoje yra knygų ir brošiūrų, išleistų jau išspausdinus tą rodyklę ir todėl joje neminimų. Jeigu jos yra teigiamai įvertintos ir rekomenduotinos, reikia įtraukti ir tuos leidinius.

E. *Atrinktų knygų aprašymas kortelėse, preliminarinės (darbinės) kartotekos sudarymas.* Knygos ir straipsniai, parinkti iš bibliografinių priemonių ir bibliotekos katalogų, aprašomi atskirose kortelėse, prisilaikant bendrinių spaudinių aprašo taisyklių. Kiekvienoje kortelėje pilnai užrašomas pavadinimas to skyriaus ar rubrikos, į kurią numatoma įdėti tą medžiagą. Tokiu būdu, sudaroma preliminarinė darbinė kartoteka, kuri yra rekomendacinio sąrašo pagrindas.

F. *Į rekomendacinį sąrašą numatytų įtraukti knygų peržiūrėjimas ir susipažinimas su jomis.* Su kartotekoje nurodytomis knygomis susipažįstama betarpiškai. Nesitenkindamas žiniomis, paimitomis iš bibliografinių priemonių, bibliotekininkas susipažįsta su knygomis, kaip sakoma, de visu, tai yra betarpiškai jas peržiūrėdamas.

Tuo pačiu paaiškėja, ar nėra pasenę bibliotekininko perskaityti atsiliepimai apie knygas, ar bibliografinėse rodyklėse ir kritikos straipsniuose duoti knygų įvertinimai atitinka einamojo momento uždavinius, paskutiniąsias partijos ir vyriausybės direktyvas, naujus išradimus ir požiūrius, kilusius toje teorijos ar praktikos srityje.

Kartoteka paprastai sumažėja, peržiūrint ir nagrinėjant joje nurodytą medžiagą. Dalis knygų ir straipsnių gali pasirodyti

pašėnė, kai kurie leidiniai išimami, nes yra kitų, skirtų tai pačiai temai ir labiau tinkamų numatytai skaitytojų grupei.

Galutinai atrenkant literatūrą, nereikia vaikiyti didelio knygu kiekio. Rekomendacinio sąrašo negalima perkrauti nereikalinga medžiaga; jis gali būti ir nedidelės apimties, turėti vos keletą knygų, bet užtat naudingiausių tam tikrai skaitytojų grupei. Rekomenduojamosios literatūros sąrašas, skirtingai nuo bibliografinės rodyklės, apima ne įvairios kokybės medžiagą įvairioms skaitytojų grupėms, o tik geriausią literatūrą vienai, konkrečiai skaitytojų grupei.

Rajoninėse ir kaimo bibliotekose galima sudarinėti sąrašus, kurie apimtų kiekvienos temos po tris-keturis pavadinimus. Tokie nedidelės apimties sąrašai sukoncentruoja skaitytojų dėmesį į labiausiai jiems reikalingas knygas ir geriau pasiekia tikslą, negu platūs spaustinės medžiagos sąrašai.

Sakysime, kad kaimo bibliotekos darbuotojui reikia sudaryti sąrašą apie kvadratinį-lizdinį bulvių sodinimo būdą. Tam tikslui pakanka parinkti tik keletą knygų, pavyzdžiui:

Kaip sodinti bulves kvadratinio-lizdinio būdu. V., Valst. polit. ir moksl. lit. I-kla, 1954. 54 p. su iliustr.

Sabadas J. Kvadratinis-lizdinis ir kvadratinis bulvių ir daržovių sodinimas ir jų auginimas. V., Valst. polit. ir moksl. lit. I-kla, 1954. 84 p. su iliustr.

Duginas A. A. Ką duoda kvadratinis-lizdinis bulvių sodinimo būdas. [Kolūkio „Pirmyn į komunizmą“ patyrimas. Maskvos sr. Ramensko raj.]. V., Valst. polit. ir moksl. lit. I-kla, 1954. 6 p. su iliustr. (Lietuvos TSR Žemės ūkio m-ja. Vyr. žemės ūkio propagandos ir mokslų v-ba).

Cernovas P. Kvadratinis-lizdinis bulvių sodinimo patyrimas. V., Valst. polit. ir moksl. lit. I-kla, 1955. 28 p. (Kolūkiečio b-kėlė).

Kiekviena į sąrašą įtraukta knyga turi būti peržiūrėta, išstudijuota, patikrinta remiantis esančia kritine medžiaga ir specialistų — aktyvių bibliotekos skaitytojų — atsiliepimais. Reikia išsiaiškinti, kuriuo pagrindu viena ar kita knyga įtraukta į sąrašą ir kuo ji bus naudinga skaitytojui.

G. Rekomenduojamosios literatūros susisteminimas skyriais ir skyrių viduje. Kada kartotekos sudėtis, kitaip tariant, rekomenduojamų knygų ciklas jau galutinai paaiškėjo, pereiname prie parinktos literatūros susisteminimo.

Jeigu sąrašo skyriai buvo numatyti iš anksto, nustačius temą arba panaudojus bibliografines priemones, tai korteles suskirstome tais skyriais.

Patyrimas rodo, kad dažnai, konkrečiai susipažinus su literatūra vir atrinkus visa tai, ką galima rekomenduoti numatytai skaitytojų grupei, tenka šiek tiek pakeisti sąrašo struktūrą, kuri buvo numatyta anksčiau, dar svarstant jo temą. Kai kuriuos papildomus ir anksčiau nenumatytus klausimus padiktuoja atitinkamų knygų buvimas; kai kuriuos klausimus, priešingai, tenka neįtraukti į sąrašą dėl literatūros nebuvimo arba jos netinkamumo tam tikrai skaitytojų grupei.

Teminiame rekomendaciniame sąrašė medžiaga paprastai suskirstoma smulkesnėmis temomis.

Sisteminant visuomeninę-politinę literatūrą, reikia remtis visuomeninių-politinių disciplinų programomis arba struktūra tų dokumentų, kuriuos populiarinti turi padėti rekomendacinis sąrašas.

Jei yra spaustinė bibliografinė rodyklė, kurios tematika panaši į sudaromo literatūros sąrašo tematiką, tai parinkta medžiaga susisteminama maždaug tais pačiais skyriais, kurie yra rodyklėje.

Istorinės literatūros rekomendaciniams sąrašams natūralus yra medžiagos sisteminimas istoriniais laikotarpiais, geografinės literatūros sąrašams — šalimis, kraštais, sritimis.

Techninės literatūros sąrašuose medžiaga suskirstoma pramonės šakomis arba gamybos procesais, o žemės ūkio literatūros sąrašuose — žemės ūkio šakomis (laukininkystė, gyvulininkystė, daržininkystė ir t. t.) arba žemės ūkio darbų rūšimis (pasiruošimas sėjai, pasėlių priežiūra, derliaus nuėmimas ir t. t.).

Taigi, priklausomai nuo sąrašo temos ir skaitytinumo, numatomi jo pagrindiniai skyriai, kuriais ir išskirstoma parinktos knygos ir straipsniai.

Toliau iškyla klausimas, kokia tvarka sudėti medžiagą kiekviename skyriuje. Bibliografinės priemonės skyriuose įvairios medžiagos sudėjimo sistemos klausimas jau buvo nagrinėtas VII šios knygos skyriuje. Mes matėme, kad knygos ir straipsniai gali sekti jų idėjinio-politinio ir mokslinio reikšmingumo tvarka, temos logiško vystymo tvarka, augančio knygų sunkumo tvarka, kartais autorių pavardžių abėcėlės seka. Rekomendaciniuose sąrašuose pirmenybė teikiama tokiai tvarkai, kuomet pirmiausia suminimos knygos, turinčios didžiausią reikšmę idėjiniam skaitytojų auklėjimui, teisingam moksliniam jų orientavimui klausime, kuriam sąrašas paskirtas. Todėl kiekviename sąrašo skyriuje

pirmiausia nurodomi marksizmo-leninizmo klasikų veikalai, partijos ir vyriausybės nutarimai, partijos ir vyriausybės vadovų straipsniai ir kalbos. Likę sąrašė rekomenduojamieji spaudiniai sudedami ta seka, kuria bibliografas, kaip skaitymo vadovas, pateikia skaitytojui. Kiekvienu atskiru atveju į sąrašą įtrauktų knygų ir straipsnių sudėjimo tvarka nustatoma įvairiais sumetimais.

Pavyzdžiui, imkime visą eilę sąrašų gamtos mokslų temomis, kurie įeina į skaitymo planų „Į pagalbą skaitytojui“ dešimtąjį sąsiuvinį. Sąrašas tema „Visatos sandara“ pradedamas B. A. Voroncovo-Veljaminovo knyga „Visatos sandara“, matyti, kaip bendriausio pobūdžio leidiniu. Po jos eina knygos atskirais klausimais, pavyzdžiui: Popovas P. I. „Saulė ir Žemė“, Zigelis F. J. „Marso mįslė“.

Sąrašas tema „Elektros energija ir jos panaudojimas“ sudarytas kitaip. Apibendrinanti priemonė šiuo klausimu yra V. F. Mitkevičiaus knyga „Elektros energija. Kaip ji gaunama, kaip perduodama, kaip vartojama“. Tačiau pirmoji sąrašė nurodyta kita knyga — Orlovas V. „Apie drąsiąją mintį“. Matyti, bibliografas norėjo sudominti skaitytojus tema ir todėl iškelė į pirmą vietą knygą, parašytą ypatingai gyvai.

Nurodydami knygas tokia tvarka, kad toliau eitų vis sunkesnės, mes priartiname rekomendacinį sąrašą prie skaitymo plano.

Abėcėlinė seka mažai tinka sąrašo medžiagai sudėti ir vartotina tik tais atvejais, kada rekomenduojami veikalai, tarp kurių logiško ryšio nustatyti negalima. Pavyzdžiui, nurodydami keletą maždaug vienodos tematikos grožinių kūrinių, mes galime juos sudėti pagal autorių pavardžių abėcėlę. Tuo pačiu mes paliekame pačiam skaitytojui išsirinkti ir pradėti skaityti bet kurią nurodytą knygą.

Pateikiame pavyzdį, kuris parodo kaip nepatogu, kai medžiaga sudėta pagal abėcėlę. Trumpoje rekomenduojamosios grožinės literatūros rodyklėje 1—7 klasių moksleiviams „Knygos apie mokymą ir vaikus“ (M.-L., Detgiz, 1953. Vaikų knygos namai. Mokyklinė serija) pirmasis skyrius „Tarybinių vaikų gyvenimas“ yra didelės apimties — jis turi 36 puslapius. Visos to skyriaus knygos surašytos pagal autorių pavardžių abėcėlę. Šalia V. Osejevos knygos „Stebuklingas žodis“, prieinamos pirmaklasiams, nurodomas N. Ostrovskio romanas „Kaip grūdinosi plienas“, rekomenduojamas 6—7 klasių moksleiviams. Tuo būdu sąrašo skyriuje literatūra įvairaus amžiaus vaikams sumaišyta.

Ypač nepatogi abėcėlinė medžiagos sudėjimo seka tuomet, kai sąrašė grožinė literatūra neatskirta nuo mokslo populiariosios. Pavyzdžiui, rodyklėje „Ką skaityti 5—7 klasių moksleiviams“ (M.-L., Detgiz, 1953) šalia V. V. Majakovskio poemos „Vladimiras Iljičius Leninas“ duota K. Merkuljevės knyga „Už gausumo šalį“, po A. Fersmano „Idomosios geochemijos“ rekomenduojama D. Furmanovo apysaka „Čiapajevs“. Tokia „tvarka“ sudėta medžiaga sudaro nesistemingumo įspūdį.

Minėtosios Detgizo rodyklės skirtos vaikų skaitymo vadovams — pedagogams, bibliotekininkams, pionierių vadovams, tėvams. Tačiau tuo skaitytinumu negalima pateisinti priimtą minėtoje rodyklėje formalią medžiagos sudėjimo tvarką. Vaikų bibliotekos darbuotojai ir pedagogai turi reikalo su vienos ar kitos klasės moksleiviais, ir jiems reikia tokių sąrašų, kuriuose literatūra būtų suskirstyta pagal moksleivių amžių ir jų bendro išsilavinimo lygį.

H. *Į sąrašą įtrauktos medžiagos anotavimas.* Po to, kai bibliotekininko sudarytoji į sąrašą įtraukti parinktos medžiagos kartoteka jau bus susisteminta, užbaigta, reikia prie kiekvieno knygos ar straipsnio aprašo duoti trumpas anotacijas. Tam panaudojamos anotacijos, kurios yra bibliografinėse rodyklėse ir spaustinėse kortelėse, recenzijos, išspausdintos laikraščiuose bei žurnaluose. Anotacijos sudaromos naudojant tą medžiagą, taip pat betarpiškai susipažįstant su knygomis. Kai kuriais atvejais bibliotekininko anksčiau parašyta kortelė pakeičiama tos pačios knygos spaustine anotuotąja kortele.

Tais atvejais, kai spaustinė anotacija pasirodo esanti per daug sudėtinga skaitytojui, kuriam sąrašas skiriamas, ji sutrumpinama ir perdirbama.

Anotacijos, duodamos rekomenduojamosios literatūros sąrašė, rašomos paprastai ir aiškiai, atsižvelgiant į tą skaitytoją, kuriam sąrašas skiriamas. Anotacijų konstrukcijoje reikia vengti vienodumo ir šablono, būtina siekti, kad anotacijos sudomintų skaitytoją rekomenduojamomis knygomis, sukeltų norą susipažinti su jomis.

Anotacijos turi išskirti knygą iš kitų knygų, nurodyti jos ypatybes, individualizuoti ją.

Pageidautinas vidinis ryšys tarp anotacijų. Bendri visoms knygoms požymiai gali būti nurodyti sąrašo pratarmėje arba jo skyrių įvadinėse pastabose.

Šio klausimo smulkiai nenagrinėsime, nes knygų anotavimo metodikai yra skirtas ištisas (VI) skyrius.

I. *Turinio rodyklės, pratarmės, įvadinių pastabų ir kitos papildomos medžiagos sudarymas.* Po to, kai atrinktų knygų aprašai bus papildyti anotacijomis, iš kartotekos reikia padaryti sąrašą, tai yra surinktą medžiagą perrašyti arba išspausdinti.

Tačiau iš anksto reikia parašyti sąrašui turinio rodyklę ir trumpą pratarmę (arba įvadą).

Rekomenduojamosios literatūros sąrašo arba skaitymo plano pratarmėje turi būti:

- a) žinių apie sąrašo turinį, jo temas, skyrius ir t. t.;
- b) žinių apie sąrašo skaitytinumą ir reikalingą išsilavinimą jame rekomenduojamajai literatūrai suprasti;
- c) nurodymų, kaip naudotis šia bibliografinė priemonė;
- d) bendras rekomenduojamosios literatūros apibūdinimas.

Ir šiame darbo etape, kaip ir sudarant sąrašo planą, formuojant skyrių antraštes, anotuojant knygas, reikia stengtis kuo aiškiau ir pilniau atskleisti idėjinį rekomendacinio sąrašo kryptingumą, jo temos aktualumą, rekomenduojamų knygų skaitymo auklėjamąją ir pažintinę reikšmę.

K. *Sąrašo redagavimas ir apipavidalinimas.* Išspausdintą sąrašą redaguoja kvalifikuotas bibliotekos darbuotojas. Jis patikrina, ar gerai atlikta knygų atranka ir susistemėjimas, ar tikslus knygų ir straipsnių bibliografinis aprašas; redaguoja anotacijas, įvadinę pastabas; patikslina skyrių antraštes; ištaiso rašybos klaidas, padarytas spausdinant sąrašą.

Esant reikalui, reikia kreiptis konsultacijos į sritinės bibliotekos bibliografą.

Rekomendacinis sąrašas, kaip masinės knygų propagandos priemonė, tam tikrais atvejais turi būti meniškai apipavidalintas. Iškabinant jį abonemente arba skaitykloje, įtraukiant į bibliotekinių plakatų arba pridėdant prie knygų parodos, reikia pasirūpinti, kad sąrašas būtų patrauklus. Galima spalvotais pieštukais pabraukti bendrąją antraštę ir skyrių pavadinimus, užklijuoti sąrašą ant spalvoto popieriaus arba ant kartono lapo, pailustruoti piešiniais, atsklandomis bei užsklandomis.

IX SKYRIUS

BIBLIOGRAFINIŲ KARTOTEKŲ SUDARYMAS MASINĖSE BIBLIOTEKOSE

§ 1. Bibliografinių kartotekų reikšmė bibliotekos darbe propaguojant knygas ir vadovaujant skaitymui

Bibliografinė kartoteka yra tam tikrų būdu susistemintas (temomis, pagal autorių abėcėlę ir t. t.) rinkinys kortelių, kuriose aprašyti spaudiniai — knygos, brošiūros, žurnalų bei laikraščių straipsniai.

Bibliografinio darbo eigoje kartotekos pirmiausia panaudojamos išaiškinant, apskaitant ir parenkant įvairiomis mokslo šakomis, įvairiausiomis temomis literatūrą.

Kartoteka yra geriausia literatūros bibliografavimo priemonė, padedanti sistemingai įjungti naujus ir išimti pasenusius leidinius. Savaime aišku, kad kartotekos plačiai naudojamos bibliotekose.

VIII skyriuje nurodyta, kad bibliotekininkas, atrinkdamas literatūrą rekomendaciniam sąrašui, sudaro preliminarinę kartoteką. Ši kartoteka yra pagalbinio pobūdžio; ji apima medžiagą, kurią dar reikės geriau išstudijuoti, galutinai atrinkti, susisteminti, anotuoti. Visus tuos darbus atlikus, kartoteka virsta korteline rekomendacinio sąrašo kopija.

Taigi, tarp minėtų dviejų bibliografinių priemonių rūšių nėra principinio skirtumo literatūros atrankos ir sisteminimo prasme; skirtumas tarp jų yra tik apipavidalinime: vienu atveju mes turime ištisinį sąrašo tekstą, antru — aprašus, padarytus atskirose kortelėse.

Ir viena, ir antra forma turi kai kurių pranašumų ir kai kurių trūkumų. Rekomendacinį sąrašą galima padauginti ir išplatinti įvairiuose bibliotekinio gyventojų aptarnavimo punktuose. Pavyzdžiui, Sernuro rajoninė biblioteka (Marių ATSR) parengė gyvulininkystės darbuotojams rekomenduojamosios literatūros sąrašą tema „Už galingą gyvulininkystės pakilimą“ ir išsiuntinėjo jį

savo rajono kolūkiams¹. Tokių pavyzdžių galima duoti daug. Jie rodo, kad rekomenduojamosios literatūros sąrašai, skiriami aktualioms temoms ir atitinka skaitytojų poreikius, yra efektyvi knygos propagandos plačiuose skaitytojų sluoksniuose forma. Tačiau sąrašai turi tą trūkumą, kad jie palaipsniui atsilieka nuo naujų knygų leidimo ir medžiagos pasirodymo žurnaluose bei laikraščiuose.

Priešingai sąrašui, kartoteka turi tą pranašumą, kad joje nuolat galima atnaujinti nurodytą medžiagą, papildyti ją naujais leidiniais ir išimti pasenusius. Jeigu bibliotekininkas, sudaręs rekomendacinį sąrašą remdamasis kartoteka, toliau su ja dirbs, įjungdamas naują medžiagą ir išmesdamas pasenusią, tai jis galės bet kuriuo momentu pakeisti anksčiau sudarytą rekomendacinį sąrašą nauju. Kartoteka yra lyg judrus pagrindas ir šaltinis sudarant ir atnaujinant rekomenduojamosios literatūros sąrašus. Pavyzdžiui, Sernuro rajoninėje bibliotekoje, sudarant sąrašą, buvo panaudotos bibliografinės priemonės, išleistos centrinių bibliotekų, o taip pat žurnalų bei laikraščių straipsnių kartoteka.

Bibliografinės kartotekos turi dvi pagrindines paskirtis. Pirmoji — preliminarinis sukaupimas medžiagos, kurios gali prireikti sudarant rekomendacinius sąrašus, atmenas skaitytojui, teikiant bibliografinę informaciją. Tai tarnybinė, pagalbinė funkcija. Kartotekos, vykdančios šį uždavinį, įeina į bibliotekos bibliografinio-informacinio aparato sudėtį kaip tarnybinė jo dalis, naudojama tik bibliotekininkų. Stambios bibliotekos bibliografas negali dirbti be pagalbinių kartotekų, kurios nėra skiriamos betarpiškai aptarnauti skaitytoją.

Antroji bibliografinių kartotekų paskirtis — geriausios literatūros propagavimas skaitytojų tarpe. Kartotekos, kurios vykdo šį uždavinį, kartu su bibliotekiniais katalogais sudaro rekomendacinės bibliografijos aparatą, pateikiamą naudotis skaitytojams.

Sudarydamas kartotekas, masinės (miesto, rajoninės, kaimo) bibliotekos darbuotojas turi siekti, kad jos būtų pagalbinis aparatas ne tik jam pačiam, bet ir skaitytojams. Masinių bibliotekų sąlygomis tarnybinės kartotekos nėra tikslingos.

Bibliotekų, o ypač sritinių, miesto centrinių, stambių rajoninių, darbo praktikoje kartais galima pastebėti pernelyg didelį polinkį į bibliografinių kartotekų sudarymą. Būna net taip, kad

¹ Getmanova Z. Rajoninės bibliotekos bibliografinės informacijos darbas. — „Bibliotekar“, 1953, Nr 12, p. 21.

medžiaga, rekomenduojama bibliografinėse priemonėse, perrašoma kortelėse ir tokiu būdu sudaromos kartotekos, kurioms reikia skirti daug laiko ir jėgų, o iš esmės jos dubliuoja spaustines priemones.

Bibliografinės kartotekos kaip bibliografinių priemonių papildymas. Turint rekomendacinę bibliografinę rodyklę, pavyzdžiui, gamtos mokslų klausimais, bibliotekininkui jau nebereikia savarakiškos bibliografinės kartotekos tais pat klausimais. Tokiu atveju užtenka tvarkyti nedidelę pagalbinę kartoteką, atspindinčią naujausią medžiagą.

Tačiau nereikia pamiršti, kad svarbi literatūros propagandos priemonė masinės bibliotekos sąlygomis yra sisteminis katalogas. Naujai išleidžiamas knygas nėra reikalo pakartotinai nurodyti kartotekose, nes jos pavaizduojamos tame kataloge. Iš to seka natūrali išvada, kad kartotekos padeda propaguoti periodinės spaudos medžiagą. Bet ir tokį atribojimą negalima suprasti formaliai, ta prasme, kad katalogas rekomenduoja tik knygas, o kartoteka — tik žurnalų ir laikraščių straipsnius.

Svarbiausia medžiaga, spausdinama laikraščiuose ir žurnaluose, pavaizduojama sisteminiame bibliotekos kataloge; todėl kartoteka skiriasi nuo katalogo tik smulkesniu išvardijimu žurnalų bei laikraščių medžiagos ypač aktualiomis temomis arba siaurais klausimais, įdomiais tam tikrai skaitytojų grupei.

Teminėje rekomendacinėje kartotekoje, be straipsnių, gali būti nurodytos ir pagrindinės knygos bei brošiūros. Pavyzdžiui, atskirais leidiniais išėję partijos ir vyriausybės nutarimai kartotekose aprašomi ne tik kaip dokumentai, paskelbti periodinėje spaudoje, bet ir kaip atskirai išleistos knygos bei brošiūros.

Plačiai panaudojant kartotekas propaguoti svarbiausiai literatūrai ir vadovauti skaitymui, reikia atsiminti, kad jos yra tik bibliotekos bibliografinio aparato dalis šalia bibliotekos katalogų ir joje esamų bibliografinių priemonių.

Taip panaudojant kartotekas, reikia turėti galvoje ir kitas laikraštines medžiagos propagandos priemones, būtent, laikraščių iškarpų papkes ir albumus. Būtinai tarpusavio ryšys tarp žurnalų-laikraščių straipsnių kartotekų, iš vienos pusės, ir papkėse bei albumuose surinktų laikraščių iškarpų, iš kitos pusės. Šis ryšys išreiškiamas vienodai susisteminant medžiagą kartotekose bei papkėse ir nurodant kortelėse, kurioje papkėje galima rasti užregistruotą toje kortelėje straipsnį.

Iš viso to, kas pasakyta, galima padaryti šias išvadas: kartotekos yra esminė bibliografinio-informacinio aparato dalis; jos padeda sustiprinti aktualiosios literatūros, o ypač periodinės spaudos, propagandą. Tačiau kartotekos turi ne dubliuoti, o tik papildyti bibliografines priemones ir bibliotekos skaitytojų katalogus.

Sudarant kartotekas, tikslinga panaudoti Visasąjunginių knygų rūmų leidžiamas spaustines žurnalų straipsnių ir recenzijų korteles, o taip pat ir spaustines anotuotąsias Goskultprosvetizdato korteles (jeigu kartoteka, be straipsnių, apima ir knygas)¹.

§ 2. Bibliografinių kartotekų sistema masinėje bibliotekoje

Bibliografinėms kartotekoms sudaryti reikia daug laiko ir jėgų. Šis darbas turi būti organizuotas racionaliai, atsižvelgiant į bibliotekos uždavinius ir jos galimumus.

Kokias bibliografines kartotekas tikslinga turėti masinėse — rajoninėse, kaimo — bibliotekose?

Pirmiausia reikalingos teminės rekomendacinės kartotekos, kurios padeda propaguoti literatūrą svarbiausiais politikos, liaudies ūkio, kultūrinės statybos klausimais.

Kiekvienoje rajoninėje bibliotekoje turi būti kartotekos, atspindinčios medžiagą, susijusią su TSKP XX suvažiavimo nutarimais, su TSKP CK plenumų, TSRS Aukščiausiosios Tarybos ir Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos nutarimais, su partijos ir vyriausybės nutarimais socialistinio liaudies ūkio tolesnio išvystymo klausimais.

Kiekvienoje kaimo bibliotekoje būtina turėti rekomendacinę kartoteką tema „Už naują galingą TSRS žemės ūkio pakilimą“.

Minėtose kartotekose turi būti parodyta ne tik bendro pobūdžio literatūra, bet ir medžiaga, betarpiškai liečianti atitinkamą rajoną.

Rekomendacinės kartotekos gali būti paskirtos aktualiems tarptautinio pobūdžio klausimams („Kova už taiką“), svarbiems Tarybinės valstybės vidaus gyvenimo įvykiams („Rinkimai į

¹ Sudarant kartotekas lietuviškiems spaudiniams, reikia panaudoti Lietuvos TSR Knygų rūmų leidžiamus „Žurnalų ir laikraščių straipsnių metraščius“ bei spaustines katalogines korteles. *Vert.*

TSRS Aukščiausiąją Tarybą“), įžymioms istorinėms datoms („Ukrainos susijungimo su Rusija 300-osios metinės“), atmintinoms literatūrinėms datoms („A. P. Čechovo mirties 50-osios metinės“).

Rekomendacinių kartotekų tematika labai įvairi; ją apsprendžia bibliotekai keliama kultūros-švietimo uždaviniai ir jos skaitytojų poreikiai. Kartotekos sudaromos besimokantiems partinio švietimo tinkle, skiriamos atskiriems marksistinės-lenininės teorijos klausimams, pavyzdžiui: „Liaudis — istorijos kūrėjas“, „Tarybų Sąjungos Komunistų partija — vadovaujanti ir vairuojanti tarybinės visuomenės jėga“, „TSRS tautų draugystė“, „Apie tarybinį patriotizmą“.

Sudaromos rekomendacinės kartotekos propagandistams ir agitatoriams, jauniems kolūkiečiams, kolūkietėms ir MTS darbininkėms (pavyzdžiui, apie vaikų auklėjimą) ir kitoms skaitytojų grupėms.

Sudarydama rekomenduojamosios literatūros kartoteką tam tikrai skaitytojų grupei juos dominančia tema, biblioteka tuo pačiu rūpinasi patenkinti ir tos grupės poreikius.

Imkime tokį pavyzdį. N. G. Černyševskio v. biblioteka (Maskva), aptarnaujanti nemažą įvairių specialybių darbininkų, nusibrėžė uždavinį propaguoti skaitytojų-tekintojų tarpe literatūrą apie naują energetinio metalų piovimo metodą, kurį pasiūlė novatorius V. Kolesovas.

„Mes pradėjome nuo to, kad patys perskaitėme straipsnius, kuriuose apibūdinamas šis metodas. Po to peržiūrėjome visą eilę laikraščių, populiariųjų techninių žurnalų ir sudarėme straipsnių kartoteką antrašte „Novatoriaus Kolesovo metodas“. Laikraščiai ir žurnalai, kuriuose išspausdinti svarbesnieji straipsniai apie energetinį metalų piovimą, renkami atskirose papkėse.

Patarus bibliotekininkui, skaitytojai, kurie domisi metalų piovimo klausimais, peržiūri kartoteką, pasirenka reikalingos literatūros ir susipažįsta su papkėje surinkta medžiaga“¹.

Kaimo ir kolūkinės, tarybinių ūkių ir MTS bibliotekose sudaromos kartotekos literatūros apie pavasario sėjos kampaniją, derliaus nuėmimo darbus, pašarų ruošimą, traktorių remontą ir kitais klausimais, kurie domina kolūkiečius ir kaimo mechanizatorius.

¹ Rubina R. Literatūros apie novatoriaus patyrimą propaganda. (Iš darbo praktikos). — „Bibliotekar“, 1953, Nr 12, p. 31.

Rekomendacinių kartotekų sudarymas svarbiausiais komunistinės statybos klausimais turi didelę reikšmę aktualios literatūros propagandai bibliotekoje.

Kaip tik, remdamasi bibliografinėmis kartotekomis, biblioteka gali išvystyti rekomendacinių sąrašų sudarymo, knygų parodų organizavimo, plakatų apipavidalinimo, apžvalgų skaitymo darbą. Savaimė aišku, kad kartotekose pavaizduojamą literatūrą turi sistemingai studijuoti patys bibliotekininkai.

Taigi, rajoninėse ir kaimo bibliotekose teminių rekomendacinių kartotekų sudarymas yra be abejo būtinas ir tikslingas. Kyla klausimas: ar reikalinga šito tipo bibliotekose dar ir bendroji žurnalų bei laikraščių straipsnių kartoteka?

Tokios kartotekos visiškai pagrįstai sudaromos respublikinėse, kraštų, sritinėse, centrinėse miesto bibliotekose. Tačiau bendros laikraščių bei žurnalų straipsnių kartotekos sudarymas ne tik kaimo, bet ir rajoninės bibliotekos sąlygomis kelia abejonių.

Tokios kartotekos medžiaga dažnai tam tikru atžvilgiu kartoteka bibliotekos sisteminį katalogą ir temines rekomendacines kartotekas. Bendrosios žurnalų bei laikraščių straipsnių kartotekos tvarkymas reikalauja reguliaraus visos eilės periodinių leidinių nurašymo, o tai atima daug laiko ir jėgų.

Vis dėlto kai kurios rajoninės bibliotekos sudarinėja žurnalų bei laikraščių straipsnių kartotekas. Pavyzdžiui, apie Sernuro rajoninės bibliotekos bibliografinį-informacinį darbą sakoma:

„Bibliotekoje yra žurnalų ir laikraščių straipsnių kartoteka, kurioje surinkti svarbesnieji straipsniai aktualiais klausimais“¹.

Tokios rūšies kartotekose yra sujungiamos kelios teminės rekomendacinės kartotekos, todėl, aišku, jose išsamiai nepavaizduojama periodinės spaudos medžiaga.

Bendrosios žurnalų ir laikraščių straipsnių kartotekos tikslas — atskleisti bibliotekoje gaunamų periodinių leidinių turinį, tai yra atlikti jų atžvilgiu tą patį vaidmenį, kurį sisteminis katalogas atlieka knygų atžvilgiu. Tą uždavinį rajoninė biblioteka gali išspręsti tik panaudodama Visasąjunginių knygų rūmų specialią spaustinių kortelių seriją, sudaromą straipsniams iš dvidešimt aštuonių centrinių žurnalų.

Be kartotekų, kurių tikslas betarpiškai aptarnauti skaitytojus, būtinos kartotekos, kurios padėtų bibliografiniame-informaciniame

¹ „Bibliotekar“, 1953, Nr 12, p. 20.

darbe. Tos kartotekos padeda bibliotekininkui susivokti leidžiamų bibliografinių leidinių ir spaudoje skelbiamos kritinės bibliografijos medžiagos cikle.

Norėdamas panaudoti bibliografiją knygoms propaguoti ir vadovauti skaitymui, bibliotekininkas turi sekti naujai išleidžiamas bibliografines priemones, literatūros sąrašus, apžvalgas ir pan., spausdinamus žurnaluose bei laikraščiuose.

Būtina pagalbinė priemonė šiuo atveju yra kartoteka „Bibliografijos bibliografija“, apimanti aprašus visų bibliotekoje gautų bibliografinių priemonių, visų rekomendacinių sąrašų ir apžvalgų, spausdinamų tuose periodiniuose leidiniuose, kuriuos biblioteka yra išsirašiusi.

Ši kartoteką atsako į klausimą, kokių yra tos bibliotekos (rajoninės, miesto, kaimo, vaikų) darbuotojo dispozicijoje bibliografinių priemonių jam reikalinga tema. Kadangi bet kuris bibliografinis paieškojimas pradedamas parenkant bibliografinius šaltinius, tai didelė kartotekos „Bibliografijos bibliografija“ reikšmė darosi visiškai akivaizdi.

Naujai išeinančius leidinius teisingai įvertinti bibliotekininkui ir skaitytojui padeda spaudoje skelbiamos recenzijos, kritiniai straipsniai ir apžvalgos. Kad galėtų surasti recenziją kokiai nors naujai mokslinei ar grožinei knygai, bibliotekininkai sudaro recenzijų kartoteką. Stambios bibliotekos sąlygomis vietoj šios kartotekos gali būti panaudotas „Recenzijų metraštis“.

Pagaliau, skaitytojus apie knygų naujienas gali informuoti ir kartoteka, sudaryta iš Goskultprosvetizdato leidžiamų spaustinių anotuočių kortelių.

Taigi, mes matome, kad rajoninės bibliotekos sąlygomis gali būti sudaromos šios bibliografinės kartotekos:

1. Literatūros aktualiais klausimais teminės rekomendacinės kartotekos (būtinai sudarytinės).

2. Bendroji žurnalų ir laikraščių pagrindinių straipsnių kartoteka (nebūtinai sudarytina).

3. Bibliografinės medžiagos kartotekos:

a) kartoteka „Bibliografijos bibliografija“;

b) recenzijų kartoteka;

c) spaustinių anotacijų kartoteka.

Kaimo bibliotekos sąlygomis galima apsiriboti teminėmis rekomendacinėmis kartotekomis.

Bibliografinės medžiagos kartotekos, nors ir labai pageidautinos, bet negali būti traktuojamos kaip būtinos visoms masinėms bibliotekoms.

§ 3. Bendrieji bibliografinių kartotekų sudarymo klausimai

Nors ir yra įvairių bibliografinių kartotekų, vis dėlto galima numatyti visą eilę bendrų klausimų, kuriuos reikia išspręsti prieš pradedant sudaryti kartoteką. Kiekvieno tokio klausimo išsprendimas atsispindi kartotekos turinyje ir struktūroje, teikia jai savotišką pobūdį.

Kokią kartoteką mes besudarytume, pirmiausia turime kiek galint tiksliau apibrėžti jos turinį, tai yra jos apimamų klausimų ciklą. Net ir tuo atveju, kai sudarome bendrąją kartoteką (žurnalų ir laikraščių straipsnių, recenzijų ir t. t.), vis dėlto nereikia manyti, kad joje bus pavaizduota literatūra absoliučiai visais klausimais. Įvairaus tipo bibliotekose bendrosios žurnalų ir laikraščių straipsnių kartotekos nebus vienodo turinio.

Medicinos bibliotekoje bendroji kartoteka labai nežymiai atspindės transporto klausimus, o geležinkelio bibliotekoje ta pati bendroji kartoteka gali tokio skyriaus, kaip medicinos mokslų istorija, neturėti.

Reikia patikslinti kartotekos turinį net ir tuo atveju, jeigu ji yra skiriama atskirai temai. Pavyzdžiui, imkime temą „Techninė pažanga TSR Sąjungoje“. Ši tema turi bendrą politinę ir praktinę reikšmę. Literatūros apie priešakinės tarybinės technikos laimėjimus ir tolesnio jos išvystymo perspektyvas TSKP XX suvažiavimo nutarimų šviesoje propaganda yra vienas svarbiųjų kiekvienos masinės bibliotekos uždavinių.

Tačiau ar gali, pavyzdžiui, rajoninė biblioteka savo sudaromoje kartotekoje pavaizduoti visus techninės pažangos TSR Sąjungoje klausimus ir visas kryptis? Aišku, negali.

Kai viena stambiausių TSRS bibliotekų — Valstybinė M. J. Saltykovo-Ščedrino v. viešoji biblioteka pradėjo sudaryti kartoteką „Į pagalbą techninei pažangai“, tuoj pat buvo reikalinga atrinkti įtrauktiną literatūrą. „Techninė pažanga“ — sąvoka labai plati, — rašo vienas kartotekos sudarytojų, — ir jeigu mes būtume pradėję dėti visą medžiagą, kuri pas mus buvo, tai kartoteka būtų nežmoniškai išaugusi ir ją tvarkyti būtų buvę labai sunku.

Taigi, iš pat pradžių teko nustatyti kartotekos apimtį (remiantis praktiniais jos tvarkymo galimumais) ir į ją įtrauktinos medžiagos pobūdį.

Be to, reikėjo tiksliai nustatyti kartotekos skaitytinumą, nes tuo taip pat apibrėžiamas joje pavaizduotinos medžiagos pobūdis¹.

Iš šio konkretaus pavyzdžio mes matome, kad, pradedant sudaryti kartoteką, reikia:

1) patikslinti jos turinį, aiškiai nustatyti jos temą, atriboti ją nuo gretimų temų ir klausimų;

2) nustatyti kartotekos skaitytinumą ir paskirtį;

3) nuspręsti kartotekos apimtį, išeinant iš praktinių bibliotekos galimumų;

4) nustatyti į kartoteką įtrauktinos medžiagos pobūdį (knygos, žurnalų straipsniai, laikraščių straipsniai, lapeliai ir t. t.).

Visi šie klausimai — apie kartotekos turinį ir apimtį, jos paskirtį ir skaitytinumą, įtrauktinos medžiagos pobūdį — glaudžiai tarp savęs susiję ir nusako, kokia turi būti atrinkta pavaizduotina kartotekoje medžiaga. Svarbią reikšmę kartotekai sudaryti turi nustatymas šaltinių, pirmoje eilėje — periodinių leidinių, iš kurių bus imama medžiaga. Atsižvelgdama į skaitytojų poreikius ir savo galimumus, biblioteka nustato, iš kurių laikraščių ir žurnalų bus imama medžiaga kartotekai sudaryti.

Sudarant kartoteką nerekomenduojama imti per daug šaltinių. Kaip rodo patyrimas, dėl daugelio šaltinių biblioteka ilgainiui nepajėgia tvarkyti kartotekos, ir darbas nutrūksta.

Kartotekoje nebūtina pavaizduoti visą medžiagą, kuri tiesiogiai ar netiesiogiai liečia temą. Tai užgriozdina kartoteką antraeiliais, nereikšmingais straipsniais ir apsunkina skaitytojui pasirinkti vertingesnius.

Reikia atsiminti, kad masinės bibliotekos sąlygomis bibliografinėje kartotekoje svarbiausia ne išsamiai pavaizduoti tam tikros tematikos medžiagą, bet rekomenduoti tą, kuri vertingiausia atitinkamai skaitytojų grupei idėjiniu-auklėjamuoju ir pažintiniu požiūriu.

Įtraukiami į kartoteką spaudinių aprašai susisteminami skyriais ir rubrikomis. Ryšium su tuo iškyla kartotekos schema klausimas. Būtina dar prieš sudarant kartoteką bent

¹ Petrovas V. Kartoteka „į pagalbą techninei pažangai“. — „Bibliotekar“, 1953, Nr 3, p. 34.

orientaciniai numatyti rubrikų sistemą, kad, aprašant kiekvieną straipsnį, galima būtų užrašyti kortelėje klasifikacinį indeksą arba teminę rubriką, nusakančią šio straipsnio vietą tarp kitų. Priklausomai nuo kartotekos turinio ir skaitytinumo panaudojami įvairūs medžiagos susisteminimo metodai, vartojamos įvairios klasifikavimo schemas.

Norint susieti kartoteką su sisteminiu katalogu, tikslinga sudėti korteles pagal dešimtainės klasifikacijos schemą. Tuo atveju kiekvienas kartotekos skyrius bus lyg sisteminio katalogo tokio pat skyriaus tęsinys. Tai žymiai palengvina bibliotekininko ir skaitytojo darbą, ieškant knygų ir straipsnių. Tokia medžiagos grupavimo tvarką patogi bendrajai žurnalų bei laikraščių straipsnių kartotekai, recenzijų kartotekai, kartotekai „Bibliografijos bibliografija“.

Jeigu biblioteka naudoja spaustines korteles žurnalų straipsniams, tai galima kartoteką suskirstyti pagal klasifikacijos schemą, priimtą Visasąjunginių knygų rūmų leidiniuose. Tos schemas rubrikos, duodamos spaustinėse kortelėse, atpalaiduoja bibliotekininką nuo darbo klasifikuojant žurnalų straipsnius.

Kartoteka, sudaryta pagal Visasąjunginių knygų rūmų schemą, netenka ryšio su skaitytojų sisteminiu katalogu, bet įgauna ryšį su einamosios valstybinės spaudinių registracijos šaltiniais.

Stambiosioms bibliotekoms, išsirašančioms Visasąjunginių knygų rūmų leidinius ir tvarkančioms didelės apimties žurnalų ir laikraščių straipsnių kartotekas, „metraščių“ ir kartotekų schemas tapatumas turi esminę reikšmę ir palengvina sudaryti bibliografijas specialiais klausimais.

Tačiau rajoninėms bibliotekoms (imant ir tas, kurios panaudoja žurnalų straipsnių spaustines korteles) svarbesnis yra kartotekos ryšys su sisteminiu katalogu. Norint priartinti kartotekas prie sisteminio katalogo, tenka gaunamose spaustinėse kortelėse įrašyti dešimtainės klasifikacijos indeksą ir atitinkamai sudėti jas skyriais.

Sudarant temines rekomendacines kartotekas, rubrikų sistemą nusako pats temos turinys. Jeigu kartoteka skiriama partijos ir vyriausybės nutarimui propaguoti, tai surinkta spaustinė medžiaga sudedama to nutarimo skyriais.

Jeigu kartotekos tema sutampa su turimos literatūros spaustinės rodyklės tema, tai medžiaga sudedama pagal tos bibliografinės priemonės struktūrą. Šiuo atveju kartoteka papildo rodyklę

ir apima tik naują medžiagą, paskelbtą po jos pasirašymo spausdinti.

Teminės kartotekos rubrikų smulkumas priklauso nuo jos paskirties ir apimties. Tai galima matyti palyginus dvi panašios tematikos, bet įvairios paskirties kartotekas. Pavyzdžiui, Valstybinėje M. J. Saltykovo-Ščedrino v. bibliotekoje tvarkoma kartoteka „Į pagalbą techninei pažangai“ turėjo 12 skyrių, o kiekvienas jų susidėjo iš daugelio rubrikų¹.

Rajoninėje bibliotekoje sudaroma kartoteka tema „Techninė pažanga TSR Sąjungoje“ nereikalauja tokio smulkaus susistemimo. Ši kartoteka gali būti sudaryta pagal žurnale „Bibliotekar“ paskelbtos trumpos literatūros apžvalgos schemą². Minėta apžvalga susideda iš šių trijų skyrių:

1. Tarybų Sąjungos Komunistų partija — techninės pažangos TSR Sąjungoje įkvėpėjas ir organizatorius.

2. Techninės pažangos vaidmuo vystant TSRS liaudies ūkį.

3. Techninės pažangos TSR Sąjungoje kūrėjai.

Antrajame skyriuje svarbiausias dėmesys skiriamas pagrindinėms techninės pažangos TSR Sąjungoje kryptims: liaudies ūkio elektrifikavimui, gamybinių procesų mechanizavimui ir automatizavimui, gamybos chemizavimui, suintensyvinimui; iš atskirų pramonės šakų išskirta vedamoji šaka — mašinų gamyba.

Tokia kartoteka padeda skaitytojui nespecialistui suprasti techninės pažangos TSR Sąjungoje laimėjimus ir tolesnius kelius. Kartoteka, sudaryta pagal Valstybinės M. J. Saltykovo-Ščedrino v. viešosios bibliotekos schemą, yra priemonė novatoriams ir pagrindinių pramonės šakų darbuotojams.

Tų kartotekų paskirties skirtumų nusakomi literatūros atrankos bei jos susistemavimo skirtingumai.

Viena iš bibliografinės kartotekos ypatybių yra tai, kad ji nuolat papildoma žurnalų ir laikraščių medžiaga, atspindinčia naujus gyvenimo reiškinius. Dėl to kinta ir kartotekos struktūra, įvedami nauji skyriai, naujos rubrikos, išbraukiamos nebeaktualios temos ir klausimai.

Kartotekos skyriuose pirmoje vietoje dedamos kortelės su marksizmo-leninizmo klasikų veikalų ir partijos bei vyriausybės nutarimų aprašais. Likusi medžiaga sudedama toliau arba autorių

¹ Zr. žurn. „Bibliotekar“, 1953, Nr 3, p. 36.

² Voitinskaja D. ir Zaderman L. Techninė pažanga TSR Sąjungoje. (Trumpa literatūros apžvalga). — „Bibliotekar“, 1953, Nr 2, p. 10—16.

pavardžių abėcėline seka (bendrosiose žurnalų ir laikraščių straipsnių kartotekose), arba pagal medžiagos reikšmingumą (rekomendacinėse teminėse kartotekose). Be to, knygos neskiiriamos nuo straipsnių. Toks atskyrimas yra formalaus pobūdžio ir visai nereikalingas nei bibliotekininkui, nei skaitytojui.

I kartoteką įtraukta medžiaga aprašoma pagal „Bendrines spaudinių aprašo taisykles masinių bibliotekų katalogams ir bibliografinėms rodyklėms“.

Aprašai daugiausia yra analizinio pobūdžio, nes kartotekose vyrauja periodinės spaudos medžiaga. Bendroji žurnalų ir laikraščių straipsnių kartoteka iš esmės yra analizinis nurašymas leidžiamų periodinių leidinių, atrinktų ta apimtimi, kuri atitinka skaitytojų poreikius ir bibliotekos galimumus.

Teminėje kartotekoje, kaip ir bet kurioje rekomendacinės bibliografijos priemonėje, labai pageidautina atskleisti medžiagos turinį anotacijų pagalba. Tačiau kartotekos medžiaga paprastai anotuojama tik tuo atveju, kai ji sudaroma būsimajam anotuatam rekomendaciniam sąrašui. Kitais atvejais duoti prie kiekvieno straipsnio anotaciją yra labai sunku; galima tik rekomenduoti bibliotekininkui nepakankamai aiškius analizinio aprašo elementus (antraštę, paantraštę) papildyti pastabomis (žr. V skyrių).

Apžvelgę bendruosius klausimus, kylančius organizuojant bibliografines kartotekas, smulkiau sustosime ties įvairių rūšių kartotekų sudarymo metodika.

Iš jų skaičiaus paimsime temines rekomendacines kartotekas, kaip ypač reikalingas masinių bibliotekų skaitytojams, ir bibliografinės medžiagos kartotekas, kaip naudingas patiems bibliotekininkams. Skaitydami, kad bendroji žurnalų ir laikraščių straipsnių kartoteka nebūtinai reikalinga kaimo ir rajoninėms bibliotekoms, mes smulkiai nenagrinėsime jos sudarymo metodikos, bet apsiribosime tik tais nurodymais, kurie jau buvo tuo klausimu duoti.

§ 4. Teminės rekomendacinės kartotekos

Teminės rekomendacinės kartotekos yra aktualios literatūros propagandos masinėse bibliotekose priemonė. Šios kartotekos padeda bibliotekininkui plačiau ir aktyviau propaguoti literatūrą

gyvenimiškiausiomis, kovingiausiomis temomis, tais klausimais, kurie skaitytojams turi ypatingai svarbią reikšmę.

Pavyzdžiu paimkime rekomendacinę kartoteką tema „Tarybinė visuomeninė ir valstybinė santvarka“. Ši kartoteka gali susidėti iš šių skyrių:

I. Tarybų Sąjungos Komunistų partija — vadovaujanti ir vairuojanti tarybinės liaudies jėga kovoje dėl komunizmo patatymo.

II. Tarybų valstybė — pati demokratiškiausia ir pati tvirčiausia valstybė pasaulyje.

III. Nesuardoma darbininkų klasės ir valstietijos sąjunga — tarybinės santvarkos tvirtumo pagrindas.

IV. TSRS tautų draugystė — socialistinės valstybės jėgos ir galingumo šaltinis.

V. Rūpinimasis liaudies gerove — aukščiausias Komunistų partijos ir Tarybinės vyriausybės įstatymas.

VI. TSRS Konstitucija — pati demokratiškiausia konstitucija pasaulyje.

VII. TSRS visuomeninė ir valstybinė santvarka.

VIII. Pagrindinės TSRS piliečių teisės ir pareigos.

IX. Tarybinė rinkiminė sistema — pati demokratiškiausia rinkiminė sistema pasaulyje.

X. Tarybų Sąjunga — tautų taikos ir saugumo tvirtovė.

XI. Buržuazinė valstybė — darbo žmonių engimo įrankis.

Kaip matome, šios kartotekos turinys yra ypač svarbus idėjiniam-politiniam skaitytojų auklėjimui. Ji jungia literatūrą aktualiais klausimais, glaudžiai susijusiais tarp savęs. Sisteminiame kataloge šie klausimai išskirstyti atskirais skyriais. Pavyzdžiui, literatūra apie Komunistų partiją, kaip vadovaujančią ir vairuojančią tarybinės liaudies jėgą, dedama į skyrių 3KP, literatūra apie Tarybų socialistinę valstybę — į skyrių 34T, apie TSRS tautų draugystę — į skyrių 323.1, apie tarybinės liaudies kovą taikai išsaugoti ir sustiprinti — į skyrių 32T ir t. t.

Teminė rekomendacinė kartoteka padeda įveikti dešimtainės klasifikacijos netobulumą ir leidžia aktualią medžiagą, išmėtytą po įvairius katalogo skyrius ir rubrikas, pateikti kompleksiskai tame sąryšyje ir tuo nuoseklumu, kuris atitinka marksistinį-lenininį to klausimo supratimą.

Toliau reikia pastebėti, kad sisteminiame kataloge kai kuriais anksčiau nurodytais klausimais gali pasirodyti esant maža lite-

ratūros, nes jame daugiausia vaizduojamos knygos ir nežymi dalis žurnalų bei laikraščių straipsnių.

Sudarydami rekomendacinę kartoteką, mes galime kruopščiau parinkti literatūrą: daugiau duoti marksizmo-leninizmo klasikų pasisakymų analizinių aprašų, plačiau pateikti žurnalų straipsnių, centrinių bei vietinių laikraščių medžiagos.

Kartotekos lankstumas, nuolatinis jos papildymas nauja žurnalų bei laikraščių medžiaga padeda informuoti skaitytojus apie tai, kas yra nauja visuomeninio gyvenimo, kultūros, gamybos srityje, kuriai kartoteka skiriama.

Aptariamoms kartotekoms paskirtis labai plati, — ją gali pasinaudoti kiekvienas masinės bibliotekos skaitytojas. Ypatingą reikšmę ši kartoteka įgauna rinkiminių kampanijų dienomis. Agitatoriams ir propagandistams, ieškantiems medžiagos paskaitoms ir pasikalbėjimams su rinkėjais, bibliotekininkas gali pasiūlyti rekomenduojamosios literatūros sąrašus „Ką skaityti apie tarybinę visuomeninę ir valstybinę santvarką“ ir papildomai — kartoteką.

Be plačios paskirties kartotekų, sudaromos kartotekos, skirtos atskiroms skaitytojų grupėms, įvairių pramonės ir žemės ūkio šakų specialistams ir darbuotojams.

Rekomendacinėje kartotekoje pavaizduojama vertingiausia medžiaga, prieinama ir naudinga tai skaitytojų grupei, kuriai ji skiriama. Plačiausiai reikia parinkti medžiagą tuo atveju, kada kartoteka pateikiama skaitytojams kaip savarankiška bibliografinė priemonė. Jeigu kartotekos tema sutampa su vienu iš katalogo skyrių, tai joje nekartojamos tos knygos, kurios jau nurodytos kataloge, bet rekomenduojami tik laikraščių bei žurnalų straipsniai.

Šaltiniai teminei rekomendacinei kartotekai sudaryti daugiausia yra bibliotekos išrašomieji periodiniai leidiniai. Iš jų parenkami tie laikraščiai ir žurnalai, kurių turinys atitinka kartotekos tematiką ir kuriuos nurašyti pajėgia biblioteka.

Atrinkta medžiaga suskirstoma smulkesnėmis temomis, kurios atskleidžia kartotekos bendros temos turinį. Kaip jau buvo nurodyta šio skirsnio pradžioje, rekomendacinėje kartotekoje gali būti panaudotas toks medžiagos sisteminimo būdas, kuris būtų laisvas nuo dešimtainėje klasifikacijoje esančių sąlygotumų ir kad atitiktų tą klausimo traktavimą, kuris duodamas vadovaujančioje medžiagoje.

Teminės kartotekos skyriuose medžiaga sudedama atsižvelgiant į jos reikšmingumą, neskiriant formaliai knygas nuo straipsnių. Kaip jau buvo nurodyta, pirmiausia pateikiami marksizmo-leninizmo klasikų veikalai, partijos ir vyriausybės nutarimai, partijos ir Tarybinės vyriausybės vadovų kalbos ir straipsniai.

Kad būtų patogų naudotis kartoteka, prie jos duodama trumpa pratarinė, kurioje nurodoma tos kartotekos tema, struktūra, pateiktos medžiagos pobūdis ir sudėjimo tvarka.

Teminės rekomendacinės kartotekos užima tam tikrą vietą bibliografiniame-informaciniame bibliotekos aparate, ir skaitytojai turi būti informuoti tiek apie tai, kad tokios kartotekos yra, tiek ir apie jų ryšį su kitomis knygos propagandos priemonėmis: sisteminiu bibliotekos katalogu, rekomenduojamosios literatūros sąrašais, knygų parodomis ir kt.

Teminės rekomendacinės kartotekas bibliotekininkai panaudoja sudaryti trumpiems rekomendaciniams sąrašams, siunčiamais į kolūkius ir brigadas, o taip pat pasiruošti bibliografinėms apžvalgoms.

Baigiant reikia dar kartą priminti, kad kiekviena teminė rekomendacinė kartoteka sudaroma tuomet, kai reikia atkreipti skaitytojų dėmesį į aktualią medžiagą, kuri nepakankamai pilnai pavaizduota kataloguose ir rodyklėse. Jeigu biblioteka sudaro rekomendacinę kartoteką, tai reiškia, kad ji numato rimtai ir sistemingai propaguoti literatūrą ta tema.

§ 5. Bibliografinės medžiagos kartotekos

Bibliografinės medžiagos kartotekos pirmiausia reikalingos patiems bibliotekininkams komplektuojant fondą, propaguojant knygas, teikiant bibliografinę informaciją.

Kartoteka „Bibliografijos bibliografija“ apima bibliotekoje esančią bibliografinę medžiagą. Kiekviena bibliografinė rodyklė (be pasenusių) registruojama atskiroje kortelėje ir įtraukiama į tą kartoteką.

Peržiūrėdamas naujai gaunamus žurnalus ir laikraščius ir radęs juose rekomenduojamosios literatūros sąrašų, knygų apžvalgų, skaitymo planų, bibliotekininkas aprašo tą medžiagą kortelėse, kurias po to sudeda į kartoteką „Bibliografijos bibliografija“. Pagaliau, susipažinęs su naujai gautomis knygomis ir kai kuriose radęs literatūros sąrašų (vidinę knygų bibliografiją),

bibliotekininkas registruoja ir tą medžiagą, kad įjungtų ją į kartoteką.

Taigi, kartoteka „Bibliografijos bibliografija“ sudaroma iš atskirai išleistų bibliografinių priemonių aprašų ir iš analizinių aprašų tos medžiagos, kuri išspausdinta žurnaluose, laikraščiuose, knygose. Aprašoma prisilaikant „Bendrinių taisyklių“, o kortelės kairiajame ar dešiniajame kampe, viršuje, užrašomas indeksas to skyriaus, kuriam priklauso aprašomas bibliografinis šaltinis.

Kortelės sudedamos skyriais, prisilaikant dešimtainės klasifikacijos indeksų, o pačiuose skyriuose — sudarytojų pavardžių ir bibliografinių priemonių, kuriose parengėjai nenurodyti, antraščių abėcėline seka.

Jeigu galima, tai po aprašo duodama anotacija, trumpai apibūdinanti bibliografinę priemonę (kokią literatūrą ji apima, kam skiriama ir t. t.).

Tokios pagalbinės priemonės, kaip aptariamoji kartoteka, reikalingumas, savaime aišku, kyla bibliotekininkui tuomet, kai jis nori panaudoti visą jam prieinamą bibliografinę medžiagą, išsklaidytą įvairiuose leidiniuose. Minėtos kartotekos sudarymas ir reguliarus papildymas — tai pirmas bibliotekininko žingsnis sistemingai dirbti su bibliografiniais šaltiniais.

Recenzijų kartoteka. Vienas einamųjų metų mokslinės ir grožinės literatūros pažinimo būdų yra žurnaluose ir laikraščiuose spausdinamų recenzijų ir kritinių straipsnių skaitymas. Naudinga aprašyti perskaitytas recenzijas atskirose kortelėse ir iš jų sudaryti recenzijų kartoteką.

Pagal tą kartoteką bibliotekininkas atrenka literatūrą sudarydamas rekomendacinius sąrašus, rengdamas bibliografines apžvalgas. Ši kartoteka palengvina bibliotekininkui rekomenduoti skaitytojams kritinę medžiagą, kuri jiems padėtų geriau įsisavinti gaunamas knygas. Kritinių straipsnių propaganda šiuo atveju tampa būtina pasikalbėjimų su skaitytojais, vadovavimo jų skaitymui dalimi.

Recenzijų kartoteką tikslinga pateikti naudotis skaitytojams.

Pradedant sudaryti recenzijų kartoteką, pirmiausia reikia nustatyti šaltinius, kuriuos bibliotekininkas sistemingai nurašinės. Būtiniausi yra: centriniai laikraščiai — „Pravda“, „Izvestija“, „Komsomolskaja pravda“, „Sovetskaja kultura“, „Literaturnaja gazeta“, savo srities ir rajono laikraščiai; žurnalai — „Kommunist“, „Molodoj kommunist“, „Novoje vremia“, „Nauka i žizn“,

„Kolchoznoje proizvodstvo“, „Životnovodstvo“, „Novyj mir“, „Oktiabr“, „Znamia“, „Junost“¹. Savaime aišku, šis sąrašas gali būti šiek tiek praplėstas arba susiaurintas — priklausomai nuo bibliotekos galimumų. Rajoninėje bibliotekoje, kurioje yra trysekuri darbuotojai, numatyti žurnalai bei laikraščiai paskirstomi tarp bibliotekininkų; kiekvienam pavedama sekti tam tikrą periodinių leidinių kritinę medžiagą ir perskaitytas recenzijas aprašyti kortelėse.

Recenzijos ir kritiniai straipsniai registruojami ne visi iš eilės, o darant tam tikrą atranką. Aišku, neaprašomos recenzijos tų knygų, kurių biblioteka neturi ir nenumato įsigyti.

Recenzijų kartoteka yra rekomendacinė, o ne apskaitinė-registracinė priemonė. Recenzijos registruojamos ir apskaitomos Visasąjunginių knygų rūmų leidžiamame „Recenzijų metraštyje“². Masinė biblioteka panaudoja recenzijų kartoteką geriausiems veikalams propaguoti.

„Instrukcijoje masinių bibliotekų katalogams sudaryti“ siūloma svarbiausias recenzijas, išspausdintas vadovaujančiuose spaudos organuose, nedelsiant nurodyti recenzuojamų knygų aprašų kortelėse³.

Apie recenzijų aprašą kalbama V skyriaus § 4. (p. 143–144). Pageidautina, kad po recenzijos aprašo būtų duotės trumpas jos apibūdinimas.

Jeigu aprašoma laikraštinė recenzija, kuri yra įtraukta į laikraščių iškarpų papkę arba albumą, tai duodama pastaba: „žr. papkę, antraštė...“

Recenzijų aprašai gali būti kartotekoje sudėti dvejopai: 1) pagal recenzuojamų knygų autorių pavardžių abėcėlę ir 2) recenzuojamų knygų turinį atitinkančios klasifikacijos skyriais (pačiuose skyriuose — knygų autorių pavardžių abėcėline seka).

Pirmuoju atveju susidarys abėcėlinė, antruoju — sisteminė recenzijų kartoteka. Bibliotekininkui pačiam paliekama spręsti klau-

¹ Iš respublikinių periodinių leidinių būtiniausi yra: laikraščiai — „Tiesa“, „Sovetskaja Litva“, „Komjaunimo tiesa“, „Literatūra ir menas“; žurnalai — „Komunistas“, „Socialistinis žemės ūkis“, „Pergalė“, „Jaunimo gretos“. Vert.

² „Recenzijų metrašty“ taip pat leidžia ir Lietuvos TSR Knygų rūmai. Jis spausdinamas kartu su „Žurnalų ir laikraščių straipsnių metraščiu“. Vert.

³ Bibliotekinės technikos minimumas Lietuvos TSR masinėms bibliotekoms. Instrukcija ir apskaitos formos. 2-asis, patais. ir papild. leid. V., Valst. polit. ir moksl. lit. 1-kla, 1955, p. 80.

simą, kurią iš šių dviejų kartotekų tikslingiau sudaryti tos bibliotekos sąlygomis. Čia atsižvelgiama į skaitytojų poreikius ir pagėdavimus.

Su recenzijų kartoteka reikia supažindinti skaitytojus išskabinant skelbimą arba nedidelį plakatą maždaug tokio turinio: „Draugai skaitytojai! Naudokitės recenzijų kartoteka. Joje jūs rasite svarbesnių recenzijų ir kritinių straipsnių apie naujus mokslinės ir grožinės literatūros veikalus.

Recenzijos ir kritiniai straipsniai padės jums geriau įsisavinti perskaitytas knygas, pažinti jų teigiamumus ir trūkumus“.

Recenzijų kartoteka turi didelę reikšmę bibliografiniam bibliotekos darbui. Nesunku įsivaizduoti, kaip praturtinamas bibliografinis-informacinis bibliotekos aparatas, kuomet sudaroma kartoteka, padedanti susivokti spausdinamoje kritinėje medžiagoje ir panaudoti ją vadovaujant skaitymui.

Daug laiko reikia recenzijoms skaityti, bet šio dalyko bibliotekininkas išvengti negali. O aprašyti dvi-tris perskaityto žurnalo numerio recenzijas kortelėse nėra jau taip sunku. Svarbu tik reguliariai daryti tokius aprašus ir papildyti jais kartoteką.

Mes aptarėme pagrindines kartotekų rūšis, kurios reikalingos skaitytojui ir bibliotekininkui nedidelės masinės bibliotekos sąlygomis. Sritinėse, stambiose miesto bibliotekose galima rasti ir kitų kartotekų — kraštotyrinės medžiagos kartoteką, personalijų (tai yra knygų, skirtų atskiriems asmenims) kartoteką ir t. t. Aptarti šias kartotekas nėra vadovėlio uždavinys.

X S K Y R I U S

BIBLIOGRAFINĖS APŽVALGOS METODIKA

§ 1. Bibliografinė apžvalga kaip geriausių politinės, mokslinės ir grožinės literatūros veikalų propagandos forma

Masinės bibliotekos sąlygomis negalima apsiriboti tokiomis bibliografinio darbo rūšimis, kaip rekomendacinių kartotekų ir literatūros sąrašų sudarymas. Būtina panaudoti taip pat ir aktyvesnes bei prieinamesnes žodines knygų propagandos formas. Labiausiai bibliotekose paplitusios geriausių knygų masinės propagandos formos yra vadinamosios bibliografinės apžvalgos.

Bibliografinė apžvalga — tai pasakojimas arba pasikalbėjimas apie knygas, sudarytas pagal tam tikrą planą ir atskleidžiantis nagrinėjamų politinės, mokslinės bei grožinės literatūros kūrinių turinį, juos įvertinantis ir rekomenduojantis.

Bibliografinių apžvalgų tematiką nusako aktualieji komunistinės statybos klausimai, uždaviniai, iškeliami tam tikram rajonui, kolūkiui, įmonei, atskirų skaitytojų grupių poreikiai bei interesai. Propaguodamos Tarybų Sąjungos Komunistų partijos politiką, bibliotekos daro skaitytojams literatūros apžvalgas, skirtas TSKP XX suvažiavimo nutarimams, TSKP Centro Komiteto plenumų ir TSRS Aukščiausiosios Tarybos sesijų nutarimams. Vadovaujantis ir vairuojantis Komunistų partijos vaidmuo tarybinės liaudies gyvenime, komunistinės statybos TSR Sąjungoje laimėjimai, TSRS tautų draugystė, moralinė tarybinės visuomenės vienybė, mūsų Tėvynės erdvė ir turtai, jos didvyriška praeitis, Tarybų Sąjungos kova už taiką prieš karo kurstytojus, liaudies demokratijos šalių pasiekimai — visos šios temos, labai svarbios idėjiniam-politiniam skaitytojų auklėjimui, gali būti nušviestos pasikalbėjimuose apie atitinkamą literatūrą.

Bibliografinės apžvalgos skiriamos ir mokslo šviečiamosioms temoms — apie Visatos sandarą, apie Žemės kilmę, apie gyvybės atsiradimą Žemėje, apie mokslo ir technikos pasiekimus ir t. t.

Skaitytojų tarpe turi pasisekimą grožinės literatūros apžvalgos tam tikra tema ir geriausių praeities bei šių laikų rašytojų kūrinių apžvalgos.

Politinės, mokslo populiariosios ir grožinės literatūros apžvalgos paprastai skiriamos veikalams, kurie domina plačiuosius skaitytojų sluoksnius nepriklausomai nuo jų specialybės.

Bibliotekos daro literatūros apžvalgas ir atskiroms skaitytojų grupėms, atsižvelgdamos į jų mokomąjį, visuomeninį ir gamybinį darbą: besimokantiems partinio švietimo tinkle — eilinių užsiėmimų temomis; vidurinės mokyklos moksleiviams — mokyklinio kurso dalykais (ką skaityti iš fizikos, chemijos, istorijos, geografijos srities); kolūkiečiams, dirbantiems laukininkystės, daržininkystės brigadose, gyvulininkystės fermose — žemės ūkio klausimais ir t. t. Fabrikinių-gamyklinių įmonių darbininkams bibliotekininkai pasakoja apie geriausias knygas, padedančias įsigyti vieną ar kitą specialybę technikos srityje, įsisavinti priešakinius gamybos metodus.

Apskritai bibliografinių apžvalgų tematika sutampa su rekomenduojamosios literatūros sąrašų ir teminių rekomendacinių kartotekų tematika. Visos šios knygų propagandos formos skiriamos aktualioms temoms ir apima literatūrą, labiausiai rekomenduotiną tiems skaitytojams, kuriems yra skiriamas sąrašas, kartoteka, apžvalga.

Tačiau skaitytojas paprastai naudojami sąrašu ar kartoteka tuomet, kai jis jau domisi viena ar kita tema, kai nori susipažinti su literatūra ta tema, surasti ir panagrinėti tą knygą, kuri jam ypač reikalinga mokymuisi ar gamybiniam darbui.

Norėdami atkreipti skaitytojų dėmesį į literatūrą, kuri juos gali dominti — ryšium su jų bendrakultūriniais ar specialiais poreikiais, bibliotekininkai daro bibliografines apžvalgas. Susidomėjimas, kurį sukelia gyvas pasikalbėjimas apie knygas, padidindamas jas išduodant, ir tuomet panaudojami rekomendaciniai sąrašai, kartotekos, skaitymo planai ir kitos bibliografinės priemonės.

Bibliografinių apžvalgų pagalba bibliotekininkai gali išvystyti plačią aktualios literatūros propagandą ne tik bibliotekoje, bet taip pat ir įmonėse, darbininkų bendrabučiuose, kolūkių brigadose, tarybiniuose ūkiuose ir MTS, mokymo įstaigose.

Kirovo sritinė A. I. Gerceno v. biblioteka viena iš pirmųjų plačiai panaudojo bibliografines apžvalgas. Ji pradėjo daryti ap-

žvalgas nuo 1937 metų; jos pagalba apžvalgos įėjo į rajoninių ir kaimo bibliotekų praktiką. Apie to darbo vystymąsi Kirovo sritinėje bibliotekoje galima spręsti iš šių duomenų: 1937 m. buvo padarytos 66 apžvalgos, o 1947 m. — 248. Vėliau biblioteka pradėjo daryti apie 300 bibliografinių apžvalgų per metus¹.

Šiuo metu bibliografinės apžvalgos, kaip knygų propagandos forma, plačiai paplito masinėse bibliotekose. Ten, kur aktualios literatūros propaganda vedama organizuotai ir planingai, bibliografinės apžvalgos užima atitinkamą vietą tame darbe ir derinasi su rekomendacinių kartotekų bei sąrašų sudarymu, su knygų parodų organizavimu.

Sudaręs teminę kartoteką, bibliotekininkas pagal ją parengia rekomendacinį sąrašą. Pagal sąrašą parinktoji literatūra demonstruojama knygų parodoje. Biblioteka, norėdama ta literatūra sudominti skaitytojus, organizuoja įvairiuose skaitytojų aptarnavimo punktuose bibliografinės apžvalgas. Kartais tos apžvalgos daromos betarpiškai prie knygų parodos. Tų dviejų propagandos metodų (žodinio pasikalbėjimo ir akivaizdaus parodymo) derinimas padeda geriau atskleisti knygų turinį ir duoti skaitytojams konkretesnę supratimą apie kiekvieną aptariamą leidinį.

Literatūros apžvalgos gerai papildo paskaitas ir pranešimus, kurie skaitomi bibliotekose ir klubuose. Lektorius (susitaręs su biblioteka) daro trumpą pranešimą apie tas knygas, kurios įgalins skaitytojus giliau susipažinti su klausimais, paliestais paskaitoje. Pravartu toje patalpoje, kur skaitoma paskaita, surengti literatūros parodą ta pačia tema. Paskaitos derinimas su bibliografinė apžvalga ir knygų paroda daro turiningesnę kiekvieną iš tų priemonių, padeda sutvirtinti paskaitos sukeltą susidomėjimą ir patraukti klausytojus skaityti mokslinę ir populiariąją literatūrą.

Pagaliau apžvalgos panaudojamos bibliotekose ir kaip sisteminio skaitytojų informavimo apie naujai gautas knygas priemonė. Bibliotekininkas, gavęs knygų komplektą ir susipažinęs su jomis, pasakoja skaitytojams apie jų turinį, paskirtį, galimumą panaudoti jas teoriniams ir praktiniams tikslams.

Literatūros ir bibliografinių priemonių apžvalgos panaudojamos dėstyimo praktikoje — rajoniniuose kaimo kultūros-švietimo

¹ Įdomus pirmosios bibliografinės apžvalgos, organizuotos Kirovo sritinės A. I. Gerceno v. bibliotekos, aprašymas duotas knygoje: Lazarevas M. Pasakojimas apie vieną biblioteką. M., Goskultprosvetizdat, 1950, p. 57—59.

darbuotojų seminaruose, trumpalaikiuose bibliotekinių kvalifikacijų kėlimo kursuose.

Knygų naujienų apžvalgas daro kolekatoriaus bibliografai įvairių bibliotekų (miesto, kaimo, profsąjunginių, mokyklinių, vaikų ir kt.) darbuotojų grupių susirinkimuose.

§ 2. Bibliografinių apžvalgų rūšys ir joms keliami reikalavimai

Labiausiai paplitusios bibliotekų darbo praktikoje yra šios apžvalgų rūšys:

a) teminės, kuriose aptariama visa eilė geriausių knygų tam tikra tema; b) personalinės, skirtos įžymaus mokslo ar literatūros veikėjo kūrybai; c) knygų naujienų, kuriose aptariamos naujai gautos įvairios tematikos knygos; d) naujų žurnalų — jų turiniui atskleisti; e) bibliografinių leidinių — rodyklių, literatūros sąrašų, skaitymo planų ir ciklų, „pasikalbėjimų apie knygas“, atmenų skaitytojui ir kt.

a) Teminės apžvalgos daromos ryšium su aktualiomis temomis, giliai dominančiomis tarybinę visuomenę arba turinčiomis ypatingą reikšmę vietos gyventojams.

b) Personalinės apžvalgos paprastai derinamos su įžymių mokslo ir literatūros atstovų atmintinomis gimimo ir mirtimo datomis.

c) Knygų naujienų ir d) naujų žurnalų apžvalgos rengiamos gavus bibliotekoje naujų knygų ir naujų žurnalų numerių. Teminės ir knygų naujienų apžvalgos daugiausia daromos masinėse bibliotekose — miesto, rajoninėse, kaimo.

e) Bibliografinių leidinių apžvalgas bibliotekos daro labiau pasirengusiems skaitytojams (agitatoriams, dėstytojams, lektoriams, inžinerijos-technikos darbuotojams), norėdamos įpratinti juos naudotis bibliografija pasirenkant specialinę literatūrą.

Nepaisant nurodytų bibliografinių apžvalgų rūšių turinio ir pobūdžio skirtumų, galima nurodyti visą eilę bendrų reikalavimų, kurių įvykdymas užtikrina tos knygų propagandos formos pasisekimą ir efektyvumą.

Šie reikalavimai taip apibendrinami:

a) apžvalgos temos aktualumas, jos atitikimas poreikiams tos skaitytojų grupės, kuriai apžvalga daroma;

b) kruopšti literatūros atranka — sutinkamai su tais aukštais reikalavimais, kuriuos iškelia kiekvienam spaudiniui tarybiniai žmonės;

c) atskirų knygų apibūdinimo turiningumas, atskleidimas kiekvieno spaudinio tų pusių, kurios gali sudominti atitinkamą klausytojų sąstatą;

d) tam tikras atskirų knygų aptarimo nuoseklumas, vidinio ryšio tarp jų nustatymas;

e) medžiagos dėstymo gyvumas, panaudojimas apžvalgoje viso to, kas glūdi pačioje jos temoje ir aptariamose knygose.

§ 3. Teminės bibliografinės apžvalgos parengimas

Kaip ir bet kuris bibliotekininko su skaitytoju pasikalbėjimas, skirtas geriausių knygų aktualia tema propagandai, bibliografinė apžvalga reikalauja kruopštaus pasirengimo. Jokiu būdu neleistina, kad bibliotekininkas skaitytų apžvalgos tekstą iš „špagal-kos“, tačiau būtina, kad pagrindinė medžiaga (apžvalgos planas, atskirų knygų apibūdinimas ir t. t.) būtų iš anksto parengta raštu.

Pasirengimas apžvalgai, savaime aišku, pradedamas temos parinkimu. Čia kyla klausimas ir dėl auditorijos, kuriai bus daroma apžvalga, sudėties.

Priklausomai nuo būsimųjų klausytojų interesų ir poreikių numatoma apžvalgos tema — visuomeninė-politinė, grožinės literatūros ir t. t.

Tiek sudarant rekomenduojamosios literatūros sąrašą, tiek ir rengiant bibliografinę apžvalgą, reikia giliai ir visapusiškai išstudijuoti temą.

Literatūra atrenkama priklausomai nuo apžvalgos temos bei tikslo ir atsižvelgiant į atitinkamos klausytojų sudėties poreikius ir pasirengimą. Čia apskritai vadovaujamosi tais pačiais principais, kaip ir sudarant rekomendacinį sąrašą. Tačiau reikia atsiminti, kad bibliografinės apžvalgos apimtis paprastai būna mažesnė, negu rekomendacinio sąrašo apimtis. Laikas, skirtas bibliografinėi apžvalgai praveisti, neturi būti per ilgas (20—30—40 minučių), kitaip klausytojai nuvargs, ir jų dėmesys susilpnės. Šio laiko ribose galima papasakoti daugiausia apie penkias-šešias knygas.

Jeigu bibliografinė apžvalga rengiama panaudojant bibliotekininko turimą rodyklę arba literatūros sąrašą, tai iš rekomen-

duojamų veikalų daroma tarsi antrinė atranka, atrenkami geresni savo idėjinio-politinio turinio ir meninio meistriškumo veikalai.

Apžvalgoms visuomeninėmis-politinėmis temomis atrenkami marksizmo-leninizmo klasikų veikalai, partijos ir vyriausybės vadovų kalbos ir pranešimai, labiausiai pasisėkusios agitacinės-masinės brošiūros. Apžvalgoms gamtos mokslų temomis parenkamos mokslo populiariosios knygos, aukštai kritikos įvertintos ir turinčios ypatingą pasisėkimą skaitytojų tarpe.

Apžvalgoms žemės ūkio temomis rekomenduojama pirmiausia imti knygas ir brošiūras apie priešakinių kolūkių patyrimą, apie žemės ūkio pirmūnų, o ypač vietinių, pasiekimus.

Atrenkant literatūrą, panaudojama bibliografinė medžiaga atitinkama tema, išstudijuojami kritikos straipsniai ir recenzijos, mokslo, technikos, istorijos knygos ir t. t.

Kai literatūra jau galutinai parinkta, patikslinamas iš anksto numatytas apžvalgos planas ir nustatoma atskirų knygų aptarimo seka.

Apžvalga paprastai susideda iš trijų dalių: 1) įvado 2) pagrindinės dalies ir 3) išvadų.

Pirmojoje, įvadinėje dalyje trumpai apibūdinama tema, atskleidžiama jos bendra reikšmė, parodoma, kuo ji svarbi tam tikrai auditorijai. Ši apžvalgos dalis reikalauja klausimo žinojimo iš esmės ir sudaroma remiantis tomis priemonėmis, iš kurių temą studijuoja pats bibliotekininkas.

Ypač svarbu parodyti apžvalgos temos ryšį su tuo, kuo gyvena, kuo giliai domisi tam tikra klausytojų grupė. Tai ne taip sunku padaryti, kuomet apžvalga skiriama temai, betarpiškai susijusiai su klausytojų visuomeniniu, gamybinu, mokymosi darbu, pavyzdžiui: „Ką skaityti tekintojui kvalifikacijai pakelti“, „Patarimai melžėjoms“, „Priešakinių kombainininkų patyrimas“.

Moteris, aišku, domina literatūros apžvalgos apie vaikų auklėjimą šeimoje, moksleivius — apžvalga tema apie savarankiško darbo su knyga metodus, apie moksleivio dienos režimą, apie namų darbų atlikimą ir pan.

Visai kas kita, kuomet apžvalgai imama plati bendramokslinio ar literatūros istorijos pobūdžio tema, pavyzdžiui: „Gamtamoksliniai žemdirbystės pagrindai“, „Automatika ir telemechanika“, „Naujausios tarybinių mokslininkų kosmogoninės teorijos“, „Pasaulinė rusų klasikinės literatūros reikšmė“, „Moralinis tary-

binio žmogaus veidas“, „Socialistinis realizmas literatūroje ir mene“ ir kt. Prieš aptariant knygas, skirtas vienai iš šių temų, reikia parodyti, kokią reikšmę ta tema turi klausytojų akiračiui praplėsti, šiuolaikinei mokslo, technikos, literatūros, meno padėčiai suprasti. Bibliotekininko uždavinys dabar lengvesnis, nes tarybiniai žmonės gyvai domisi visais visuomeninio gyvenimo įvykiais ir priešakinės socialistinės kultūros pasiekimais.

Po to, kai skaitytojai jau sudominti apžvalgos tema, reikia trumpai apibūdinti nagrinėjamą literatūrą visumoje, pasakyti, pavyzdžiui, kad pasikalbėjimas skirtas mokslo populiariosioms arba tam tikros žemės ūkio šakos novatorių knygoms ir pan.

Taigi, apžvalgos plane prieš atskirų knygų nagrinėjimą turi būti bendras nagrinėjamos literatūros apibūdinimas.

Po to eina pasakojimas apie knygas, trumpai jas apibūdinant. Nagrinėdamas atskiras knygas, bibliotekininkas supažindina auditoriją su jų turiniu, pagrindinėmis idėjomis, grožiniais vaizdais (jeigu nagrinėjami grožinės literatūros kūriniai), su praktiškais išvadomis (jeigu nagrinėjamos žemės ūkio ir techninės knygos).

Knygai pavaizduoti galima parinkti recenziją, išspausdintą periodinėje spaudoje, arba išsamią rekomendacinę anotaciją, išspausdintą atitinkamoje bibliografinėje rodyklėje.

Negalima literatūros apžvalgą paversti vien tik anotacijų skaitymu. Kiekvieną anotaciją reikia papildyti konkrečiomis smulkmenomis, paimtomis iš pačios nagrinėjamos knygos, parodyti, kuo ji įdomi. Didesniam vaizdingumui knygos demonstruojamos, skaitytojams suteikiama galimybė peržiūrėti iliustracijas.

Ypač įdomias vietas, ryškius epizodus, esmingesnes išvadas bibliotekininkas garsiai perskaito.

Be kruopštaus kiekvienos knygos apibūdinimo, labai svarbu apgalvoti medžiagos išdėstymo tvarką. Knygos nagrinėjamos logišku nuoseklumu ir savitarpime ryšyje. Net ir tais atvejais, kuomet apžvalgos objektas yra įvairaus turinio knygų naujienos, jos grupuojamos skyriais: visuomeninė-politinė literatūra, gamtos mokslų, techninė ir žemės ūkio, grožinė ir vaikų. Sudarant temines literatūros apžvalgas juo labiau reikalingas logiškas knygų grupavimas.

Apžvalgos parengimo (raštiška forma) arba jos pravedimo (žodine forma) menas glūdi tame, kad ji nevirstų jokio vidinio sąryšio neturinčių knygų išvardijimu, bet kad taptų gyvu pasi-

kalbėjimu, rišliu, nuosekliu pasakojimu apie geriausias knygas, visapusiškai atskleidžiančias vieną ir tą pačią temą, parodančias gyvenimo reiškinių įvairumą, sąryšį ir dialektinį vystymąsi.

Apžvalga esti juo įdomesnė, kuo plačiau atskleidžiama jos tema. Kalbant iš esmės, bibliografinė apžvalga — tai tam tikros temos atskleidimas, apibūdinant literatūrą ta tema. Detalizuodami apžvalgos temą atskiromis mokslinėmis problemomis arba praktiškais klausimais, mes po to rekomenduojame vieną ar kitą knygą kaip medžiagą, nušviečiančią tą problemą arba atsakančią į tą klausimą.

Norint praveisti apžvalgą įdomiai ir turiningai, reikia iš anksto, sudarant planą, suskirstyti bendrą temą smulkesnėmis temomis ir išdėstyti jas logiška seka. Pagal tokį temos suskirstymą grupuojamos ir knygos.

Bibliotekininko sudaromos bibliografinės apžvalgos pagrindu gali būti spaustinės rekomendacinės rodyklės ir literatūros apžvalgos, „pasikalbėjimai apie knygas“. Reikia tik atsižvelgti į tai, kada tos bibliografinės priemonės buvo išleistos, patikrinti, ar nepaseno jose rekomenduojamoji literatūra, ar nereikia kai kuriuos leidinius pakeisti naujais. Bibliotekininkas, norėdamas surasti naujų knygų ir straipsnių, naudojasi bibliotekos sisteminiu katalogu ir bibliografinėmis kartotekomis. Šių priemonių peržiūrėjimas padės atrinkti tuos leidinius, kurie yra bibliotekoje ir kurie gali būti išduoti skaitytojui padarius apžvalgą.

Naudinga įtraukti į apžvalgą tas bibliografinės priemonės (rekomenduojamosios literatūros rodyklės, „pasikalbėjimus apie knygas“ ir t. t.), kurios buvo panaudotos ją rengiant.

Reikia pažymėti, kad apžvalgos objektu gali būti ir viena knyga, apimanti daugelį klausimų. Iš tokių knygų pažymėtini ypač straipsnių rinkiniai, pavyzdžiui: „Rusų literatūros klasikai“, „Socialistinės gamybos novatoriai“, „Priešakinių kolūkių patyrimas“ ir kt.

Priklausomai nuo bibliografinės apžvalgos pravedimo sąlygų, vietos ir laiko ji gali būti ir šiek tiek suprastinta, kai kada pavirsta trumpu pasikalbėjimu apie dvi-tris knygas (per pietų pertrauką įmonėje ar lauke), informavimu apie bibliotekoje gautas naujas knygas darbininkų ar kolūkiečių susirinkime, rekomendavimu kelių knygų ar straipsnių po paskaitos klube. Vis dėlto visiems tokiems išstojimams bibliotekininkas taip pat turi kruopščiai rengtis, kaip ir išsamioms bibliografinėms apžvalgoms.

*

*

*

Išvados. VII—X šios knygos skyriuose aptartos pagrindinės bibliografinio darbo formos, kurios naudojamos masinių bibliotekų sąlygomis: bibliografinių rodyklių pažinimas, rekomenduojamosios literatūros sąrašų sudarymas, teminių kartotekų sudarymas ir bibliografinių apžvalgų parengimas.

Tų visų darbų aukštą įvykdymo kokybę užtikrina: 1) idėjinis bibliotekininko darbo kryptingumas, jam iškeltų komunistinio auklėjimo uždavinių supratimas; 2) kruopšti atranka literatūros, traktuojančios klausimą marksistiniu-lenininiu požiūriu ir atitinkančios gyvenimiškus tarybinių žmonių, komunistinės visuomenės statytojų, poreikius; 3) kiek galima prieinamesnių knygų turinio ir jų rekomendavimo metodų panaudojimas.

Pagrindinė sąlyga tiems reikalavimams įvykdyti yra gilus literatūros pažinimas, privalomas bibliotekininkui.

Bibliografija atskleidžia knygų lobius, daro juos prieinamus darbo žmonėms, įveda žmones į knygų pasaulį, parodantį žmonijos pasiektas mokslo viršūnes ir surastus visuomenės pertvarkymo kelius komunizmo pagrindais.

Juo giliau įžengs į knygų pasaulį pats bibliotekininkas, tuo lengviau jam bus vesti skaitytoją visomis lobių perėjomis žmonijos kultūros, į kurią tarybinė santvarka įjungė plačiąsias liaudies mases.

Tarybinio bibliotekininko ir bibliografo kultūros-švietimo veikla pajungta bendram tikslui: „Knygą — į mases!“ Šiuo siekimu nubrėžiama ir visa tarybinių bibliotekų bibliografinio darbo metodika.

TURINYS

Pirmoji dalis

Tarybinės bibliografijos pagrindai

I skyrius. Tarybinės bibliografijos reikšmė ir uždaviniai	7
§ 1. Bibliografijos objektas	7
§ 2. Bibliografijos reikšmė	11
§ 3. Tarybinės bibliografijos principai ir uždaviniai	17
II skyrius. Tarybinės bibliografijos rūšys ir bibliografinių priemonių tipai	29
§ 1. Bibliografinės spaudinių charakteristikos tipai	29
§ 2. Bibliografijos rūšys	34
§ 3. Bibliografinių darbų (medžiagos, šaltinių) formos	38
III skyrius. Bibliografinio darbo organizacija Tarybų Sąjungoje	53
§ 1. Bendras tarybinės bibliografijos organizacijos pobūdis	53
§ 2. Trumpa istorinė tarybinės bibliografijos vystymosi apžvalga	55
§ 3. Valstybinė bibliografinė spaudinių registracija Tarybų Sąjungoje. Visasąjunginiai knygų rūmai	58
§ 4. Suvestinė tėvyninių leidinių bibliografija	76
§ 5. Kritinė ir rekomendacinė bibliografija	78

Antroji dalis

Bibliografinio darbo metodai

IV skyrius. Knygų pažinimas bibliografinio darbo eigoje	97
§ 1. Pagrindiniai knygos pažinimo ir įvertinimo principai	98
§ 2. Pagrindiniai mokslinių knygų tipai (jų turinio ir paskirties atžvilgiu)	106
§ 3. Knygų pažinimo metodai	111
V skyrius. Bibliografinis spaudinių aprašas	128
§ 1. Bendrosios pastabos dėl spaudinių aprašo	128
§ 2. Bibliografiniam spaudinių aprašui keliami reikalavimai	130
§ 3. Bibliografinis knygų aprašas	133
§ 4. Analizinis aprašas	141
VI skyrius. Knygų anotavimas ir spaustinių anotacijų panaudojimas	145
§ 1. Anotacija kaip trumpa knygos charakteristika	145
§ 2. Pagrindiniai rekomendacinės anotacijos elementai	152
§ 3. Knygų anotavimo metodika	161
§ 4. Spaustinių anotacijų panaudojimas masinėse bibliotekose	167
VII skyrius. Bibliografinės rodyklės pažinimas ir analizė	173
§ 1. Literatūros rodyklės paskirtis, jos skirtumas nuo kitų bibliografinių priemonių tipų	173
§ 2. Bibliografinės rodyklės pažinimas ir analizė	174
VIII skyrius. Rekomenduojamosios literatūros sąrašų sudarymas masinėje bibliotekoje	188

§ 1. Rekomenduojamosios literatūros sąrašai — būtina priemonė bibliotekininkui ir skaitytojui	188
§ 2. Pagrindiniai reikalavimai, keliami rekomenduojamosios literatūros sąrašui	191
§ 3. Rekomenduojamosios literatūros sąrašų sudarymo masinėje bibliotekoje metodika	194
IX skyrius. Bibliografinių kartotekų sudarymas masinėse bibliotekose	205
§ 1. Bibliografinių kartotekų reikšmė bibliotekos darbe propaguojant knygas ir vadovaujant skaitymui	205
§ 2. Bibliografinių kartotekų sistema masinėje bibliotekoje	208
§ 3. Bendrieji bibliografinių kartotekų sudarymo klausimai	212
§ 4. Teminės rekomendacinės kartotekos	216
§ 5. Bibliografinės medžiagos kartotekos	219
X skyrius. Bibliografinės apžvalgos metodika	223
§ 1. Bibliografinė apžvalga kaip geriausių politinės, mokslinės ir grožinės literatūros veikalų propagandos forma	223
§ 2. Bibliografinių apžvalgų rūšys ir joms keli mi reikalavimai	226
§ 3. Teminės bibliografinės apžvalgos parengimas	227
Išvados	231

Redaktorius *N. Jocaite*
Viršelis dail. *A. Skirutytės*
Techn. redaktorius *V. Čečytė*

Korektoriai: *M. Lomsargienė* ir *S. Kaupelytė*

Leidinyo Nr. 3835.

Tiražas 3 500 egz.

Pasirašyta spausdinti 1956.VIII.9. LV 12337.

Popier. 60×92/16=7,375 popier. l. 14,75 sp. lanko.
15,12 apsk. l. l. 41 001 ž. 1 sp. l. Kaina Rb. 6,30.

Spaudė valst. „Vaizdo“ sp. Vilniuje, Strazdelio g. 2.
Užs. Nr. 1176.

[50-00]

~~Kaina Rb. 6,30~~